

Doktori (PhD) értekezés

**Ellentmondások a társadalmi javak elosztása terén
A feltétel nélküli alapjövdelemmel kapcsolatos percepciók
napjaink Magyarországn**

Tóth Eszter

Debreceni Egyetem

BDT

2024

Ellentmondások a társadalmi javak elosztása terén
A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos percepciók
napjaink Magyarországn

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a Szociológia tudományágban

Írta: Tóth Eszter
okleveles szociálpolitikus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Szociológia és Társadalompolitika Programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Csoba Judit

.....

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2025.

Etikai nyilatkozat

„Én Tóth Eszter teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2024.05.31.

Tóth Eszter

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Humán Tudományok Doktori Iskola

Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

Doktori (PhD) értekezés

**Ellentmondások a társadalmi javak elosztása terén
A feltétel nélküli alapjövdelemmel kapcsolatos percepciók
napjaink Magyarországn**

Készítette:

Tóth Eszter

Témavezető:

Prof. Dr. Csoba Judit

Debrecen

2024

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	v
Bevezetés.....	1
I. A munka és a szociálpolitika szerepe a társadalmi javak elosztásában	6
1.1. A munka és a hozzá kapcsolódó értékek formálódása.....	6
1.1.1. A munka történeti és társadalmi kontextusa	6
1.1.2. A munkához kötődő értékek változása	10
1.1.4. A munkához kapcsolódó elismerés és teljesítményelv.....	19
1.2. A szociálpolitika és domináns értékeinek formálódása	27
1.2.1. Az állami újraelosztás történeti fejlődése.....	28
1.2.2. Domináns értékek változása a redisztribúció során.....	33
II. A feltétel nélküli alapjövedelem – fogalma és kutatási előzményei.....	40
2.1. A feltétel nélküli alapjövedelem fogalmi konceptualizálása	40
2.1.1. A kifejezés történeti fejlődése	40
2.1.2. A gyakorlati megvalósíthatóság kérdése	46
2.1.3. Az alapjövedelem lehetséges hatásainak vizsgálata pilot programokkal	58
2.1.4. Az alapjövedelem társadalmi szerepvállalásra gyakorolt hatása.....	65
III. A kutatás módszertana	75
3.1. Kutatási kérdések.....	75
3.2. Alkalmazott módszer	77
3.2.1. Adatgyűjtés – A korpusz bemutatása	78
3.2.2. Adattisztítás és adatfeldolgozás.....	81
3.2.3. Az osztályozás folyamata a pilot kutatásban.....	84
3.2.4. A topic modellezés folyamata a kutatásban.....	86
3.2.5. Szentimentanalízis.....	92
3.2.6. A módszertan limitációi.....	95
IV. A kutatás eredményei.....	98
4.1. Az alapjövedelem fogalmához kapcsolt percepciók feltárása a szózsák módszerével	98
4.2. Az alapjövedelem megítélésének vizsgálata a szentimentanalízis módszer segítségével.....	105
4.3. Az alapjövedelem domináns témái	113
Összegzés	137
Irodalomjegyzék.....	146
Köszönetnyilvánítás	170

Bevezetés

A társadalom tagjai által megtermelt javak elosztásának terén kétféle elosztórendszer működik: a piaci rendszer és a jóléti állam által megvalósított újraelosztás. Ezen rendszerek működési struktúrájában számtalan változást eredményeztek az elmúlt évtizedek gazdasági és társadalmi folyamatai, mint a globalizáció, a gazdasági válságok nyomán súlyosbodó egyenlőtlenség, vagy a világjárvány.

A felmerülő problémák a társadalmi biztonság megkérdőjelezésével új alternatívákat emelnek a köztudatba. A piaci elosztás és az állami redisztribúció során keletkezett egyenlőtlenségek kezelésére jövőbeli lehetőségként merül fel a feltétel nélküli alapjövedelem (FNA). A feltétel nélküli alapjövédelmet az univerzalitás és feltétel nélküiség jellemzi, egy nem kondicionált feltételes juttatásként képzelhető el, ami kompatibilis más jövedelmekkel (Van Parijs 2010). Ezen elosztási elvnek számos előnye és hátránya jelenik meg a szociológiai diskurzusokban (Christensen 2008, Gilbert et al. 2018, Riedl 2020, McDowell – Ferdosi 2021), és meglehetősen színes az alapjövedelem megítélése a közvéleményben is (Lee 2018, 2021).

Az elmúlt néhány évben a politikai struktúráknak jelentős gazdasági és társadalmi krízisekkel kellett szembenézniük. Így a hatalmi struktúrák következetesen képviselik a mindenki dolgozzon és kap jövedelmet elvárást, tehát a munka szerinti elosztás elvét, annak ellenére, hogy ennek gazdasági és társadalmi alapjai az elmúlt évtizedekben alapvetően megkérdőjeleződtek. A modern kapitalista társadalmakban a teljesítményelv a társadalmi megbecsülés alapelveként működik, mely erőteljesen a gazdasági szférához kötődik (Aulenbacher – Grubner 2021).

Az elmúlt évtizedekben a foglalkoztatási feltételek rugalmasságának növekedése figyelhető meg a munkaerőpiacon, ami nagyobb bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot is eredményez (European Commission 2016). A munkaerőpiacon bekövetkező változásokkal párhuzamosan megfigyelhető, hogy a teljesítményelven keresztüli elismerés területén is változások következnek be (Márfi 2007, Honneth 2009, Szabó A. 2016). A hagyományos foglalkoztatási formák egyre szűkebb kört fednek le, így a munkavégzés formájának változása alkalmazkodásra kényszeríti az elosztási viszonyokat is.

A piaci alapokon működő állam fokozatosan átalakítja a jóléti juttatásokat. Ezek átalakításával a piac vásárlókat veszít, aminek ő maga nagy vesztese lehet, mert fogyasztói mellett, képzett szakembereit is elveszítheti. Így a jövőben kialakulhat az a paradox helyzet, hogy míg az állam a piaci szereplők érdekeit képviseli, addig a piac a társadalmi érdekeket, mert érzékeli azt, hogy a számára fontos humán erőforrás fokozatosan kiüresedik. Ennek

értelmében az állam irányába gyakran megfogalmazódik az az elvárás, hogy az állampolgárok támogatásaként biztosítson egy állandó alapjövedelmet.

A jóléti állam szerepvállalása tehát folyamatosan változik a gondoskodó, aktiváló, befektető állam koncepciója között, attól függően, hogy milyen az elfogadott ideológiai háttér. Amikor a piac háttérbe szorul akkor megerősödik a szolidaritás elve és az esélye a feltétel nélküli alapjövedelemnek, viszont a neoliberális értékek hangsúlyozása háttérbe szorítja a szolidaritást és így az alapjövedelem koncepcióját is.

A gyorsan változó gazdasági és társadalmi viszonyok okot adnak arra, hogy a társadalmi javak elosztása terén tapasztalható ellentmondásokat megvizsgáljuk, napjaink talán legvitatottabb elosztási elvéről alkotott véleményeken keresztül.

Jelen kutatás elsődleges célja, hogy segítsen megérteni a laikusok véleményét és attitűdjeit a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban. Vizsgálatunkkal átfogó képet szeretnénk kapni arról, hogy az, amit saját maguk látnak az egyének a mindennapokban a munkaerőpiac és a szociálpolitika intézményrendszerének működése során és amit a társadalom tagjai az alapjövedelemről hallanak – pilot programok és kutatási eredmények kapcsán – azok hogyan alakítják azt, ahogyan gondolkodnak az elosztás új elvével, a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban.

Az új társadalompolitikai eszközök akkor lehetnek sikeresek, ha társadalmi támogatottságot élveznek. Egy új modell lehetőségeinek számbavételekor fontos megvizsgálni a közvéleményt az adott kérdéssel kapcsolatban és megérteni azt, hogy mi határozza meg az azzal kapcsolatos véleményeket (Choi 2021). A jóléti állam jövője kapcsán elkerülhetetlennek tűnik az alapjövedelem szociológiai irányú vizsgálata (Legein et al. 2018).

A laikusok véleményének megismerése azért is fontos, mert a szakértők és döntéshozók gyakran más szempontokat részesítenek előnyben, mint a hétköznapi emberek és a demokratikus döntéshozatalnak egyik alappillére, hogy a laikusok is részesei legyenek a politikai diskurzusnak (Fischer 2009). A nem szakértői egyének bevonása növeli az esélyét annak, hogy az intézkedések társadalmi beágyazottsága sikeres legyen, ezáltal hosszú távon is fenntartható politikai intézkedések jöjjenek létre. Jelen kutatásból nyert eredmények különösen értékesek lehetnek olyan időszakokban, amikor a társadalompolitikai viták felerősödnek, például választások előtt vagy gazdasági válságok idején. Ilyen helyzetekben a döntéshozók azonnali információkra támaszkodhatnak a társadalmi attitűdökről, amik segíthetik a szakpolitikai döntések hatékonyabb meghozatalát.

Az ilyen típusú kutatások lehetővé teszik, hogy a döntéshozók mélyebb betekintést nyerjenek a társadalom különböző csoportjainak reakcióiba, preferenciáiba és aggodalmaiba, még mielőtt az adott eszköz a gyakorlatban is alkalmazásra kerülne. Ahogy Habermas (1975)

is kifejti a kommunikáció révén kialakuló közmegegyezés alapvető feltétele a demokratikus társadalmakban a társadalompolitikák sikeres megvalósításának. A vélemények megismerése hozzájárulhat ahhoz, hogy a bevezetendő intézkedések jobban illeszkedjenek a társadalmi igényekhez és normákhoz. Nehezen vizsgálható terület, hiszen a különböző szakpolitikák elképzelése megoszlik arról, hogy mi tekinthetők helyes működési elvnek. Viszont fontos lehatárolni, hogy jelen kutatás célja nem a szakpolitikák vizsgálata, hanem a laikusok percepcióinak feltárása az alapjövedelemmel kapcsolatban.

Jelen kutatás tágabb célja az elosztási elvekkel kapcsolatos szubjektív beállítódás vizsgálata, amit a feltétel nélküli alapjövedelem keresztül elemezhetőnek tartunk. Ezek a beállítódások, értékek kevésbé tudatosultak, így kevésbé fogalmazódnak meg konkrétan, ezért közvetlen módon nehezen mérhetőek, vizsgálhatóak. A percepciók szorosan magukon viselik a környezet lenyomatát és kiindulópontot képeznek annak vizsgálatához, hogy az esetleges változások és elmozdulások – a status quo-hoz képest – jelen pillanatban milyen tudattartalmakra és értékekre építhetnek.

A kutatás tágabb célkitűzései között szerepelnek olyan lehetőségek is, amelyek lehetőséget adnak trendek felvázolására is a hazai társadalmi viszonyok kapcsán. Betekintést adhat a kutatási téma a társadalom szolidarisztikus struktúrájába (hajlandóak vagyunk-e a teljesítményelvűtől eltekinteni és szolidarisztikusabb értékeket előtérbe helyezni?), ezáltal pedig a társadalmi egyenlőségi és beágyazottsági viszonyaiba is (hajlandóak vagyunk-e a szükségletkielégítést előtérbe helyezni a teljesítményhez képest?).

Az általunk választott módszertan – az interneten rendelkezésre álló strukturálatlan szöveges adatok (internetes hozzászólások) befolyásmentes elemzése kvantitatív számítógépes szövegelemzéssel, kvalitatív vonásokkal kiegészítve – révén láthatóvá válik, hogy az emberek pillanatnyilag milyen értékek és kommunikációs panelek mentén gondolkodnak, azaz milyen struktúra szerint dolgozzák fel a valóságot, amelyet számtalan környezeti hatás alakít és befolyásol. Az, hogy hogyan tekintünk az alapjövedelemre nagyban függ attól, hogy a közbeszédben hogyan beszélnek erről a gazdaságpolitikai eszközről. Mindez a szélesebb ideológiai környezet függvénye is lehet (Noguera – Wispelaere 2006, Baker 2008). A kommentelők egy társadalmi struktúrának a részei, így a média különböző csatornáin megszerzett ismeretekre támaszkodnak, ezáltal a média lenyomatát is magukon viselik az elemzett szövegrészek. Másrészt a köznyelvből származó strukturálatlan szövegek elemzése a hazai szakpolitikai folyamatok reflexióját is adják. A kommentek tehát magas információértékkel bírnak, mivel a társadalmi értékrendszer és kommunikációs tartalmak és formák lenyomatait hordozzák magukon.

A feltétel nélküli alapjövedelem nem került bevezetésre Magyarországon, így a társadalom személyes tapasztalatokkal nem rendelkezik ezzel az elosztási formával kapcsolatban. Az egyének percepcióit a kommenteken keresztül olyan jelenséggel kapcsolatban vizsgáljuk, ami szorosan kapcsolódik az elosztáshoz, a társadalmi javak közös használatához és a társadalmi szolidaritáshoz is.

Bár a közgazdaságtan és a filozófia tudománya segíti az alapjövedelemről való gondolkodást, a társadalmi jellegű vélekedésekről ezekben a munkákban kevesebb szó esik. A változó gazdasági és társadalmi viszonyok hatással vannak a társadalmi javak elosztási rendjére is, így folyton keressük az új utakat és az új utak iránti nyitottságot, és így az alternatív elosztási formák fogadtatását is.

A feltétel nélküli alapjövedelem egyfajta prizmaként működik a kutatás során, hiszen az ezzel az elosztási formával kapcsolatos fogalmi percepciók, elutasításának szintje és domináns témakörei (Gilbert et al. 2018, Riedl 2020, McDowell – Ferdosi 2021) irányt mutatnak a jelenlegi elosztási elvekkel kapcsolatos preferenciák és az azokban megjelenő ellentmondások terén is. Az alapjövedelemhez kötődő attitűdök az univerzális jóléti politikák és újraelosztási törekvések támogatottságának mutatójaként is értelmezhetők (Bay – Pedersen 2006).

Az értekezés első fejezetében megvizsgáljuk a munka világának főbb tendenciát, a munkaszociológia kontextusában a munka központi funkciójához vezető út jellemzőire fókuszálva. Majd a munka és az elosztási elvek változásainak folyamatát és kapcsolatát tekintjük át. Végül a munkához kapcsolódó domináns értékeket is elemezzük. Ezután a jóléti állam kialakulásának és fejlődésének főbb állomásait az ellátási formák típusain keresztül elemezzük. Ez a történeti áttekintés segít abban, hogy megragadhatóvá váljon a jóléti állam működése, mely történelme során különböző elveket alkalmazott a kedvezményezettekkel szemben. Majd a szociálpolitika változásával összefüggésben kitérünk az ellátórendszerben megfigyelhető főbb problémákra – a feltételekhez kötött ellátások és az univerzalitás kapcsán – és az ezek által életre hívott domináns értékekre.

Az ezen rendszerek – piaci elosztás és az állami redisztribúció – kapcsán felmerülő kihívásokra adott válaszok között sok esetben a feltétel nélküli alapjövedelem jelenik meg megoldási javaslatként. A jelenlegi elosztási elvek helyzetének megértéséhez elengedhetetlen ezen intézmények tendenciáinak értelmezése.

A második fejezetben bemutatjuk az elosztás krízisének lehetséges megoldásaként megjelenő feltétel nélküli alapjövedelem konceptuális megközelítéseit. Felvázoljuk a leggyakrabban hangoztatott pozitívumokat és negatívumokat az e témakörben megjelenő magyar és nemzetközi szakirodalmak alapján. A feltétel nélküli alapjövedelem teoretikus

megközelítése után annak főbb gyakorlati kérdéseire térünk át: az univerzalitás, a feltétel nélküliség és a finanszírozás gyakorlati megoldásai révén. Végül a feltétel nélküli alapjövedelemre vonatkozó pilot programok és közvetett kutatások eredményeire is kitérünk.

A kutatás módszertani fejezetében ismertetjük a kvantitatív számítógépes szövegelemzés módszertanát. A téma feldolgozásának újszerűségét maga a módszertani megközelítés is biztosítja. A közvélekedés még nem került vizsgálatra ilyen formában egy még be nem vezetett társadalompolitikai eszköz kapcsán. A fejezet során bemutatjuk, hogy a kutatás módszertana hogyan épült fel, az adatgyűjtéstől, az előfeldolgozási folyamaton át, az osztályozás, a szentimentanalízis és a csoportosítás folyamatáig.

Az empirikus eredmények a negyedik fejezetben kerülnek feltárára. A feltétel nélküli alapjövedelemhez kapcsolt percepciókat állítjuk középpontba, így elsőként az alapjövedelem fogalmi jellemzőit tárjuk fel a laikus hozzászólók értelmezésében. Foglalkozunk az FNA megítélésével, online médiumok szerinti bontásban, valamint tanulmányozzuk, hogy a negatív elkötelezettségi magatartás min alapszik az alapjövedelem szempontjából. Végül az osztályozás és csoportosítás eredményeire fókuszálunk és az így kialakult osztályokat és csoportokat értelmezzük. A dolgozat utolsó fejezete az általunk legfontosabbnak vélt főbb eredményeket összegzi, a szakirodalom kontextusában.

Az alapjövedelemmel kapcsolatos percepciók a kvantitatív számítógépes szövegelemzés módszertanával, gyakorlati szempontból segíthet megérteni a laikusok értelmezéseit a feltétel nélküli alapjövedelemmel és az elosztási elvek preferenciájával kapcsolatban és az azok mögött álló szociológiai összefüggéseket. A kapott eredmények jövőbeni feltáró típusú kutatások kiindulópontjaivá válhatnak.

I. A munka és a szociálpolitika szerepe a társadalmi javak elosztásában

Az első fejezetben a munkaszociológia kontextusában közelítjük meg a munka fogalmát, mint az elosztási formák egyik legfőbb rendszerét. Majd a munkaerőpiac főbb tendenciáin keresztül a munka és az elosztás viszonyának változásait tekintjük át. Végül a teljesítmény és a munka témaköréhez kötődő domináns értékeket elemezzük.

Ezután megvizsgáljuk a jóléti állam – mint az elosztási formák másik fontos rendszerét – kialakulásának és fejlődésének jelentősebb állomásait az ellátási formák típusain keresztül. Majd a szociálpolitika változásával összefüggésben kitérünk az ellátórendszerben megfigyelhető főbb problémákra, kihívásokra és az ezekhez kapcsolódó domináns értékekre.

1.1. A munka és a hozzá kapcsolódó értékek formálódása

Annak érdekében, hogy az elosztással kapcsolatos társadalmi percepciókat értelmezni tudjunk a munka világának, mint az elosztás egyik meghatározó paradigmájának kardinális fejlődési pontjait szükséges ábrázolnunk. Majd azon főbb értékeket tárjuk fel, amelyek a munkához kapcsolódnak a társadalmi gondolkodásban. Végül a társadalmi javak elosztásának témánk szempontjából releváns vonatkozásait elemezzük, fókuszálva a teljesítményelv szerepére.

1.1.1. A munka történeti és társadalmi kontextusa

A korai civilizációk mindennapjaiban a munka nem vált külön az életben maradáshoz szükséges tevékenységektől (földművelés, állattenyésztés, korábban vadászat, gyűjtögetés), így társadalmi funkciót sem töltött be a munka (Török 2014).

Az ókori és középkori társadalmak a munkát hierarchikus rendbe szervezték, jól mutatja ezt a rabszolgaság és a feudalizmus rendszere. Ezekben a rendszerekben a munka a rabszolgákra és jobbágyokra hárult. A szabad polgárok szellemi vagy katonai tevékenységeket végeztek, és a termelés alapvetően az önellátó rendszereken alapult (Polányi 2004). A XVIII. századig a szabad emberek a munkára, mint nem kívánatos nyűgre tekintettek. A munkavégzésre egyrészt büntetésként, másrészt lehetőségként vagy jutalomként tekinthetünk és ez a kettősség végigvonul a fogalom történeti értelmezésén is (Csoba 2010, Török 2014).

Az ipari forradalom a munkáról való gondolkodásban is jelentős változásokat eredményezett. Az ipari forradalom kicsúcsosodásának időszaka 1795 és 1834 közé esett Angliában, ahol Speenhamlandben késleltették az ipari piac szükséges elemének, a kompetitív munkaerőpiacnak a létrejöttét, a megélhetéshez való jog bevezetésével (Polányi 2004). Annak

ellenére, hogy ebben a korszakban a paternalizmus és a termelés elemeinek piaci rendszerré szervezése volt jellemző. Élesen polarizálódtak a viszonyok, mivel a munkáltatók egyre erősödtek, de velük szemben a munkavállalók kevésbé, mivel ők fizikailag ellehetetlenültek, mert a bérek nem voltak elegendők az alapvető szükségletek kielégítésére. A Speenhamlandben bevezetett elgondolás célja volt a szegény munkavállalók és azok családjainak támogatása, a minimális megélhetés biztosításával¹. A rendszer megítélésében központi szerepet kapott az a gondolat, hogy a juttatás csökkenti a munkavégzésre való ösztönzést, hiszen független volt az összeg odaítélése attól, hogy az egyén mennyit dolgozott. Továbbá a munkáltatók alacsonyabb béreket adtak, mivel tudták, hogy a munkavállalók jövedelmét kiegészíti majd a juttatás (Thompson 2013).

Az egyesülés elleni törvények bevezetése Angliában tulajdonképpen a speenhamland-i rendszer társadalmi következményeire adott válaszreakcióként értelmezhető. Ezek a törvények tiltották a munkások szervezett ellenállását, kollektív fellépését a bérek és a munkakörülmények javítása érdekében. A munkavállalók ilyen formában való ellehetetlenítése növelte a társadalmi feszültséget és elégedetlenséget (Polányi 2004). 1834-ben a szegénytörvény módosításával eltörölték a speenhamland-i kísérletet és az egyesülés elleni törvényeket, ami elősegítette az ipari kapitalizmus kibontakozását ezen a területen is, hiszen a munkások kollektív érdekképviselőtének lehetősége a munkavállalás szabályozásának fontos alapját képezte. A speenhamland-i rendszer és az egyesülés elleni törvények együttesen mutatják azt, hogy a XVIII. és XIX. században milyen kihívásokkal szembesültek a munkaerőpiacon lévők.

A gyáripari munka és a tömegtermelés megjelenése nemcsak a városiasodást, hanem a munkásosztály kialakulását is eredményezte (Marx 1978). Marx értelmezésében a termelés során az egyén fokozatosan elveszíti közvetlen kapcsolatát saját munkájával és termékével, ami a munkások elidegenedéséhez vezet. Ezek a tendenciák felerősítik a munkával kapcsolatos azon felfogást, amiben a munkát pusztán megélhetési forrásnak tekintik, ami egyre kevésbé autonóm és kreatív önmegvalósítási lehetőség.

A munka a pénzjövedelem és a piac növekvő szerepével párhuzamosan vált meghatározóvá az emberek életében, ami ilyen formában az ipari társadalom előtti korszakokra nem volt jellemző. A kevésbé differenciált társadalmak életében még a mechanikus szolidaritás volt a meghatározó (Durkheim 2000), melynek keretén belül az emberek hasonló feladatokat

¹ A rendszer kiindulópontja volt, hogy a munkás bérét egy minimális szintre kiegészítették, mely összeget a családméret és a helyi élelmiszerárak figyelembevételével határozták meg, ami elegendőnek bizonyult a megélhetés biztosításához (Thompson 2013). A speenhamland-i rendszer és az alapjövedelem között tehát azért vonható párhuzam, mert mindkét megoldás a minimális megélhetést próbálja biztosítani az egyének számára, azonban a megvalósítás módjában és a finanszírozás terén is eltérnek egymástól.

és tevékenységeket láttak el, a kollektív tudatra alapozva. Ez azzal is együtt járt, hogy a munka kevésbé számított specializáltnak, inkább közösen végzett mezőgazdasági feladatok vagy kézműves mesterségek domináltak. A társadalmi kohézió pedig a közös értékeken, normákon és hagyományok nyugodott.

Az ipari társadalmakban megnövekedett a munka társadalmi integrációs szerepe azáltal, hogy az egyéneket összekapcsolta egy társadalmi egésszé (Parsons 1951). A munka társadalmi tevékenységként normatív alapokon nyugszik, amik egyre erősebben meghatározták az egyén helyét és szerepét a társadalom működésében. Az ipari társadalmakban a munka – ezen integráló szerepe mellett – garantálta az anyagi biztonságot és fokozatosan az élet értelmévé és identitásforrássá vált, társadalmi státust kijelölő funkcióval.

A XIX. századtól a szociális identitást egyre inkább a fizetett bér munka biztosította, és kevésbé a magántulajdon. A modernitás egy olyan társadalmi modellt fogadott el, melyben a társadalmi pozíciókat a munkamegosztásban elfoglalt hely jelöli ki (Parsons 1951, Durkheim 2000). Az, hogy a tőkés termelés alapjává a munkamegosztás vált annak egyik fő oka, hogy a munkafolyamatok egyre specializálódtak és a munkaerő egyre erőteljesebben az árupiaci rendszer részévé vált, melynek keretén belül saját munkaerejüket árucikként bocsájtották eladásra (Marx 1978). Az ipari társadalmakban a termelés növekedése és a technológiai fejlődés miatt Durkheim (2000) már az organikus szolidaritás jeleit fedezte fel a társadalmi struktúrát vizsgálva, melynek középpontjában a munkamegosztás magas szintje állt. A társadalmi kohézió már nem csupán az egymásrautaltság és az egyének hasonlósága révén működik, hanem a munkamegosztás révén betöltött pozíciók közötti függés garantálja.

Míg a modernizáció előtti munkaformák az egyént elsődleges közösségeikben tartották (a közösségi élet központi szerepet kapott a társadalom működésében), biztosítva stabil beágyazottságukat, addig a bér munka elterjedésével a munka helye távolabb került az otthonától, ami ahhoz vezetett, hogy a személyesség kiiktatódott a munkafolyamatból (Kapitány – Kapitány 2014).

Az ipari társadalom kialakította azt a gondolkodásmódot, hogy a jövedelemszerzést szorosan hozzákapcsolta a fizetett munkához, tehát, hogy a megélhetést és a társadalmi jólétet elsődlegesen a foglalkoztatáson keresztül lehet megvalósítani. Ez a struktúra megszilárdította a munka és a megélhetés közötti hagyományos kapcsolatot, ezzel pedig kiüresítették a munka preindusztriális társadalomban még megfigyelhető társadalmi szerepét, és elsődlegesen gazdasági szükségletek kielégítésének eszközévé tették.

A kapitalista centrumállamokat a II. világháborút követően egészen a hetvenes évekig az a társadalmi berendezkedés jellemzi, amelyet a bér munka-társadalmának vagy munkatársadalomnak nevezhetünk (Szépe 2016). A bér munka a hozzá kapcsolódó védelmekkel

stabil státuszt és elismerést garantált a munkavállalóknak. Az ipari forradalom tehát magával hozta azt a munkaetikát, melyben az élet középpontjába a munkát szükséges állítani, ami biztosítja az élet értelmét (Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022). Az ipari társadalomban a jövedelemszerző tevékenységet tekintik munkaként, és csak ezek végzéséért garantálható a társadalmi elismerés (Csoba 2010). Így a munka az egyén megbecsülésének egy releváns szempontjává (Honneth 2009), a munkaparadigma pedig a társadalmi javak elosztásának alapjává vált, aminek fő oka, hogy a társadalmi javakban való részesedéshez munkavállalásra van szükség (Szépe 2016).

A modern ipari társadalmakban tehát a munka alapvetően a foglalkozásszerűen végzett pénzkereső munkával, azaz a bér munkával azonosult (Török 2014). A fizetéssel a társadalom azt hozta az egyén tudomására, hogy amit csinál az a társadalom számára hasznosnak, honorálandónak, vagyis munkának minősül. Egyfelől a társadalmi identitás alapjaként, a társadalmi helyzet legfontosabb meghatározójaként és a társadalmi részvétel elsődleges formájaként, másfelől az önmegvalósítás legfontosabb terepeként és az értelmes élet szinonimájaként értelmezi a bér munkát (Török 2009).

Az ipari társadalom foglalkoztatottságára az volt jellemző, hogy nagy szervezetekben, ipari üzemekben, gyárakban dolgoztak az emberek, mint alkalmazottak, teljes munkaidőben, köszönhetően a tudományos munkaszervezés továbbfejlesztésének (fordizmus), a gépesítésnek és a tömegtermelés beindításának (Csoba 2011). Az adott foglalkozásban hosszú időt töltöttek el a munkások. Jellemző volt, hogy munkájukért bért és béren felüli, bérjellegű juttatást kaptak és fizetésük alapján fizették közterheiket.

Az ipari társadalom munkavállalójának szociális jogai nem kizárólag a fizetéshez és a közteherviseléshez kötődő ellátási jogosultságaihoz kötődtek, hanem ahhoz is, hogy a nagyüzemi munkáskollektívához és a szakszervezethez tartozik, és így a közös követelések és kollektív érdekérvényesítési alkukból is származhatott előnye. Így egyre erősödött a munka mentén teremtett társadalmi kohézió és biztonság dimenziója a munka nélkül töltött időszakokban is.

A fordizmus, gazdasági és társadalmi berendezkedésként kapcsolatot teremtett a piac és az állam között, így fő jellemzőjévé vált a bér munka biztonsága, kiszámíthatósága és védettsége. A kapcsolat alapja, hogy a munkás-léthez jogokat és védelmeket társítottak, így a munkavégzés megszűnik tisztán piaci viszony lenni, foglalkoztatássá formálódik, vagyis olyan státussal bíró állapottá, amely nem-piaci biztosítékokat is tartalmaz (például a minimális bérhez való jogot, a munkajog biztosította védettségeket, a baleset- és betegség-biztosítást, a nyugdíjba menetelhez való jogot) (Castel 1998). A XX. század közepétől a foglalkoztatotti státus szilárd kapcsolatot teremtett jogok (munkajog) és védelmek (szociális védelem) között a jóléti állam

formálódása során (Castel 2005b). Bauman (2008) ezért nevezi mennyben kötött házasságnak a fordizmus sikerének alapját, amely az állam, a szervezett munkásság (szakszervezetek) és a nagyvállalatok kompromisszumaira épült.

A hetvenes évek olajválságától kezdve fokozatosan növekedett a munkanélküliek és így a leszakadók létszáma és úgy tűnt, hogy a munkaparadigma válságba került. Jelentős társadalmi csoportok csak közvetve tudtak bekapcsolódni a mennyben kötött házassággal fémjelzett fordista kiegyezésbe, a teljes foglalkoztatás gazdaságilag fenntarthatatlannak bizonyult (Harvey 1990). Így a kilencvenes évek közepére láthatóvá vált, hogy a teljesítmény alapján történő elosztás egyre kevesebb embernek jelenthet garanciát a társadalmi javakban való részesedéshez.

1.1.2. A munkához kötődő értékek változása

A kilencvenes években az Európai Unió létrejötte és az azzal együtt járó szolgáltatások, tőke és munkaerő szabad áramlásának lehetősége, a pénz elválása a reálgazdaságtól, és a jóléti állam problémái olyan új élethelyzeteket teremtettek, amik nehezen értelmezhetők a korábbi keretek között és megközelítésekkel (Vastagh 2023). Az információalapú társadalom gyors fejlődésével és a munkaerő mobilitásának növekedésével párhuzamosan a posztfordizmusban a piacgazdaság vált dominánssá (Harvey 2009). A gyorsan változó gazdasági és társadalmi körülmények hatással voltak a foglalkoztatás strukturális átalakulására is, azaz a munka jellegének, volumenének, valamint az ehhez kötődő szociális védelmeknek a változására (European Commission 2016). A foglalkoztatási feltételek rugalmassága több lehetőséget kínálhat a munkavállaló számára, ideértve a részmunkaidős munkaformát vagy az önfoglalkoztatás lehetőségét, de nagyobb bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot is magában hordoz.

A piaci integrációs séma nem volt képes minden állampolgár integrációjára (Vastagh 2023). Viszont a munkavállalók és az állam közti kompromisszum átalakulása is nyilvánvalóvá vált, mivel az állami újraelosztás már nem tudott olyan védelmeket nyújtani, mint, amelyet a stabil bér munka köré szervezett. A jóléti állam működésében bekövetkező változások során fokozatosan a piaci logikára került a hangsúly, ami a munkához kötődően felerősítette a kényszerítő típusú 'workfare' koncepció alkalmazását (Csoba 2010). A 'workfare' megközelítés alapja a társadalmi egyeztetések háttérbe szorítása és az esélyegyenlőség figyelmen kívül hagyása, ami mögött az áll, hogy munkavégzéshez vagy más kötelezettségekhez, feltételekhez köti a szociális támogatásokhoz való hozzáférést. Ennek a megközelítésnek a célja, hogy csökkentse a támogatásokra való támaszkodást, és arra ösztönzi az egyéneket, hogy lépjenek be a munkaerőpiacra. A munkavállalási kötelezettség

elhanyagolása esetén a juttatásokat csökkenthetik vagy megszüntethetik. A szolidaritás hangsúlyozása helyett így az individualizmus és az egyéni felelősség kapott jelentőséget.

A kialakuló posztindusztriális munkaerőpiacra az jellemző, hogy az emberek gyakran váltanak munkahelyet és foglalkozást is, mivel a karrierük alapja a minél jobb munkaerőpiaci pozíció megszerzése (Csoba 2011). Jellemző a rövid időszakokra szóló, projektalapú foglalkoztatási viszony – ami ideiglenes megbízásokra épül – és az atipikus foglalkoztatási formák, rugalmas munkarend – ami olykor 8 óránál rövidebb vagy éjszakába nyúló, bizonytalan és kiszámíthatatlan. A ledolgozott munkaórák száma csökken, ami gyakran, időarányosan a jövedelmek csökkenését is jelenti. Munkájukért sokféle formában – bérként, megbízási díjként, számla ellenében szolgáltatási díjként, üzleti haszonként, osztalékként – kapják meg jövedelmüket az emberek, így a sokféle jövedelem után sokféle formában kell fizetniük a közterheket. A munkavállalóknak meg kell küzdeniük a pótolhatóság veszélyével is, mivel a munkáltató bármikor lecserélheti őket, így a mozaikszerűség, megszakítottság és informális jelensége erősödik fel a munkaerőpiacon (Beck 2000).

Megfigyelhető tendencia a munka határtalanra válása is, mivel a munka és a szabadidő közötti korábban egyértelmű határok elmosódnak (Gregg 2011, Rosa 2013). A digitális technológia és az információs társadalom fejlődésével a munkavállalók gyakran bárhol és bármikor elérhetők, ami lehetővé teszi, hogy a munkaidő formálisan meghatározott keretei megbomoljanak. Ennek következtében a munkaidő és a magánélet közötti egyensúly könnyen felborulhat, hiszen a munkavállalók folyamatosan kapcsolatban maradnak a munkahelyükkel a kommunikációs eszközök révén. Emiatt a rugalmas elérhetőség miatt a munkavállalókat gyakran a túlhajszoltság jellemzi, és nehézségekbe ütközik a munka és a magánélet éles szétválasztása. Látható tehát, hogy a munkavállalóktól már kevésbé a hűséget és a rutint várják el, inkább a mobilitásra és az alkalmazkodóképességre kerül a hangsúly, a kreativitás mellett, melyet az egyre rugalmasabbá és teljesítményorientáltabbá váló munkaerőpiac elvárásaként fogalmaz meg (Márfi 2007).

A rövid távú, projektalapú munkákkal, rugalmassággal leírható munkaerőpiaci modell – melyet sokszor gig gazdaságnak (*gig economy*) is neveznek (Kalleberg – Dunn 2016, Wood et al. 2019) – fő jellemzői közé tartoznak a rugalmatlan jóléti juttatások és szociális jogok. A gig típusú munkavállalók általában nem részesülnek olyan munkavállalói juttatásokban (egészségbiztosítás, nyugdíjprogramok, fizetett szabadság), mint a hagyományos munkahelyeken dolgozók (De Stefano 2015). Ez erősíti a munkaerőpiacon tapasztalható kiszolgáltatottságot és bizonytalanságot. A munka világának ezen dinamikus része a technológiai fejlődés hatására egyre növekvő szerepet fog betölteni a munkaerőpiacon.

A posztindusztriális munkaerőpiac felerősödő jellemzői témánk szempontjából azért meghatározóak, mert az új típusú munkaformák, a technológiai fejlődés és a foglalkoztatottsági struktúra átalakulása fokozatosan elválasztják a hagyományos munkajövedelmet a társadalmi jóléttől. Az átalakulások nyomán a hagyományos munkaerőpiac jövedelmi biztonságot nyújtó szerepe időről időre meggyengül, mivel a technológiai és strukturális változások egyre nagyobb rétegeket hagynak munka és stabil bevétel nélkül.

Az utóbbi évtizedekben a munka átalakulása kihívás elé állította a hagyományos társadalmi normákat. A technológiai fejlődés és a globális munkaerőpiaci változások azt mutatják, hogy a Parsons (1951) által adaptációnak nevezett folyamat során a társadalmi rendszereknek szükséges a gazdasági környezethez alkalmazkodnia. A társadalmi integráció a munka területén tapasztalt változások révén meggyengülhet, hiszen a munka és az egyén identitásának összefonódása átalakul. Parsons modellje szerint az ilyen változásokra a társadalmi rendszer reagálni fog, új normákat és értékeket alkotva, amelyek az új munkaformákhoz igazodnak, annak érdekében, hogy fenntartsa a társadalmi integrációt és a rendet. Parsons strukturalista-funkcionalista elmélete rávilágít arra, hogy a munka átalakulása nem csupán gazdasági kérdés, hanem a társadalmi rendszer egészének működésére is hatást gyakorol.

A munka központi szerepét, értelmezését és jelentőségét folyamatos változások formálják mind a gazdasági, technológiai és társadalmi átalakulások terén. A modernizáció és a növekvő gazdasági jólét átalakította a munkához való viszonyulást. Míg az ipari társadalmakban kiüresedett a munka társadalmi szerepe és elsődlegesen gazdasági szükséglet kielégítésének eszközévé vált, addig a posztmodern társadalmakban már a személyes kiteljesedés, önkifejezés, önmegvalósítás és szabadidő kérdése is a munkához kapcsolódik (Inglehart 1997).

A külső környezeti hatások egyértelműen befolyásolják, hogy az egyén hogyan viszonyul a munkához. A gazdasági válságok idején – mint, amilyen a 2008-as globális gazdasági válság volt – a növekvő munkanélküliség és erősödő munkahelyi bizonytalanság miatt az emberek kiszolgáltatottan viszonyultak a munka minőségének és mennyiségének romlásához (Gallie 2013). A nagyobb gazdasági és társadalmi átalakulások tehát hatást gyakorolnak a munkához való viszonyulás alakulására.

A mesterséges intelligencia gyors terjedése okán is egyre gyakoribb a munka jövőjéről való elmélkedés (Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022), melynek kiindulópontja az átalakulásnak induló munka, azaz a munkaparadigma megkérdőjelezése. A gyors technológiai változások életre hívhatnak egy új társadalmi szerződést, melyben újra kell definiálni az emberek elvárásait a foglalkoztatással kapcsolatban.

A digitális átalakulás és automatizáció új típusú munkakörnyezetet eredményeznek, amelyek szintén hatással vannak a munkához való viszonyulás alakulására. A munkaerőpiac átalakulását gyorsítja az automatizálás hatása, ami a rutinmunkák gépesítésével és így az élőmunka kiszorításával válik egyre érzékelhetőbbé (Csoba 2010, Srnicek – Williams 2015, European Commission 2016, Bruun – Duka 2018). Az attól való félelem, hogy a robottechnológia felváltja az emberi munkaerőt, számos foglalkozásban párosul az elosztási viszonyok módosításának igényével. Az alacsony és magasan képzett munkavállalók közötti polarizáció és egyenlőtlenség erősödhet a jövőben, hiszen a munkavállalók egy része tarthat attól, hogy munkahelyük megszűnhet az automatizáció hatására, míg mások inkább az új technológiák által nyújtott lehetőségeket látják munkaerőpiaci pozícióik kapcsán (OECD 2019, Fischer 2020). Így felértékelődik a jól képzett és speciális szaktudással rendelkező szakember és csak a legjobban teljesítők kerülnek majd foglalkoztatásra. A jövő munkaerőpiacán a lényeglátás iránti igény az információs technológiák gyors fejlődése miatt; kapcsolatépítés felértékelődése; adaptív, gyors és adatalapú gondolkodásmód, amely nyitott az újszerű megoldásokra; nyitottság a különböző kulturális közegben végzett munkavállalásra; új média eszközeinek ismerete vagy a transzdiszciplináris tudás, mint munkaerő-piaci készségek, további jelentőségre tesznek majd szert (Dessewffy – Láng 2015).

Ezek a kirajzolódó munkaerőpiaci változások nagyon magas elvárásokat támasztanak a társadalom felé, akik közül egy jelentős szegmens nincs felkészülve, vagy nem alkalmas ezen elvárások teljesítésére. Ezért alakul ki egy kettősség vagy szegmentáltság, ami a munkaerőpiaci polarizációban csúcsosodik ki. Az egyre növekvő kettősség erősíti a magas képzettségű technológiai szakemberek (akik a tudásgazdasághoz kapcsolhatók) és az alacsonyabb képzettséggel rendelkező munkavállalók közötti szakadékot (akik pedig az alulfoglalkoztatás fogalmával jellemezhetőek) (Standing 2012). A magas technológiai rendszerek működtetése jellemzően specializált, magasan képzett munkaerőt kíván, míg a fizikai, alacsony hozzáadott értékű munkák esetében a képzettség alacsony szintje és az alacsony bérek jellemzőek.

Ebben az állapotban a munka még azokat az értékeit is elveszíti, ami az ipari társadalomban megmutatkozott, azaz, hogy alkalmas volt arra, hogy annyi anyagi juttatást előállíthasson az egyén, amivel a lét fenntartható, így a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez is hozzájárul a munkaerőpiac polarizációja (Piketty 2015).

A polarizáció jelensége jól szemlélteti, hogy a munkához szorosan kapcsolódó elosztási struktúra, mint stabil egzisztenciát és megélhetést biztosító rendszer már akkor válságba kerül, amikor a munkavállalók még dolgoznak, de már a munka által garantált morális társadalmi tagságot és elismerést is elveszítheti közben az egyén. A rugalmassá váló munkaerőpiacon elérhető munkák nem tudják garantálni az egyén fogyasztói szerepének fenntartását, sem a

társadalmi integrációt (Csoba 2010). A munkaparadigma átalakulása tulajdonképpen a munkának, mint a társadalmi javak elosztási elvének felpuhulását jelenti, mivel a munkamegosztás egyre esetlegesebbé válik (Takács 2019). Ezért fogalmazódik meg a társadalmi javakhoz való hozzáférés garantálásának érdekében a lét jogán vagy az állampolgárság jogán osztott társadalmi alapjövedelem lehetősége.

1.1.3. A munka szubjektív aspektusai

Az alfejezet célja azon összefüggések feltárása, amik megvilágítják, hogy miért stabil még mindig a munka mentén való elosztás és az ehhez való társadalmi ragaszkodás, annak ellenére, hogy a környezeti feltételek alapvetően változnak a munka világában.

A munkához való viszonyulást számos szociodemográfiai tényező befolyásolja, amik komplex módon hatnak az egyének értékeire, preferenciáira és lehetőségeire. Ezek a tényezők meghatározzák, hogyan tekintenek az emberek a munkára, milyen értékeket társítanak hozzá, és milyen munkahelyi preferenciákkal rendelkeznek. Az etnikai kisebbségek gyakran találkoznak diszkriminációval vagy alacsonyabb jövedelmi lehetőségekkel, ami meghatározza, hogyan látják és értékelik a munkát (Platt et al. 2009).

A családi háttér és a gyermekkorban megszerzett tapasztalatok és az ezekkel szorosan együtt járó társadalmi státusz és jövedelmi helyzet szintén befolyásolják az egyén munkához való viszonyulását. A magasabb osztályhoz tartozók gyakran tekintik a munkát önmegvalósítási eszköznek és nagyobb hangsúlyt fektethetnek a kreatív munkakörnyezetre, míg az alacsonyabb osztályba tartozók gyakran inkább a stabil munkahelyeket keresik, mivel számukra a munka gyakran a létfenntartás alapja (Bourdieu 1986). Emellett a magasabb jövedelemmel rendelkezők nagyobb rugalmasságot és autonómiát élveznek a munkahelyükön.

Az iskolai végzettség szintje meghatározza az egyén munkalehetőségeit és azokhoz való hozzáállását. Magasabb végzettséggel rendelkező emberek általában nagyobb autonómiára és komplexebb munkafeladatokra törekszenek, míg az alacsonyabb végzettségűek gyakrabban keresnek biztonságos és stabil munkahelyeket (Goldthorpe 2006).

Intenzív befolyásoló faktor még az életkor is a tekintetben, hogy az egyének hogyan viszonyulnak a munkához. A fiatalabb generációk gyakran nagyobb hangsúlyt fektetnek a munka és a magánélet közötti egyensúlyra, előtérbe helyezik a rugalmasságot, míg az idősebb korosztály inkább a stabilitásra és hosszú távú biztonságra törekszik (Twenge et al. 2010, Lyons – Kuron 2014). A munkához való viszonyulást a generációs hovatartozás és a társadalmi státusz egyre erősebben befolyásolja, köszönhetően a gyors technológiai fejlődésnek, a munkaerőpiaci átalakulásnak és a kulturális változásoknak.

Ezekből az elméletekből kirajzolódik, hogy a modern környezetben a munka egyre inkább kötődhet a személyes érzelmekhez, identitáshoz és önmegvalósításhoz, nem csupán gazdasági vagy külső társadalmi szükségletekhez, objektív eredményekhez. E jelenség felértékelődik a posztindusztriális társadalmakban, ahol a munka nem pusztán megélhetés, hanem önmegvalósítási és társadalmi elismerési lehetőség is. Tehát a munkavállalók a munka szubjektívizálódása során egyre inkább belső motivációk és személyes élmények mentén értékelik a munkát, nem pusztán külső tényezők vagy gazdasági kényszerek alapján (Beck 2000).

A munkára való ösztönzésben a belső motiváció adhatja meg az egyén számára az igazi kiteljesedést, mivel nem elégíti ki életcélként az egyszerű vagy maximalizálás (Pink 2010). A külsőleg motivált (*extrinsic* motiváció az alapja) személy azért cselekszik egy bizonyos módon, hogy elérje mások elismerését, mely megnyilvánulhat dicséretben vagy jutalomban (Nagy 2013). A szakirodalmak optimálisnak a belső (*intrinsic*) motivációt tartják, mivel a külső motiváció során a munkavégzés nem kedvtelesből végzett tevékenységként jelenik meg, inkább a jövedelemszerzés motiválja. A belső motiváció alapja a kíváncsiság és a hiányosság megszüntetésére való igyekezet.

Fromm (2002) megítélése szerint az egyént egyfajta belső kényszerítő erő motiválja a munkavégzésre. A belső erő azt indukálja, hogy az emberek egyetlen célra fókuszálnak, a folytonos cselekvésre, ami életcélként biztosít számukra, melynek keretében jelentőségtesnek érezhetik életüket. Ennek alapját tehát belső késztetéseink képezik, miszerint jobban szeretjük a cselekvést, mint a tétlenkedést (Keynes 1965). Ennek a szerepnek a betöltésére leginkább a munka felelt meg, ami pszichológiai jelentőséget kap az egyén működésében (Fromm 2002). Az ösztönzés azért működik, mert egyfajta életstratégiaként motiválja az embert arra, hogy az életében fellépő hiányt kielégítse. Fromm a belső késztetést negatív erőnek ítéli meg, amely tulajdonképpen a tétlenségtől való menekülés okán fellépő szorongásból nyeri erejét, és nem valamiféle pozitív erőből. Az egyén egész élete során elégedetlen körülményeivel, ez mozgósítja őt arra, hogy azon munkálkodjon, hogy helyzetében folytonos javulást érjen el (Smith 1992). A folytonos cselekvésünk alapját az állandóan felmerülő szükségleteink képezik, amiket próbálunk öncélúan kielégíteni, mivel a fogyasztói igények mindig újabb és újabb vágyakat szülnek (Schopenhauer 1992, Schulze 2000). A saját akaraton nyugvó vágyak képesek motiválni az egyént újabb és újabb feladatok elvégzésére.

A munka központi szerepét tehát az is meghatározza, hogy az egyén mennyire kötődik a saját munkájához, mennyire értékeli azt saját életében. Tulajdonképpen ez a kötődési szint jelenik meg a különböző történelmi korokhoz köthető munkafogalmakban is, vagy az elméleti megközelítések eltérő munkafogalom lehatárolásaiban. A munka központi szerepét a társadalmi

javakban való részesedésben árnyalják a munkacsoportosítások. Ennek megértéséhez Pence (1978) munka fogalma kiváló teret biztosít, annak ellenére, hogy struktúrája nem szociológiai, hiszen inkább morális oldalról közelíti meg a munkát, mint tevékenységet. Eszerint az első csoportba olyan munkatevékenység sorolható, ami ismétlődő, nem tekinthető kielégítőnek, szükségéből végzi a munkavállaló, maga a munka elvégzése kevés emberi képességet igényel, kicsi mozgásteret ad annak eldöntésében, hogy a munka mikor és hogyan valósul meg. A második csoportba a szakszerűséghez kötődő jellemzők kaptak helyet Pence csoportosítása szerint, így megjelennek a magasabb emberi képességek, bizonyos belső elégedettséggel jár a munkavállaló számára a munka elvégzése, ami a büszkeség érzésével is párosul az előállított produktumot illetően, mindezek bizonyos fokú választási szabadsággal járnak, annak eldöntésében, hogy a munka mikorra és milyen módon valósul meg. A harmadik csoportba a hivatás tartozik, melynek során az egyének belső örömet és motivációt találnak hivatásukban. Így képesek saját magukat azonosítani munkájukkal, felismerik egyedi képességeiket, amik bizonyos típusú munkára teszik alkalmassá őket.

A munka differenciált funkciójának bemutatása rávilágít arra, hogy az első kategóriához tartozó munkák köre (keves autonómiával bír a munkavállaló, alacsony képzettséget igényel a tevékenység elvégzése) jelentősen szűkül a jelenlegi munka világában, miközben a munkavállalók egy jelentős köre pontosan ezen típusú munkavégzésre alkalmas, így kiszorulnak a munkaparadigma által meghatározott elosztási rendszerből, csökken az integráltságuk, veszélybe kerül a társadalmi státuszuk és egzisztenciájuk is.

Handy (1985) megállapítása szerint a munkának négy alaptípusa ismert: egyrészt a fizetett munka (*paid work*), amelynek célja a jövedelemszerzés, másrészt az ajándék munka (*gift work*), amelyet mások érdekében végzünk, harmadrészt a házimunka (*home work*), ami az önfenntartáshoz szükséges elemi tevékenységeket fedi le, és végül a tanulmányokkal járó munka (*study work*), melyet önmagunk folyamatos képzése érdekében vállalunk, hogy gazdagítsuk tapasztalatainkat.

A munka fogalmának jelentését Widerquist (2013) is vizsgálja, melyet öt fogalommal tesz leírhatóvá. Az első fogalom a munka: a cél elérése érdekében tett erőfeszítéseket foglalja magába. A második fogalom a foglalkoztatás (hasonló a harmadik fogalomhoz: szolgáltatás): arra irányul, hogy olyan erőfeszítést tesz az illető, amivel más céljainak elérését segíti, fizetésért cserébe. A negyedik fogalom a pénzszerzésre fordított időként fordítható le, melynek során az egyén saját idejét fekteti bele a munkába, pénzbeli ellentételezésért cserébe. Az ötödik fogalom a társadalmi hozzájárulás, amit Widerquist produktív erőfeszítésként ír le, mellyel mások jólétét javítjuk, illetve részvételt jelent valamilyen társadalmilag elismert tevékenységben. Widerquist

ötös fogalomrendszere hangsúlyozza, hogy a fizetett munka hiánya még nem jelenti azt, hogy valaki nem járul hozzá a társadalom fejlődéséhez.

A társadalmi hozzájárulás iránti igény szigorú kritériumként visszatérő eleme a munka fogalmának. Ezért a szakirodalom az értelmes munkát eltérő módon definiálhatja, talán az egyik legátfogóbb definíció Norman E. Bowie (1998) nevéhez kötődik. Eszerint azt tekinthetjük értelmes munkának, ahova az ember szabadon léphet be és lehetővé teszi a munkavállaló számára autonómiájának és függetlenségének szabad gyakorlását. Ezenfelül teret enged a munkavállaló számára képességei fejlesztéséhez (értve ezalatt a gondolkodást, érzelmi világát, erkölcsi fejlődését), illetve elegendő jövedelmet biztosít a fizikai jólét eléréséhez és támogatja a munkavállalók morális fejlődésének lehetőségeit.

A témánk szempontjából legrelevánsabb munkacsoportosítások is azt mutatják, hogy a társadalmi gondolkodásban nem tudjuk elengedni a munkaparadigma koncepcióját és a munkaértékek közül ennek igazolására a társadalmi hasznosságot választjuk alapkritériumként.

A munka szerepének felértékelését a társadalmi javakban való részesedés során számos érveléssel igyekeznek alátámasztani a szakirodalmak. Graeber (2018) vizsgálata is azt mutatja, hogy a munkaerőpiacon tapasztalható bizonytalanság ellenére, a munka világtól való intellektuális elfordulás folyamata nem egyezik meg a társadalom általános gondolkodásával. Az emberek többségének továbbra is a munkaerőpiaci pozíciója adja társadalmi identitásának alapját (Honneth 2009). Jól lehet tehát, hogy a világ fizikai rendszere gyorsabban változik (például a munkakörülmények, munkalehetőségek), mint az embereknek a munka világához kapcsolódó gondolkodása.

A munka domináns szerepét fenntartja az az elgondolás, hogy az anyagi hasznon túl a társadalmi kapcsolatok kialakításában és fenntartásában, a társadalmi identitás biztosításában, az életcél és az élet értelmének meghatározásában is jelentős helyet foglal el a munkavállalás (Kirk – Wall 2011). Az egyéni napirend, az oktatás vagy akár a nyugdíjazás is a kereső munkához igazodik. A munka továbbra is alternatíva nélküli értékelvéként mutatkozik meg a társadalomban. Az értékek magasabb helyet foglalnak el az ember belső értékelési hierarchiájában, mint az attitűdök, mivel az attitűdök háttérben az értékek működnek (Hitlin – Piliavin 2004). Ennek oka, hogy az értékek olyan általános normákra utalnak, amelyeken konkrét értékelések nyugszanak, az attitűdökre pedig konkrét tárgyak, személyek, helyzetek értékeléseként tekinthetünk (Feldman 2003, Andorka 2006). A munkavállalás fontossága tehát az emberek mélyebb gondolkodási struktúrájában gyökerezik. Ezen értékek és attitűdök vizsgálata kiemelten fontos, mert meghatározza a társadalom percepcióit és reakcióit az elosztási alternatívákkal szemben is.

Magyarországon szoros egybeesést mutat a boldogság mértéke és az anyagi helyzet szintje, azaz a magas jövedelem, mint munkaérték fontossága jelentős (Sági 2000, Oláh és mtsai. 2016). A magyarok képesek az átlagnál több időt és energiát fordítani a magas jövedelem elérésére, ha ez belátható időn belül nem párosul megfelelő jövedelmi eredménnyel akkor, hajlamosak negatívan látni a jövőt. Míg más nyugati országban posztmateriális célok kárpótolhatják ezt a hiányt. Ennek oka, hogy értékstruktúrájában kisebb szerepet játszanak az önmegvalósítási értékek (Keller 2009). Jelenlegi társadalmi berendezkedésünkben azt láthatjuk, hogy elsősorban csak a magas szakképzettséget igénylő munkák esetén beszélhetünk a munkával való belső elégedettség örömeinek megéléséről és a társadalmi hasznosság érzéséről (Tumin 1953). Ennek egyik oka, hogy a pénz megléte az egyén számára – a piaccal való szoros szimbiózis miatt – a szabadság meglétét jelenti, melyet szabadon használhat fel (Szabó 2015). Ennek értelmében a materiális elvárások is a munkavégzés felértékelődéséhez járulnak hozzá.

A munka központi szerepének felértékelését a társadalmi javakban való részesedésben felerősíti a függésben tartás jelensége is. Graeber (2018) kiemeli, hogy a függésben tartás lényege, hogy a munkavégzés felemészti az ébren töltött idő nagyobb részét és a társadalom tagjainak csak arra marad ideje, hogy alapvető létszükségleteit kielégítse és fogyasztói igényeinek eleget tegyen. A fennálló rend fontos eleme a produktív lakosság, mely produktivitást a munkavégzés garantálja. Ezért a társadalom tagjai a munkavégzéshez erkölcsi értéket társítanak, mely azt hangsúlyozza, hogy ha valaki nem hajlandó magát munkafegyelem alá vetni az nem érdemel támogatást. Ennek a gondolkodásmódnak a fenntartása érdekében igyekeznek lekötöni a dolgozókat, akár olyan munkák létrehozásával is, amelyek a gazdaság számára nem alapvetőek. Graeber igazgatási feudalizmusnak nevezi a fennálló rendszert, amiben azért dolgozunk többet és többet, mert az uralja gondolkodásunkat, hogy a fogyasztói örömeink utáni vágyakozást a fáradtságos munkával lehet kielégíteni.

Jól látható, hogy a munka továbbra is meghatározó az emberek percepciójában, az élet számos aspektusát meghatározza és számos érveléssel alátámasztható domináns szerepe. A munka jellegének átalakulásával párhuzamosan a munkáról alkotott kép, percepció is változhat, mivel a plurális társadalomban a normák is plurálissá válnak. Jól lehet, hogy a munka társadalmi dimenzióinak felpuhulása tapasztalható és a régi domináns értékek megfakulnak, mindezek ellenére nehéz új konszenzusokat, alternatívákat kialakítani és azokat interiorizálni.

A munkához való viszonyulás tendenciáinak bemutatása során érzékelhetővé váltak azok a problémák, amik előtérbe kerülnek a munka világának átalakulásával párhuzamosan, a technológiai fejlődés, a globalizáció, a digitalizáció és a gig-gazdaság előretörésével.

A munkaerőpiac átalakulásával a munkavégzés formái és a munkatevékenységeknek a köre is formálódik, így az is változik, hogy mit nevezhetünk munkának (Castel 1998, Csoba

2010, Török 2014, Szépe 2016, Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022). A munka túl szűk értelmezése bizonytalansághoz vezet, mivel számos fontos értéket kötünk a munkához, viszont nagyon szűk a bér munka fogalma szerinti állások köre, ahova mindenkinek be kellene férnie. Ezért szükségszerű a munka fogalmának és értelmezési keretének, határainak kiterjesztése. Ez a folyamat egyszerre jelent lehetőséget és hordoz magában veszélyeket, hiszen, ha többen beférnek a munka lehatárolásába akkor ezzel párhuzamosan eltűnnek a stabil határok is, amik mentén jól megítélhető az, hogy mi tekinthető munkavégzésnek és mi tekinthető társadalmilag hasznos tevékenységnek. Amennyiben a munka lehatárolása nem tekinthető stabilnak, akkor a munkaalapú elosztási paradigma alapja is bizonytalanná válik és így az elosztás alapja sem definiálható egyértelműen. Ezek az átalakulások pedig morális kérdéseket vetnek fel a munkavállalói jogokkal, a méltányos bérezéssel és a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatban is, melyek erőteljesen meghatározzák a társadalom felépítését.

A feltétel nélküli alapjövedelem időről időre felmerül, mint egy olyan eszköz, mely a technológiai fejlődés következtében bővülő alternatív tevékenységi formák elismerését is lehetővé tenné, védelmet biztosítva az egyének számára, mivel a jelenlegi teljesítményelvű elosztási rendszertől eltérően alanyi jogon illetné meg az adott ország állampolgárait (Artner 2014, Fischer 2020). Ennek alapja, hogy az FNA nem köti az elosztást munkavállaláshoz, feloldja a munka fogalmának felpuhulásával járó dilemmákat és más alapvetéseket határoz meg a társadalmi javakban részesedés feltételeként. Például, hogy az egyén állampolgár-e, de nem azt, hogy munkát végző ember-e, mert egyre kevésbé tudjuk élesen és pontosan meghatározni, mi is a munka.

1.1.4. A munkához kapcsolódó elismerés és teljesítményelv

A munka fogalmának átalakulásával párhuzamosan, a hozzá kapcsolódó elosztási elvekben is átrendeződés figyelhető meg. Az elosztási elvek olyan filozófiai és erkölcsi alapvetések, amelyek meghatározzák, hogy miként kellene elosztani a gazdasági javakat egy társadalmon belül (Honneth 2004). A kapitalista gazdaság egyfajta intézményesített elismerési szféraként tekinthető, ahol a társadalom tagjai elismerésre tehetnek szert (Huszár 2014). Megjelenik az a normatív igény, hogy a társadalom tagjainak a jólétéhez mindenki egyéni teljesítményével és munkájával tud hozzájárulni (Huszár 2010). Ezért cserébe annyi jövedelemhez juthat az egyén, amennyivel legalább alapvető szükségletei kielégíthetők, illetve a nyújtott teljesítményért a társadalom részéről elismerés is jár. A modern kapitalista társadalmak berendezkedésében a teljesítményelv dominál, a társadalmi megbecsülés alapelveként, mely erőteljesen a gazdasági szférához kötődik, így meritokratikus, teljesítményalapú elveken nyugszik (Honneth 2003, Aulenbacher – Grubner 2021).

A honneth-i elismerésmélete (2004) a társadalmi integrációt egy inklúziós folyamatként értelmezi, amely az elismerés egyes formáin keresztül valósul meg, amit a társadalom által elfogadott szabályok tesznek lehetővé. A társadalom azon mechanizmusokon keresztül integrálódik, amelyek meghatározzák az elismerés formáit, így az elismerés viszonyain keresztül értelmezhető a társadalmi integráció.

Honneth (1995) elméletének fókuszában az értékek átruházódása áll az egyének között, valamint az, hogy az elismerés viszonyai hogyan fejlődnek és termelődnek újra az idő múlásával. Három szférát különböztet meg (privát szféra, jogi szféra, társadalmi megbecsülés szférája), amelyekben az identitásformálás megtörténik, összekapcsolva ezeket a társadalomban létező társadalmi integrációs normatív gyakorlatokkal. Tehát a három elismerési szféra három intézményesített elismerési elven keresztül – a szeretet az intim viszonyok, az egyenlőség a jogi viszonyok, a teljesítményelv pedig a társadalmi megbecsülés alapelveként – jelenik meg (Honneth 2013).

Az első és legalapvetőbb elismerési szféra a szeretet. Ebben a szférában az egyének önbizalmuk révén kifejezik szükségleteiket, anélkül, hogy attól félnének, hogy emiatt elhagyják őket. Ezen szférán belül szoros kapcsolatok működnek, így nem tartalmazza közvetlenül a normatív fejlődés lehetőségét, azonban a másik két szférához szorosan kapcsolódik.

A második szféra a jogi kapcsolatok szférája, azaz a tisztelet. Ennek vannak normatív gyökerei, miszerint mindenkit megillet a tisztelet, mint a törvényes jogok birtokosát. Ezek a rögzített jogok megkövetelik a kölcsönös tisztelet minimális jelenlétét az emberek között. A jogok birtokosainak köre folyamatosan bővült a történelem folyamán.

A harmadik szféra a megbecsülés szférája, melynek középpontjában a teljesítményelv áll, az egyének sajátos tulajdonságai, teljesítményeik, tehetségük által nyerhetik el. Honneth elméletében mindhárom pillérre szükség van ahhoz, hogy a méltó elismerés megvalósulhasson. A társadalom felől közelítve az elismerés a különböző életformák elismerését fedi le, mely támogatja a szolidaritás eszméjét (Honneth 1997). Az elismerés elérése, kivívása vagy elvesztése hatással van a társadalom működésére, mint társadalmi viszonyokat szervező elv (Ullmann 2015).

Jelen kutatás során a harmadik integrációs formára, a társadalmi megbecsülés szférájára kerül a hangsúly. Ennek során az egyént laza kötésű társadalmi viszonyok kapcsolják össze másokkal (Honneth 2003). Az egyén másokkal szembeni különös tulajdonságai kerülnek elismerésre, amely révén társadalmi megbecsülésnek örvendhet (Ullmann 2015). Míg jogi személyként absztrakt módon történik meg a másik elismerése, addig a társadalmi megbecsülés már egy önálló egyént tesz meg az elismerés tárgyául, aki bizonyos értékeknek eleget téve, saját teljesítménye jogán nyeri el az elismerést. Ezáltal a társadalom megbecsült tagjának érezheti

magát. Honneth ezt a szférát a gazdasághoz köti – a munkaerőpiacon elért teljesítmény válik a társadalmi megbecsülés alapjává. A korai munkáiban szolidaritásként hivatkozik rá, majd később a teljesítmény fogalmát rendeli hozzá.

Honneth igazságosság-elméletének fontos része, hogy a jogi és szolidaritási – társadalmi elismerési viszonyok elválnak egymástól, mivel a jog már nem jelzi az egyének társadalmi státusát (Szücs 2015). A rendi társadalmakban az egyének rendi hovatartozása meghatározta jogi státusukat és társadalmi megbecsülésük mértékét is (Huszár 2010). A kettéváló társadalmi megbecsülés egyrészt a jogi elismerési viszonyokban, mint emberi méltóság, garantált tisztelet él tovább, önálló szféraként. Másrészt a társadalmi szolidaritás tekintetében az egyéni teljesítményelvhez kötődő presztízsként mutatkozik meg, az egyéni teljesítmény szerinti megbecsülésen keresztül, mely a munkamegosztás szférájában válik értelmezhetővé (Honneth 2003).

A megfelelő öntisztelet, önbecsülés és önbizalom képesek csak olyan identitást formálni, amelyek mentén a társadalom integrációja zavartalanul működhet (Honneth 2003). Ha ezek nem teljesülnek akkor az egyén megvetéssel találja szembe magát, ami dezintegrációhoz vezethet. Honneth értelmezésében a három szféra feladata, hogy az egyének biztonságban érezhessék magukat, méltóságuk és sértetlenségük tekintetében. Ennek értelmében a mások felé irányuló elismerés nemcsak udvariassági gesztus, hanem emberi szükséglet is (Taylor 1997, Farkas 2015). Owen és Tully (2007) értelmezésében minden egyes személyt meg kell erősíteni veleszületett tulajdonságai és hozzájárulása szempontjából.

A honneth-i elmélettel szoros párhuzamot mutat Chan (2004) elmélete is, miszerint az emberi méltóság garantálása a legértékesebb célként jelenik meg a politikai és a szociális intézkedések területén. Az emberi méltóság garantálásához szorosan hozzájárul a pénzügyi biztonság és a mindenki számára garantált minimális jövedelem. Chan fogalmi vizsgálódási során arra a következtetésre jut, hogy az emberi méltóság négy fő pillér köré épül. Egyik pillére az emberi méltóságnak a társadalmi tisztelet, ami a szociális kapcsolatok ápolását és elfogadását fedi le. A második pillér az önbecsülés, ami olyan emberi értékekhez kapcsolódik, aminek az alapja a saját élet feletti rendelkezés joga. A harmadik pillér minden emberi lény egyenlő értéke, mivel így követelheti bárki az egyenlő jogokat és egyenlő bánásmódot. Chan az emberi méltóság negyedik pilléréként az autonómiát emeli ki, mint a döntési lehetőség alapját. Ez az elem elképzelhetetlen szociális, gazdasági és politikai források és lehetőségek nélkül.

A teljesítményelv individuális vonása azt az elvárást is tartalmazza, hogy az egyenlő és az eltérő teljesítményeket meg kell különböztetni egymástól és a teljesítménnyel arányosan szükséges jutalmazni azokat, így az eltérő teljesítmények értékelése az egyenlőtlenségek kialakulásban főszerepet játszanak (Huszár 2011). A funkcionalista perspektíva szerint a

különböző társadalmi pozíciók hierarchikus elrendeződése (tehát a társadalmi rétegződés) szükséges és funkcionális a társadalom megfelelő működése szempontjából (Davis – Moore 1999). Erre a társadalmi rétegződésre – a funkcionalista érvelés szerint – azért van szükség, mert csak eltérő anyagi és társadalmi juttatásokkal ösztönözhetőek a fontosabb és nehezebb pozíciók betöltése. Eszerint tehát a fontosabb pozíció betöltését magasabb fizetéssel és presztízzsel szükséges jutalmazni. Az elismeréshez kapcsolódhatnak pozitív következmények, mint a juttatás és jutalom (Farkas 2015). Az elismerendő fél elismerendő tulajdonságához (például nem vagy képzettség) általában juttatások kapcsolódnak, míg elismerendő teljesítményéhez jutalmak.

A teljesítmény alapú elosztási elv során tehát azok az egyének, akik magasabb teljesítményt nyújtanak vagy magasabb képzettséggel rendelkeznek, azok nagyobb jutalmakban részesülnek, a magasabb fizetés, elismerés és nagyobb társadalmi presztízis révén. Ennek értelmében a teljesítmény alapú elosztási elv igazolja a társadalmi rétegződés Davis és Moore (1999) által felvázolt lehetőségét, mivel az egyének a nagyobb erőfeszítés és képzettség útján elérik azokat a pozíciókat, amiket saját teljesítményük alapján megérdemelnek. Davis és Moore a meritokrácia szempontjából egy ideális világot ábrázol, azonban a valóságban az egyének társadalmi előnyei, hátrányai meghatározhatják a lehetőségeiket függetlenül a valós teljesítményüktől, ami újratermeli az egyenlőtlenségeket (Tumin 1953, Goldthorpe 2006).

Tulajdonképpen a társadalmi megbecsültség alapja az egyén bármely tulajdonsága lehet, amelyet a társadalom fontosnak tekint, illetve, ami hozzájárul a közös társadalmi célok eléréséhez (Huszár 2014, Farkas 2015). Amennyiben az elismerés alapjaként csak a teljesítmény működne, akkor a munkaparadigma örök érvényű lehetne. Az elismerés azonban elválhat a teljesítménytől és más jogok – például a lét joga vagy az állampolgárság joga – is beléphetnének a teljesítmény helyébe az elismerés, azaz a társadalmi javakban való részesedés során. Elméletileg ez lehetséges, azonban a gyakorlatban nagyon erősen kötődünk a tradicionális teljesítmény-elismerés koncepcióhoz. A teljesítmény értelmezése eltérő lehet, de általában valamilyen egyéni fáradozást, munkát kapcsolnak hozzá, amelynél meghatározó a feladat nehézsége és a létrejövő eredmény értéke. A gazdasági és környezeti változások azonban sok esetben ezt megkérdőjelezzik és felvetik a változás szükségességét.

A nyolcvanas évek elejétől kezdett körvonalazódni, hogy a munka értéktartalma átalakulóban van (Offe 1984). A munkafogalom változásával párhuzamosan megfigyelhető, hogy a teljesítményelven keresztüli elismerés területén is változások következnek be. A XX. század végén a munka és teljesítmény szerinti elosztási elv háttérbe szorulása vált érzékelhetővé, míg a tulajdon, a származás és egyéb elvek fokozatosan előtérbe kerültek (Csoba 2010). Annak ellenére, hogy a piac tekinthető a teljesítményértékelés legjelentősebb

szférájának a teljesítményelv kezdi elveszíteni legitimitását a társadalom bizonyos csoportjai számára, mivel a jobb módúak egyre nagyobb mértékben elkerülik a meritokrácia elvét (Aulenbacher – Grubner 2021). Vagyonukat olyan forrásokból merítik, mint a hozamok vagy az örökségek, amelyek csak lazán és korlátozott mértékben illeszkednek a teljesítményelvhez (Neckel 2016, idézi Aulenbacher – Grubner 2021). Ennek egyik alapja, hogy a privát és hivatásbeli szférát egyre nehezebben lehet elválasztani egymástól (Hartmann – Honneth 2007). A teljesítményelv átkerül olyan kapcsolatokra, amelyek eddig a szolidaritáson alapultak, például a magánéletben szükséges képességeket munkahelyi előbbre jutáshoz használják fel a munkavállalók. A kapcsolatok, a származás, a hálózatok és a társadalmi tőke jelentősen befolyásolhatják az egyének teljesítményét és sikerességüket. Ennek értelmében, akik jobb társadalmi kapcsolatokkal rendelkeznek, gyakran könnyebben jutnak előnyökhöz, ami akár független is lehet teljesítményüktől. Az emberi kapcsolatokat is egyre többször a haszonelv (egyén haszna az adott kapcsolatból) és a versenyelv határozza meg (önérvényesítésért másokkal folytatott küzdelem) (Kapitány – Kapitány 2014).

A teljesítményelv megkérdőjelezése a rendszerváltás utáni gazdasági átmenet időszakát követően Magyarországon is érzékelhetővé vált (Márfi 2007) Ennek alapja, hogy egyes szakmák szinte teljesen megszűntek és ismeretek értéktelenedtek el. Ez a folyamat ahhoz vezetett, hogy az emberek megkérdőjelezték a meritokratikus rendszer igazságosságát, mivel egyre többször szembesültek azzal, hogy a személyes teljesítmény nem áll lineáris kapcsolatban az anyagi boldogulással. Márfi megállapítja, hogy ennek következtében a társadalom tagjai egyre kisebb mértékben hisznek abban, hogy kemény és becsületes munkával lehet a legegyszerűbben meggazdagodni és elismeréshez jutni. A győztes mindent visz elv esetén azt találjuk, hogy csak a versenyben elért eredmény számít, az elvégzett munka nem kerül elismerésre (Bauer – Gegenhuber 2017, idézi Aulenbacher – Grubner 2021). Ezen folyamatokkal ellentétben a jóléti államokkal foglalkozó tanulmányok azt mutatják, hogy a teljesítmény és az erre alapozó jóléti politikák, valamint a teljesítményalapú igazságosság ismét jelentőségre tesznek szert a retorika szintjén (Aulenbacher – Grubner 2021).

A munkajövedelmek elosztási elveit két dimenzió befolyásolja (Kluegel et al. 1995, Örkény – Székelyi 2010). Egyrészt a meritokratikus elosztási elvek, amely során az egyén kemény munkája, teljesítménye, a képzettsége és az egyéni felelősség határozzák meg a fizetések mértékét. Másrészt a kompenzatorikus elosztási elv, melynek alapjai azon normatív ítéletek, melyek a családnagyság és a nemek közötti diszkrimináció csökkentését figyelembe véve növelnék a jövedelemelosztás egyenlőségét, mintegy kompenzálva a kialakult hátrányos helyzeteket. Magyarországon egymástól elkülönülve kirajzolódik mind a teljesítményalapú, mind a kompenzatorikus elv, amik megférnek egymás mellett (Örkény – Székelyi 2010). Ez a

széttartó eredmény utal a társadalom polarizációjának erősödésére és így a társadalom kettős értékrendszerére is. Örkényék vizsgálata alapján látható, hogy a meritokratikus elv az iskolázottabb, magasabb státusú, sikeresebb társadalmi csoportokban elfogadottabb. Míg a kompenzatorikus elv inkább a kevésbé iskolázott, alsóbb társadalmi rétegek számára fontosabb.

Az elosztási küzdelmek tehát két fő csoportba sorolhatók (Huszár 2014): megkülönböztethetők azok a követelések, melyek bizonyos szociális jogokra hivatkozva igyekeznek a javak újraelosztását módosítani és azok a követelések, melyek a társadalmi megbecsülés nevében saját teljesítményük magasabb fokú értékelését és cserébe magasabb anyagi jutalmazást várnak el. Örkény és Székelyi (2010) elemzésében a vizsgált célcsoport az érdem szerinti elosztási elveket (az erőforrásokat a teljesítmény, a hozzájárulás, vagy az érdem alapján osztják el, tehát az egyéni hozzájárulásra kerül a hangsúly) látta a legkevésbé érvényre jutni. Az érdem szerinti elv kevésbé érvényesülő volta annak köszönhető, hogy az egyének felértékelik saját teljesítményüket a munkavégzés során, és ezért úgy érzik, hogy nem részesülnek méltó elismerésben. Ez magyarázza azt is, hogy a társadalom tagjai az individualista igazságosság elvét szeretnék legerőteljesebben érvényesíteni, hiszen az individualista ideológia az érdem szerinti elosztást hangsúlyozza. A rendszer, ami biztosítja a lehetőségeket semleges és esélyegyenlőséget kínál. Ideológiai tartalmát tekintve ez a felfogás meritokratikus elveket vall. Így a fizetések elosztásában az érdem szerinti elosztást tartják követendőnek.

Ezzel szemben az etatista-egalitáriánus igazságossági felfogásról akkor beszélhetünk, ha az egyén fontosnak tartja, hogy az emberek közötti egyenlőtlenségek mérséklődjenek, melynek elérése az állam feladata, az újraelosztás eszközével (Örkény – Székelyi 2010). Ennek értelmében az egyéni felelősség helyett a kollektív intézményi felelősségre szükséges építeni és a fizetések közötti egyenlőtlenségeket a szociális szempontok szem előtt tartásával szükséges csökkenteni. Az individualista és etatista-egalitáriánus igazságossági felfogások támogatottságának magas aránya mutatja, hogy valóban egy meritokratikus és egy kompenzatorikus igazságossági nézetrendszer párhuzamosan húzódik meg egymás mellett a magyar társadalomban.

Az értékrendszer kettőssége a szegmentált társadalomban mutatja a megfigyelhető értékütközéseket. A meritokratikus és kompenzatorikus elvek támogatottságának vizsgálati eredményei azért fontosak kutatásunk szempontjából, mert az alapjövedelem rendszere hatással lenne a jelenlegi elosztási viszonyokra, amely erősen kötődik az egyének társadalmi és gazdasági teljesítményéhez. Az, hogy az egyén melyik elosztási elvet véli igazságosnak jelentős társadalmi vitákat generál, mivel az emberek eltérően ítélik meg, hogy mi tekinthető számukra igazságosnak és hatékonynak, eltérő élethelyzetük alapján.

A jogi szabályozás és a teljesítményelvhez kötődő meritokratikus értékek határozzák meg tehát, hogy az adott társadalmi státusz elérésének milyen legitim vagy illegitim módjai léteznek (Huszár 2011). A meritokratikus értékek azt fedik le, hogy minden egyén részesül oktatásban, majd ennek megfelelően képes elhelyezkedni a munkaerőpiacon és bérezése is ennek alapján alakul. Azokra a státusokra, melyeket ennek a folyamatnak a végén nyernek el a társadalom tagjai a legitimitás és a biztonság a jellemző, hiszen az egyén kiérdemelte elért pozícióját, mert megdolgozott érte. A társadalom többi tagja a közös normák mentén nem kérdőjelezi meg az így elnyert előnyöket vagy javakat. Azok a pozíciók, amelyeknél nem igazolható a mögöttük álló teljesítmény meritokratikus háttere vagy nem az egyéni teljesítmény révén érték el azokat, azok sokkal inkább ki vannak téve a társadalom általi támadásoknak, negatív megítélésnek. Huszár (2011) kutatásában a teljesítményelv a modern társadalmakban az egyenlőtlenségek igazolásának egyik legfontosabb eleme.

Az elfogadott jövedelemelosztási elvek tartalmukra való tekintet nélküli elfogadottsága Örkény és Székelyi (2011) megítélése szerint az érdekalapú jövedeleméhséggel magyarázható, amik felerősödésében a globalizálódás és individualizálódás hatásait érezhetjük. Az emberek tehát szinte minden elosztási elvet (egyenlőség elv, szükségletek elve, érdem alapú elosztás) szeretnék jobban érvényesíteni, mivel azt remélik, hogy valamelyik szempont, amely az adott elvet szervezi, esetükben is érvényesíthetővé válik. A jövedelemelosztás igazságosabbá tételének hátterében így egyszerre megmutatkozik az érdek és az értékmotívum is, egyszerre tapasztalható a gazdagok iránti irigység, mint érdek, és a szegények iránti társadalmi szolidaritás, mint érték.

A saját érdekek érvényesítésére való törekvés mutatkozik meg abban is, hogy Magyarországra, mint a legtöbb közép-európai országra jellemző a szociális dilemma problémája (Sachs 2015). Középpontjában az a kérdés áll, hogy az egyén hajlandó-e költségeket vállalni a közösség egészségének érdekében, tudva, hogy hozzájárulásával a gazdaság működése is javul, amivel az egyén élete is a közösségen keresztül előbbre mozdulhat. A szociális dilemma kiindulópontja az ellenséges érzés megléte más társadalmi csoporttal szemben.

Castel (2005a) szerint a *ressentiment* érzése az irigykedés és megvetés keveréke, mely a társadalmi helyzetkülönbség érzékeléséből indul ki. Akik megtapasztalják ezt a válaszreakciót, azok a balszerencsésükért a társadalmi hierarchiában a közvetlenül alattuk, vagy a közvetlenül fölöttük álló társadalmi csoportot okolják, felelősöket és bűnbakokat keresve saját igazságuk bizonyítására. Ez a magatartás kedvez a védekező attitűdöknek, melyek kizárnak mindent és mindenkit, ami és aki újdonságnak tekinthető és idegenként kezelik, elutasítva a pluralizmust és a különbségek tolerálását. Tulajdonképpen ezért működik a bűnbakképzési mechanizmus is, ami egy tömeglélektani jelenségnek tekinthető, mely folyamat során a

társadalmi problémák elszenvetőit próbálják megnevezni a nehézségek okozóiként (Csoba 2011). Ezek azonban nem bizonyított tényeken alapszanak, rendszerint előítéletekből táplálkoznak.

Polányi (2004) szerint a gazdasági tevékenységek nem önálló, elkülönült rendszerek, hanem szorosan kapcsolódnak a társadalmi és kulturális struktúrákhoz. Az elméletének központi gondolata az, hogy a piacgazdaság, amelyet gyakran autonómként kezelünk, valójában történelmileg mindig beágyazódik a társadalmi viszonyokba, így a társadalmi normák és intézmények is szabályozzák. A szubsztantív működésében a gazdaság nem önmagáért való szektorként kell, hogy működjön, hanem szükségleteket kell kielégítenie. Polányi szerint a XIX. században lezajlott ipari forradalom hatására elvált a gazdaság a társadalmi intézményektől. Ez a piaci logika előtérbe helyezését jelentette, ami szerinte, súlyos társadalmi és gazdasági válságokhoz vezetett, mert a piacok és az emberek közötti kölcsönhatás figyelmen kívül hagyta az emberi szükségleteket és a társadalmi rendet. Polányi úgy vélte, hogy a társadalmaknak újra be kell ágyazniuk a gazdaságot a társadalmi struktúrákba, hogy megőrizték a társadalmi stabilitást és az igazságosságot. A piacok függetlenedésére válaszul mindig megjelenik a társadalmi védekezés jelentősége, amelynek célja, hogy újra integrálja a gazdasági tevékenységeket a társadalmi struktúrákba. Polányi megítélése szerint tehát nem a teljesítmény priorizálása az elsődleges, hanem a szükségletek kielégítése, azonban a szükségletek kielégítése teljesítmények útján érhető el, így a kettő nem választható szét egymástól, mivel szükségletkielégítés nincs teljesítmény nélkül, és fordítva is igaz, teljesítmény nem létezik szükségletek nélkül, de abban, hogy melyik kap prioritást lehetnek eltolódások.

Polányi tehát a szükségletek szerinti elosztást hangsúlyozza, szemben a teljesítményen alapuló elosztással. Egy méltányos rendszernek fontos figyelembe vennie az emberi szükségleteket redisztributív és szükségletalapú elosztási formákkal, a piaci logikát magán hordozó teljesítményelvű elosztás helyett, ami sok esetben egyenlőtlenségeket szül.

A régi értékek – mint a munka elsődlegessége, teljesítményelv dominanciája – elbizonytalanodása mellett problémát jelent, hogy a megkérdőjeleződő elemek helyére nem találunk elfogadható helyettesítőket, amik segítenének kialakítani és megerősíteni az új identitások és elosztási viszonyok beépítését a társadalmi rutinokba. A közelmúltban lezajlott események – mint a világjárvány vagy a gazdasági válságok – élénken szemléltették, hogy társadalmi struktúránk törékeny, amennyiben jelentős változásoknak van kitéve (Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022). Így a jövőben kulcskérdés, hogy gazdasági és társadalmi szempontból képesek leszünk-e a rugalmas munkaerőpiac kínálta változó elosztási viszonyokhoz alkalmazkodni.

A munkához kapcsolódó elismerés és teljesítményelv kapcsán felvázolt tendenciák (Honneth 2009, Huszár 2014, Aulenbacher – Grubner 2021, Vastagh 2023) jól mutatják az

elosztás területén érzékelhető problémákat, ami a gazdasági javak elosztásának egyenlőtlensége köré összpontosul, különösen a jövedelmek és a vagyon koncentrációja terén. Általános értelmezésnek tekinthető, hogy a teljesítmény alapján működő elosztási elv bizonyos helyzetekben korlátozottan működik, ugyan az elosztási rendszer alapvetően teljesítményalapú, de sok élethelyzetben a vagyoni és társadalmi helyzetből, vagy a társadalmi tőkéből eredeztethető előnyök dominánsabbá válhatnak. Az elosztási rendszerek kritikája felhívja a figyelmet a meritokrácia illúziójára, ami pedig morális aggályokat vet fel az igazságos elosztással kapcsolatban. A javak egyenlőtlen elosztása aláássa a társadalmi igazságosságot, különösen akkor, ha a gazdasági előnyök kis csoportokra koncentrálódnak, és az esélyegyenlőség nem érvényesül. Ezen problémákra kínálhat megoldást a feltétel nélküli alapjövedelem, ami egy igazságosabb elosztást tesz lehetővé, igazságosabb részesedéssel (Torry 2013, Standing 2017, Yang 2018, Hamilton – Martin-West 2019). Az FNA értelmezhető az elosztás krízisére adott válaszként (Vobruba 1990). Ez a válasz vagy a háttérbe szoruló teljesítményelv teljes alternatívája lehetne az alanyi jog által vagy a teljesítményelv és az alanyi jog kiegészítve működhetne tovább.

Az alfejezet a munka szerepét vizsgálta, mint a társadalmi javakban való részesedés egyik prioritizált lehetőségét, munkaszociológiai elméleti keretbe ágyazva, melynek során eljutottunk napjaink megváltozott körülményeinek értelmezéséig. A különböző munkamegközelítések sok tekintetben eltérnek egymástól, mégis abban közösek, hogy a munka mind egyéni szinten, mind társadalmi szinten fundamentális szervező erővel bír. A munka szerepének változása a társadalom életében és ennek vizsgálata témánk szempontjából azért is meghatározó, mert érzékelteti azt a folytonos kihívást, amihez az elosztási elveknek alkalmazkodnia kellett és kell a jövőben is. Viszont a klasszikus megközelítések nélkül a társadalom jelenlegi percepciója az elosztással kapcsolatban nem volna leírható, hiszen a régi minták és normák – a munka, mint elosztási elv fontossága a társadalmi integráció folyamata során – meghatározzák a jövőbeli alternatívák elfogadottságát is. A munkához kapcsolódó értelmezések és a munkaerőpiaci változásokkal együtt járó problémák feltárása, azok ok-okozati jellegű értelmezése, illetve erkölcsi értékelésük együttesen alátámasztják, hogy a munka világát a folytonos változások tükrében szükséges vizsgálni. Ezek a főbb fordulópontok és az azokhoz kapcsolódó értékbeállítódások meghatározzák azon percepciókat és attitűdöket, amik az elosztási elvekkel kapcsolatban a társadalmi gondolkodásban felmerülnek.

1.2. A szociálpolitika és domináns értékeinek formálódása

Az elmúlt évtizedekben bekövetkező globális szintű gazdasági és társadalmi változások a szociális biztonság feltételeire is hatással voltak, hiszen átalakítják a jóléti állam felelősségi

körét és funkcióját. A szociálpolitika alapjaiban határozza meg a társadalom hétköznapjait, hiszen bizonyos formában garantálja a társadalmi biztonságot a javak újraelosztása révén. Az állami szerepvállalás fontos alakítója – a munkaerőpiaci jövedelmek mellett – azon értékeknek és percepcióknak, melyek mentén megítéljük az elosztás egyéb alternatíváit.

1.2.1. Az állami újraelosztás történeti fejlődése

A modern jóléti államok és szociálpolitikai rendszerek működésének alapját képezi a szolidaritás elve, azaz a társadalmi összefogás, amely alapján az emberek közösségként vállalják a felelősséget egymásért (a társadalom tagjai közös erőforrásokat biztosítanak adókon, járulékokon keresztül), beleértve a legkiszolgáltatottabb rétegek támogatását is (Takács 2018). A társadalmi összefogáson alapuló támogatás célja, hogy megvédjék a polgárokat a szociális és gazdasági kockázatoktól, mint például a munkanélküliség, betegség, idősor vagy egyéb jövedelemkiesések időszakai. A szociális biztonság garantálásának célja tehát, hogy csökkentse az egyenlőtlenségeket, növelje a társadalmi kohéziót, és védelmet adjon az egyéneknek a piaci kockázatokkal szemben. Ennek érdekében a jóléti állam redisztribúciós célokat tűz ki maga elé (Czibere és mtsai. 2017). A redisztribúciót jövedelemtranszferek és szolgáltatások útján igyekszik megvalósítani. Tomka (2008) megfogalmazásában jóléti államról akkor beszélhetünk, ha az állam képes felelni polgárai szociális biztonságáért, és hajlandó jólétükért felelősséget vállalni. A jóléti állam megszületése után számos változáson esett át és ezek során eltérő értékek váltak hangsúlyossá működésében.

A XIX. század előtt az egyházak, a helyi közösségek, a család vagy a rokonság biztosította a szociális gondoskodás kereteit (Tomka 2008). Ezek a természetes közösségek „kebelbéli védelmet” biztosítottak, közösségi hovatartozás alapján (Castel 2005a). Az iparosodás és az urbanizáció előretörésével a helyi közösségek már nem tudták garantálni a társadalom számára szükséges támogatást. Egyre inkább formálódott az a gondolat, hogy a szociális biztonságot a társadalomnak kell kialakítania (Tomka 2008). Fokozatosan az állam válik az egyén elsődleges támaszává, azonban az állami segítségnyújtás megerősödése elszakítja az egyént azon közösségeitől, amelyek biztosították számára a „kebelbéli védelmet” (Castel 2005a). A jóléti állam akkor tud megerősödni, amikor az előkelőségek többé már nem kizárólagos birtokosai a hatalomnak, de a nép önmaga nem tudja megoldani a szociális problémákat (Castel 1998). A jóléti állammal szembeni igények formálódását a három ellátási forma (Czibere és mtsai. 2017) főbb nemzetközi tendenciájának bemutatásával ábrázoljuk: a társadalombiztosítási, az univerzális és a szelektív ellátásokkal.

A társadalombiztosítási ellátások

A három ellátási forma közül először a társadalombiztosítási ellátások indultak el, amiket munkaviszonyhoz és járulékfizetéshez kapcsoltak, melyek a biztosítási elven keresztül voltak érvényesíthetők (Czibere és mtsai. 2017). A társadalombiztosítás bevezetését az 1880-as években Otto von Bismarck német kancellár szorgalmazta (Tomka 2008). Kezdetben kötelező állami betegségbiztosítást vezettek be, majd balesetbiztosítást, és végül a nyugdíjbiztosítást a XIX. század folyamán, így az állam egyre nagyobb mértékben elkezdett beavatkozni a gazdaság folyamataiba, annak érdekében, hogy polgárai érdekeit megvédhesse. A biztosítási technika attól forradalmi, hogy a kockázat fedezésének elve függetlenné válik a kockázat természetétől (Castel 1998). Az egyének biztosítottá váltak, melynek alapja, hogy olyan csoportokba tartoztak bele, amelyek megosztják egymás között a kockázati költségeket (járulékbefizetés), erőteljesen a társadalmi szolidaritásra építve. A társadalombiztosítás preventív céllal valósult meg, hogy a lecsúszás megakadályozhatóvá váljon (Tomka 2008). Fokozatosan nemcsak bizonyos foglalkozási ágakat fedett le, hanem egyre szélesebb körre vonatkozott, foglalkozási vagy jövedelmi szempontok szerint.

A bérmunka intézményesülésével párhuzamosan tehát kialakul a védelemmel való ellátottság, egyfajta szociális alapbiztosítással, amely segíti a piaci erőktől való anyagi függetlenség fenntartását, és így a bértől függők szociális autonómiájának a minimumát is garantálja (Esping-Andersen 1990). Ezáltal megvalósítják a munkaerő részleges dekommodifikációját, amely a jóléti államok egyik legnagyobb eredménye Esping-Andersen értelmezésében. Az állam jóléti feladatköre a II. világháború után egészen az 1970-es évek közepéig fokozatosan bővült (Tomka 2008). Egyre inkább teret kaptak az univerzális ellátások, amik függetlenek voltak a munkaerőpiaci részvételtől, ami tovább erősítette a munkaerő árujellegének részleges feloldódását (Vastagh 2023).

Az univerzális ellátások

Az univerzális ellátási forma kiindulópontját jelenti az 1942-es Beveridge-jelentés (Tomka 2008). Beveridge-terve a brit jóléti rendszer háború utáni újjászervezését szolgálta, célja volt, hogy minden állampolgár részesedhessen a szociális jogokban, univerzális alapon. Ez az igyekezet az egészségbiztosítás területén valósult meg, ahol az állampolgársági elvet vették alapul a jogosultságok meghatározásában. Az univerzalizmus a szociálpolitikában a jövedelem-újraelosztás egyik elvét jelenti, ami egy a gazdagok és a szegények számára egyaránt elérhető ellátási forma (Lee 2021). A három ellátási forma közül az univerzális ellátások alanyi azaz állampolgári joggal járnak (Czibere és mtsai. 2017), ilyen típusú juttatásnak minősül a feltétel nélküli alapjövedelem is. Az egész lakosságot megillető jogként a gyakorlatban

állampolgárságon vagy huzamosabb idejű tartózkodáson alapulnak ezek a megoldások (Standing 2008).

Az 1960-as évektől az 1973-as olajválságig terjedő időszakot a jóléti ellátások és szociális szolgáltatások fellendülése jellemezte világszerte (Vastagh 2023). Emellett a foglalkoztatást tekintve Európa jóléti államaira a hetvenes évek második feléig a magas foglalkoztatottság és a munkaerő magas fokú biztonsága volt jellemző (Csoba 2017). Ez az időszak a gondoskodó jóléti állam megerősödésének kedvezett, aminek fő célja volt a szociális jogok garantálása. A javakhoz való hozzájutás alapja az állampolgárság révén garantált jogosultság volt, nem a teljesítmény vagy a munkakényszer határozta meg azt.

Az univerzális rendszerek nagy hátrányának tekinti a társadalom, hogy olyanok is részesednek ezekben a juttatásokban, akik egyébként nem szorulnának rá (Tomka 2008). További morális fenntartásként megjelenik az univerzális juttatásokkal szemben, hogy ha pénzt adunk az embereknek feltételek és kötelezettségek nélkül, akkor az a tétlenség és függőség felerősítésének kockázatával jár (Standing 2008). Ezzel szemben áll az a nézet, hogy az emberek pénzzel való ellátása hatékony módja a szegénység és a gazdasági bizonytalanság elleni küzdelemnek, miközben elősegíti a megélhetést és a munkavégzést. Ezen ellátási formával szemben a morális ellenérzés mellett megjelenik a finanszírozással kapcsolatos averzió is. A jóléti államot sokszor éri kritika a pazarlónak és költségesnek tekintett univerzális juttatások miatt, amelyek alkalmazása esetén félelemként jelenik meg a költségvetési hiány növekedése, illetve a megfizethetlenné váló jóléti rendszer. A megfelelő összeg kalibrálása a legtöbb jóléti juttatás esetén komoly gondot jelentett és jelent a döntéshozók számára, a gazdasági és társadalmi szempontok hatékony összeegyeztetése miatt. A jóléti juttatások finanszírozása számos vita kiindulópontját képezi (Tomka 2008). A jóléti állam gazdasági hatásai egyrészt szemlélhetőek kritikus szemmel, mivel előfordulhat, hogy a jóléti programokat kísérő adóterhek csökkentik a munkaerőkínálatot. Másrészt számos pozitív gazdasági hatás is kapcsolódik a jóléti állam juttatásaihoz, például a jóléti programok makroökonómiai stabilizációs funkciót tölthetnek be és a jóléti intézkedések segíthetnek csökkenteni a piaci kudarcokból eredő hátrányokat is.

Hayek (1978) szerint a jóléti állam által elérni kívánt igazságosság aláássa a piac igazságát, mivel a sikeresek vagyont elveszi a finanszírozás fenntartásának érdekében, míg ezzel párhuzamosan meghosszabbítja a rászorultak függőségét. Hayek értelmezésében a jóléti juttatások nem járhatnak állampolgári jogon, ha mindenképpen szükség van rájuk, akkor csak azoknak érdemes adni, akik a leginkább rászorulnak. Eszerint a megközelítés szerint tehát az állami beavatkozást a minimálisra szükséges redukálni, annak érdekében, hogy az államtól való függést ne erősítse a jóléti állam. Az univerzális rendszereket érő kritikák miatt a jelenleg

működő jóléti programok többnyire jövedelem- és vagyonvizsgálathoz kötöttek, hiszen ezek nagyobb társadalmi elfogadottsággal bírnak (Lee 2021).

A hetvenes évekbeli olajválságot követően egyre erősödött a neoliberális eszméje főként az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, ami a piaci deregulációt helyezte középpontba és háttérbe szorította a jóléti állam nagy befolyását (Vastagh 2023). A piaci logika középpontba helyezése azt eredményezte, hogy a piac által bekövetkező társadalmi kudarcokat piaci alapokon próbálták meg orvosolni, ennek értelmében a szociális jogok háttérbe szorultak (Csoba 2017). A hetvenes évekbeli olajválság nagyarányú munkanélküliséget eredményezett világszerte, ami megnehezítette a jóléti államok kiegyensúlyozott működését (Tomka 2008). Globális szinten gazdasági, társadalmi és politikai változásokat indukált a neoliberalizmus terjedése, ami egyre növekvő gazdasági és jövedelmi egyenlőtlenségeket eredményezett (Vastagh 2023).

Az állampolgári jogosultság csupán a hetvenes évektől kezdett el terjedni globális szinten, azonban a nyolcvanas évektől az állampolgári elvet fokozatosan háttérbe szorította a munkaerőpiaci pozíció a jóléti jogosultságok meghatározásánál (Csoba 2009). A növekvő munkanélküliség együtt járt a társadalombiztosítás alapjainak megrendülésével, a csökkenő járulékfizetők számával párhuzamosan zsugorodni kezdtek a jóléti állam bevételei is. A munkanélküliség növelte a keresletet a szociális ellátások irányába, tehát növekedtek a kiadások, így a jóléti államok fokozatosan piacorientáltabbakká váltak az egész világon. A jóléti állam a strukturális deficitre egyes programjainak és juttatásainak ellátási idejének és mértékének csökkentésével reagált. A gondoskodó állam aktiváló állammá formálódott, mivel elvárásaként fogalmazta meg az állampolgárok felé a gazdasági és társadalmi aktivitást és az öngondoskodást (Csoba 2017). A gondoskodó jóléti állam az olajválság hatására fokozatosan egy támogató és képessé tevő szerepet ölt magára (Vastagh 2023). A leszakadó társadalmi csoportok esetén a munkavégzéshez szükséges készségek sok esetben hiányoztak, így az aktiváló állam nem minden esetben tudott hatékonyan működni (Csoba 2017).

Az ezredforduló újabb kihívásokat támasztott a jóléti államokkal szemben, mint a gazdaság globalizálódása, az új technológiák gyors terjedése, a népesség elöregedése, a családszerkezetek átalakulása, és a foglalkoztatásban bekövetkező elmozdulások. Ennek eredményeként mindenhol gyorsan terjedtek a feltételhez kötött jóléti ellátások, a jövedelem- és munkateszthez kötött juttatások, így a jogok helyett fokozatosan felerősödik a kötelezettségek hangsúlyozása. Ezen típusú juttatások szélesedése azonban gyengítette a szociális biztonságot és kérdésessé tette a szociális jogok megfelelő érvényre kerülését is.

A szelektív ellátások

A három ellátási forma közül a harmadik csoportot a szelektív ellátások képezik, amik rászorultság-alapúak, így feltételekhez kötöttek, elsősorban jövedelem- és vagyonvizsgálat (jövedelemteszt) követelményét szabják meg a kedvezményezetteknek (Czibere és mtsai. 2017). Emellett gyakori feltételként jelenik meg, ha egy juttatás valamilyen meghatározott, általában munkával összefüggő magatartást követel meg a kedvezményezettől, vagy családtagjaitól. A munkateszt alkalmazása a kötelezettségekre helyezi a hangsúlyt és az egyéni felelősségvállalásra (Csoba 2017). A feltétel nélküliség ennek az ellentéte, hiszen ez a kifejezés a szociálpolitikában arra utal, hogy az adott juttatáshoz nem kapcsolnak magatartásbeli követelményeket, amelyeket a kedvezményezettnek teljesítenie kellene (Lee 2021).

A szelektív ellátásokon belül normatív támogatás (jogszabályok által meghatározott jogosultságokra épülnek, ezek teljesülése esetén az odaítélés mérlegelésére nincs lehetőség) és méltányossági támogatás (feltételeinek megállapítása mérlegelés útján történik) valósulhat meg. Egy jóléti rendszer akkor célzott Standing (2008) lehatárolása szerint, ha azt egy meghatározott csoportnak szánják, amelyet valamilyen alkalmassági teszt határoz meg, legyen az szegénység, életkor, foglalkoztatási képesség vagy egyéb kritérium. Egy rendszer akkor szelektív, ha bizonyos meghatározott kritériumokat használ a jogosultság meghatározásához, például a rászorultsági tesztet. A szelektív módon és célzottan működő juttatások ellentétpárjaként értelmezhetőek az univerzális juttatások (Lee 2021).

A kilencvenes évektől, ahogy növekedtek a bizonytalan foglalkoztatási viszonyok világszerte, úgy a legtöbb jóléti állam kiadásaiban a teljesítményre és a produktivitásra alapozott, melyben a szelektív diszkrecionalitás dominált (eszerint, aki kevésbé produktív az kirekesztődhet). A jólét biztosításában bekövetkező paradigmaváltás során a gondoskodó államhoz kapcsolódó dekommodifikációtól, eljutunk a befektető állam koncepciójához, amihez a rekommunikáció fogalma társul, azaz a munkaerőpiaci szerepvállalás erősítése (Csoba 2017). A befektető állam működése során a jóléti kiadás kevésbé kompenzációs eszköznél, inkább befektetésnek minősül az állampolgárokba (képeségek fejlesztése, munkaerőpiaci részvétel támogatása), felértékelődött a 'workfare' skandináv jellegű támogatóbb típusa, az aktív állami foglalkoztatáspolitikai előtérbe kerülésével. Ez a típusú megközelítés a szociális támogatásokhoz való hozzáférést munkavállaláshoz köti (csakúgy, mint a 'workfare' kényszerítő típusa), de nagyobb hangsúlyt fektet az egyének képzésére, képességfejlesztésére és a munkaerőpiaci integráció hosszú távú elősegítésére. A szociális befektetés stratégiája a feltételekhez kötött jóléti ellátásokat erősíti fel és az érdemesség kategóriájához kapcsolja a társadalmi javakban való részesedést (Szabó – Csoba 2023). A „nincs jog kötelességek nélkül” elv értelmében a képességbe való befektetésért cserébe az egyén aktív szerepvállalását várják

el, hiszen a rendszer teljesítményközpontúként működik (Vastagh 2023). Viszont a szociális jogok és szabadságjogok elismerésre kerülnek ebben a modellben, mivel a teljes jogú társadalmi részvételt piaci részvétel útján látják megvalósíthatónak.

A jóléti állam funkcióváltozása együtt jár a társadalmi értékrendszer változásával is. A jóléti állam által képviselt befektetési stratégia, ami a piaci elveket képviseli, légüres térbe helyezi az olyan univerzális alapon működő alternatívák elfogadását, mint amilyen a társadalmi alapjövedelem is. Ez a stratégia megkérdőjelezi az alapjövedelem kiindulópontját, miszerint mindenkinek rendelkeznie kellene a piactól független jövedelemmel is. Egyrészt folyamatosan szűkül a szociális jogosultság köre, másrészt homályossá válnak a szolidarisztikus értékek, így kevésbé tűnik elfogadhatónak az az elv, hogy ne csak teljesítményelven, hanem mint a társadalom tagja részesüljön valaki társadalmi javakban.

A történelem során számos alternatív lehetőség született a szociális védelem biztosítására, a társadalombiztosítási ellátásoktól kezdve az univerzális ellátásokon át a szelektív ellátásokig. A juttatásokhoz viszonylagos elfogadottságuk ellenére számos hátrány is kapcsolódik, amik problémákat okozhatnak az ellátórendszer működésében. A következő részben ezen problémák közül elemezzük témánk szempontjából a legjelentősebbeket, melyek meghatározzák későbbi eredményeink értékelését.

1.2.2. Domináns értékek változása a redisztribúció során

Ahogy az egyén egyre sebezhetőbbé válik – kikerülve a közösség gyámkodása alól – úgy egyre több és több támogatást követel az államtól, ami redisztribúciós eljárások útján segíti az egyéni élethelyzetekben fellépő kockázatok megoldását (Tomka 2008, Czibere és mtsai. 2017). Castel (2005a) szerint azért alakult ki a társadalmi elvárások fokozódása, mert megszokottá vált az állam által garantált szociális biztonság és ezt a védelmet természeti adottságként interiorizálta az egyén. A sebezhetőbbé válás miatt a társadalom tagjai nem mindig elégedettek az állam által működtetett szociálpolitika megoldási kísérleteivel.

Kritikák fogalmazódnak meg a jóléti állammal szemben a takarékoskodás érdekében bevezetett jövedelem- és vagyonvizsgálathoz kötött programok kapcsán, amik a jövedelmi bizonytalanság fokozódásával fenyegetnek, növelve a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek szintjét. A rászorultsági vizsgálatok működése is eredményez kritikákat, miszerint klientalizmussal és magas adminisztratív költségekkel járnak, tolakodó jellegűek és függőségi csapdákat alakítanak ki, illetve sok esetben ellenőztöngzőek a munkavállalásra (Torry 2013). Gans (1992) is kiemeli, hogy bár gazdaságilag hatékonyak lehetnek a speciális, szegényeket célzó programok, de erőteljes stigmatizációval járnak, így társadalmilag számos negatív hatást váltanak ki. Tomka (2008) értelmezésében a rászorultságon alapuló rendszerek a

szegénység felszámolásában nem működnek preventív módon, mivel utólag törekszenek enyhíteni a már kialakult hátrányokat.

Amennyiben a szociális segélyprogramok kevésbé volnának szabályközpontúak van der Veen (2019) szerint az felszabadíthatna bizonyos szintű mentális erőforrást, ami elősegítené a szegénységből kivezető út megtalálását. Mullainathan és Shafir (2014) azt állítják, hogy maga a szegénység hátráltatja az egyén kognitív funkcióit. Ennek oka, hogy a szegénységgel számos aggodalom jár együtt, amik felemésztik a szegénységben élők mentális erőforrásait, így kevesebb lehetőség van más feladatok hatékony elvégzésére.

A szegénységgel együtt járó jóléti juttatások hosszú, rögös és sok esetben megalázó procedúrák révén érhetőek el: számos űrlapot kell kitölteni, meghallgatásokon szükséges részt venni, figyelemmel kell kísérni az új jogszabályokat, azokat értelmezni kell, így a paternalista állammal való megküzdés felemésztheti a kognitív erőforrásokat (Dahrendorf 1994). A bürokráciát Dahrendorf súrlódási árnak tekinti, ami a papírmunka kitöltésével, a sorban állással, a rászorultság- és jogosultságvizsgálatokkal a kedvezményezettek frusztrációját és dühét eredményezi. Mindez azt eredményezi, hogy az egyén nem használja ki jogosultságait, dühből, félelemből vagy büszkeségből, de nem inkább élnek a lehetőségeikkel. A stigmatizálás formálja a szemérmes szegények csoportját, akik szegénységük ellenére kerülnek a szociális támogatások igénybevételét a társadalmi stigma és szégyenérzet miatt, ami tovább súlyosbítja szegénységi helyzetüket. A támogatások elkerülésének egyik lehetséges oka, hogy gyakran úgy érzik, hogy a szociális támogatások igénybevétele a társadalmi normáknak és elvárásoknak ellentmond. A stigmatizálás, a szegénységhez kapcsolódó negatív előítéletek hozzájárulhatnak a társadalmi kirekesztéshez, ami a szociális integráció és az egyenlő hozzáférés akadályát képezik (Szalai 2002).

Ezen lehetséges negatív folyamatok ellenére a feltételekhez kötött juttatások világszerte erős támogatottságot élveznek a társadalom tagjainak részéről. A támogatottság alapja, hogy a társadalmi normák azt diktálják, hogy akinek fizikai állapota lehetővé teszi annak dolgoznia kell (Vastagh 2023). A redisztributív juttatások feltételekhez kötése igazolási kényszert eredményez, melynek célja, hogy a kedvezményezett bizonyítsa, hogy miért nem végez munkát.

A munkaerőpiac változásai (többek között a gig gazdaság erősödése, a rövidtávú munkaformák terjedése, a technológiai fejlődés) jelentős kihívások elé állítják a szolidaritás alapú szociális biztonsági rendszereket. A globalizált munkaerőpiac és a versenyképesség követelményei arra ösztönzik az államokat, hogy minimalizálják a szociális kiadásokat (Beck 2000, Standing 2012).

A hagyományos munkahelyi rendszerek általában hosszú távú munkaviszonyra és stabil jövedelemforrásra épülnek és gyakran olyan társadalmi védőhálót biztosítanak, amely a munkavállalók nyugdíját, egészségbiztosítását és munkanélküli segélyeit támogatja, míg az új munkavégzési formák során ezek a biztosítékok gyengülhetnek a sokkal rugalmasabb és bizonytalanabb jelleg miatt (De Stefano 2015). Emiatt az ilyen munkavállalók számára nehézséget jelenthet a hagyományos szociális védelemhez való hozzáférés, ami csökkenti a társadalmi szolidaritás érzését is. Ezek az átalakulások fokozatosan a szociális biztonsági hálók gyengüléséhez vezettek.

Az új munkaformák esetében a munkavállalók közötti kapcsolat és közös érdekképviselet is lazábbá válik, ami nehezíti a társadalmi szolidaritás erősödését. A társadalmi szolidaritás gyengülésével a társadalmi egyenlőtlenségek is erősödtek, szélsőségesen polarizálva a társadalmat (Takács 2019). A jóléti államban jól működő szolidaritás (alapja az, hogy minden egyén közös felelősséget vállal a másikért, függetlenül attól, hogy gazdaságilag mennyire produktív) azért szorult háttérbe, mert megbomlani látszott az a működésmód, hogy a kockázatok kollektíven oszlanak el. A piaci logika tehát azt is indukálja, hogy a kollektív megoldások helyett a biztonság megteremtése egyéni feladattá válik.

A feltételekhez kötött jóléti ellátások eredménye, hogy akik jobb piaci helyzettel rendelkeznek, azok jobb ellátásokban részesülnek, míg, akik helyzete reménytelenebb azok kapnak kevesebbet (Szalai 2007, Vastagh 2023). Akik esetén sérül az egyenletes hozzáférés elve, azok a társadalmi integráció mindkét mechanizmusából kirekesztődnek, mind a piac, mind az állami redisztribúció folyamataiból. LoVuolo (2012) kutatásai nyomán megállapítja, hogy a feltételhez kötött programok (*Conditional Cash Transfer* – CCT) nem tekinthetők az alapjövedelem típusú juttatások előfutárainak. Ennek alapja, hogy a feltételhez kötött programok – mint például a brazil Bolsa Família program (Programa Bolsa Família) – erőteljesen kötődnek az állami paternalizmushoz, az egyén magánélete feletti állami kontrollhoz és célzott juttatásként szelekció mentén működnek. Továbbá legitimálják azt a működésmódot, hogy a társadalmi csoportok munkaerőpiaci helyzetük alapján szegmentálhatóak, elkülönítve ezzel az érdemesek és érdemtelenek csoportját.

Ezenfelül Farkas (2019) kiemeli, hogy a feltételhez kötött juttatások csapdahelyzeteket teremtenek, hiszen a kedvezményezett annak érdekében, hogy újra kedvezményezetti státusba kerüljön igyekszik fenntartani azokat a feltételeket, ami mentén ez megvalósulhat. A szegénységi csapda lehetőségének kizárása azért lehetséges egy univerzális juttatás számára, mert mindenkire kiterjedve csökkenti annak valószínűségét, hogy valaki azért válassza a szélsőségesen szegény életkörülményeket, hogy ne veszítse el a szociális segélyezés lehetőségét. Az univerzális típusú juttatásokat akkor is megkapja minden kedvezményezett, ha

munkát vállal. A munkanélküliségi csapda leküzdése azért lehetséges egy univerzális juttatás számára, mert nem kényszerít bele senkit abba a helyzetbe, hogy ahhoz köti az ellátáshoz való hozzájutást, hogy az adott egyén munkanélküli vagy tartósan beteg legyen (Torry 2013). Azok a juttatások, amik valamilyen feltételhez kötik a juttatásban való részesülést általában magával vonzzák azt a folyamatot, hogy a rászorult helyzetben lévő inkább a munkanélküliséget, vagy a betegségének igazolását és fenntartását választja annak érdekében, hogy ne veszítse el jogosultságát. A jelenleg működő szociális juttatások nem kumulatívak, így kevésbé rendelkeznek munkaösztönző hatással, hiszen segélyezés mellett előfordul, hogy az egyén nem jár jobban, ha elvállal egy munkát, mivel akkor a segély összegéről le kell mondania (Raventos 2007).

A szociálpolitikai rendszerek igyekeznek biztosítani a társadalom szociális biztonságát, szabadságuk, méltóságuk és autonómiájuk tiszteletben tartása mellett (Lee 2021, Vastagh 2023). Ennek ellenére a szociális ellátások hiányos volta, vagy azok megbélyegző jellege gyakran sérti az ellátásra szorulókat méltóságát és társadalmi jogait. Ez különösen azoknál válik súlyossá, akik a munkaerőpiacról kiszorúlnak, például a hosszú távú munkanélküliek vagy alulfoglalkoztatottak csoportja. A méltóság hiánya társadalmi kirekesztettséghez és dehumanizálódáshoz vezethet. Általános értelmezésként megjelenik, hogy az egyéni autonómia és méltóság megőrzésének eszköze a stigmatizálás elkerülése a szociális támogatások igénybevételekor, a jóléti paternalizmus és bürokrácia visszاسzorítása, valamint az univerzális ellátások előtérbe helyezése a rászorultsági alapon történő segélyezéssel szemben. Morális értékelés alapján a társadalomnak biztosítania kell az egyének számára a méltóságteljes élet lehetőségét, függetlenül attól, hogy azok aktívan részt vesznek-e a munkaerőpiacon. Morális szempontból a méltóság tiszteletben tartása kulcsfontosságú, alapvető emberi jog. Emiatt szükség van olyan társadalmi és gazdasági rendszerek kialakítására, amelyek figyelembe veszik az emberi szükségleteket, nem csak a munkaerőpiacon való részvétel alapján ítélnék meg valakit. A méltányosság és az egyéni autonómia elismerése során a megfelelő jövedelemhez való jog garantálása elengedhetetlen minden élethelyzetben, amire a feltétel nélküli alapjövedelem lehetőséget biztosít (Legein et al. 2018, Szatmári 2021). Az FNA a szolidaritás elvére épül, mivel a közösség tagjainak kölcsönös felelősségvállalásán alapul, melynek célja, hogy a társadalom valamennyi tagjának megfelelő életszínvonalat biztosítson (Standing 2012). Az alapjövedelem azt az elképzelést testesíti meg, hogy minden egyén a társadalom része, és a társadalomnak kötelessége biztosítani, hogy senki ne szenvedjen alapvető szükségletek hiányától. Az alapjövedelem egyik fő előnye, hogy elősegíti a társadalmi egyenlőséget, mivel minden egyén számára biztosít minimális anyagi biztonságot, amely segíthet csökkenteni az egyenlőtlenségeket (Van Parijs 2010). Ezzel szemben a hagyományos, teljesítményalapú

társadalmi modellek gyakran a munkaerőpiaci részvételre építenek, ami nem mindig biztosítja az egyenlő esélyeket mindenki számára.

Hazai kitekintés

Az elosztási elvek és formák az elmúlt évtizedekben radikálisan változtak Magyarországon is, alkalmazkodva a gazdasági és politikai átalakulásokhoz. A XX. század második felében az állami újraelosztás dominált, míg a nyolcvanas évek óta egyre nagyobb szerepet kapott a piaci elosztás. Az új évezredben ez a forma tovább erősödött, de a válságok hatására időről időre nagyobb figyelem irányul az állami újraelosztás kérdéseire is.

A jóléti állam szerepvállalása Magyarországon is jelentős átalakulásokon ment keresztül a rendszerváltás óta. A rendszerváltás után a jóléti állam feladata jelentősen átalakult, mivel a piacgazdaságra való átmenet megváltoztatta a gazdaság és a munkaerőpiac szerkezetét (Ferge 2017, Kolosi – Szelényi 2022). A rendszerváltást követően Magyarországon a gazdasági átmenet során a piacgazdasági elvek és a neoliberális politika dominált, ami a jóléti állam fokozatos visszavonulásához vezetett. A szocialista tervgazdaság által fenntartott, bőkezűnek tekinthető szociális ellátórendszert egy új, hatékonyabb és piaci alapú rendszerrel kívánták felváltani, miközben új kihívásokkal kellett szembenézni, mint a munkanélküliség gyors növekedése és a szociális háló gyengülése. A gazdasági átmenet egyik fontos eleme a privatizáció és a dereguláció volt, ami sokakat kizárt a munkaerőpiacról, és megnövelte a szociális ellátások iránti igényt. Így a munkanélküliség kezelése kiemelt feladattá vált és új szociális ellátási formák jelentek meg, mint a munkanélküli segély.

A kétezres évek elején a jóléti állam újjászervezése és megerősítése volt a cél (privatizációs irányvonal mentén), a szociális kiadások növelésével próbálták kezelni az egyenlőtlenségeket és a munkanélküliséget. A 2008-as gazdasági válság azonban új helyzetet teremtett, amelyben a szociális kiadások visszafogása vált szükségessé.

2010 után azok szociális biztonságának fenntartása háttérbe szorult, akik kiszorultak a piaci integrációs sémából, azok javára, akik kedvezőbb piaci pozíciókba tartoztak (Kolosi – Szelényi 2022, Vastagh 2023). Ennek alapja a centralizáció értelmében a munkaalapú társadalom – melyben az egyén társadalmi megbecsültsége, gazdasági helyzete a munkaerőpiaci aktivitásán múlik és a szociális transzfereket és támogatásokat fokozatosan a munkához kötik – a rászorultsági elvű juttatások radikális leépítése és a passzív szociális ellátások szigorítása. Ennek táptalajt szolgáltatott a többségi társadalom munkaetikában gyökerező közhangulata is (Kapitány – Kapitány 2014). Az állam a közfoglalkoztatást és a munkához kötött támogatásokat helyezte előtérbe, amely a szociális transzferek egyfajta helyettesítésévé vált (Vastagh 2023).

A 2020-as évek elején a COVID-19 világválság komoly szociális kihívásokat jelentett Magyarországra is, és rávilágított a meglévő szociális ellátórendszer törékenységre. Az állami támogatások jelentős része a válság gazdasági hatásainak mérséklésére összpontosult. A válság alatt a kormány ideiglenes intézkedéseket vezetett be, mint például a munkanélküli segély meghosszabbítása és a különféle szociális transzferek növelése. 2021-től a kormány a család- és lakástámogatási rendszert kibővítette. Hazánkban az elmúlt években megvalósuló jóléti megoldások Vastagh (2023) megállapítása szerint az érdemmel, szorgalommal, teljesítménnyel és egyéni befizetéssel jellemezhető elosztási elveket követik, mely viszonyrendszerben a szolidaritás háttérbe szorul.

Az alfejezet során a javak újraelosztásával operáló jóléti állam és az ellátási formák fejlődésével foglalkoztunk, abból a szempontból, hogy az egyes fejlődési állomásoknál milyen értékek kapcsolódtak hozzájuk. A különböző ellátási formák pozitív és negatív tulajdonságaik tekintetében jelentősen eltérnek egymástól, célkitűzésükben viszont közösek, aminek alapja a társadalmi biztonság garantálása. A szociálpolitika fejlődési ívének követése az alkalmazkodási képességét is elénk tárja. A kihívásokkal és problémákkal való megküzdési képesség, az ezekkel összefüggő ok-okozati magyarázatok és erkölcsi értékelésük témánk szempontjából azért is relevánsak, mert meghatározzák azon percepciókat és attitűdöket, amik az elosztási elvekkel kapcsolatban felmerülnek a társadalmi gondolkodásban.

Az elméleti keret struktúrája

Az első fejezet során igyekeztünk egy áttekinthető struktúra mentén bemutatni a téma elméleti keretét képező szakirodalmakat és főbb fogalmakat. Ehhez három fő értelmezési keretet jelöltünk ki: munka átalakulása, elosztás és az emberi szabadság. Ezekben belül azonosítottuk a témát érintő legfőbb problémákat és azok általános interpretációját, illetve morális értékelését. Majd a feltétel nélküli alapjövedelem elemzéséhez szükséges kapcsolódási pontokat is kiemeltük és így láthatóvá vált, hogy ezen problémákra hogyan kínál megoldást ez a társadalompolitikai eszköz.

1. táblázat

Elméleti keret struktúrája

Értelmezési keret	Probléma	Általános értelmezés	Morális értékelés	Megoldás alapjövedelem esetén
Munka átalakulása (Castel 1998, Csoba 2010, Török 2014, Szépe 2016, Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022)	A munka túl szűk értelmezése	Munkaerőpiaci változások: Új technológiák, globalizáció, a nem hagyományos foglalkoztatási formák növekedése	A szociális biztonságot a munkaerőpiac változásaival összhangba kell hozni	Alternatív tevékenységi formák elismerése alapjövedelemmel (Armer 2014, Fischer 2020)
Elosztás (Honneth 2009, Huszár 2014, Aulenbacher – Grubner 2021, Vastagh 2023)	A vagyon vagy a jövedelem egyenlőtlen vagy igazságtalan elosztása	A teljesítmény alapján működő elosztási elv bizonyos helyzetekben korlátozottan működik	Igazságosabb elosztás szükséges	Igazságosabb elosztás, igazságos részesedéssel (Torry 2013, Standing 2017, Yang 2018, Hamilton – Martin-West 2019)
Emberi szabadság (Lee 2021, Vastagh 2023)	Megbélyező juttatási rendszer, ösztönzőcsapdák, társadalmi jogok érvényesülésének hiánya	Jóléti paternalizmus, bürokrácia a merev és komplex ellátási rendszerben	Az egyéni autonómia és méltóság értékeinek hangsúlyozása	Megfelelő jövedelemhez való jog garantálása minden élethelyzetben (Legein et al. 2018, Szatmári 2021)

Forrás: Saját szerkesztés

A munka átalakulása, az elosztás és emberi szabadság értelmezési keretein belül felvázolt átalakulások során számos értékdimenzió között tapasztalható feszültség. Ennek keretén belül ütköznek egymással az egyéni érdekek (elosztási küzdelmek kérdései) és a közjó által képviselt érdekek (együttműködés, igazságosság kérdései) (Schwartz 1992). Ezáltal pedig szemben áll egymással a nyitottság és változás felé való elmozdulás és a hagyomány és biztonság hangsúlyozása is, melyet a hagyományos munkaviszonyok képviselnek.

Az első fejezet során a szociálpolitika és a munka világának főbb tényezőit tekintettük át. A hivatkozott szakirodalmak alapján láthatóvá vált mindkét intézményi struktúra képessége a kihívásokkal és problémákkal való megküzdésben, az ezekkel összefüggő ok-okozati magyarázatok és a hozzájuk kapcsolódó főbb értékek. Témánk szempontjából azért relevánsak ezek a megállapítások, mert befolyásolják azon percepciókat, értékeket és attitűdöket, amik az elosztási elvekkel kapcsolatban felmerülnek a társadalmi gondolkodásban.

Ezt követően tovább szűkítjük vizsgálati fókuszunkat és konkrétan az alanyi joghoz kötődő feltétel nélküli alapjövedelemmel foglalkozunk, ami a változások viharában visszatérő lehetséges alternatívaként kínálkozik mind a szociálpolitikai, mind a munka világában fellépő kihívások megoldására.

II. A feltétel nélküli alapjövedelem – fogalma és kutatási előzményei

A második fejezetben bemutatjuk az elosztás krízisének lehetséges megoldásaként megjelenő feltétel nélküli alapjövedelem konceptuális megközelítéseit. Felvázoljuk a leggyakrabban hangoztatott pozitívumokat és negatívumokat az alapjövedelemmel kapcsolatban. Mindezeket a nemzetközi és a hazai kutatási előzmények áttekintésére alapozva tesszük meg. Az alapjövedelemhez kapcsolódó lehetőségek a korábban elemzett két társadalmi rendszer – a piaci elosztás és állami redisztribúció – kapcsán felmerülő problémák kezelési javaslatként értelmezhetők.

2.1. A feltétel nélküli alapjövedelem fogalmi konceptualizálása

2.1.1. A kifejezés történeti fejlődése

A feltétel nélküli alapjövedelem fogalmának feltérképezése nem könnyű feladat, viszont a fogalmi distinkció határait kiemelten fontos meghúzni. Az alapjövedelem kifejezés alatt gyakran a Friedman általi negatív jövedelemadó (1962), vagy az Atkinson-féle részvételi jövedelem (*participation income*) (2017) és a feltétel nélküli alapjövedelem elképzelése keveredik.

Alapjövedelem-típusú rendszerek

A XVI. századtól kezdve filozófusok és értelmiségiek kezdtek el foglalkozni a garantált megélhetés biztosításának kérdésével. Az ezt követő századokban kiemelkednek Morus Tamás (1516/1978) és Thomas Paine (1796/1974) gondolat kísérletei. Paine esetében a juttatás minden személynek járna, jogként értelmezve, az igazságosság jegyében, azon veszteségüket kompenzálva, ami a földtulajdon bevezetése miatt keletkezett. Thomas Paine 1796-os javaslatát számos más filozófus igyekezett továbbfejleszteni, mint Charles Fourier, Joseph Charlier, John Stuart Mill vagy Bertrand Russell (Bruun – Duka 2018).

A XIX. század közepétől egyre szélesebb körben kezdett elterjedni a feltétel nélküli alapjövedelem koncepciója világszerte (Vonderbourght – Van Parijs 2014). Ennek alapja, hogy fokozatosan erősödött a gondolat, hogy az állampolgároknak szükségük lenne egy olyan szabadon elkölthető jövedelemre, amit az állam garantál számukra, hogy segítse megélhetésüket (More 1516/1978, Downes – Lansley 2018).

A koncepció terjedését mutatja, hogy a XX. században közgazdászok, társadalmi aktivisták és politikusok is érintették az alapjövedelem kérdéskörét (King 1967, Russell

1918/1966). Amikor az 1990-es években felerősödött az alapjövedelemről szóló nemzetközi tudományos vita, azt nagyrészt az emberi szabadság és az újraelosztási igazságosság kérdésköre határozta meg (Mulvale 2008). A posztindusztriális időszakban pedig a technológiai fejlődéstől és automatizációtól való félelem erősíti fel az alapjövedelem diskurzusát (Gilbert et al. 2018).

Colombino és munkatársai (2010) három alapjövedelem típusú alternatívát különböztetnek meg. Az első kategóriába sorolják azon lehetőségeket, melyek rászorultsági elvet vizsgálnak, tehát a juttatáshoz való jogosultság kiindulópontja, hogy az egyén valamilyen szempontból megkülönböztetett csoporthoz tartozzon, legyen szó például gyermekes családról vagy valamilyen fogyatékossgal élő személyről. Ebbe az első csoportba sorolják a *demogrant* típusú juttatásokat (demográfiai mutatók szerint célzott juttatás), a garantált minimum jövedelem koncepcióját vagy a negatív jövedelemadót. Angolul összefoglalóan ez a csoport a „*Guaranteed Minimum Income – GMI*”. A minimumjövedelem rendszerek (*minimum income support – RMI*) sajátossága, hogy jövedelemteszthez kötődnek (Raventos 2007). A minimumjövedelem támogatás sajátossága, hogy a jövedelemadó rendszere összekapcsolódik a juttatási rendszerrel és normatív alapon szabályozott (Gács 1986). Elsődleges veszélyük ezáltal az, hogy nem minden esetben munkaösztönző hatásúak, mivel olyan juttatások ezek, melyek csökkennek, ha az egyén jövedelme megközelít egy adott küszöbértéket. Ezért magas marginális adókulcsot alkalmaznak a támogatott, alacsony jövedelmek esetén. Kiindulópontja, hogy amíg a háztartás bruttó jövedelme egy bizonyos érték alatt marad addig a háztartás részesülhet a juttatásban, a kedvezményezett körben maradva. Ha azonban egy bizonyos értéket meghalad a háztartás jövedelme akkor átalányadót fizetnek vagy a progresszív szabály szerint szükséges adózniuk. Ez a megközelítés többek között Friedman (1962) és Tobin (1967) közgazdászok nevéhez kötődik. Friedman az adózáson keresztül szerette volna megvalósítani a garantált minimumjövedelmet (*Negative Income Tax – NIT*), melynek csökkenne az összege a jövedelem emelkedésével (Friedman 1962). Eszerint, ha valaki túllépi az előre meghatározott küszöbértéket, akkor adófizetésre kötelezhető. Amennyiben valaki nem éri el a minimáljövedelem küszöbértékét (vagy azért, mert nincs jövedelme vagy csupán alacsony szintű) akkor az állam fizeti számára a különbözetet, mely révén biztosított a minimális jövedelmi szint, adófizetés nélkül. A negatív jövedelemadó típusú megközelítéseket sokszor illetik az alapjövedelem kifejezésével, ennek oka, hogy bár gazdasági és etikai szempontból más a két elgondolás, hasonló elosztási eredményt produkálnak (Widerquist – Sheahan 2012).

Colombino és munkatársai (2010) második alapjövedelem típusú alternatíváját olyan juttatások képezik, mint a munkavállalási támogatás, vagy az adójóváírás lehetősége alacsony jövedelmek esetén. Ezek közel állnak a feltételhez kötött juttatásokhoz (például bizonyos

mennyiségű heti munkaórát határoznak meg, melyet a kedvezményezettnek teljesítenie kell), ezért a „work fare” elnevezéssel illetik őket.

A harmadik csoportba Colombino és munkatársai (2010) azon juttatásokat sorolják, amelyek univerzálisak és feltétel nélküliek is. Ezek alapja, hogy elhagyják a jogosultsági feltételek vizsgálatát, így nem teremtik meg a szegénységi csapda lehetőségét. Példaként említhető Atkinson részvételi jövedelem (*participation income*) ötlete (2017). Ez a juttatás akkor illet meg valakit, ha elkötelezett valamilyen társadalmilag hasznos tevékenység felé, például munkavállalás, gyermeknevelés, önkéntes munka vagy képzés. Atkinson elképzelése szerint az elismert tevékenységeket az adott ország kormánya állítja össze egyfajta listaként. A feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben előnye ennek a juttatásnak, hogy képes megfelelni a társadalomban működő reciprocitással kapcsolatos elvárásoknak. A társadalmi hozzájárulás követelésével azonban továbbra is megfogalmazna egy feltételt, amihez kötődik a juttatás.

2. táblázat

Alapjövedelem-típusú rendszerek különbségei

	Feltétel nélküli alapjövedelem	Negatív jövedelemadó	Részvételi jövedelem
Kizárólagosság	Kiváltja a többi jóléti juttatást	Kiváltja a többi jóléti juttatást	Kiegészíti a többi jóléti juttatást
Gyakoriság	Rendszeres	Rendszeres	Rendszeres
Lefedettség	Univerzális	Szelektív	Szelektív
Jogosultsági kritériumok	Feltétel nélküli – nincs rászorultsági vizsgálat, nincs munkavállalási hajlandóság vizsgálata	Feltételhez kötött – rászorultságot vizsgál	Feltételhez kötött – társadalmi részvételhez kötött
Kedvezményezett kör	Egyén	Háztartás	Egyén
Újraelosztás formája	Kézpénz átutalás	Adózás	Kézpénz átutalás
Kinek a nevéhez kötődik?	Philippe Van Parijs (2010)	Milton Friedman (1962)	Anthony Atkinson (2017)

Forrás: Saját szerkesztés

Emellett fogalmazódik meg egy teljesen univerzális, feltétel nélküli alapjövedelem koncepciója. Ez a juttatás időszakos készpénzes kifizetésként jelenik meg a fogalmi lehatárolásokban, amelyet feltétel nélkül (rászorultság- vagy munkakövetelmény vizsgálata nélkül), egyéni alapon juttatnak mindenkinek (Basic Income Earth Network 2021).

Az alapjövedelem sokszor mosódik egybe a részvételi jövedelem és a negatív jövedelemadó elképzeléseivel – különbségeiket a 2. táblázat részletezi – azonban ezek más forrástól nem független jövedelemként értelmezhetők, így eltérő feltételeket szabnak meg a kedvezményezettek számára (Honkanen 2014). A részvételi jövedelem ugyan nem kötődik rászorultsági vizsgálathoz, de elvárásként határozza meg, hogy az egyén valamilyen formában kapcsolódjon a munkaerőpiachoz. A negatív jövedelemadó, akkor is juttatható, ha az egyén

egyáltalán nem rendelkezik jövedelemmel, tehát nem kötődik munkavállalási kötelezettséghez, azonban rászorultságot vizsgál. Ezekkel szemben az alapjövedelem nem kondicionált feltételes juttatás és kompatibilis más jövedelmekkel (Van Parijs 2010).

A feltétel nélküli alapjövedelem fogalma

Van Parijs (2010) feltétel nélküli alapjövedelem definíciója az egyik legtöbbször idézett fogalom az alapjövedelem témakörében. Eszerint egy olyan jövedelemről van szó:

„amelyet egy politikai közösség valamennyi tagja számára egyéni alapon biztosít, anyagi helyzettől függetlenül és munkakötelezettség nélkül.” (Van Parijs 2010: 1).

Ez a meghatározás azért örvend széleskörű elfogadottságnak, mert lényegre törően és talán túlzóan leegyszerűsítően utat hagy az eltérő elméleti és gyakorlati koncepciók szerinti megközelítéseknek.

Wispelaere és Stirton (2004) is igyekszik mélyebben kibontani az alapjövedelem fogalmát. Megítélésük szerint olyan típusú juttatás érhető alapjövedelem alatt, ami egyrészt nyílt, nem szelektív politikai sémát követ, hangsúlyozva ezzel az univerzalitást, mint egyfajta tulajdonságot. Másrészt korlátozott jogosultsági követelményeket támaszt a kedvezményezettekkel szemben, tehát feltétel nélküli. Harmadrészt kiemelik, hogy az egyénre irányuló jellemzővel rendelkezik egy alapjövedelem típusú juttatás, tehát nem a háztartás a kedvezményezettje, ezzel az individualitást hangsúlyozza Wispelaere és Stirton. Negyedik fontos jellemzője az egységesség, tehát mindenkinek ugyanazon a szinten kerül kiosztásra. Az ötödik jellemzője egy alapjövedelem típusú juttatásnak a gyakoriságra vonatkozik, mivel rendszeres időközönkénti juttatást értenek alatta. Hatodik tulajdonságként a juttatás körülményét fogalmazzák meg, mely természetbeni vagy készpénzes átutalásként is működhet. Hetedik jellemző pedig a megfelelés követelménye, mivel olyan juttatást értenek alapjövedelem alatt, ami a lakosság alapvető szükségleteinek kielégítésére is képes.

Az állampolgárság fontos kiindulópontot jelent az FNA fogalmi lehatárolása során, mivel sok esetben ez a kizárás vagy befogadás alapja. A jóléti állam kialakulása során is az állampolgárság jelentős szerepet játszott. Marshall² (1991) értelmezésében az állampolgárság a

² Egy lassú fejlődési folyamat során fokozatosan szétvált az állampolgári jog három elemének intézménye. Az állampolgárság polgári eleme az egyéni szabadsághoz szükséges jogait fedi le (a személyi szabadság, szólás-, gondolat- és vallásszabadság, tulajdonjog, érvényes szerződéskötés joga és igazságszolgáltatáshoz való jog), alapintézménye a bíróság, amely az egyén összes jogának megvédésére és érvényesítésére jogosult. Az állampolgárság politikai eleme Marshall elméletében a politikai hatalom gyakorlásának joga, akár egy politikai hatalommal felruházott testület tagjaként, akár egy ilyen testület tagjainak megválasztójaként, intézményei a parlament és a helyi önkormányzatok tanácsai. Végül az állampolgárság szociális eleméhez tartozik a gazdasági jólét és biztonsághoz való jog, illetve a társadalomban fennálló szabályok szerinti civilizált lényként való élet joga, melyek a XX. században erősödnek meg. A szociális jogok intézményei többek között az oktatási rendszer és a szociális szolgáltatások. A fenti jogok időben egymást követve alakultak ki és Marshall értelmezésében egymásból következnek.

polgári, a politikai és a szociális jogok kiteljesülése. A szociális állampolgárság tekinthető a jóléti állam eszmei magjának, ami garantálja a teljes jogú tagságot a társadalomban, az állampolgárság nevében. Az állampolgárság jogosítványokat ad az egyénnek, mint polgári, politikai és szociális jogok, annak érdekében, hogy a teljes ellehetetlenülése megakadályozható legyen. A szabadságjogok csak együttesen képesek valódi szabadságot garantálni az állampolgárok számára (Szabó A. 2016). Ahhoz azonban, hogy a szabadságjogokkal élhessen az egyén szükség van a létbiztonságra is, ami segíti a lehetőségek kibontakoztatását. Tehát az alapvető emberi és szabadságjogok, a szociális és gazdasági jogok, valamint a teljes körű társadalmi tagság egyéb, nem jogi vonatkozásai szorosan összekapcsolódnak az emberi méltóság garantálásával. A jog általi elismerés alapja az, hogy az egyenlőségelv értelmében a társadalom minden tagjának egyenlő tere legyen identitásának felépítéséhez és önmegvalósításához (Szücs 2015).

A feltétel nélküli alapjövedelem legnagyobb szervezeti képviselője is kísérletet tett arra, hogy alkosson egy széleskörben használható alapjövedelem-fogalmat. A BIEN³ (2021) értelmezése szerint az alapjövedelem fogalmának meghatározásakor öt fő jellemzőt lehet megnevezni. Eszerint periodikus juttatásról van szó, azaz rendszeres időközönként fizetik, nem egyszeri juttatásként. A kedvezményezett az egyén, és nem a háztartás. Harmadik szempont, hogy tisztán pénzbeli juttatás, tehát készpénzben kapja meg az egyén. A negyedik jellemző az univerzalitás, azaz minden állampolgárt megillet, elhagyva a rászorultsági vizsgálatot. Ezen felül feltétel nélküli is, mivel nem veszik figyelembe a munkaerőpiaci részvételt vagy a munkára való hajlandóságot. Ez az öt fogalmi pillér szorosan együtt jár a Van Parijs (2010) által megnevezett központi elemekkel.

A fogalom hazai értelmezése

Magyarországon a feltétel nélküli alapjövedelem fogalma a 2000-es évek közepétől erősödött fel a társadalmi diskurzusban, a globális gazdasági változások (például a 2008-as globális gazdasági válság), a növekvő egyenlőtlenségek és átalakuló munkaerőpiac nyomán. A téma jelentőségét fokozta, hogy a hagyományos szociális ellátórendszerekkel kapcsolatban felmerült a kritika, hogy nem tudnak hatékonyan reagálni az új kihívásokra (LÉT 2014). Az akadémiai és civil szféra elkezdte vizsgálni, hogy az alapjövedelem képes volna-e a szociális biztonság új formájává válni. Az alapjövedelem témáját hazánkban olyan társadalmi kérdések emelik a köztudatba, mint a foglalkoztatási bizonytalanság és a szegénység fokozódása.

³ A szervezet 1986-ban alakult Alapjövedelem Európai Hálózat néven, amely 2004-től a Basic Income Earth Network (BIEN) nevet viseli. A hálózat szerepe, hogy élénkítse az alapjövedelemről szóló vitát és kutatásokat, egyfajta ernyőszervezetként (Boso – Vancea 2012). Spanyolországban működik a Red Renta Basica (RRB), a BIEN helyi képviselője, aki kisebb léptékben, de hasonló feladatot lát el, mint az anyaszervezet.

Egy magát munka társadalmaként meghatározó politikai rezsimben az alapjövedelem nem lesz kiemelten támogatott intézkedés és a róla való gondolkodást is erőteljesen befolyásolja majd a médiában gerjesztett morális pánik. Erre világít rá Smedley (2017) kutatása is, miszerint, ha az alapjövedelem hatására emelkedő adók és az egyéb jóléti juttatások összegének csökkentése is belekerül az alapjövedelem fogalmi leírásába, akkor szignifikánsan csökken az alapjövedelem támogatottsága.

A hazai alapjövedelem megközelítést tekintve nagyon hasonló vonásokat tapasztalhatunk a nemzetközileg elfogadott standardokkal. Hazánkban is központi jelentőségű, hogy elidegeníthetetlen, alkotmányos jogként értelmezhető, mely az élethez és léthez fűződő alapjog, tehát alanyi jogon illeti meg a kedvezményezetteket (Csillag – Mihályi 2014, Homicskó 2017, Pogátsa 2018). Ezen jogból kifolyólag Magyarországon is egyéni alapon, személyesen járó juttatásként képzelhető el, mely független a háztartás összetételétől (Vida 2014, Varga és mtsai. 2015, Banyár 2016, Gébert – Tózsér 2018, Farkas 2019). Emellett pedig hangsúly kerül a rendszerességre is, mely a nagyobb biztonságérzetet segíti (Vida 2014, Varga és mtsai 2015, Gébert – Tózsér 2018). A rendszerességet a magyar szakértők szerint is egy havonta járó juttatás lenne képes leghatékonyabban megvalósítani (Artner 2014, Csillag – Mihályi 2014, Pogátsa 2018). A juttatás folyósítását készpénzben tartják kivitelezhetőnek (Vida 2014, Varga és mtsai 2015, Homicskó 2017, Gébert – Tózsér 2018, Farkas 2019).

A feltétel nélküli alapjövedelmet egyedi tulajdonságai alkalmassá teszik arra, hogy hozzájáruljon a szerény megélhetés biztosításához (Banyár 2016, Homicskó 2017, Farkas 2019). Olyan összegű juttatás, mely az alapvető szükségletek kielégítéséhez elegendő és képes biztosítani az állampolgárok alapvető fizikai és szociális biztonságának megteremtését (Varga és mtsai. 2015, Gébert – Tózsér 2018, Pogátsa 2018), és a méltó élet lehetőségét (Artner 2014). A méltó élet garantálása anyagi, szellemi, kulturális és politikai értelemben is tekinthető. Az alapjövedelem fogalmi megközelítése egységességet mutat a hazai szakirodalomban (Csillag – Mihályi 2014, Artner 2014, Gébert – Tózsér 2018, Pogátsa 2018, Farkas 2019), mivel a nemzetközi keretek között is elfogadott és gyakran alkalmazott fogalmat interpretálják, melyet Van Parijs (2010) fogalmazott meg.

A hazai szakirodalom (Vida 2014, Banyár 2016, Homicskó 2017, Farkas 2019) egyöntetűen úgy ítéli meg, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése Magyarországon a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyok között elképzelhetetlen. Mégis a közgazdasági és szociológiai diskurzusokban – hol élénkebben, hol rejtetten – mind hazai, mind nemzetközi szinten vita folyik arról, hogy megvalósítható-e egy ilyen típusú jövedelemtámogatási eszköz. A feltétel nélküli alapjövedelem hazai értelmezését megnehezíti az, hogy a hazai szakirodalom csekély arányban foglalkozik ezen eszköz széleskörű elemzésével (Oláh 2020). Legtöbbször

csak utalás szintjén kerül megfogalmazásra az alapjövedelem, így a tanulmányok mellőzik a pontos fogalmi lehatárolást, mely a feltétel nélküli alapjövedelemre vonatkozik, illetve a széleskörű elemzést is. Magyarországon tehát az alapjövedelem témaköre kevésbé kutatott területnek tekinthető, mivel kevés tanulmány születik ebben a témában. Erőteljesebben 2014-től kezdve jelentek meg elemzési szándékú tanulmányok a témában.

A 2014-es dátum azért tekinthető fordulópontnak, mert a magyarországi LÉT tanulmány megjelenése ekkor történt meg, ami felélénkítette a hazai kutatók figyelmét az alapjövedelemmel kapcsolatban (LÉT 2014). A LÉT munkacsoport által készített jelentés egyik fő célja az volt, hogy megvizsgálja, hogyan működhetne egy feltétel nélküli alapjövedelem-rendszer Magyarországon, milyen társadalmi és gazdasági hatásokkal járna, és miként orvosolhatná a szociális és gazdasági kihívásokat⁴. A tanulmány szerint az alapjövedelem egyik legfőbb előnye, hogy drámai módon csökkentené a szegénységet és a jövedelmi egyenlőtlenségeket. Az alapjövedelem melletti érvelés során megfogalmazzák azt is, hogy bevezetésével az emberek szabadabban választhatnának munkát, ami növelhetné az elégedettséget és a kreativitást, valamint csökkentené a munkanélküliségből fakadó társadalmi feszültségeket.

A LÉT tanulmány kapcsán kialakult vitában azonosítható sokszínűség és bizonytalanság az FNA fogalmára vonatkozóan szemlélteti, hogy az alapjövedelem típusú eszközökről szóló viták hosszú történelmi múlttal rendelkeznek, melyek főként filozófiai gyökerekre építenek és mindig megjelennek a vitában résztvevők értékei és érdekei a fogalom tartalmára vonatkozóan.

2.1.2. A gyakorlati megvalósíthatóság kérdése

A feltétel nélküli alapjövedelem diskurzusának komolyságát mutatja, hogy olyan európai intézmények is napirendre tűznek alapjövedelemre vonatkozó javaslatokat, mint az Európai Parlament vagy az Európai Bizottság. Általuk megfogalmazásra kerül, hogy a nemzeti kormányoknak garantálniuk kellene egy alapjövedelem típusú biztonságot, saját állampolgáraiknak (European Parliament 2010). Az elmúlt években a belga, a brit, a holland, a francia és az ír kormány, több regionális kormány (köztük a katalán is) beszámolókat készítenek, amelyekben megvitatják a különböző alapjövedelem-javaslatok érdemeit, lehetőségeit saját magukra viszonyítva (Boso – Vancea 2012). Számos déli ország, például

⁴ A LÉT csoport által kidolgozott modellben minden magyar állampolgár feltétel nélkül kapna egy alapjövedelmet, függetlenül attól, hogy dolgozik-e vagy sem. Az alapjövedelem összege a létminimumhoz igazodna, és a javasolt rendszer különbséget tesz a felnőttek, a gyerekek és az idősek között. A tanulmány szerint a felnőttek számára javasolt alapjövedelem körülbelül 50-60 ezer forint lenne, míg a gyermekek és nyugdíjasok számára alacsonyabb lenne az összeg. A pontos összegek azonban a tanulmányban kidolgozott scenáriók szerint változhatnak. A számítások szerint az alapjövedelem finanszírozható lenne adóemelések és bizonyos szociális juttatások átcsoportosításával. A tanulmány hangsúlyozta, hogy az alapjövedelem bevezetéséhez átfogó adóreformra lenne szükség, de ez a reform hosszú távon fenntarthatóbb gazdasági fejlődést eredményezhetne.

Brazília, Kelet-Timor, Nigéria és Dél-Afrika szintén aktív érdeklődést mutat ezen társadalmpolitikai eszköz valamely megközelítése iránt. Az alapjövedelem javaslata a szociális jólétről szóló társadalmi és politikai viták részévé vált, mind Európában, mind a világ más részén (Raventos 2007, Boso – Vancea 2012).

Riedl (2020) kiemeli, hogy minden válság eltérő és ezért eltérő megoldási javaslatokat is igényelnek, talán olyanokat is, melyeknek eddig nem volt megalapozottsága, de az új helyzetben már jobban adaptálhatóak. Ezért szükséges minden lehetséges alternatívát körül járni. Ezt erősíti, hogy a COVID-19 járvány idején az alapjövedelem hatékony szakpolitikai eszközként jelent meg, ami képes lehet a pénzügyi nehézségek kezelésére (Lee 2021). A járványhelyzet során született javaslatok azt mutatják, hogy az univerzalizmussal szemben a programok még elzárkózóak maradtak. A járvány okozta problémák a feltétel nélküliség elvét elfogadottabbá tették olyan csoportok esetén, akiket tömegesen sújtott a gazdasági visszaesés problémája és sürgős intézkedést igényelt támogatásuk.

A közbeszédben is egyre nagyobb teret hódít magának az alapjövedelem, erre Riedl (2020) példaként említi Yang politikai kampányát az Amerikai Egyesült Államokban. Andrew Yang a 2020-as amerikai elnökválasztás előtt kampányának egyik fontos elemévé tette az általa szabadságosztaléknak (*Freedom Divident*) nevezett gazdaságpolitikai eszközt (Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022). Annak ellenére, hogy az alapjövedelem felé nagy az érdeklődés mégis nagy a bizalmatlanság is ezzel a társadalmpolitikai eszközzel szemben (Garcia-Murillo – MacInnes 2021). Az alapjövedelem támogatói több szempontból igyekeznek alátámasztani a juttatás pozitívumait, míg kritikusai a negatívumait, mint filozófiai, etikai, emberi jogi, gazdasági, társadalmi, politikai és vallási szempontból (Tabatabai 2011).

Legein és munkatársai (2018) szerint a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos viták középpontjában normatív megfontolás szerint az igazságossággal összefüggő érvek állnak. Ennek keretén belül az alapjövedelem természetes jogként értelmezhető, ami alapvető szükségleteket elégít ki és mindenki számára egyenlő formában hozzáférhető. Ezen társadalomfilozófiai megközelítésben nem jogintézményként tekintenek az alapjövedelemre, hanem eszmeként, melynek középpontjában az igazságosság mellett a szabadság és egyenlőség kérdésköre áll (Szatmári 2021).

Az igazságosság szempontjából központi kérdés, hogy hogyan egyeztethető össze a méltányos egyenlőség, a civilizatorikus normák, és a társadalmi szolidaritás az egyének szabad önmegvalósítási igényével, az érdem elismerésével, a teljesítmény szabad kibontakoztatásával, valamint a társadalmi hatékonyság elvével (Kluegel – Miyano 1995). Nehezen eldönthető, hogy a jelenlegi gazdasági-társadalmi rendszer képes-e teret engedni a szabad munka felfogásának és így a szociális biztonság méltányosabb elosztásának, vagy ennek kibontakozásához egy

paradigmaváltásra van-e szükség. Elképzelhető, hogy a normák, amelyeken az alapjövedelem alapszik még nem alakultak ki a társadalomban. Az értekezés szociológiai kereteit messze meghaladná ezen filozófiai kérdésköröknek a részletes elemzése, hogy az egyes fogalmak mögött milyen morálfilozófiai indíttatások húzódnak meg, így ezek meghatározásától eltekintünk. Fontos azonban látnunk, hogy a morálfilozófiai kérdések meghatározzák az alapjövedelem mellett és ellen érvelők vitáit.

A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos érveknek Legein és munkatársai (2018) szerint van pragmatikus megközelítése is. Ezek leginkább jogi megalapozottságú érveket alkalmaznak a viták során, melyek alapja az államnak tulajdonított azon kötelezettség, hogy a minimális létfenntartáshoz való jogot biztosítsa (Szatmári 2021). A megvalósíthatóságra törekvő tervek kidolgozása során az a lényeges közpolitikai kérdés, hogy kit céloz meg az alapjövedelem és ehhez kapcsolódóan mik a hozzáférési feltételek, követelmények és ki az, akiket kirekesztenek a hozzáférési körből. Gyakori feltétel az alapjövedelemmel kapcsolatban, hogy egy politikai közösséghez szükséges tartozni, a kedvezményezett körbe tartozáshoz.

Az érvek mögött két diszkurzív keretrendszer húzódik meg, egyrészt normatív megfontolások vezérelhetik, amelyek főként az értékekre, az igazságosság és a legitimitás normáira épülnek, másrészt olyan pragmatikus megfontolások, amelyek gyökerei a politikai, jogi és gazdasági erőforrások megszerzésére vagy elvesztésére vonatkozó döntések eredményeire vonatkoznak (Wendler 2016). Lee (2018, 2021) vizsgálataiból is kiderül, hogy a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos ellenérzések során erősen keverednek a finanszírozás funkcionális kérdései – finanszírozás megoldási lehetőségei egy alapjövedelem típusú juttatás esetén – és a normatív vonások – az esetleges előnyök meghaladják-e a pénzbeli költségeket.

A két megközelítés – normatív vagy pragmatikus – közötti feszültség abban rejlik, hogy míg normatív szinten az alapjövedelem sok morális problémát feloldhat, pragmatikus szinten a megvalósításának akadályai gyakran kompromisszumokat követelnek, ezek pedig sok esetben hátráltatják bevezethetőségét.

Amennyiben az alapjövedelmet pragmatikus megközelítésben, gyakorlati szempontból vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy sokféle megoldással találkozhatunk, például a finanszírozó kilétével, a meglévő szociális transferek csökkentési szintjével, vagy a kedvezményezettek körének kiválasztásával kapcsolatban.

Univerzalitás a gyakorlatban

Az alapjövedelem fogalmi lehatárolásában az univerzális jelző hangsúlyozása a juttatás adminisztratív előnyeire vonatkozik, mivel a célzás és szelekció teljes hiányát jelenti.

Alapjövedelem alatt egy mindenkire kiterjedő juttatás érthető, így alapvetés, hogy független az egyén életkorától, lakóhelyétől és foglalkozásától (Homicskó 2017). Ennek ellenére időnként felmerülő gondolat, hogy a kedvezményezettek körét az állampolgárokra szűkítik le (Vida 2014, Pogátsa 2018, Farkas 2019). Talán a leggyakoribb elképzelés az, hogy születéstől a halálig terjedjen a kedvezményezetti időszak (Artner 2014, Banyár 2016, Homicskó 2017), ami egy univerzális jóléti juttatásnál jelentős költségeket jelent.

A sokrétű fogalmi megközelítés és többféle gyakorlati lehetőség, illetve az univerzalitás költségeitől való félelem a vita egyik központi helyére teszi az alapjövedelem finanszírozásának kérdését. Ezért sok esetben a megközelítések próbálkoznak elmozdulni az univerzalitás követelményétől vagy legalábbis megfogalmazzák az azzal kapcsolatos félelmeiket. Teszik ezt annak ellenére, hogy a szakirodalomban jelentős az a nézet, hogy az alapjövedelemre azért van szükség, mert enyhíti a pénzszegénységet (King 1967, More 1516/1978, Standing 2017, Yang 2018, Hamilton – Martin-West 2019) és olyan társadalmi rendszert hozna létre, amelyben senki sem kerül a biztonsági háló alá (More 1516/1978, Torry 2013, Hamilton – Martin-West 2019).

Az alapjövedelem univerzalitása okán számos kritikában részesül. Elsődlegesen azért, mert a magasabb jövedelműek is részesülnének benne, ami ellenszenvet válthat ki, hiszen a többség úgy gondolja, hogy nem lenne rá szükségük és így feleslegesen válna túl költségessé a juttatás (Tanner 2015, Piachaud 2016, Garcia-Murillo – MacInnes 2021). Amennyiben mindenkire kiterjed az adott összeg úgy nem lesz képes megfelelően reagálni a speciális igényekre és élethelyzetekre, különösen a fogyatékossgal élők és az idősebb emberek esetén (Farkas 2019).

Ennek ellenére különösen hatékony eszköz is lehetne az alapjövedelem a mentális betegséggel élők segítésében, mivel a támogatásért cserébe nem kellene betegségüket igazolni (Farkas 2019). Ezáltal megszűnne a bizonyítási kényszer, kivédve a hospitalizációs ártalmakat, ösztönözve őket a munkavállalásra, ami akár állapotjavulást is eredményezhet. A pusztán pénzbeli juttatás mellett azonban szükség van egyéb segítő szolgáltatásra is, mivel az ezen típusú betegségekkel szemben a társadalomban számos előítélet él, amiket önmagában az alapjövedelem sem segítene lebontani. Így Farkas (2019) szerint fontos elvárás a finanszírozásával szemben, hogy nem szoríthatja ki a meritokratikus javak biztosítását, mivel azok elérése közérdek.

Emellett az univerzalitás ellenére valószínűleg továbbra is fennmaradna az érdekes és érdemtelen megkülönböztetés vagy az áldozat és potyautas megbélyegzés. Azokat, akik az alapjövedelem hatására felhagynának a munkavégzéssel, az inaktivitást választva, nem mutatva hajlandóságot a munkavállalásra, azokat továbbra is potyautasként vagy érdemtelen szegényként bélyegeznék meg a többségi társadalom. Ez a viselkedés nem illeszkedik ahhoz a

jelenleg széleskörben elfogadott társadalmi normához, hogy csak kemény munka árán lehet jövedelemre szert tenni (Ford 2017). Virjo (2006) megítélése szerint minden elosztó rendszerben vannak potyautasok. Ezért szükséges összevetni a rendszer kívánt hatását azzal, hogy a rendszer működése mekkora hatékonyságvesztést képes kezelni és politikailag mekkora veszteség tolerálható.

Ha a társadalom minden tagja univerzálisan kap egy meghatározott összeget, akkor ugyan az összes személy fentebb kerülhet a vertikális hierarchiában, csökkentve a kirekesztettek körét, azonban továbbra is megmaradnak az egyenlőtlenségek a jobb és rosszabb jövedelemmel rendelkező rétegek között. Ez pedig a munkaerőpiacon tapasztalható polarizáltság fokozódásához vezetne, ami elhatalmasodó egyenlőtlenségi viszonyokkal járna együtt (Artner 2014), tovább erősítve a strukturális egyenlőtlenséget (Levasseur et al. 2018).

Piketty (2015) úgy véli, hogy minden olyan felnőtt személyt megillet egy alapjövedelem típusú juttatás, aki nem rendelkezik megfelelő piaci jövedelemmel. Ennek ellenére az univerzalitás eszméjével már nem ért egyet, hiszen megítélése szerint a bőkezű jóléti állammal rendelkező fejlett országokban a legtöbb személy, aki teljes munkaidőben foglalkoztatott az több adót fizet (jövedelemadó, társadalombiztosítási járulék, közvetett fogyasztási adók formájában), mint, amennyi alapjövedelmet képes lenne biztosítani számára az állam. Ennek oka az, hogy az olyan alapvető javakhoz való hozzáférés finanszírozásához, mint az oktatás, egészségügy, kultúra, is szüksége van az államnak bevételekre. Ennek okán Piketty (2015) nem univerzális készpénzjuttatást javasolna, hanem az adóterhek csökkentését, hiszen az univerzalitás hosszútávú garantálása magasabb adóterheket vonna maga után.

Feltétel nélküliség a gyakorlatban

Az alapjövedelem másik fontos jellemzője a feltétel nélküliség. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a kedvezményezett kör kialakításánál nem kerül sor jövedelmi feltételek vizsgálatára, azaz elhagyja a jogosultsági és rászorultsági vizsgálatot (Artner 2014). Másrészt nem szab meg érdemességi kritériumokat sem, azaz nem kötődik munkavégzéshez, független a munkavállalási hajlandóság vizsgálatától (Csillag – Mihályi 2014, Banyár 2016). Ennek köszönhetően a munkanélküliségi és szegénységi csapda elkerülhetővé válik és támogatja azon stigmák leküzdését is, melyek a jelenlegi elosztási rendszer juttatásaihoz tapadnak (Artner 2014, Vida 2014, Farkas 2019). Ennek oka, hogy alapjövedelem esetén a munkával megszerezhető jövedelemhez hozzáadódik az alapjövedelem összege, míg a jelenlegi feltételhez kötött segélytípusú juttatások megszűnnek, ha az egyén munkába áll.

Malul és munkatársai (2009) szerint a feltétel nélküliség vonása különbözteti meg leginkább az alapjövedelmet a jelenlegi szociális rendszertől, ez a tulajdonság megkönnyíti az

alkalmazhatóságát is. Negatív eredménye is van a feltétel nélküliségnek, mivel költségessé teszi a juttatás finanszírozását. Ezen tulajdonságai miatt Groot (2004) véleménye szerint az alapjövedelem ellentmondásos, mert a fennálló jóléti állam erkölcsi kiindulópontjához képest más alapokon nyugszik.

A jóléti állam szempontjából az alapjövedelem egyik társadalmi előnye, hogy a jogosultsági és rászorultsági vizsgálatok elhagyása révén csökkenti a jóléti juttatásokkal sokszor együtt járó bürokráciát, adminisztrációs költségeket és a jóléti rendszer komplexitását, ami sokszor zavaros a kedvezményezettek számára (Murray 2008, Hirsch 2015). Ennek okán források szabadulhatnak fel, az adminisztrátori apparátus mellett, akik a jogosultságokat vizsgálják (Pogátsa 2018).

Wispelaere és Stirton (2011) túlzott optimizmusnak látja azon érveket, hogy az alapjövedelem csökkentené – a jelenlegi tendenciákhoz képest – a jóléti állam adminisztratív költségeit. Hangsúlyozzák, hogy továbbra is szükség lenne a jogosultak azonosítására, ami adminisztratív költségeket eredményez. Természetesen minden ország rendelkezik állampolgári nyilvántartással, de ebben nem szerepel a társadalom minden csoportja (például a hajléktalanok esetén), akiknek felkutatása költségeket vonna maga után. Wispelaere és Stirton szerint tehát nem mindegy, hogy az állami források minimalizálását (ha feloldják a jogosultsági feltételeket alapjövedelem esetén, akkor ez csökkenthető, de a kedvezményezettek listájának naprakészen tartása jelentős költségeket emésztene fel) vagy a kedvezményezettek költségeinek minimalizálását értik a szakirodalmak azalatt, hogy az alapjövedelem kedvezőbb adminisztratív költségekkel járna.

Az univerzalizmus és a feltétel nélküliség két olyan tulajdonsága az alapjövedelemnek, ami vitatottá teszi ezt a társadalompolitikai eszközt. Két a társadalom számára fontos szervezőelvről van szó, ami meghatározza a jelenlegi újraelosztási rendszer működését is. Mégis kevésbé ismert az, hogy az alapjövedelem univerzalizmusa és feltétel nélkülisége hogyan befolyásolja a közvélemény alapjövedelemhez való viszonyát. Ez a két elv egyszerre teszi vonzóvá és taszítóvá is a koncepciót.

Lee (2018) a 2016-os European Social Survey (ESS) eredményeit felhasználva igyekezett megvizsgálni az alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdöket. A kérdőív azon részeire fókuszált, amik az univerzális alapjövedelem támogatottságát, valamint a szociális védelem szintjét és a gazdasági bizonytalanság témakörét vizsgálták. Az alapjövedelemre vonatkozó kérdés során a válaszadónak el kellett döntenie, hogy ellenzi vagy támogatja-e bevezetését a kérdőívben összeállított jellemzők mentén kidolgozott alapjövedelem javaslatnak a saját

országában⁵. Kilenc országban a statisztikailag szignifikáns többség támogatta az alapjövedelem gondolatát (Belgium, Finnország, Magyarország, Írország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország, Portugália és Szlovénia). A vélemények egyenlően oszlanak meg a következő országokban: Csehország, Hollandia, Spanyolország és az Egyesült Királyság. A statisztikailag szignifikáns többség ellenzi az alapjövedelem ezen javaslatát a következő országokban: Ausztria, Észtország, Franciaország, Németország, Izland, Norvégia, Svédország és Svájc.

Lee értelmezése szerint az északi országok – ahol alapvetően domináns az univerzalizmus, a feltétel nélküliség és a munkaerőpiac dekommodifikálására való törekvés – azért elutasítóbbak az alapjövedelem ezen javaslatával szemben (kivétel Finnország), mert a javaslatba bekerült az az elem is, hogy az helyettesítene más szociális juttatásokat is. Ha a megkérdezettek elégedettek a jelenlegi széleskörű jóléti rendszerükkel, akkor nem szívesen váltanák le azt alapjövedelemre, így elutasító válaszokat fognak adni ezzel kapcsolatban. A keleti és déli európai országok azonban nagyobb szintű elfogadást mutattak az alapjövedelem irányába. Lee érvelése szerint ennek oka, hogy ezen országokban nincsenek hagyományai az univerzális ellátásoknak és jóval kevesebbet is költenek jóléti kiadásokra, mint az északi területeken. Így ezek az országok tekinthetnek az alapjövedelemre olyan eszközként, ami megerősíti az ország szociális védelmi rendszerét.

Lee 2018-as vizsgálatában arra is kitért, hogy a gazdasági biztonság és az alapjövedelem támogatottsága között milyen kapcsolat figyelhető meg. Eszerint az alapjövedelem támogatottsága ott növekszik meg, ahol a háztartások nagyobb arányban képtelenek pénzügyileg megbirkózni egy váratlan vészhelyzettel. Tehát Svédország, Svájc vagy Norvégia esetében – ahol az alapjövédelmet kevésbé támogatják – kicsi azon háztartások aránya, akik nem képesek szembenézni egy váratlan pénzügyi kiadással. Míg például Magyarországon – ahol viszonylag magas az alapjövedelem támogatottsága az ESS eredményei szerint – a háztartások nagy százaléka képtelen szembenézni egy váratlan pénzügyi kiadással járó helyzettel, mivel nincsenek pénzügyi tartalékaik. Tehát azokban az országokban, ahol többen küzdenek anyagi nehézségekkel, ott nagyobb valószínűséggel támogatják az alapjövedelem ötletét, mivel a jövedelembiztonság növelésének lehetséges eszközeként tekintenek rá. Természetesen az adott ország szociális védelmi hálójának szintje és a jövedelem

⁵ Eszerint az alapjövedelem a kormány által biztosított juttatás, melyet mindenkinek garantálnak, annak érdekében, hogy az alapvető megélhetési költségek biztosítva legyenek, a minimális életszínvonal fenntartásának érdekében, kiváltva sok más szociális juttatást. Az ESS javaslata szerint mindenki ugyanazt az összeget kapná meg, függetlenül attól, hogy dolgozik-e vagy sem, tehát feltétel nélküli a juttatás. Emellett azonban a munkából vagy más forrásból szerzett jövedelmeket megtarthatják az egyének és halmozódhatnak ezek az összegek. A European Social Survey-ben a juttatást adókból tervezték megvalósítani. Az így összeállított alapjövedelem javaslatra négyes skálán jelölhették be a válaszadók, hogy mennyire támogatnák az elképzelést.

bizonytalanság szintje csak egyfajta magyarázóerő annak megítélésében, hogy az adott ország miért támogató vagy elutasító az alapjövedelemmel szemben.

Lee (2021) későbbi kutatásaiban szintén az ESS adatok vizsgálata során (8. kör), leszűkíti vizsgálata fókuszát arra, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdök tükrözik-e valamilyen preferenciát az univerzalizmussal vagy a feltétel nélküliséggel kapcsolatban, hogy ennek a két legkritikusabb alapjövedelem tulajdonságnak van-e befolyása a közvélemény hozzáállására. Eredményei azt mutatják az univerzalizmus kapcsán, hogy akik támogatják az univerzalizmust, azok nem feltétlenül támogatják az alapjövedelem koncepcióját. Általában az emberek támogathatják a közoktatást vagy az univerzális egészségügyi ellátás biztosítását, de ez nem jelenti azt, hogy a készpénzes univerzális juttatást is támogatnák. Sok esetben az emberek az alapjövedelem ötletét a jelenlegi szegénységcsökkentő programok kiegészítőjeként érzékelik, és nem radikális alternatívaként látják, amely minden más szociális juttatást kiváltana.

A feltétel nélküliség kapcsán Lee (2021) vizsgálata azt mutatja, hogy aki ellenzi a munkavállalás követelményét a jóléti juttatás feltételeként, azok valószínűbb, hogy támogatóan lépnek fel az alapjövedelemmel kapcsolatban. Eszerint az alapjövedelmet támogatók ezen része ellenzi a jelenlegi rendszer azon működését, hogy az bünteti az érdemtelenek megbélyegzetteket, olyan körülmények miatt, amelyet valószínűleg nem ők teremtettek maguknak. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a teljes feltétel nélküliséget maradéktalanul támogatnák ezek a válaszadók. Az alapjövedelem feltétel nélkülisége ellenérzést válthat ki az emberekben, mivel ez a tulajdonság megsérti a társadalomban működő reciprocitás normáit. Az ellenérzés azt eredményezné, hogy igazságtalannak ítélik meg az alapjövedelmet, ami mellett sokan nem éreznék azt, hogy lehetőségeikhez mértén hozzá kellene járulniuk nekik is a közjóhoz (Rothstein 2018). Emiatt a morális ellenérv miatt az alapjövedelem erősítheti az individualizációt a társadalomban, ezzel pedig erodálja a kollektív szolidaritást is (Lombardozzi – Pitts 2020).

McKinnon (2006) szerint ennek az az alapja, hogy igazságtalannak tekintik azt, hogy az az egyén, aki képes dolgozni úgy határozzon, hogy nem dolgozik. Eszerint az elv szerint, aki meghoz egy ilyen döntést, azt felelősnek kell tartani, nem pedig ugyanolyan juttatásban részesíteni, mint a dolgozó embereket. Tehát a társadalom kiindulópontja az, hogy mindenki, aki részesül valamilyen társadalmi erőforrásból, annak releváns módon és kölcsönösen szerepet kell vállalnia a társadalmi erőfeszítésekből is (Rawls 2001). Az, hogy sokan ezt a hozzájárulást hiányolják az alapjövedelemből, növeli az egyének félelmét elfogadásával kapcsolatban, mivel nemcsak azzal a veszéllyel fenyeget, hogy jövedelem-újraelosztási rendszerünk átalakulásával járna az alapjövedelem bevezetése (Van Parijs 2018), hanem a hozzájuk kapcsolódó értékekben

és attitűdökben is elmozdulás következne be. Ennek a félelemnek az alapja, hogy az európaiak közös kultúrában osztoznak és egyetértenek abban, hogy a szociális juttatások csak megérdemelt alapon járnak, egyedüli rokonszenvet csak az idősek, a betegek és a fogyatékkal élők felé mutatnak (Van Oorschot 2006).

Az alapjövedelmet tehát nem az univerzalitás vagy a feltétel nélküliség teszi vonzóvá az emberek számára, hanem az a tény, hogy az alapjövedelem célja a szegények segítése, így ez az elsődleges motiváció az emberek számára az alapjövedelem támogatásakor (Lee 2021). Azaz az alapjövedelmet a szegénység enyhítésére szolgáló kiegészítő eszköznek tekintik, nem pedig a jelenlegi jóléti programok radikális alternatívájának. Ennek tükrében a jelenlegi jóléti rendszerek és az alapjövedelem célja közösnek tekinthető, mivel mindkettő a szegénység enyhítését és a jövedelembiztonság fenntartását célozza meg. Eszközeikben teljesen másképp valósítanak ezt meg, ami félelmeket szül az alapjövedelemmel kapcsolatban. Így az alapjövedelem feltétel nélküliségével és univerzalitásával – amik tehát az alapelvei ezen juttatásnak – megkérdőjelezi a jelenleg működő különböző jóléti rendszerek főbb alapelveit (Roosma – Van Oorschot 2020).

A szociális biztonsági rendszerek különböző szinteken és formákban létezhetnek, attól függően, hogy egy adott társadalomban milyen erős a társadalmi szolidaritás (Esping-Andersen 1990). Az angolszász modellben a társadalmi szolidaritás kevésbé domináns, és a szociális biztonsági rendszerek minimálisak, főként a szegénység kezelésére összpontosítanak. Az egyének nagyobb mértékben függenek a saját erőforrásaiktól, és az állami segítségnyújtás a legszükségesebb helyzetekre korlátozódik. A liberális jóléti rendszer működését azáltal kérdőjelezi meg a feltétel nélküli alapjövedelem, hogy felszámolná az ebben a rendszerben domináns rászorultsági alapon működő juttatásokat, illetve a juttatásokhoz kötődő munkavállalási kötelezettségeket is (Roosma – Van Oorschot 2020). Így az alapjövedelem felerősítené a társadalmi szolidaritás alapelvét, miszerint minden társadalmi tag egyenlő mértékben részesül a társadalmi jóléti rendszerből, és a közösség támogatja a rászorulókat.

A kontinentális modell a korporatív jóléti államra épül, ahol a társadalmi szolidaritás a munkahelyi szektorok alapján szerveződik. A szociális biztonság elsősorban azok számára elérhető, akik dolgoznak vagy valamilyen társadalmi csoporthoz tartoznak, például nyugdíjasok vagy diákok (Esping-Andersen 1990). A korporatizmust képviselő jóléti államok működését azáltal kérdőjelezi meg a feltétel nélküli alapjövedelem, hogy csökkenthetné a bérhez kötődő, biztosítás-alapú működési módot, növelve ezzel az egyéni szabadságot (Roosma – Van Oorschot 2020). Az alapjövedelem bevezetése hozzájárulhat a társadalmi kohézió és integráció növeléséhez, más alapokra helyezve a társadalmi szolidaritást. A társadalmi szolidaritás keretében az alapjövedelem arra ösztönzi a társadalmat, hogy ne csak a

produktivitás alapján ítéljen, hanem vegye figyelembe az egyének alapvető szükségleteit és méltóságát is. Az ilyen rendszerek segíthetnek csökkenteni a társadalmi feszültségeket és elősegíthetik a közösségi integrációt, mivel minden állampolgár számára biztosít egyfajta pénzügyi biztonságot, így megakadályozza a szegénység és a társadalmi kirekesztés szélesebb körű elterjedését (Widerquist 2013).

A skandináv modellt vizsgálva láthatóvá válik, hogy a szolidaritás elve nagyon erős, és a társadalom minden tagja széles körű támogatást kap (Esping-Andersen 1990). A szociális biztonsági rendszerek többnyire univerzálisak, ami azt jelenti, hogy minden állampolgár jogosult bizonyos juttatásokra és szolgáltatásokra, függetlenül a munkaerőpiaci státuszuktól. Ez a modell magas fokú társadalmi kohéziót és egyenlőséget eredményez, ami alapjövedelem mellett is működőképes volna. Ennek ellenére a skandináv típusú szociáldemokrata jóléti rendszer logikáját is megkérdőjelezi bizonyos formában, hiszen háttérbe szorítaná a munkanélküliek aktivizálásának elsődlegességét (Roosma – Van Oorschot 2020).

Finanszírozási lehetőségek

Látható, hogy a feltétel nélküli alapjövedelmet két alapvető tulajdonsága – univerzalitás és feltétel nélküliség – megkülönbözteti a jelenleg működő jóléti juttatásoktól. Ezek az eltérések fokozzák az egyénekből a kételyeket a hosszútávú finanszírozhatósággal kapcsolatban.

A finanszírozás lehetőségeit elemezve fontos megvizsgálni, hogy mi képezi az alapjövedelem elosztásának földrajzi/társadalmi egységét. Három fő megközelítés különíthető el a szakirodalomban (Boso – Vancea 2012). Elsőként megkülönböztethetjük a globális típusú alapjövedelem-koncepciót, ami a Föld egészére átfogóan kiterjed, az országok versenyképességének fenntartása érdekében (Jordan – Duvell 2003, Pogge 2007, Andersson 2010, Banyár 2016).

A második megközelítésben valamilyen államok feletti egység biztosítja az alapjövedelmet, általában az Európai Unió jelenik meg a tervekben (Howard 2006, Schmitter – Bauer 2001, Van Parijs – Vanderborght 2006). Ennek során azonban nehézséget jelenthet a tagországok diverzitása és a szociális területen markánsan érvényesülő szuverenitása.

A harmadik javaslatba azokat az ötleteket sorolhatjuk, amik az alapjövedelem elosztását nemzeti szinten, tehát állami vagy regionális önkormányzati szinten vélik megvalósíthatónak (Howard 2006, Offe 2008, Terwitte 2009). Ez azonban a nyitott határok miatt félő, hogy húzóerőként jelenne meg és migrációs hullámot gerjesztene, megnehezítve a juttatás gazdasági és politikai fenntarthatóságát (Van Parijs – Vanderborght 2006, Andersson 2010, Boso – Vancea 2012). Választás elé állítaná a politikai képviselőket, miszerint vagy egy nagylelkű alapjövedelmet és egy korlátozó migrációs politikát fogadnak el, vagy egy nyitottabb

migrációs politikát, de kevésbé nagylelkű vagy korlátozott alapjövedelmet, ami például csak az állampolgárookra terjed ki (Howard 2006).

A finanszírozás másik központi kérdése – az elosztási egység mellett –, hogy mi lesz a juttatás forrása. Casassas és munkatársai (2010) az alapjövedelem finanszírozásának két módját tartják lehetségesnek – a szakirodalomban ezek jelennek meg dominánsan. Egyrészt az adórendszeren alapuló finanszírozást, másrészt valamilyen természeti erőforráson alapuló finanszírozást tartanak elképzelhetőnek.

Az egyik leggyakoribb finanszírozási javaslat tehát az adóemelés lehetősége, különösen a vagyon, a jövedelem és a vállalatok (környezetkárosító tevékenységekre kivetett adók: zöldadó, technológiai fejlődés eredményeiből származó nyereség újraelosztása: robotadó) adóztatásának növelése jelenik meg az ilyen típusú kezdeményezésekben. A jelenlegi adórendszer átalakításával Van Parijs és Vanderborght (2006) fenntarthatónak tekinti az alapjövedelmet, különösen a progresszív adók bevezetése révén, melynek keretén belül a jövedelemadók emelése egyensúlyba hozhatja a rendszert. A juttatás lehetséges forrásaként a befolyt adóbevételek jelennek meg leggyakrabban a hazai szakirodalomban is (Banyár 2016, Homicskó 2017). Ezen általános elképzelés szerint a juttatás fedezete adókból előállítható, az adóbevételek átcsoportosításával vagy egy új jövedelemadó típusú adó bevezetésével (Takáts 2014).

Az alapjövedelem finanszírozásának másik lehetséges (Casassas et al. 2010) útját kínálják a természeti erőforrások kiaknázásából származó bevételek, melyet Alaszkában is megvalósítottak az olaj kitermeléséből származó bérleti díjak révén (Andersson 2010). 1976-ban létrehozta egy állandó alapot, melyből finanszírozhatóvá vált egy osztalék típusú juttatás. Az évente kiosztott összeg a szuverén vagyonalapból az egyik legegyszerűbb állammá tette Alaszkát az Amerikai Egyesült Államokban.

Egy másik modell szerint a feltétel nélküli alapjövedelem finanszírozhatósága úgy képzelhető el, hogy ha az állam csökkenti az egyéb szociális kiadásait, ami a jelenleg működő jóléti juttatások megnyirbálásával járna (Standing 2017). Eszerint az elképzelés szerint az állam azokat a juttatásokat, segélyeket és támogatásokat építené le, amelyek a jelenlegi rendszerben magas adminisztratív költséggel és bürokráciával működnek.

A fogyasztásra és gazdasági tranzakciókra (luxuscikkek, szolgáltatások adóztatása, tehát forgalmi adók) kivetett adók növelése szintén egy lehetséges finanszírozási modell az állam számára, az alapjövedelem esetén (Widerquist 2013).

Artner (2014) elemzése szerint amennyiben a tőkét terhelő adók csökkentésével próbálnák elérni az alapjövedelem összegének kompenzációját az megkérdőjelezné ezen eszköz hosszútávú anyagi finanszírozhatóságát és károsíthatná a meritokratikus javakhoz való

hozzájutást. Emiatt az alapjövedelem megfizethetősége nehezen kalkulálható előre, egyrészt hatására várható a különböző társadalmi problémákra fordított kiadások csökkenése, másrészt a GDP nagyságának és minőségének növekedése is.

A harmadik fontos kérdés, amit a finanszírozás tárgyalása során szükséges tárgyalni, az a juttatás összege. A kiinduló fogalomban ezzel kapcsolatban sem történik konkrét lehatárolás, így a különböző értelmezések széles skálán kezelik az alapjövedelem összegét: a meglehetősen alacsonytól, a megélhetés biztosításához elegendőn keresztül, az egészen magas szintig. Lewis (2012) felhívja a figyelmet arra, hogy az alapjövedelem nettó költségvetési költsége magasnak tűnhet – eltérő számításoktól függően – azonban fontos különbséget tenni a költségvetési összeg és a társadalmi költségek között, hiszen lehet egy juttatást drágának minősíteni pénzügyi szempontból, de társadalmi szempontból megtérülhet ez a magas költség.

Számos kutatás igyekszik megvilágítani az alapjövedelem gyakorlati megvalósíthatóságát különféle modellszámításra épülő becslésekkel, melyek célja a makroszintű költségvetési kihívások feltérképezése. Nincs egységes megállapodás az alapjövedelem nagyságát illetően, ami gazdaságilag megvalósítható volna (ez függ az adott ország gazdasági helyzetétől is), sem arról, hogy milyen eszközök révén lehetne finanszírozni, ez pedig megnehezíti a pontos megvalósíthatósági tervek készítését, vagy legalább az összehasonlításukat (Bruun – Duka 2018).

Špeciánová (2018) tanulmányában több mikroszimulációs modellt is elemzett annak érdekében, hogy megvizsgálja az alapjövedelem finanszírozhatóságát és annak módját. Arra a következtetésre jutott, hogy egy olyan szintű alapjövedelemhez, ami képes garantálni az alapvető létfeltételeket, ahhoz a személyi jövedelemadó kulcsokat elkerülhetetlenül emelni kellene. A munkajövedelmek magas adóztatásának komoly hatásai vannak a munkaerőkínálatra. Tehát az alapjövedelem által kiváltott magas adóráták azzal járhatnak együtt, hogy a munkavállalók kilépnek a munkaerőpiacról, radikálisan csökkentve a munkaerőkínálatot (Gilroy et al. 2013, Mencinger 2017). Ezzel párhuzamosan pedig a szürke gazdaságban való részvételt is növelné, fokozva a hajlandóságot az adóelkerülésre (Csillag – Mihályi 2014, Špeciánová 2018). A csökkenő részvétel a munkaerőpiacon csökkenő adóbevételt eredményezne. Így Špeciánová megállapítja, hogy a személyi jövedelemadó nem lehetne az egyetlen forrása az alapjövedelem finanszírozásának, anélkül, hogy adóemelésre kerüljön sor.

Arcarons és munkatársai (2014) Katalónia kapcsán vizsgálták az alapjövedelem finanszírozhatóságát. A kutatás során egy szimulációs modellt használtak, amelyet az akkori adózási viszonyok, jövedelemszintek és jóléti juttatások alapján építettek fel. Eredményeik alapján azt állítják, hogy az anyagi lét garantálása az általuk vizsgált körülmények között a

népesség számára alapjövedelem útján lehetséges és megvalósítható, ami hosszú távon csökkentené a társadalmi egyenlőtlenségeket. Megítélésük szerint az alapjövedelem finanszírozhatóságának alapja az adó- és transzferrendszer átalakítása lenne, azáltal, hogy egy progresszívebb adórendszert vezetnek be és a jóléti juttatásokat integrálnák az alapjövedelem összegébe.

Malul és munkatársai (2009) különböző scenáriók szerint vizsgálták meg Izrael gazdasági helyzetét és szociális juttatásait – például minden felnőtt lakosra kiterjedő alapjövedelem vagy részleges alapjövedelem példáin keresztül. Eredményeik azt mutatták, hogy az alapjövedelem bevezetésének bármelyik formája segítene csökkenteni a szegénységi csapdát, amelyet a meglévő, rászorultsági alapú és célzott juttatások eredményeznek, sőt egy teljeskörű alapjövedelem a szegénység előfordulását is csökkentené. Vizsgálatuk során arra jutottak, hogy a magas kiadásokat vagy magas adók kivetésével, vagy más költségvetési kiadás drasztikus csökkentésével lehetne kordában tartani. Ez a gazdasági teher az alapjövedelem bevezetésének akadályát jelentené Izrael esetében.

Ezek a közgazdaságtani modellezések sok esetben vegyes eredményekkel zárulnak (Malul et al. 2009, Arcarons et al. 2014, Špeciánová 2018) és nem képesek lecsendesíteni azon félelmeket, melyek az alapjövedelem hosszútávú finanszírozásának megkérdőjelezéséhez kapcsolódnak.

A feltétel nélküli alapjövedelem két alapvető tulajdonsága (univerzalitás és feltétel nélküliség) teszi ezt a juttatást hangzatosná a közgazdaságtani és médiában megjelenő diskurzusokban. Ezek a tulajdonságai azonban meg is nehezítik azt, hogy utópia helyett valós megoldásként tekinthessünk erre az alanyi jogon járó juttatásra. Az elosztási egységgel, a juttatás forrásával és a juttatás összegével kapcsolatos kérdések megválaszolatlansága és nyitottsága növeli a társadalom megítélésében az alapjövedelem kiszámíthatatlanságával kapcsolatos aggályokat és félelmeket.

A morálfilozófiai viták mellett, a finanszírozhatóság kérdésköre is növeli az alapjövedelemmel szembeni társadalmi bizalmatlanságot. A közgazdaságtan foglalkozik az alapjövedelem finanszírozásának kalkulációjával, a filozófia tudománya tárgyalja az alapjövedelem által érintett morálfilozófiai és ideológia kérdéseket, a társadalomra gyakorolt hatások elemzését és azok megítélését a szociológia tudja magára vállalni.

2.1.3. Az alapjövedelem lehetséges hatásainak vizsgálata pilot programokkal

Az alapjövedelem bevezetésével járó lehetséges hatásokat pilot programok keretében igyekeznek vizsgálni és feltárni a következményeket. A COVID-19 járvány által kiváltott gazdasági és társadalmi változások okán megugrott az érdeklődés az alapjövedelemmel

kapcsolatban. Felértékelődtek a korábbi években végzett kísérleti projektek, illetve új tervek is kilátásba helyeztek. Finnország, Barcelona, a holland város Utrecht, Namíbia és India mind olyan területek, ahol kialakítottak valamilyen alapjövedelem-típusú programot már a járványt megelőző években.

A disszertáció terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé az összes projekt részletes bemutatását, a kísérletek eredményeit áttekintve azonban néhány általános tapasztalatot és nehézségét fontos megfogalmazni. A rendelkezésre álló limitált erőforrások miatt a kísérleti projektek eddig sosem valósították meg maradéktalanul a Van Parijs-i fogalom minden elemét, mivel azok általában nem voltak univerzálisak, sok esetben pedig feltétel nélküliek sem. Így a programok eredményei nem tükrözik teljes mértékben a feltétel nélküli alapjövedelem hatásait (Standing 2021). Ennek ellenére a gyakorlati tapasztalatok elsődleges összegzéseként elmondhatjuk, hogy nincs olyan kutatási projekt, ami képes lenne modellezni az FNA minden lehetséges empirikus következményét. Tehát az alapjövedelemmel kapcsolatban indított kísérleti programok általában csak a várható hatások irányát képesek szemléltetni, de nem képesek megmutatni az egyes gazdasági vagy társadalmi változások nagyságát (Groot 2006). A régre visszanyúló történelmi háttér és a filozófiai megalapozottság látszata elrejti azt a tényt, hogy valós kutatások alig zajlanak az alapjövedelem témakörében, melyek révén kidolgozhatóak volnának konkrét javaslatok. Spermann (2017) és Riedl (2020) is az időtartammal kapcsolatban fogalmazza meg az aggályait, hiszen ezek a projektek limitált időre szólnak, így a hosszútávú következményekre nehezen lehet következtetni a pilot programokból. A programokat kísérő elemzések elsődlegesen az ideiglenesen járó jövedelem-juttatások eredményeit tárják fel, emiatt alábecsülhetik egy hosszú időn keresztül futó alapjövedelem lehetséges hatásait, mind munkaerőpiaci, mind finanszírozási szempontból (Gilbert et al. 2018).

A hatvanas és hetvenes években az Amerikai Egyesült Államok az akkori gazdasági nehézségek hatására számos negatív jövedelemadó kísérletet hajtott végre (Widerquist 2005). Kanadában 1974 és 1979 között szintén minimum jövedelemprogrammal próbálkoztak, mely a „*Mincome*” nevet kapta, a kísérlet Dauphin városában (Manitoba tartományában) zajlott (Forget 2011). Forget kutatásai azt mutatják, hogy a kórházi kezelések aránya és az orvosokkal való találkozás gyakorisága csökkent ezen juttatás hatására. Ennek oka a stressz jelentős csökkenésére vezethető vissza, ami a megélt egzisztenciális biztonságnak köszönhető. Strobel és Forget (2014) a kanadai kísérleti projekt adatait vizsgálva megállapította, hogy a házas nők és a serdülőkorúak csoportja kimutathatóan csökkentette munkaerőpiaci jelenlétét a projekt hatására. Ennek oka a serdülőkorúak esetén elsődlegesen azzal magyarázható, hogy a fiatalok a munka helyett visszatértek az iskolába vagy tovább folytatták azt, hogy befejezhessék középiskolai tanulmányaikat. Így sikerült elkerülni a munkavállalás kényszere miatti korai

lemorzsolódásukat (Ruckert et al. 2018). A házas nők munkaerőpiaci jelenlétének csökkenését Strobel és Forget (2014) azzal indokolta, hogy így ezek a nők meghosszabbíthatták szülési szabadságukat. A projekt a hetvenes években zajlott, amikor az erre vonatkozó politika nem adott teret a széleskörű szülési szabadságnak, így a projekt segítséget jelentett az édesanyáknak a gyermeknevelésre fordítható idő meghosszabbításával.

2008 januárjától 2010 januárjáig Namíbiában kísérleti projektként bevezetésre került egyfajta alapjövedelem támogatás (*Basic Income Grant*), ami havi szinten járt Otjivero lakosságának (Osterkamp 2013). A juttatás az alapjövedelem-támogatók önkéntes hozzájárulásaiból került finanszírozásra. Nem tekinthető univerzálisnak a program, mivel a 60 év felettieket kizárták a kísérletből, akik állami nyugdíjban részesültek. A gyermekek is ugyanolyan szintű alapjövedelemben részesültek, mint a felnőttek. Az édesanya volt a kedvezményezett a gyermeke helyett. A namíbiai alapjövedelemről szóló jelentések leginkább az alapjövedelem pozitív oldalát hangsúlyozzák. Hatására csökkent a szegénység, az élelmiszerhiány, az éhezés, az alultáplált gyermekek száma, növekedett az iskolába járó gyermekek száma, megélénkült az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele, csökkent a bűnözés mértéke, növekedett a vállalkozói aktivitás, csökkent a munkanélküliség, növekedett a megtakarítások aránya (BIG Coalition 2009). Osterkamp (2013) felhívja a figyelmet arra, hogy sok esetben ezek a jelentések túlzóak, és elsődlegesen az adott jelentés szerzőjének lelkesedését tükrözik és kevésbé fednek le jól megalapozott és alátámasztott elemzéseket a program eredményeit illetően.

2010 és 2013 között az indiai Madhja Prades államban is zajlott egy pilot projekt, melyben több falu minden lakosa (több, mint 6000 férfi, nő és gyermek) részesült egy kisebb feltétel nélküli készpénzjuttatásban (Standing 2015). A program 12-18 hónapig tartott, ez alatt az idő alatt minden hónapban részesültek a kedvezményezettek a rendszeres juttatásban. Majd összehasonlították az érintett falvakat azokkal, melyek lakosai nem részesültek alapjövedelemben (kontrollcsoportként működtek), hogy lássák milyen hatások következtek be a kísérleti projekt során. Az értékelés számos pozitív eredményt mutatott (a kísérlet több időpontján készítettek kérdőíves felméréseket): életkörülmények javulása az érintettek körében, egészségi állapot és táplálkozás minőségi javulása, oktatás színvonalának javulása, a nők helyzetének javulása, az idősek és fogyatékkal élők jólétének javulása (Davalala et al. 2015). Standing (2015) azt állapítja meg, hogy az indiai kísérleti projekt során nyújtott feltétel nélküli pénzösszeg felszabadító hatása sokkal jelentősebb, mint annak pénzügyi értéke. Ennek oka, hogy maga a pénz szűkös árunak tekinthető az indiai falusi lakosság túlnyomó többségének. Így növekedett az egyének szabadsága a tekintetben, hogy hogyan, mikor és hol költhetik el a rendelkezésükre álló pénzt, illetve csökkentette életükben a pénzhiányt. A készpénzjuttatás

felszabadító hatása az indiai körülmények között főként abban vált láthatóvá Standing vizsgálata szerint, hogy képes volt csökkenteni a függőséget a hitelfelvételtől, és csökkentette annak lehetőségét, hogy valaki adósságba kerüljön, azáltal, hogy nőtt a jövedelembiztonság. Schjoedt (2016) az indiai kísérleti programot vizsgálva pozitív eredményként könyveli el, hogy a kedvezményezettek nagy része a tétlenség és a szórakozás finanszírozása helyett a kapott többletjövedelmet befektette valami olyanba, ami megnövelte foglalkoztathatóságának esélyeit. Például mobiltelefont vásárolt, annak érdekében, hogy könnyebben kommunikálhasson a leendő munkaadókkal, közlekedését elősegítő beruházást finanszírozott, amivel az állásinterjúkra, megbeszélésekre időben odaérhetett, vagy tiszta, elegáns ruházatot vásárolt magának az állásinterjúra.

A kanadai Ontario tartomány egy hároméves kísérletet indított 2017-ben, amelyben 4 000 alacsony jövedelmű felnőtt kapott havonta 17 000 kanadai dollárnak megfelelő összeget, amelyet a munkajövedelem alapján részlegesen csökkentettek (Forget 2018, Hamilton – Mulvale 2019, McDowell – Ferdosi 2021). A kísérletet azonban 2019-ben megszakították a politikai váltás miatt. A projektet a tartományi kormány finanszírozta. Bár a kísérletet nem fejezték be, az előzetes eredmények azt mutatták, hogy a résztvevők jóléti mutatói javultak, és sokan visszatértek az iskolába, vagy új képzésekben vettek részt.

2017 január és 2019 januárja között Finnország is igyekezett országos kísérletben tesztelni kísérleti projekt keretében, hogy milyen hatásai lennének egy nem rászorultsági alapon osztott havi 560 eurós juttatásnak (Kangas et al. 2020). A kedvezményezettek köre azonban a 25 és 58 év közötti munkanélküliek voltak, körülbelül 2000 állampolgár. Ennek értékeléséről megoszlanak a vélemények, mivel pozitív eredményeket tapasztaltak ugyan a juttatás hatására, de egyúttal költségesnek is vélték azt. Ennek oka az lehet, hogy a finanszírozás forrása állami költségvetés volt, külön a kísérleti projektre elkülönítve. Nem vezettek be új adókat vagy adóemeléseket a kísérlet fedezésére.

3. táblázat

Az alapjövedelemmel kapcsolatos pilot programok főbb jellemzői

Ország	Időszak	Juttatás összege	Célcsoport	Pozitív hatások	Negatív hatások
Finnország (Kangas et al. 2020)	2017-2018	€560 havonta	2 000 munkanélküli, akik 25 és 58 év közötti felnőttek	Csökkenő stressz és bürokrácia. Növekvő jólét és mentális egészség	Foglalkoztatottságra és munkakeresésre nem volt számottevő hatása
Namíbia (Otjivero) (BIG Coalition 2009, Osterkamp 2013)	2008-2010	\$12 havonta	Egy falusi közösség, kivéve a 60 év felettiek	Csökkenő szegénység, bűnözés. Javuló táplálkozás.	Hosszú távú fenntarthatóság kérdéses
India (Madhja Prades) (Davala et al. 2015, Standing 2015, Schjoedt 2016)	2011-2012	\$3-8 havonta	6 000 ember két faluban (felnőtt és gyermek is)	Javuló egészségügyi és oktatási részvétel, táplálkozás	Túl alacsony összeg hosszú távú hatásokhoz
Kanada (Ontario) (Forget 2018, Hamilton – Mulvale 2019, McDowell – Ferdosi 2021)	2017-2019	\$17 000 (munkajövedelem alapján fokozatosan csökkentett)	4 000 család, akik alacsony jövedelműek	Csökkenő stressz. Növekvő mentális egészség	Túl rövid idő a hosszú távú hatások kialakításához

Forrás: Saját szerkesztés

Ahogy a 3. számú táblázat is mutatja, a pilot programok jelentős eredményekkel jártak a szociális biztonság, a jólét és a szegénység csökkentésében, különösen azokban a közösségekben, ahol a gazdasági helyzet instabil, mint Indiában. Több esetben a programokat politikai okokból rövid időn belül megszüntették, ami megakadályozta a hosszú távú hatások kialakulását, mint például a munkaerőpiacra gyakorolt hatásuk értékelését, és a programok fenntarthatósága hosszú távon kérdéses maradt.

Annak ellenére, hogy számos projektet alapjövedelem kísérletnek minősítenek nem beszélhetünk feltétel nélküli alapjövedelemről. Egyrészt sok esetben időkorlátosak a kísérletek, illetve a juttatások nem tekinthetők univerzálisnak, hiszen általában csak a korábbi szociális szolgáltatásokat igénybe vevők jogosultak rá, tehát feltételt is megfogalmaznak (Lain – Merrill 2021). Emellett nem az egyénekre terjednek ki, hanem a háztartásokra, és a juttatás összege sem tekinthető állandónak, mivel függ a háztartás jövedelmétől. Látható tehát, hogy számos ponton eltérnek ezek a pilot programok a feltétel nélküli alapjövedelem szakirodalmában leírt fogalomtól, így inkább a tendenciák vizsgálatára kerül a hangsúly, mint végső következtetések levonására.

Standing (2015) hangsúlyozza az alapjövedelem és az egyén által megélt jövedelembiztonság közötti szoros kapcsolatot. A jövedelembiztonság érzete – melyet az alapjövedelem garantálhat – képes növelni az egyének életében a vállalkozói kockázatvállalást és csökkenteni a kockázatkerülő viselkedést (Santens 2016), mivel egyfajta garanciát biztosít a

vállalkozás sikertelensége esetén is. Másrészt képes csökkenteni a függőségi kockázatvállalást a hitelfelvételi igény csökkentésével, hiszen, ha megvalósul az egyén viszonylagos jövedelembiztonsága, akkor kisebb igény mutatkozhat a hitelfelvételre, mivel egy ilyen típusú juttatás képes csökkenteni az eladósodottság mértékét (Standing 2015, McDowell – Ferdosi 2021). Harmadrészt az alapjövedelem erősítheti a személyes, a családi és közösségi ellenállóképességet is, mivel ezen kapcsolatok törékenysége nagyban múlik a jövedelembizonytalanság megtapasztalásán. Tehát az alapjövedelem lehetőséget teremt az egyének számára a szélesebb körű pénzügyi tervezésre és a megtakarítások felhalmozására is (Standing 2013, Hamilton – Mulvale 2019). A tervezhetővé váló jövő a nagyobb biztonságérzetet segíti elő és így az emberekben csökken az egzisztenciális szorongás (Vida 2014).

Van Parijs (1995) is úgy gondolja, hogy az alapjövedelem valódi szabadságot képes biztosítani az emberek számára, mert megítélése szerint bevezetése egyértelműen növelné a kevés lehetőséggel rendelkezők valódi szabadságát. A növekvő anyagi függetlenség lehetővé teszi a nagyobb szabadság megtapasztalását a készségek fejlesztése, a társadalmi mobilitás és a lehetőségek kibontakoztatása terén (Standing 2013, Widerquist 2013). Ez természetesen együtt jár egyéb pozitív hatásokkal is az egyének életében, mint az étellel való magasabb elégedettség vagy a javuló mentális és fizikai egészség (Fromm 1966, Hamilton – Martin-West 2019). Az alapvető szükségletek kielégítéséhez elegendő juttatás biztosítja az állampolgárok alapvető fizikai és szociális biztonságának megteremtését (Gébert – Tózsér 2018, Pogátsa 2018). Az egyén által megélt gazdasági bizonytalanság olyan jellemzőkben jelentkezik, mint a szorongás, a boldogtalanság, a lecsökkent önbizalom, az élet feletti kontroll hiánya, szűkülő kockázatvállalási képesség, korlátozott látókör, altruista viselkedés háttérbe szorulása, a tekintélyelvűség nagyobb elfogadása. Ezekben azonban pozitív elmozdulást remélnék a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésekor.

Garcia-Murillo és MacInnes (2021) kutatásának kiindulópontja, hogy az emberek fogyasztási lehetőségeik és szabadidős tevékenységeik megválasztásának motivációi olyan tényezőkhez kapcsolódnak, mint az alapvető szükségletek kielégítése, az örömszerzés vagy a fájdalom elkerülése, a fogyasztási ingerekre adott érzelmi reakciók vagy a személyes értékek. Az értékek összetettek, mivel olyan tényezők eredményei, mint az iskolai végzettség, a család, az etnikai háttér, a vallás, a nem, vagy a nemzetiség. Az értékek többnyire stabilnak tekinthetők, így bizonyos fokú konzisztenciát biztosítanak viselkedésünkben. Murillo és munkatársa arra a következtetésre jutnak, hogy az értékek visszatartják azt a vágyat, hogy többletjövedelem jelenlétében felelőtlen és ingadozó fogyasztási mintákat produkáljunk. Így alapjövedelem esetén az egyének olyan dolgokra kezdenek költeni, amire korábbiakban nem volt lehetőségük,

mint a számlák kifizetése vagy adósságtörlesztés, ezen túlmenően pedig, ha lehetőségük lenne rá megtakarításra és befektetésre fordítanák az évek alatt gyarapodó jövedelmet. Mindezek után – az alapjövedelem összegének nagyságától függően – költenének több szabadidős tevékenységre. Tehát az élvezeti tényezőkre való költségek megelőzi a felelősségteljes döntéshozatal, véli Garcia-Murillo és MacInnes (2021). Ez összefüggésben áll azzal, amit Rawls (1988) is hangsúlyoz, miszerint, az egyének ésszerű és racionális tervet készítenek az életükre vonatkozóan.

Gilroy és munkatársai (2013) igyekeztek következtetni kutatásaikból a munkatevékenység lehetséges változásaira. Eszerint azok a munkavállalók, akik átlagos fogyasztásra hajlamosak, de sok szabadidőt igényelnek valószínűleg csökkentenék munkaerő-kínálatukat, mivel alapjövedelem mellett megtehetik, hogy többet fogyasszanak és kevesebb munkaórát vállaljanak, mint korábban. Mások azonban többet dolgozhatnak, annak érdekében, hogy elkerüljék a jelentős bevételkiesést, mivel magas fogyasztásukat szeretnék kielégíteni, ami alacsony szabadidő-affinitással párosul. Gilroy és csapata (2013) úgy véli, hogy a munkanélküliek a munkanélküliségi csapda felszámolása miatt igyekeznének újra bekerülni a munkaerőpiacra, így megítélésük szerint az alapjövedelemtől a munkanélküliség csökkentésén túl a foglalkoztatás mértékének bővítése várható.

A pilot programok általános tapasztalataként megállapítható, hogy az univerzalitás és feltétel nélküli sokszor kerül háttérbe a bizonyos szintű megvalósíthatóság elérése érdekében. Groot (2006) különbséget tesz a modell és kísérlet fogalma között. Úgy véli a modellek feltételezésekre támaszkodnak, míg egy kísérlet lehetővé teszi a munkaerő-piaci viselkedés változásainak közvetlen megfigyelését is. Noguera és Wispelaere (2006) megállapítása szerint a laboratóriumi kísérleteknek megvan az a sajátossága, hogy képesek feltárni kulcs viselkedési elemeket, amik nagyon nehezen térképezhetők fel a terepkísérletek során. A projekteknek tehát van tendenciákat előirányzó hatása, egyrészt a mikroszintű viselkedési minták terén, másrészt a modellszámításra épülő becslések révén a makroszintű költségvetési kihívások területén.

Bruun és Duka (2018) kutatásuk nyomán úgy vélik, hogy az eddig megvalósított pilot programok egyik legnagyobb hibája, hogy többnyire a szegényebb rétegekre fókuszáltak, és figyelmen kívül hagyták azt a kérdést, hogy a középréteg vagy a jobb módúak munkavállalási motivációjára milyen hatást gyakorolhatna egy ilyen típusú juttatás. Így szükséges a különböző pilot programok megfelelő tervezése és elindítása, hiszen mindegyik hozzájárul ahhoz, hogy mind a mikroszintű viselkedési minták változásainak tendenciái, mind a makroszintű költségvetési kihívások elemezhetővé váljanak.

2.1.4. Az alapjövedelem társadalmi szerepvállalásra gyakorolt hatása

Ahogy az eddigi elemzésből kiderült a feltétel nélküli alapjövedelem körüli vitát egyes szerzők a finanszírozhatóság (megfizethető-e egy ilyen típusú juttatás), mások a morálfilozófiai (a megélhetés garantálása mindenki számára jog és felelősség kérdése-e) vagy esetleg politikai (megvalósítható-e az alapjövedelem a különböző érdekek keresztszétében) szempontból próbálják lebontani (Gilbert et al. 2018, Riedl 2020). Látható, hogy minél többen vesznek részt az alapjövedelem-vitákban, annál bonyolultabbak lesznek az érvek ezzel a több évszázados gondolattal kapcsolatban (Afscharian et al. 2022). Emiatt a kutatók, aktivisták és az érdeklődő közvélemény könnyen elveszhet a vita aprólékos részleteiben.

Az alapjövedelem típusú juttatásokhoz kötődő ellenérvek döntő többsége azonban a munkával kapcsolatos ellenőztönző hatásokra vonatkoznak, amik kiindulópontja az alapjövedelem elosztási paradigmára gyakorolt hatása. Ezért is fontos, hogy az értékek szempontjából is megvizsgáljuk az alapjövedelem kérdéskörét, mivel az FNA a fennálló értékektől elmozdulást jelentene, így kérdés, hogy a jelenlegi gondolkodásunk mennyiben nyitott más értékrendet és normát elfogadni a társadalom alapjának vagy meghatározó jellemzőjének.

A feltétel nélküli alapjövedelem élénk vitákat képes generálni, hiszen mind normatív, mind pragmatikus szempontból mélyen gyökerező hiedelmeket, értékeket és normákat érint megítélése. McKay (2013) az alapjövedelem radikális jellegét abban látja, hogy az állam jóléti szerepvállalásában új perspektívát igényel, a hagyományos munka- és bérezési viszony újragondolását, valamint a modern állami jóléti rendszerekben az állampolgársághoz fűződő jogok és kötelezettségek nagyon eltérő álláspontját vonja maga után. A mai gondolkodásunkban a társadalom tagjai magas értéket tulajdonítanak a munkavégzésnek, ezzel szemben az alapjövedelem sokak szemében semmiért kapott pénzként jelenik meg (Riedl 2020).

Ennek alapja, hogy az alapjövedelem a jövedelmet elválasztja a munkaerőpiaci részvételtől (Standing 2002, Bergmann 2004), ami csökkentheti a munkavállalási motivációt. Annak ellenére van jelen a közvéleményben ez a félelem, hogy Gilbert és munkatársai (2018) kutatásuk során nem találtak bizonyítékot arra, hogy az alapjövedelem jelentősen csökkentené a ledolgozott munkaórák számát vagy a munkaerő részvételi arányát. Mindezt 16 kísérleti projekt megvizsgálása után állapították meg, amit az elmúlt fél évszázadban végeztek az alapjövedelemmel kapcsolatban, 12 országban. Gilbert és munkatársai szerint ezen eredményük igazolja, hogy az alapjövedelem nem gyakorolna ellenőztönzést a munkavállalásra. A munkára való ösztönzés szintjét alapjövedelem esetén nehéz elméleti síkon bizonyítani, hiszen az egyes emberek döntéseiben más és más kritériumok játszanak szerepet.

Enríquez (2007) megfogalmazza a gyakran megjelenő félelem gyökerét az alapjövedelem munkaerőpiacra gyakorolt hatása kapcsán, ami abban rejlik, hogy kilépési és kimaradási lehetőséget is biztosít az emberek számára a formális munkaerőpiacról. A kivonulásnak azonban vannak fokozatai, ami az alapjövedelem megítélését is árnyalhatja.

Birnbaum és Wispelaere (2016) szerint a kivonulás leggyengébb formája egyfajta befejezetlen kivonulásnak tekinthető. Olyan esetekre vonatkozik, ahol az alapjövedelem összege lehetővé teszi, hogy a munkavállaló éljen a függetlenségével valamilyen formában, de ne szakíthassa meg teljesen a foglalkoztatotti köteléket. Ebbe a kategóriába sorolható a munkaórák csökkentése vagy az ideiglenes kivonulás – hosszabb szabadság útján – valamilyen személyes vagy szakmai indok miatt.

Pasma (2010) felhívja a figyelmet arra, hogy fontos megvizsgálni, hogy ha alapjövedelem esetén csökkenne a ledolgozott munkaórák száma, akkor a felszabadult időt mire fordítanák a kedvezményezettek – olyan élethelyzeteket sorol fel, melyek ismeretében pozitívan lehet értékelni az alapjövedelem hatására kialakuló esetleges munkaóra csökkenést: új képzést végez el valaki, hogy növelje munkaerőpiaci esélyeit vagy a szülőként otthon marad gyermekével. Offe (1992), van der Veen és Van Parijs (2006) és Hamilton és Martin-West (2019) is hangsúlyozza az alapjövedelemnek ezt a fajta munka-magánélet nyújtotta egyensúlyt teremtő tulajdonságát. A felszabadult időt nemcsak egyéni fejlődésre használhatják fel (Montemayor 2018), hanem társadalmilag hasznos tevékenységekbe való bekapcsolódásra is, mint civil aktivitás, önkéntesség, politikai részvétel vagy környezetvédelmi tevékenységek (Artner 2014, Birnbaum – Wispelaere 2016, Downes – Lansley 2018, MacNeill – Vibert 2019). Ezek a tevékenységek erősítik a lokalitás érzését, a közösséghez való kötődést, növelve a társadalom tagjai között a kohéziót.

Az alapjövedelem tehát elérhetővé teszi az egyén számára a szabad döntés lehetőségét a munkavállalás terén (Vanderborght 2006, Standing 2012, Widerquist 2013, McKay 2013, Calnitsky 2016, Wilder 2018), egyrészt minőségi szempontból – milyen munkát végezzen az egyén – másrészt mennyiségi szempontból – hány órát dolgozzon. Számos kutatás kimutatta, hogy a szabad döntés lehetősége meghatározó az emberek munkavállalása során (Pink 2010, Fényszárosi és mtsai 2018, Csókási és mtsai. 2019), mivel a munkával való elégedettséget kizárólag az autonómiaszükséglet kielégítettsége befolyásolja. Ennek következtében javulna a részmunkaidős állások értékelése, mivel a kevesebb munkaórával megkapott jövedelem is értékkelé válna, kiegészítésként ehhez adódhatna hozzá az alapjövedelem összege, kumulatív tulajdonsága miatt (Raventos 2007). Lehetővé tenné a munkanélküliségi és szegénységi csapda kiiktatását a szociális védelemből, azáltal, hogy a munkával megszerezhető jövedelemhez hozzáadódhat az alapjövedelem összege (Vida 2014, Hirsch 2015, Farkas 2019).

Ezen kivonulási forma szerint az emberek továbbra is részesei lennének a munkaerőpiacnak, megélhetésük biztosítása érdekében (Mestrum 2018). Tehát nem arról van szó, hogy a munka értékét vesztené az emberek életében, hiszen továbbra is fontos szerepet töltené be, anyagi és társadalmi aspektusa miatt is. Ilyen társadalmi aspektus lehet például az önkiteljesedés igénye, hivatástudat, ambíciók, célok, jelentőségteljes tevékenységben való részvételi igény, részvétel olyan társas interakciókban, amelyek elsődlegesen a munkahelyeken működnek, identitáskifejezés a munka által, valamilyen csoporthoz, szervezethez való magasabb fokú integráció igény (Enríquez 2007, Pasma 2010, Meyer 2018). Az emberek küldetéstudatot éreznek a munkavégzéssel kapcsolatban. Ennek köszönhetően a piaci munkát a jövedelmi hasznon túl, elvi kötelességként végzik a munkavállalók (Weber 1982). A produktív és hasznos munka hozzátartozik a jelentőségteljesnek vélt emberi élethez.

Kérdés azonban, hogy ezek a monetáris szempontokon túlmutató elemek mennyire lehetnek ösztönzőek az alacsony jövedelemmel és alacsony elégedettséggel járó munkák során. A szakirodalmi érvelések több helyen is rámutatnak arra, hogy ilyen esetekben az alapjövedelem ellenősztönző eszközként jelenhet meg, ami ahhoz is vezethet, hogy a nehézségekkel járó munkák elvégzéséhez nem tudna kellő motivációt biztosítani, így azokat senki nem végezné el (Rhys-Williams 1943, Zelleke 2008, Homicskó 2017, Hamilton – Martin-West 2019). Ez a folyamat egyrészt csökkentheti azon munkaköröket, amelyeket Graeber (2018) feleslegesnek kategorizál társadalmi szempontból. Másrészt az automatizálás válasz lehet erre a kérdésre, és idővel felszámolhatja ezen munkaköröket.

A kivonulás második formája erősebb típusú, ahol az alapjövedelem lehetővé teszi a munkavállalónak, hogy kilépjen a rossz munkakörülményeket biztosító állásából, annak érdekében, hogy olyan állást találjon, amely jobban fizető és jobb munkakörülményeket képes biztosítani, vagy bármi egyéb pozitív vonást kielégít, amit a munkavállaló fontos értéknek tekint munkájával kapcsolatban (Birnbaum – Wispelaere 2016). Tehát az alapjövedelem lehetővé teszi az emberek számára, hogy elutasítsák a munkalehetőségeket, – akár foglalkoztatottként, akár munkanélküliként – mivel egy feltétel nélkül járó jövedelemmel átvészselhetnek egy bizonyos időszakot más kiegészítő jövedelemforrás nélkül is (Pasma 2010, Garcia-Murillo – MacInnes 2021). Ebben a formában az alapjövedelem betölthet egyfajta hídszerepet, mivel a két munka közötti időszakban a munkakereső életében pótolja a kimaradt jövedelmet, és magát az elindulást is segíti.

Gondolkodásmódunk alapja, hogy a munkával és a jövedelembiztonsággal kapcsolatos kulturális normáink és értékeink a gazdasági fejlődésen és a produktivitás monetáris fogalmán nyugszanak. Ezért a produktív munkát aszerint ítéljük meg, hogy mennyi pénzt termel. Ennek a gondolatnak a gyökerei Pasma (2010) megítélése szerint a zsidó-keresztény örökségre

vezethetőek vissza, ami Nyugat-Európában és Észak-Amerikában is meghatározza a társadalmi normákat és értékeket. Erre hivatkozva sokan idézik a Bibliában a Thessalonikabeliekhez írt II. levél 3:10-ben megjelenő gondolatot: „*Aki nem akar dolgozni, ne is egyen!*”. Ezen hatások járultak hozzá Pasma (2010) szerint ahhoz, hogy a szekularizáció ellenére a munka része lett a természetes társadalmi rendnek, igazolva az egyén hasznosságát, fenntartva a társadalmi rendet és a kapitalista gazdasági rendszert.

Vannak, akik negatívabban szemlélik az alapjövedelem munkavállalási motivációra gyakorolt hatását és nemcsak az álláslehetőségek elutasításának lehetőségét látják benne, hanem alapvetően az aktív munkakereséstől való tartózkodást is (Gilroy et al. 2013). A harmadik és legdrasztikusabb kilépési lehetőség tehát azt a helyzetet fedi le, amikor a munkavállaló teljes egészében elhagyja a munkaerőpiacot és nem tesz erőfeszítéseket arra vonatkozóan, hogy visszatérjen oda (Birnbaum – Wispelaere 2016). Ami ezt a harmadik megközelítést megkülönbözteti a többitől az a foglalkoztatotti kapocs teljes hiánya. Eszerint a nézőpont szerint az alapjövedelem a formális munka világán keresztül történő társadalmi betagozódás kiváltója és a teljes jogú társadalmi tagság szimbóluma, ami kiválthatja a munka fontosságát (Vida 2014). Az alapjövedelem univerzális és feltétel nélküli tulajdonságai azt eredményeznék, hogy megbomlik az az elfogadott rendszer a bémunkaviszonyban rögzült viselkedési és gondolkodási minták szerint működő társadalomban, hogy csak úgy tud szert tenni valaki jövedelemre, ha megdolgozik érte. Ezáltal a jelenlegi társadalmi berendezkedésünk alapja erodálna, melyben a munkájáért kap bért a munkavállaló (Takáts 2014). Ebben az esetben az alapjövedelem újra fogalmazná a munka alapvető jelentését, azáltal, hogy a munkát elválasztja a jövedelemtől (Howard 2006, Vanderborgh 2006, Zelleke 2008). Ez számos pszichés és szociális problémához vezethetne, ha nem marad semmi, ami az emberek számára a társadalmi hasznosság érzését biztosíthatja – amit ma a munka biztosít, identitás és önbecsülés formájában.

Muirhead (2007) kritizálja az alapjövedelmet, mivel megítélése szerint az legitimálná a jogos tétlenséget, és a semmittevést ugyanolyan értékes életstílusként könyvelnék el az emberek, mint a társadalmilag hasznos munkát.

Casassas (2016) párhuzamot von a válás és a munkaerőpiacról való kivonulás között, és azt állítja, hogy attól, mert mindenkinek megvan a joga, ahhoz, hogy elváljon ez a jog nem kényszerít mindenkit a válásra. Az alapjövedelem esetén pedig hangsúlyozza, hogy attól, mert különböző szintű kilépési lehetőséget biztosít a munkaerőpiacról, attól ez a jog még nem eredményezi, hogy mindenki élni is fog ezzel a lehetőséggel. Tulajdonképpen nem arról van szó, hogy az alapjövedelem megváltoztatja az elismerési viszonyokat, hanem azokat erősíti meg, akiktől a jelenlegi helyzetben megtagadják az elismerést és tiszteletet (Mulligan 2013).

Amennyiben a foglalkoztatás marad a fő forrása a társadalmi elismerésnek, akkor az alapjövedelem nem csupán az önfoglalkoztatást, de az összes informális munkalehetőséget és gondozási tevékenységet gazdaságilag látható opcióvá tenne, aminek révén megfelelő társadalmi figyelmet kapnának ezen tevékenységek (Vanderborgh 2006). A nem piaci tevékenységek elismerésének lehetősége alapjövedelem esetén központi szerepet tölt be, mivel vannak olyan munkalehetőségek, amelyeket a piac nem jutalmaz, például az otthoni gondoskodó tevékenységeket (White 2006, Healy et al. 2013). Az alapjövedelem segíti az ezen feladatok megtérülését, így a reciprocitás, azaz kölcsönösség elvének igazságosabb alkalmazását teszi lehetővé. Az alapjövedelem önmagában közvetlenül nem járna a gondozási tevékenységek elismerésének növekedésével, azonban gyengítené azt az elgondolást, hogy csak azok a társadalom számára előnyös és értelmes tevékenységek, melyek anyagi jutalommal teremtik meg a fizetett foglalkoztatási pozíciót (Uhde 2018).

Mulligan (2013) az alapjövedelemre az elosztási küzdelmek megoldásaként tekint, ezért kapcsolja össze az elismerés-elmélettel. Ebben a tekintetben két részre osztja az elismerés-elmélet szakirodalmát. Az egyik csoportba Taylor (1997) és Young (2001) munkásságát sorolja, mivel ők azok, akik nem kapcsolják össze szorosan az elismerés kérdéskörét az elosztás problémájával. A másik csoportba Honneth és Fraser (2003) tartozik, akik elméletük során igyekeztek összekapcsolni az elismerést és az elosztás kérdéskörét. Mulligan (2013) megközelítésének központi eleme, hogy ha nem áll rendelkezésre a feltétel nélküli anyagi biztonság, akkor az gátolja a kölcsönös elismerés kialakulását. Az elismerés hátráltatásának egyik módja a jelenlegi viszonyok között is látható, mivel a fizetett munkavégzési formákat előnyben részesítik a nem fizetett munkavégzési formákkal szemben. Hangsúlyozza, hogy ha a közös értékek miatt a társadalom tagjai megtagadják a megbecsülést a nem fizetett munkaformát végzőktől, akkor a kölcsönös megbecsülési viszonyok elérésének esélyei csökkennek. Mulligan ezért gondolja úgy, hogy az alapjövedelem nem csupán egy redistribúciós eszköz, hanem hatást gyakorolhat az elismerésre is. Az alapjövedelemmel kapcsolatos legnagyobb félelem tehát ahhoz a kérdéshez kötődik, hogy az univerzálisan, feltétel nélkül és alanyi jogon járó alapjövedelem milyen változásokat indukálna a teljesítményelven működő társadalmi berendezkedésünkben.

Néhány alapjövedelem-párti gondolkodó bírálja a munka szimbolikus és a gazdaságban betöltött központi szerepét a posztindusztriális kapitalizmusban (Offe et al. 1996, Gorz 1999, Bauman 2004), így az alapjövedelemre, mint az ezen viszonyokat feloldó előnyös változásként tekintenek. Mások – köztük Beck (2000) – kevésbé látják kritikusan az alapjövedelem kérdéskörét, mivel a kapitalista munkaerőpiac kiegészítőjeként tekintenek rá.

Egy feltétel nélkül járó jövedelem egy demokratikusabb és bizonyos szempontból igazságosabb társadalmat tudna megvalósítani, mivel egy tisztességes jövedelemként lehetővé tenné a széleskörű társadalmi részvételt (Vida 2014). A társadalmi részvétel – melynek alapja a bizonyos fokú jogosultság – elősegíti, hogy az egyén felépíthesse identitását és az önmegvalósítás útjára lépjen. A feltétel nélküli alapjövedelem egyik legnagyobb előnyének tekinthető, hogy egyfajta jogot biztosít minden cselekvőképes embernek, hogy olyan életet éljenek, amilyenre vágnak, még abban az esetben is, ha az egyén nem akarja eladni munkaerejét a piacon (Lewis 2012).

Az alapjövedelem lehetséges hatásainak vizsgálata közvetett módon

Az alapjövedelem vizsgálata érdekében végzett pilot programok mellett a szakirodalomban megjelennek olyan típusú kutatások is, amelyek közvetett módon emelhetőek be az alapjövedelemmel kapcsolatos érvelésbe. Ennek oka, hogy közvetlenül nem az alapjövedelem hatásainak vizsgálatára fókuszálnak, hanem legtöbb esetben a feltételek nélkül kapott juttatások következményeire.

Gyakorlati oldalról az alapjövedelem lehetséges hatásainak vizsgálatokor gyakran felmerülő lehetőséget kínál az úgynevezett lottó-kérdés. Az ezen típusú vizsgálatok során arra kéri a vizsgálati alanyokat, hogy képzeljék el, hogy mit tennének, ha megnyernék a lottót vagy örökölnének egy nagyobb összegű pénzt és ennek hatására kényelmesen meg tudnának élni életük hátralévő részében, anélkül, hogy dolgozniuk kellene.

A kísérletek során konkrét kérdés vonatkozik arra, hogy mit tennének a munkájukkal, mely kérdésre három válaszopció lehetséges: valaki abbahagyná a munkavégzést, valaki ugyanazt a munkát folytatná, amit a pénzhez jutás előtt is végzett, valaki pedig folytatná ugyan a munkavégzést, de másik munkát keresne, mint, ahol a pénzhez jutás előtt dolgozott (Paulsen 2008). Paulsen állítása szerint a legtöbben azért dolgozunk, mert muszáj. A lottó-kérdés segít elképzelni, hogy hiába ez a típusú kényszerűség a munkavégzés kapcsán, az emberek képesek elképzelni a munkaerőpiacot úgy, mintha az a fő boldogságforrásuk lenne. Paulsen megvizsgálta azon tanulmányokat, amelyek a lottó-kérdéssel igyekeztek vizsgálni az emberek motivációját a munkavégzésre és összességében arra jutott, hogy a legtöbb ember továbbra is folytatná munkáját, ha megnyerné a főnyereményt. Ezentúl kiemeli, hogy a lottó-kérdés tulajdonképpen a munkavégzésnek csak a monetáris oldalát hangsúlyozza és megmarad az emberi képzelet és vágyakozás megismerésének szintjén. Pedig más dimenziók – mint a szociális élet, a rutin, a munka hasznossága és jelentőségteljesége, a státus, amely a munkának köszönhető, maga a cselekvés, hogy valaki előállít egy terméket vagy szolgáltatást – figyelembevételével talán másképp befolyásolná a válaszokat. A lottó-kérdés nem alkalmas arra, hogy mérje a munkamorált, vagy a munka felé irányuló kötelezettséget, arra azonban enged

következtetni, hogy az emberek mennyire elégedettek a munkájukkal. Paulsen állítása szerint az emberek elsősorban gazdasági kényszer miatt fogadják el munkahelyi helyzetüket. Így egyfajta humanista projektnek tekinti az alapjövedelem tervét, amely képes megszabadítani az embereket attól, hogy olyan életre szóló függőségben ragadjanak munkavégzésük során, amit a legtöbben inkább elkerülnének.

Morse és Weiss (1955) elsők között voltak, akik a lottó-kérdés hatásait vizsgálták a munkavállalásra. Kutatásukban arra fókuszáltak, hogy ha a megkérdezetteknek lenne elég pénze, saját maguk anyagi biztonságának garantálásához, akkor is dolgoznának-e. A pozitív csoportjukba azon érvek kerültek, amik azt mutatják, hogy továbbra is dolgoznának az emberek: a munka lefoglalja az embert, egészségesen tartja az egyént, bizonyos munka élvezhető jellege, igazolja az egyén létezését a munkavállalás. A negatív csoportba azok az állítások kerültek, amelyek azt fogalmazták meg, hogy az egyén mit tenne a munkája nélkül: elveszettnek éreznék magukat, megömrülnének a semmittevéstől, sokaknak fogalmuk sem volt arról, hogy mit csinálnának, mivel nem szeretnek lustálkodni és voltak olyanok is, akik unatkoznának munkájuk nélkül. Morse és Weiss arra a következtetésre jut, hogy a munka nagyon fontos szerepet tölt be életünkben, mivel sok egyén érzelmi gazdagságának fontos pozitív elemeként működik, arra szolgál, hogy lehorgonyozza az egyént a társadalomban.

Vecchio (1980) szintén a lottó-kérdésre alapozza kutatásait és arra az eredményre jut, hogy a szabadidős viselkedéskultúra felválthatja a hagyományos munkaerőpiacot az Egyesült Államokban. Vecchio kutatása annyiban különbözik Morse és Weiss kutatásától, hogy ő nem ajánl fel harmadik lehetőséget vizsgálata során, kihagyja azt a lehetőséget, hogy az egyén másik munkát is kereshet az összeg megnyerése esetén. Ez a módszertani különbség – Vecchio és Morse és Weiss munkája között – jól megvilágítja azt, hogy az alapjövedelem vizsgálatakor miért szükséges figyelembe venni, hogy mire is irányul az egyes kutatásokban megfogalmazott kérdéssor, akkor, amikor a társadalom munkavállalási motivációit szeretnénk vizsgálni az alapjövedelem kapcsán. Az összehasonlítást nemcsak a kérdésfeltevés eltérő jellege nehezíti meg, hanem az is, hogy az eltérő kulturális hatások más és más munkamorált és értékeket alakítanak ki az egyes országok lakosaiban.

Marx és Peeters (2008) tanulmányukban azt vizsgálták kísérleti körülmények között, hogy milyen változást implikál a munkaerőpiaci részvétel terén az, ha valaki lottónyertessé válik, azaz olyan jövedelemben részesül, ami nem a munkavállalásához kapcsolódik. Modelljükben egy olyan juttatás szerepelt, melyben az egyének – hasonlóan az alapjövedelemhez – életük végéig, állandó összegű kifizetésben részesülnének. Kimutatták, hogy akik az általuk modellezett juttatást megnyerik azok közül csak kevesen hagyják ott

munkájukat (munkahelyváltásként értelmezve), vagy csökkentik munkaórájukat, vagy válnak önfoglalkoztatottá.

Ehhez a megközelítéshez kapcsolódtak Haigner és munkatársai is (2012), akik laboratóriumi körülmények között elosztási eszközként igyekeztek modellezni az alapjövedelem hatását az egyenlőtlenségekre és a munkaerőpiaci kínálat változásaira. Vizsgálataikban arra jutottak, hogy – Marx és Peeters (2008) kutatásához hasonlóan – az alapjövedelem támogatható a jóléti állam egyik eszközeként, mivel nem okozna jelentős elmozdulásokat a munkaerő-kínálatban. Természetesen eredményeik interpretálása során maguk is felhívják kutatásuk korlátjaira a figyelmet, többek között, hogy egy rövid kísérleti jellegű kutatás sosem tud hosszú távú hatásokat vizsgálni, és jóval korlátozottabbak a lehetőségek, mint a való életben – például nem tudnak minden élethelyzetből, sokféle álláshoz kapcsolódó szórt mintát vizsgálni – ami torzíthatja az eredményeket.

A lottó-kérdés vizsgálata jelentős jelen disszertáció témája kapcsán, hiszen felerősíti mindazokat az értékeket, amelyek a munkához kötődnek, de túlmutatnak a materiális értékeken. Ezáltal pedig árnyalni engedi a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos egyik legnagyobb félelmet, miszerint ez a társadalompolitikai eszköz csökkentené az emberek munkavállalási motivációját. Sok esetben ez az érvelés a munka monetáris funkciójára épít, ezek a kutatások viszont azt támasztják alá, hogy az egyének számos egyéb ok miatt vállalnak munkát, amiket egy feltétel nélküli juttatás önmagában nem tudna lebontani.

Az alapjövedelem-vita összefoglalása

Afscharian és munkatársainak (2022) következtetése beigazolódni látszik, miszerint az alapjövedelem melletti érvek többsége idealistának tekinthető, míg az ezzel szembeni érvek gyakran pragmatikus és funkcionális állításokon alapulnak. Afscharian és munkatársai számára ezért úgy tűnik, hogy az alapjövedelem vita holtpontra jutott, annál inkább mivel egy olyan közbeszédben zajlik a róla folyó vita, amely a politikai-gazdasági eredményeket nagyrészt a deregulált piacok, másrészt a szükségleteket középpontba állító jóléti rendszerek között tárgyalja, az alapjövedelem paradigmaváltás lenne, amelyet a társadalmi igazságosság uralkodó feltételezései alapján könnyen el lehet utasítani.

Lee (2021) a European Social Survey során adott válaszokat igyekezett szocio-demográfiai szempontból is megvizsgálni. Azt tapasztalta, hogy a politikai ideológiához kapcsolódó értékek szoros kapcsolatban állnak az újraelosztással kapcsolatos attitűdökkel. A politikai ideológia azonban kevésbé megosztott az alapjövedelem értékelése esetén. Az egyenlő életszínvonal iránti preferencia növeli az újraelosztással és az alapjövedelemmel kapcsolatos elköteleződés szintjét is. A politikai bizalom nincs hatással az újraelosztással kapcsolatos

attitűdökre, de a magasabb szintű politikai bizalom növeli az alapjövedelemhez való pozitív hozzáállást. Lee vizsgálata szerint a nemnek nincs hatása az alapjövedelemhez való hozzáállásra. A fiatalabb válaszadók lényegesen nagyobb valószínűséggel támogatják az alapjövedelmet, mint az idősebbek. A magasabb háztartási jövedelműek kisebb mértékben támogatják az újraelosztást, azonban az alapjövedelem támogatottságára ez a változó nincs hatással. A szubjektív jövedelembiztonság mutat szignifikáns kapcsolatot az alapjövedelemmel, ennek oka, hogy a gazdaságilag bizonytalanabbak nagyobb támogatást mutatnak az alapjövedelem felé. Vlandas (2019) a European Social Survey 2016-os adatainak vizsgálata után arra jutott, hogy a magas munkaerő-piaci kockázattal küzdő és alacsony jövedelmű egyének, különösen azok, akik már eleve szociális ellátásokra támaszkodnak és az ideológiai spektrum bal oldalán helyezkednek el, nagyobb valószínűséggel támogatják az ESS által megfogalmazott alapjövedelem típusú juttatást.

A különféle szocio-demográfiai változók nem mutatnak egységes képet abban a kérdésben, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatos véleményeket hogyan határozzák meg, hiszen fontos, hogy milyen alapjövedelem fogalmat fogalmaz meg a kérdező. Így az alapjövedelemmel kapcsolatos véleményalkotás során a demográfiai változók mellett az is fontos kérdés, hogy milyen fogalmi készlet alapján alkot véleményt az egyén.

A második fejezet során bemutattuk, hogy a szakirodalmak hogyan konceptualizálják az alapjövedelem fogalmát, majd az elméleti megközelítések után leszűkítettük a fókuszot a gyakorlati megvalósíthatóság kérdéseinek tárgyalására, mint az univerzalitás, a feltétel nélküliség, és az ezekhez szorosan kapcsolódó finanszírozási lehetőségek. A gyakorlati megvalósíthatóság kapcsán a főbb pilot programokat és néhány közvetett módon a témához köthető kutatást és azok hatásait vetettük össze. Átfogó képet igyekeztünk alkotni a feltétel nélküli alapjövedelemről, megvizsgálva azt, hogy amit hallanak a társadalom tagjai az alapjövedelemről – például pilot programok és kutatási eredmények kapcsán – és amit saját maguk látnak és tapasztalnak a mindennapokban – a munkaerőpiac és a szociálpolitika intézményrendszerének működése során – azok hogyan alakítják és formálják az alapjövedelemre vonatkozó véleményüket. Külön hangsúlyt fektetünk arra, hogy szintézist teremtsünk az alapjövedelem-vitában felsorakoztatott érvekben, így a szakirodalomban megjelenő legjellemzőbb gondolatokat igyekeztünk csoportosítani. Ezek az érvek a kutatási eredményekkel, pilot programokkal és a mindennapi tapasztalatokkal összhangban meghatározzák az alapjövedelemről való társadalmi gondolkodást, percepciókat. A szakirodalmak és a korábbi kutatási eredmények is azt mutatják, hogy a munkavállalásra és társadalmi szerepvállalásra gyakorolt hatás központi helyet foglal el az alapjövedelem-vitában, így a fejezet végén ezekkel az összefüggésekkel külön foglalkoztunk.

A témánk központi fogalmával, a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban még számtalan nyitott kérdés van szociológiai szempontból is, hiszen a munkaerőpiaci és szociálpolitikai változások befolyásolhatják a társadalom percepcióját a javak elosztásával kapcsolatban. Az empirikus fejezetben az elméleti részben feltárt alapjövedelemmel kapcsolatos percepciókat a hétköznapi diskurzusokban, elutasításának formáit, domináns megközelítési módjait igyekszünk elemezni informális vélemények alapján.

III. A kutatás módszertana

3.1. Kutatási kérdések

A kutatás fókuszát jelentő feltétel nélküli alapjövedelem elosztási kérdésként való megközelítésének komplexitása miatt a kutatás a kvantitatív számítógépes szövegelemzés módszertanára épül, kvalitatív sajátosságokkal kiegészítve, melynek során az interneten rendelkezésre álló strukturálatlan szöveges adatok (internetes hozzászólások) befolyásmentes elemzésére törekszünk.

A kutatás fő célja feltárni strukturálatlan szöveges adatokban azokat a percepciókat és félelmeket, amelyek jelen vannak a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban és leírhatóvá teszik a jelenlegi elosztási preferenciákat az online térben. Mindezt a természetes nyelv feldolgozási (*natural language processing* – NLP) technikák, mint a felügyelt gépi tanulás, azaz osztályozás (*classification*), szentimentanalízis, és a felügyelet nélküli gépi tanulás, azaz csoportosítás (*klaszterezés*) társadalomtudományi szempontból való alkalmazása teszi lehetővé. Annak érdekében, hogy jelen kutatás segítsen a döntéshozóknak és a kutatóknak megérteni a laikusok percepcióit a feltétel nélküli alapjövedelemről és láthatóvá tegye az állampolgárok alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdjeit, az interneten rendelkezésre álló, az alapjövedelemre vonatkozó szövegkorpuszok elemzésére vállalkoztunk.

A vizsgálat során törekszünk arra, hogy a strukturálatlan szöveges adatokból feltárjuk, hogy az így elért személyek hogyan gondolkodnak a feltétel nélküli alapjövedelemről (adatként kezelt szövegkorpuszok releváns témáinak beazonosítása) és hogyan fejezik ki az alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdjeiket (vélemények tartalmának meghatározása). Kutatásunk elméleti részében vizsgáltuk, hogy a hozzászólók mit látnak a munkaerőpiac és a szociálpolitika mindennapi működése során és mit hallanak a pilot programok eredményeként, mivel ezek befolyásolhatják percepcióikat az alapjövedelemről és az elosztási kérdésekről.

A technológia, az internet és a közösségi média gyors fejlődésével és használatuk térhódításával párhuzamosan a mindennapi felhasználó is tartalomgyártóvá vált, több milliárd szöveges tartalmat generálva (Tóth 2022). Ezek a szöveges tartalmak információt hordoznak az emberek véleményéről, gondolkodásmódjáról, attitűdjeiről és ezáltal cselekedeteikről is, amik az adathányászat segítségével könnyedén elérhetők (Evans – Aceves 2016, Boccia Artieri et al. 2021). Az interneten található források nagy mennyisége miatt ezek manuális módszerekkel való feldolgozása meglehetősen erőforrásigényes, ezáltal pedig csökkenti az objektivitást. Ennek elkerülése miatt szükséges számítógépes feldolgozási módszereket használni.

Az online térben található nagy mennyiségű adatot a társadalomtudomány területén is egyre inkább igyekeznek kiaknázni a társadalom működésének megértéséhez, mind hazai (Balogh 2015, Barna – Knap 2019, Szabó et al. 2020, Katona és mtsai. 2021, Barna – Knap 2022, Kmetty – Knap 2022, Németh – Koltai 2023), mind nemzetközi területen (Tsakalidis et al. 2015, Garg et al. 2018, Rodriguez – Storer 2020, Boccia Artieri et al. 2021, Choudrie et al. 2021, Moreau et al. 2021, Erhard et al. 2022, Heiberger et al. 2022). Ennek alapja, hogy a különböző internetes tartalmak kapcsán a felhasználók megválaszthatják aktivitási szintjüket, hiszen lehetőségük van kommentálni és megosztani tartalmakat, amik fontos jelzésértékkel bírnak a társadalomkutató számára.

A társadalom folyamatos digitalizálódása olyan, interdiszciplináris alapokra építkező kutatói megközelítésmódot igényel, amely képes integrálni a társadalomtudományok és az informatika ismereteit (Loader – Dutton 2012). A társadalomtudományok területén is tehát egyre elterjedtebb irányzat a szövegekre adatként tekinteni és kvantitatív módon elemezni azokat, melyet szövegbányászatnak (*text mining*) nevezünk (Sebők és mtsai. 2021). A digitális adatok, így az írott, digitalizált szövegek folyamatos növekedése a társadalomtudományokat olyan vélemények és attitűdök feltárásához vezetheti, amelyek nehezen érhetők el a hagyományos kutatási módszerek segítségével (Ibrahim – Wang 2019), vagy azért, mert a téma érzékeny elemeket érint, vagy azért, mert nehéz az operacionalizálása (Németh és mtsai. 2020). A feltétel nélküli alapjövedelem témaköre több okból tekinthető nehezen operacionalizálható témának. Az alapjövedelem olyan kérdéseket érint, amelyek mélyen beágyazódnak a politikai ideológiákba, mint a jóléti állam, a piacgazdaság és egyenlőség kérdései. Az alapjövedelem gazdasági hatásainak bizonytalansága és az általa érintett szociális igazságossági kérdések nehezen operacionalizálhatóvá teszik a témát társadalmi szempontból.

A kvantitatív szövegelemzés az évek során egyre nagyobb figyelmet kapott a dokumentumok gyűjteményében (az úgynevezett korpuszban) található szöveges adatok elemzésére és integrálására, annak érdekében, hogy számos – akár politikai, akár szociális – területen kihasználhassák a lehetőségeket (Sukhija et al. 2016, Németh és mtsai. 2020). Ezen eszköz lehetővé teszi a kutatók számára, hogy az online forrásokon keresztül elérhető diskurzusokat külső résztvevőként (Tóth 2022), objektíven szemlélje és vizsgálja. Ezáltal csökkenthető a megfelelési kényszerből eredő torzítás, mivel az így adott válaszok erőteljesen torzíthatják a kapott adatokat anélkül, hogy a kutatók ezzel tisztában lennének. Illetve csökken annak valószínűsége, hogy a válaszadó a válaszait a társadalmi normák által támasztott elvárásokhoz igazítja (Németh és mtsai. 2020).

A vizsgálatunk alapját tehát a korpuszok alkotják. Galántai és munkatársai (2018) szerint a korpusz meghatározásakor fontos kiemelni, hogy a valóságban keletkezett szövegeket

értünk alatta, melyek mentesek a kutatói befolyástól. A korpuszok másik fontos jellemzője – a valódiságon túl –, hogy nagy mennyiségű szöveget értünk alatta. Ez azért fontos Galántaiék megítélése szerint, mert így általános érvényű állítások igazolására használhatóak fel a korpusz elemei, mivel elektronikus úton férhetünk hozzá ezekhez a nagy méretű korpuszokhoz, így könnyedén elemezhetővé válnak különféle automatizált módszerekkel, a manuális lehetőségeken túl. Guetler (2022) megfogalmazásában a korpusz az az elemezni kívánt szöveggyűjtemény, azaz szövegtörzs. A korpuszon belüli elemet dokumentumnak nevezzük, ami esetünkben a hozzászólásokat jelenti.

Kutatásunk során a következő kutatási kérdésekre kerestük a válaszokat:

1. A feltétel nélküli alapjövedelem fogalmi jellegzetességei hogyan jelennek meg az általunk elemzett laikus nyilvánosság percepciójában? (főbb jellemzők, tulajdonságok, érzékelt lehetőségek és nehézségek)
2. A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos online kommentekben milyen arányban jelenik meg az elutasítási és elfogadási attitűd? Milyen tényezők befolyásolják az alapjövedelemmel kapcsolatos vélemények elutasító jellegét? (különös tekintettel a médiumok szerinti bontásra)
3. A kommentelők informális percepcióiban beazonosíthatóak-e domináns megközelítési módok a feltétel nélküli alapjövedelemmel, mint elosztási alternatívával kapcsolatban? Ezekon a domináns megközelítéseken keresztül milyen attitűdök azonosíthatóak, amelyek motiválhatják vagy hátráltathatják a feltétel nélküli alapjövedelem bevezethetőségét?

3.2. Alkalmazott módszer

Az NLP területe számítógépes technikákat alkalmaz, amelyek elősegítik az emberi nyelv megértését (Guetler 2022). Az NLP-be minden olyan módszer beletartozik, amelyek nagy mennyiségű, természetes nyelven született szövegek elemzésére alkalmasak lehetnek (Hirschberg – Manning 2015). Az NLP módszert több tudományterület is alkalmazza, mivel egy interdiszciplináris területről van szó, úgy, mint nyelvészet, statisztika, gépi tanulás, melyek lehetővé teszik, hogy a számítógépek megértsék a beszélt és írott emberi nyelvet. A számítógépes technológiákat az információk kinyerésére a folyamatosan fejlődő statisztikai módszertan, gépi tanulási algoritmusok és a mesterséges intelligencia teszi alkalmassá (Hinek 2021). A disszertációban a természetes nyelv feldolgozási megközelítések közül egyrészt a

felügyelt gépi tanulás⁶, azaz osztályozás (*classification*), a szentimentanalízis, és a felügyelet nélküli gépi tanulás, azaz csoportosítás (*klaszterezés*) – a számítógépes topikmodellezés révén (*topic modelling*), amit a dokumentumokban rejlő rejtett témák feltérképezésére használunk – módszerét alkalmazzuk.

A kutatás szorosan támaszkodik a Sebők Miklós szerkesztette *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban* (2016) című könyvre és a Sebők és munkatársai által kidolgozott *Szövegbányászat és mesterséges intelligencia R-ben* (2021) című kötetre, melyek lépésről lépésre mutatják be a kvantitatív szövegelemzési eljárásokat és azok társadalomtudományi alkalmazhatóságát. Ennek értelmében az általuk alkalmazott elnevezéseket követtük a disszertáció módszertani fejezetének és elemeinek bemutatása során.

3.2.1. Adatgyűjtés – A korpusz bemutatása

A YouTube⁷ az egyik legnépszerűbb videómegosztó platform, több mint 2 milliárd regisztrált felhasználóval. Az oldal jelentőségét mutatja, hogy percenként körülbelül 500 órányi új tartalom kerül feltöltésre erre a felületre a tartalomgyártók által. Ilyen magas nézettség mellett a társadalmi kérdésekkel foglalkozó videók jelentős hatással lehetnek a nézők véleményformálására a videók alatti kommentszekcióban. A hagyományos és a közösségi média jelentősége abban érhető tetten, hogy alakítják a társadalmi tudást, tematizálják a nyilvánosság által jelentősnek vélt ügyeket, és az állásfoglalás terén orientálni is képesek a közvéleményt (Chadwick 2013).

Fontos megjegyezni, hogy a YouTube felhasználók véleménynyilvánítása nem tekinthető reprezentatívnak⁸ a magyar társadalom egészére nézve, azonban jó betekintést adnak az alapjövedelemmel kapcsolatban megfogalmazódó vélemény és attitűdrendszerbe, napjaink

⁶ A gépi tanulási megközelítéseknek a szövegelemzés területén Guetler (2022) szerint három típusa ismert: A felügyelt gépi tanulás során az algoritmus bementként egy már címkézett adatbázist használ (betanulási adatkészlet), így tesz előrejelzéseket a vizsgált adatbázisra vonatkozóan. Amikor a modell megtanulta a mintázatot akkor már képes besorolni az új vizsgált adatbázist is. A felügyelet nélküli tanulás során az algoritmus a vizsgált, címkézetlen adatbázisból tanul és így találja meg a rejtett mintázatokat. Ezen módszer alkalmazásakor a kutatóknak az eredmények értelmezésekor van kiemelt szerepe. A félig felügyelt tanulás során az algoritmus egy kisebb tanulási adatbázisból nyer információkat, ami alapján képes egy nagyobb címkézetlen adatbázisban is megtalálni a mintázatot. Ennek során a kutatóknak nagy szerepe van, mivel fel kell címkéznie az adatbázis egy kisebbik részét, amit alapul fog venni az algoritmus.

⁷ <https://www.youtube.com/trends/>

⁸ Az NLP típusú módszerek legnagyobb hátrányai közé tartoznak a lefedettség és reprezentativitási problémák (Tóth 2022). Egyrészt jellemző az adatelérhetőségi torzítás (*data availability bias*) (Ruth – Pfeffer 2014). Ennek egyik oka lehet, hogy nem minden magyar állampolgár rendelkezik internet hozzáféréssel, így jelentősen szűkül azoknak a köre, akik véleményét megismerhetjük az internetes szövegek elemzése révén. A kimaradásnak ezenkívül még számos oka lehet. Így az online adattömeg nem reprezentálja a magyarországi társadalmi sokaságot (*platform bias*) (Ruth – Pfeffer 2014, Sen et al. 2021), így a kutatás során nem is igyekszünk erre vonatkozó megállapításokat tenni. Illetve azzal is tisztában vagyunk, hogy az online interakciók különböznek az offline kapcsolatoktól (Golder – Macy 2014). A közösségi médiában közvetített kép is torzulhat, ami az adatok hitelességének problémáját vetheti fel (*data authenticity*) (Xiang et al. 2018).

Magyarországon. Ezek az adatok lehetővé teszik a társadalmi narratívák és a közvélekedés pillanatnyi állapotának megértését. A kommentek tehát nemcsak véleményeket, hanem érzelmeket, meggyőződéseket és retorikai stratégiákat is tartalmaznak, amely segítségével mélyebb társadalmi mintázatok és attitűdök tárhatók fel. A vélemények mögött meghúzódó érvek, aggodalmak, indulatok vagy sztereotípiák megértése hasznos információkat hordozhatnak a feltétel nélküli alapjövedelem értelmezéséhez. A YouTube-on egy adott tartalomhoz kapcsolódó komment gyakran olyan közönségtől érkezik, akik érdeklődnek az adott téma iránt, így a tartalomhoz kapcsolódó releváns attitűdök, problémák jobban értelmezhetővé válnak.

A közösségi média platformjain és a videómegosztó oldalak felületein a magatartásbéli elköteleződést általában szimbolikusan fejezi ki az egyén, a kedveléseken, a megjegyzések írásán vagy a megosztásokon keresztül (Dubovi – Tabak 2021). A passzív megfigyelői szereptől jóval aktívabb és magasabb szintű érdeklődést takar a megjegyzések közzététele (kommentelés) (Khan 2017). A kommentelés, mint látható elköteleződési forma polarizáltabbnak tekinthető, mint a láthatatlan elköteleződés (például a YouTube-csatornára való feliratkozás), így szélsőségesebb véleményeket hordoznak, ezért jelennek meg intenzívebben az online vitákban (Chen et al. 2024). Az, hogy az egyén képes bekapcsolódni az érvelés folyamatába – válaszol más személyek megjegyzéseire, kijelentéseket tesz, állításokat cáfol meg vagy támaszt alá – egyfajta kognitív elköteleződést jelent (Lucas et al. 2014). Ezek a digitálisan elérhető szövegek strukturálatlannak tekinthetők, mivel nem egy előre meghatározott keretbe illeszkednek, mégis rengeteg információt hordoznak az emberek attitűdjeiről és véleményeikről (Evans – Aceves 2016).

A YouTube videók keresése (2023. január 2-án zajlott) keresztmetszeti kutatásként történt a „feltétel nélküli alapjövedelem” és „alapjövedelem” kifejezésekre történő kereséssel, inkognitó módban, kizárva a felhasználói fiókhoz kapcsolódó keresési preferenciákat. A YouTube olyan szűrőbuborékokat (*filter bubbles*) hoz létre, ahol a nézők ismétlődő és homogén tartalomnak vannak kitéve (Tang et al. 2021) és ezt szükségesnek véltük kizárni. Többirányú, célorientált keresést folytattunk, egyrészt relevancia szerinti rendezés, másrészt megtekintések száma szerinti rendezés szerint, a minél szélesebb lefedettség érdekében. Azon videók nem kerültek kiválasztásra, melyeknél a megjegyzések írásának lehetősége kikapcsolásra került. A videókat a kutatók nem tekintették meg, hiszen a kutatás fókuszában nem a videók tartalma áll. Objektív minta kialakítására törekedtünk, hogy meghatározhassuk, hogy az átlag felhasználó milyen képet alakít ki az alapjövedelem témakörével kapcsolatban.

A végső elemzésbe 32 videó került, melyek hosszú időszakot ölelnek fel, a videók 2013 és 2022 között készültek, így a hozzájuk tartozó kommentek is ebben az időszakban íródtak.

Az empiria alapjául szolgáló megjegyzések kigyűjtésére a YouTube API (*Application Programming Interfaces* (API) – alkalmazásprogramozási felület) segítségével került sor. A videókhoz készített adatbázis többek között a következő metaadatokat tartalmazta: videóazonosító (videóhoz hozzárendelt ID és URL), a videókhoz kapcsolódó megjegyzések, megjegyzések kedvelésének száma, közzétételük időpontja. Az adatbázis tartalmazta egyrészt az „eredeti megjegyzéseket”, melyek közvetlenül a videóhoz kapcsolódtak, másrészt a „megjegyzéshez fűzött megjegyzéseket” is (*reply*), ami egy másik kommenthez érkezett válaszként. Egy videó esetén maximum 100 komment került összegyűjtésre a YouTube API segítségével, melyek a mások által legkedveltebb gondolatoknak minősülnek (Legjobb megjegyzések). A legtöbb kedvelést kapó megjegyzések tartalma jelzi a legjellemzőbb megközelítést az adott témának. Egy adott poszt kedvelése a közösségi oldalakon magas fokú érdeklődést és kötődést mutat az adott téma iránt (Salganick 2017).

A videókat sorszámokkal különböztettük meg az elemzés során, címeiket és egyéb jellemzőjüket adatvédelmi okokból nem publikáljuk, hogy harmadik személy számára ne legyen visszakereshető az elemzett megjegyzések forrása (Reilly 2014, Sen et al. 2021). A YouTube API rendelkezésre bocsájtja a kigyűjtött kommenteket, így nyilvánosnak tekinthetők az ott elérhető adatok, ami azt jelenti, hogy megtekinthetők az adatforrás előfizetése nélkül és a megjegyzés írójának kifejezett engedélye nélkül. Ennek ellenére a magas fokú etikusság érdekében az elemzés során elkerüljük a kommentek teljes szószerinti idézését és szabad átfogalmazásukra támaszkodunk. Továbbá a felhasználók személyazonosságának védelme és anonimitása érdekében, a felhasználóneveket eltávolítottuk az elemzés alapjául szolgáló adatbázisból. A nyers adatokat adatvédelmi előírások okán nem publikáljuk. Ez ugyan akadályozza az eredmények reprodukálhatóságát, ellenőrizhetőségét, azonban az ilyen típusú adatmegosztásnak az adatvédelmi rendelkezések között még nincs megfelelően kialakított egyezményes rendszere⁹.

A hozzáférhető adatok nem tartalmaznak személyes információkat, mint név, kor, lakhely vagy iskolai végzettség. Adatbázisunk csak összesített információkat használ, így nem teszi lehetővé szocio-demográfiai háttérre irányuló következtetések levonását. A kutatás által alkalmazott módszertan innovativitásából adódik, hogy nem a megszokott standard eljárások

⁹ Tóth (2022) megítélése szerint az NLP módszertan hátrányának tekinthető, hogy az ilyen típusú kutatások eredményeinek összehasonlíthatósága és általánosíthatósága nehezen kivitelezhető. A kutatáshoz szükséges mintavételi terv tartalmazza az elemezni kívánt platformokat és a kutatási kérdéshez szorosan kapcsolódó keresőszavakat. Szükséges figyelembe venni a közösségi média használatban megmutatózó trendeket, azt, hogy melyik platform népszerű és azok milyen adatvédelmi elveket követnek az adott időszakban és azt, hogy milyen lehetőség kínálkozik az adatok eléréséhez. Ezen kérdések figyelembevétele nagyon eltérő vonásokat mutathat akkor, amikor az aktuális kutatás részleteit a kutatási kérdésekhez szabjuk. Ez pedig megnehezíti az ilyen típusú kutatások későbbi összehasonlíthatóságát.

szerint ad lehetőséget a valóság jelenségeinek elemzésére. A reflexiók, tudattartalmak és viszonyulások, melyek e kutatás kiindulópontját képezik jól feltárhatóak ezzel a módszerrel.

A kommentek adatbázisának másik alapja a SentiOne elnevezésű social listening platform, ahol szintén keresztmetszeti kutatást végeztünk kulcsszavas kereséssel. A „feltétel nélküli alapjövedelem” és „alapjövedelem” kifejezésekre történő kereséssel gyűjtöttünk szöveges adatokat, azaz hozzászólásokat. Találatai a konkrét említések keresésével önmagukban vagy kontextusokon belül tartalmazzák a keresett kifejezéseket. Tehát a találatokban keresendő szavak önmagukban, más szavak részeként, vagy ragozott formában is előfordulhattak. A SentiOne hozzáférést biztosít a letöltéstől számított (jelen kutatás adatainak letöltését 2022. május 21-én végeztük a platformról) elmúlt három év különböző online platformjain (közösségi média, blog, fórum, weboldal) íródott kommentekhez, melyekből adatbázist képes készíteni. Ez a technológiai megoldás lehetővé teszi a kvalitatív megközelítést, részletes elemzéseket és kategorizálást, köszönhetően részletes találatainak (Vancsó – Kmetty 2021). A keresés során a témát minél pontosabban szükséges meghatározni és lehatárolni, mivel ez meghatározza majd a rendelkezésünkre álló adatbázis méretét és így következtetéseink irányát is. A SentiOne-on végzett keresés azért is nyújtott jelentős kiegészítő információkat, mert a keresőmechanizmusa nem tesz különbséget az ékezet nélküli és ékezetes írásmód között. Ez azért fontos, mert így kiküszöbölhető volt az adatvesztés, mely abból fakadhat, hogy az interneten található szövegek megírásakor a kommunikáció tulajdonosa sokszor nem figyel az elírásokra, nyelvtani hibákra vagy rövidítésekre (Szabó G. 2016).

A kettős gyűjtésre – a YouTube API (összesen 615 darab komment) és a SentiOne (összesen 2945 darab komment) – azért volt szükség, mert a YouTube API hosszabb időtávban biztosítja a kommentek elérését, de csak egy platformra vonatkozóan. A SentiOne felületén csak három éven belüli adatok állnak rendelkezésünkre, de több felületről emel be adatot¹⁰. A két felület együttes alkalmazásával szélesíteni tudtuk az elemzésbe bevont kommentek darabszámát.

3.2.2. Adattisztítás és adatfeldolgozás

Az elért megjegyzésekből előállt a szöveges adatbázisunk, ami több szűrésen esett át az előfeldolgozási fázis előtt. Így törlésre kerültek a következők:

¹⁰ A YouTube kommentek keresése során első lépésként az alapjövedelem témakörével foglalkozó videókat kerestük meg, így a videó alatt található kommentekben olyan hozzászólásokat is nyerhettünk, amelyek közvetlenül nem tartalmazták keresőszavainkat (alapjövedelem, feltétel nélküli alapjövedelem), így tágították az alapjövedelem kontextusát, viszont más formában ezeket nem találtuk volna meg. A SentiOne is keres kommenteket a YouTube felületén, ezektől azonban a duplikációk törlése során megváltunk (a keresőszavas fókuszú találatok miatt ezek nem teljeskörűen emelték volna be a YouTube kommenteket).

- A duplikált kommentek: azon megjegyzések kerültek törlésre, amelyek spam jelleggel születtek: ez alatt olyan kommenteket értünk, amelyek többször egymás után, ugyanazon tartalommal vissza-visszatérő elemei voltak a korpusznak (gyakori szavak azonosítása révén kerültek törlésre). Továbbá törlésre kerültek függvény alkalmazásával az adatgyűjtés eredményeként duplán felbukkanó kommentek is.
- A videó készítőjére vagy a csatorna munkásságára vonatkozó kommentek (gyakori szavak azonosítása révén kerültek törlésre).

A kutatás alapját tehát nem a videók elemzése képezi, a kutatás célját tekintve nem releváns, hogy mi szerepelt a videókban, hiszen az elemzés fókuszpontjában az egyének gondolatai és véleményei állnak az alapjövedelemmel összefüggésben, amiket a videók keresésével egy helyen összpontosulva megtalálhattunk és elemezhetünk.

Így a több ezer megjegyzésből a két úton zajló keresés (YouTube API és SentiOne) és bizonyos kommentek törlése után összesen 3560 komment maradt az adatbázisban. A teljes korpusz tehát 3560 kommentből áll, amelyekben összesen 231 831 szó található a tisztítás előtt. Ezen adathalmazra a strukturálatlanság és a standardizálatlanság jellemző, ami miatt szükséges volt az adattisztítás folyamata (Németh és mtsai. 2020).

A kutatás során az R általános célú programozási nyelvet alkalmaztuk¹¹. Ez a programozási nyelv a nemzetközi társadalomtudományi kutatásokban az egyik leggyakrabban alkalmazott környezet, a Python mellett (Sukhija et al. 2016, Sebők és mtsai. 2021).

Az adatelemzés megkönnyítése érdekében az előfeldolgozási fázis során a korpusz tisztítása következett (Mészáros – Sebők 2018, Németh és mtsai. 2020). Az előfeldolgozás lépéseinek elvégzése egy strukturáltabb adatbázist eredményez, melyből hatékonyabban lehet kinyerni a kutatáshoz szükséges információkat, hiszen ez a folyamat fokozza az algoritmus teljesítményét és pontosságát is. A kvalitatív, tehát minőségi adatok nyers formájukban strukturálatlanok, így nem alkalmasak statisztikai elemzések elvégzésére, ezért van szükség arra, hogy kvantitatív, azaz mennyiségi adatokká alakítsuk őket (Sebők és mtsai. 2016). Azaz minden olyan tartalmat szükséges eltávolítani a rendelkezésünkre álló adatbázisból, ami az elemzés során nem nyújt hozzáadott értéket, javítva ezzel a módszerünk eredményességét (Burtejin 2016): három fontos eljárást szükséges megvalósítani: tiltólistás szavak eltávolítását, a tokenizálást és a szótövesítést (Mészáros – Sebők 2018, Çoban et al. 2021). A magyar számítógépes nyelvészet egyik meghatározó műhelyéhez kapcsolódik a Magyarlanc nevű program fejlesztése, melyet az MTA–SZTE Mesterséges Intelligencia Kutatócsoportja és annak

¹¹ A kutatás során fejlesztői környezetként az RStudio került használatra (verziószáma: 2022.07.2+576). Az Excel fájlokat a *readxl* csomag segítségével importáltuk be az R felületére. Az adatbázisban tárolt adatok UTF-8 kódolásúak, így tartalmazzák az összes magyar nyelvben megjelenő ékezetes betűt.

Nyelvtechnológiai Csoportja dolgozott ki (Zsibrita és mtsai. 2013). A Magyarlanc segítségével végeztük el az előfeldolgozás lépéseit.

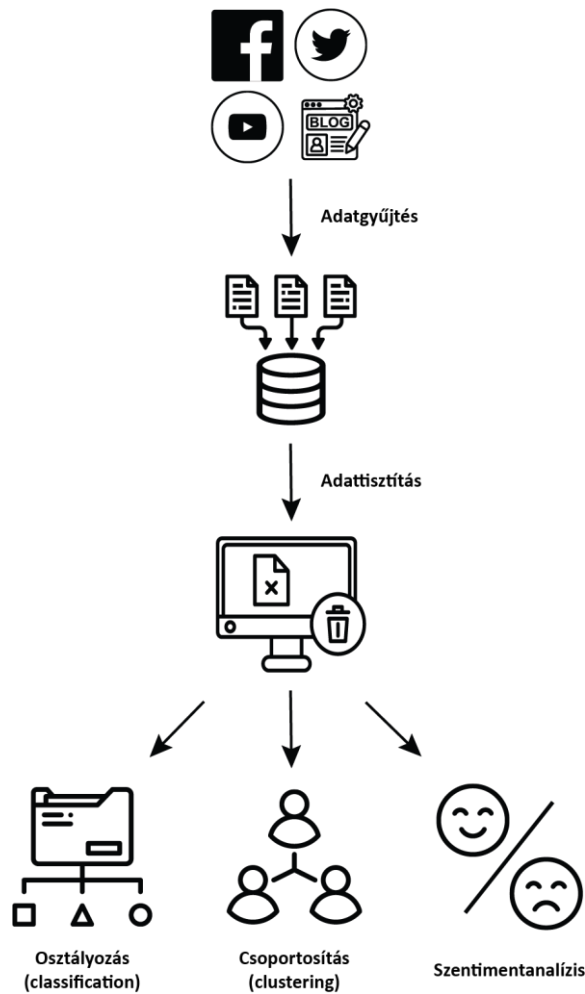
Ennek első lépésében törlésre kerültek az úgynevezett tiltólistás szavak, melyek nincsenek hatással a mondat jelentésére. Ezen folyamat során célunk a zajosság megszüntetése. A folyamat elvégzéséhez szükség volt tiltólistákra. Egyrészt a *quanteda* csomagban található magyar nyelvű szótárat használtuk. Másrészt a *HunMiner* csomag is kínál további szavakat. Ezekben a listákban a magyar nyelvre jellemző tartalom nélküli funkciószavak kaptak helyet (például: a, az, hogy, előtte, van). Ezt a listát egészítettük ki a kutatási korpuszunkban előforduló további hasonló kifejezésekkel, melyek nem hordoznak jelentős szemantikai tartalmat, vagy többletinformációt, csupán nyelvtani szerepet töltenek be (például: onnan, amire). Ezekon kívül szükséges eltávolítani a különböző szimbólumokat, mint a kukac jel (@), hashtag jel (#), továbbá a trágár kifejezéseket, dátumokat, számokat, központosítást, extra szóközöket, felhasználóneveket, hangulatjeleket, egyéb ismeretlen jeleket, az URL-eket, mivel ezek csökkentik az elemzés pontosságát, torzítva az adatbázist. Az online térben gyakran használt szokatlan kifejezéseket és szavakat, gyakori elírásokat is szükséges megvizsgálni a szövegben, és ezek esetében is az egységesítésre kell törekedni. A szöveg zajosságának csökkentésében segít még a kisbetűs írásmód alkalmazása (Grimmer – Stewart 2013, Ali et al. 2019, Ibrahim – Wang 2019, Guetler 2022). A témák képzése előtt fontos eltávolítani a kevés esetben előforduló szavakat (előfordulásuk száma kevesebb, mint 10) is, melyet a szógyakoriságokra alapozva tehetünk meg (Ali et al. 2019, Guetler 2022). Erre azért van szükség, mert a ritkán előforduló szavak kapcsolata az adatbázis többi szavához torzíthatja a kialakult témákat. Ali és munkatársai (2019) kiemelik, hogy a tagadóképzéseket nem célszerű eltávolítani ezen folyamat során, mivel az ilyen típusú szavak elősegítik a szentimentanalízis eredményességét.

A szöveg előkészítésének fontos lépése a tokenizálás folyamata is, aminek során a rendelkezésünkre álló megjegyzéseket tokenekre, azaz szavakra bontjuk a szóközök mentén, eltávolítva az írásjeleket (Ali et al. 2019). A karaktersorozat (*token*) a későbbiekben jelentéstani elemzési egységként szolgál.

Az előfeldolgozás utolsó lépése Mészáros és Sebők (2018) értelmezésében a szótövesítés (*stemming*), amikor egy szót alapformájára alakítanak át, tehát a szavak toldalékainak levágását jelenti (Ali et al. 2019, Sebők és mtsai. 2021). Ezen eljárás során a szó csonkolása történik meg, ami így előállíthat nem értelmes szavakat is, a magyar nyelv agglutináló, azaz ragasztó nyelvi jellege okán. Az előfeldolgozási folyamat elvégzésével rendelkezésünkre állt a tisztított adatbázis (Wang – Mengoni 2020, Guetler 2022). Az adattisztítási és elemzési folyamatot az 1. ábra ábrázolja vizuálisan.

1. ábra

Az elemzési folyamat ábrázolása

Forrás: Saját szerkesztés

3.2.3. Az osztályozás folyamata a pilot kutatásban

A disszertáció kutatási előzményének tekinthető egy klasszifikációs eljárás alapuló kutatás (Oláh 2021). A tisztított adatbázis előállításával következett az elemzés kiindulópontjául szolgáló osztályozási kategóriáknak a kidolgozása a szózsák módszerével, a szentimentanalízis és végül a kigyűjtött megjegyzéseknek a kategorizálása az előzetesen előállított osztályozási kategóriákba. Az osztályozás alapját a kutatás elméleti szakirodalmában megismert főbb pozitív és negatív csoportok képezték. Ezekre támaszkodva a rendelkezésünkre álló adatbázis mérete lehetővé tette, hogy ezekbe az ismert csoportokba soroljuk be az adatbázisunkba került hozzászólásokat. A kutatás későbbi fázisában a pilot kutatás során kialakított szótárra, illetve a kialakított osztályokra támaszkodva alakítjuk ki a csoportjainkat, hiszen az osztályozás révén választ kaphattunk arra, hogy a domináns megközelítések milyen attitűdökre épülnek, amik motiválhatják vagy hátráltathatják a feltétel nélküli alapjövedelem bevezethetőségét.

Az adatelemzés ezen része során a deduktív módszertant használtuk, mivel előzetesen kialakítottunk egy előre definiált kategória-rendszert (Molnár 2016, Mészáros – Sebők 2018). Így a szövegbányászati feladat célja a korpusz elemeinek besorolása volt ezen kategóriákba.

Az adott dokumentumok jellemzőinek feltárása a szavak és kifejezések gyakoriságával a leghatékonyabb (Mészáros – Sebők 2018). Ennek egyik alapja lehet a szózsák módszere. Ezen eljárás során az egyes szavak gyakoriságát elemeztük a rendelkezésünkre álló korpuszon belül, viszont nem vettük figyelembe a szavak sorrendjét és kontextusát. Ennek során meghatároztuk a leggyakoribb kifejezéseket, szókapcsolatokat, melyeket 5-5 csoportba soroltunk be negatív és pozitív értékelés szerint. A YouTube kommentár korpuszában a központi fogalmak megállapításával igyekeztünk választ adni arra a kérdésre, hogy mely kifejezések segítségével történik a feltétel nélküli alapjövedelem hozzászólók általi értelmezése.

Az osztályozást klasszifikációnak (*text classification* – TC) nevezzük, mely a gépi szövegbányászati feladatok egyik típusa (Molnár 2016). A klasszifikáció során a szöveg részeit előre megállapított, ismert csoportokba soroljuk be, számítógép segítségével. Két fő megoldási lehetőséget kínál számunkra az osztályozás, egyrészt a szótáralapú eljárásokat (*dictionary-based*), másrészt pedig a felügyelt tanulási eljárásokat (*supervised learning*), amik valószínűség-alapú besoroláson nyugszanak. Mindkét folyamat lehetőséget biztosít számunkra, hogy a rendelkezésünkre álló szövegeket valamilyen meghatározott szempont szerint szétválogassuk gépi megoldás útján (Tikk 2007, Bodon 2010).

A szótáralapú eljárástípus kategorikus besorolás mentén működik, kemény osztályozáson alapul, megítélve, hogy valami beletartozik az adott kategóriába vagy nem (Wajeed – Adilakshmi 2009). A szótáralapú megoldást választva a kutatás során szükségünk volt egy előre összeállított szólistára, hogy elemeinek előfordulását vizsgálhassuk a rendelkezésünkre álló korpuszban, kialakítva a kategóriákat (Molnár 2016). Fontos kiemelni, hogy a szótáralapú megoldás esetén a szöveggörnyezetet nem értelmezi a gépi eljárás, tisztán csak a szavak előfordulását vizsgálja, így a gúnyos, ironikus megjegyzések, metaforák, szóképek, azonos alakú szavak, vagy a szavak szöveggörnyezetének felismerése nehézséget jelent a program számára.

Nem állt rendelkezésre előzetesen a feltétel nélküli alapjövedelem témaköréhez kötődő szólista, ezért egy ilyen típusú eszköz validálására is szükség volt (Oláh 2021). Egy ilyen szólista segíti az egyes megjegyzések osztályozását, és a közöttük lévő logika feltérképezését. A szólista kiindulópontjának a tanulmány elején említett Gilbert és munkatársai (2018) által kidolgozott megközelítést tekintjük. Így a szólistánk egyik kategóriáját az alapjövedelem fiskális jellemzőihez kötődő megjegyzések képezik (két dimenziója: megvalósítható és megfizethetetlen). A második kategóriát a morálfilozófia szempontok alkotják, melyek

elsődlegesen a juttatás feltétel nélküliségéhez kapcsolódnak (két dimenziója: igazságosság és igazságtalanság). Gilbert és munkatársainak harmadik pillérét – megvalósíthatóság – két részre bontjuk, mert úgy ítéljük meg, hogy így jobban lefedhető a kérdéskör. Egyrészt az univerzalitás (befogadás és kirekesztés dimenzió) kapcsán felmerülő érdekekre bontható. Másrészt a szubjektív jóléthez (szabadság és másdrangú lét dimenzió) kötődő érvekre, melyek a megvalósítás pszichológiai és társadalmi következményeire vonatkoznak. Az ötödik pillér esetén a motivációbeli kérdések állnak a középpontban, melyek a normarendszer átalakulásához kötődnek (létfogosultság és teljesítményelvűség dimenzió). Mind az öt kategóriánál megkülönböztethető a pozitív és negatív dimenzió is, ahogyan az elméleti keretknél is érzékelhető volt a feltétel nélküli alapjövedelem értékelésében meghúzódo kettősség. Az egyes csoportok (összesen 10 csoport, melyből 5 pozitív, 5 negatív) kulcsszavait a szavak és kifejezések gyakoriságának vizsgálatával állítottuk elő.

A szózsák módszerének segítségével kialakított 5-5 csoport alapján elvégeztük a kommentek kategóriákba való besorolását, kettős vak kódolással. Ennek legfőbb előnye, hogy a szöveg kutató általi értő olvasása érvényesebb eredményeket ad, – segíti az ironia, a szleng vagy a közvetett utalások felismerését – mint a gépi kódolás (Mészáros – Sebők 2018). A két kódoló, egymástól függetlenül bekatégorizálta a letisztított kommenteket az előzetesen meghatározott lista alapján. A két kódoló közösen határozta meg a végső besorolást, megvitatva az önálló kódolás eredményét¹². Ezzel azonosítva a leggyakrabban megjelenő értékmintákat a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban, a YouTube platformján.

A pilot kutatás lehetőséget teremtett arra, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatos központi fogalmakat koncentráltabban áttekinthessük, ami hozzájárult későbbiekben a vizsgálati dimenziók kialakításához is. A dolgozat empirikus részében a pilot kutatás eredményeit is beépítettük.

3.2.4. A topic modellezés folyamata a kutatásban

A disszertáció kutatási előzményeként megvalósított osztályozáson túl szükségesnek láttuk a téma kutatásához a dokumentumrendezési feladatok másik lehetőségét is megvalósítani, a csoportosítást, azaz a klaszterezést. Egymás kiegészítéseként tekintünk a két módszerre (Burtejin 2016). A más típusú megközelítést azért tartottuk szükségesnek, mert előfordulhat, hogy a szakirodalomban megjelenő kategóriák eltérnek a közbeszédben megjelenő megközelítéstől. A csoportosítás során a kutató számára nem állnak rendelkezésre előzetesen ismert csoportok vagy címkékkel ellátott kategóriarendszerek, amikbe kategorizálni lehetne a

¹² Az egyetértés mérésére használható Cohen-féle kappa (κ): $0,8187 \geq 0,8$, azaz kiválóan tekinthető a megegyezés a kódolók között.

dokumentumokat (Burtejin 2016) vagy – mint esetünkben is – a kutató maga szeretne új csoportokat alkotni. Ezen módszer segítségével igyekeztünk beazonosítani a kommentelők informális percepcióiban a domináns megközelítési módokat a feltétel nélküli alapjövedelemmel, mint elosztási alternatívával kapcsolatban.

A csoportosítás felügyelet nélküli tanulási módszerként azt jelenti, hogy a dokumentumokból különálló csoportokat hozunk létre, amiknek tagjai valamilyen közös vonást mutatnak. A csoportosítás gépi módszerének alkalmazásával az volt a célunk, hogy olyan csoportokat alkossunk, melyek tagjai minél jobban hasonlítanak egymásra, de azok a dokumentumok, amelyek más csoportokba kerültek azok minél inkább különbözzenek egymástól. A módszer alkalmazásakor nem a szövegek bizonyos jellemzőire vagyunk kíváncsiak, hanem a szövegek között kimutatható közös pontokra. Az osztályozáshoz képest a csoportosítás más működési módot követ, hiszen a felügyelet nélküli tanuláson nyugszik, tehát nem állnak rendelkezésünkre címkézett kategóriák, így nem is alkalmazható a tanítókörnyezet, mint az osztályozás esetén. A klaszterezés során a kategóriák megalkotásának alapja a dokumentumok tulajdonságai és a modellbecslések, majd ezen kategóriákhoz kerülnek hozzárendelésre a szövegek (Grimmer – Stewart 2013). A dokumentumrendezés logikáját vizsgálva megállapítható, hogy a felügyelet nélküli tanulás induktív eljárás, azaz előre ismeretlen kategóriákba sorolja be a rendelkezésünkre álló szöveget, valószínűség alapú besorolás útján (Molnár 2016). A klaszterezési módszerek képesek a dokumentumokat a hasonlósági metrikák alapján csoportokra osztani (Sukhija et al. 2016). Ennek okán Burtejin (2016) is kiemeli, hogy kis mennyiségű adat esetén is sokféle csoportosítási lehetőség lehetséges, mivel az osztályozás lényege abban áll, hogy a csoportok, amiket létrehoz azok egyszerre kizáróak, de emellett mindent magukba is foglalóak.

Kutatásunk során ugyan előre kidolgozott modellek alapján végezzük el a gépi csoportosítást, azonban ezek a formulák nem helyettesítik a kutatói munkát, hiszen az ilyen típusú kutatásoknál nagyobb hangsúly kerül a kutatás megtervezésére és az eredmények validálására. A disszertáció nem a klasszikus klaszterezés lépéseit követi, hanem a klaszterezésre, mint szövegbányászati technikára tekintünk (Burtejin 2016), hiszen kutatásunk adatforrásait szövegalapú források képezik. Kutatási kérdéseink határozzák meg, hogy a számtalan csoportosítási eljárás közül melyik a legideálisabb számunkra. Az összegyűjtött hozzászólásokból a tematikus elemzést a látens Dirichlet allokáció (*latent Dirichlet allocation* – LDA) segítségével végeztük, így kerültek beazonosításra a legjellemzőbb feltétel nélküli alapjövédelmet reprezentáló témák. Jelen kutatásban az R programnyelv *topic models* csomagját alkalmaztuk.

A szózsák módszere az egyik legelső és legnépszerűbb modell, amivel szemléltethetjük a vizsgált dokumentumot, mivel könnyű megjeleníteni, gyorsan és eredményesen dolgozik kis mennyiségű adat esetén is (Ali et al. 2019). Tulajdonképpen a dokumentumot egy szótárként szemlélteti és tartalmazza az összes szót, ami megjelenik a dokumentumban, megmutatva a szavak gyakoriságát. A feltétel nélküli alapjövedelem fogalmi jellegzetességeit a szózsák módszerével igyekeztünk feltárni, hiszen arra voltunk kíváncsiak, hogyan jelennek meg az általunk elemzett laikus nyilvánosság percepciójában a főbb jellemzők, tulajdonságok, érzékelt lehetőségek és nehézségek ezen eszközzel kapcsolatban.

A szózsák modelljében azonban nagyon magas a szóvektor dimenziója és elhanyagolja a szövegben szereplő szavak sorrendjét és kontextusát is. A szózsák módszere nem képes nagy terjedelmű adatok ábrázolására, így teljesítményét nem lehet fokozni. A szózsák korlátainak leküzdésére szükséges valószerűség megközelítést alkalmazni, ilyen az LDA is.

A számítógépes témamodellzés (*topic modelling*) célja, hogy egy adott strukturálatlan dokumentum gyűjteményben rejlő témákat azonosítsa (Bashri – Kusumaningrum 2017, Tóth 2022), melyre a szövegek előfeldolgozása után van lehetőség. A számítógépes topikmodellzés lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű, elektronikus szöveget rendszerezzünk, amely az emberi annotáció számára rendkívül erőforrásigényes lenne (Bashri – Kusumaningrum 2017). Ezzel a módszerrel olyan mintázatok fedezhet fel a kutató a szöveges adatokban, amelyeket kézi kódolás alkalmazásával nem látott volna meg (DiMaggio et al. 2013). A társadalomtudományok kutatói számára a topikmodellek új elemzési lehetőséget nyújtanak a szövegek szerkezetének megismerésére. A társadalmi jelenségek összetett természetének kibontásához a számítógépes topikmodell módszere egyfajta hidat képez a társadalomtudomány és az adatelemzés között (Hannigan et al. 2019). A kézi kódoláshoz hasonlóan a topikmodellzés jelentősen csökkenti a kutató előfeltételezéseiből adódó torzításokat, mivel nagyon minimális emberi felügyeletet igényel a folyamat (Guetler 2022). A kutató szerepe két ponton értékelődik fel, egyrészt a témák számának meghatározásakor, másrészt pedig az eredmények címkézése és interpretálása során.

Az egyik legismertebb és legszélesebb körben alkalmazott számítógépes topikmodellzési technika az LDA valószínűségi modellje (Blei et al. 2003, Sukhija et al. 2016, Bashri – Kusumaningrum 2017, Ali et al. 2019), felügyelet nélküli gépi tanulási algoritmus, így nem igényli az előzetesen manuálisan annotált tanulói adatbázis készítését az adatok címkézése révén. Az LDA módszere azt feltételezi, hogy az adott korpuszban lévő dokumentumok K számú látens témát tartalmaznak, valószínűségi eloszlás mentén, azaz minden dokumentumkorpuszt témák keveréke építi fel, tehát a dokumentumban szereplő szavak eloszlása alakítja ki a topikokat (Burtejin 2016). A valószínűségi jellemző az, ami az LDA jelentőségét és értelmező erejét adja. Az LDA statisztikai modell fő célja, hogy automatikus

módon azonosítsa a témákat és a szóeloszlást, mint rejtett információkat, az összegyűjtött nagy dokumentumgyűjteményekben (DiMaggio et al. 2013, Ali et al. 2019, Hinek 2021).

Ezen témákra azért van szükségünk, mert ezek írják le legjobban az általunk vizsgált dokumentumgyűjteményt. Az LDA figyelmen kívül hagyja a szavak és a dokumentumok sorrendjét is (Blei et al. 2003). Az LDA alapkonceptiója egyrészt az, hogy minden dokumentum több téma keveréke, másrészt a dokumentumban minden szó egy vagy akár több témához is rendelhető, eltérő súllyal (Barna – Knap 2021). Ennek az az oka, hogy az LDA vegyes tagságú modellként működik, így az elemzés végén kapott témákhoz kapcsolt szavak nem maradnak kizárólagosak (Hinek 2021). Az LDA-t tehát mint következtetési folyamatot alkalmazzuk, a látens változók értékének, azaz az ismert dokumentumok szó-téma valószínűségének és témaarányának meghatározására (Kusumaningrum et al. 2016).

Jelen kutatásban dokumentumoknak minősülnek a közösségi médiában megjelenő hozzászólások, így az ezekben előforduló témákat kívánjuk meghatározni az LDA módszerével. Majd a megállapított témákhoz rendeljük hozzá az arra jellemző kifejezéseket. A szövegek ismeretében az LDA létrehoz egy témakészletet, és minden dokumentumhoz egy becslést biztosít a témák arányáról, valamint arról, hogy az egyes megfigyelt szavak melyik témához tartoznak (DiMaggio et al. 2013). Tehát azok a szavak, amelyek gyakran együtt fordulnak elő a dokumentumban, nagy valószínűséggel egy témába fognak kerülni. Például, ha a korpuszunkban előfordulnak a következő szavak, mint az alma, körte és mangó, akkor látható, hogy ezek között szemantikai kapcsolat áll fenn, közösen képeznek egy olyan témát, melyet „gyümölcs” elnevezéssel illelhetünk (Egger – Yu 2022).

Az LDA módszer használatakor nagy kihívást jelent kiválasztani az optimális témaszámot (K) – azaz a csoportok számát – mivel ennek mérete befolyásolja a kutatási eredményt (Ibrahim – Wang 2019). Ezért célszerű, ha a témák számának meghatározása adatvezérelt folyamatban történik, tehát a témaeloszlások becsléséhez olyan technikákra van szükség, mint a Gibbs-féle mintavétel (Bashri – Kusumaningrum 2017, Vega Carrasco 2021). A Gibbs-mintavétel egy ismétlődő algoritmus, melynek alap gondolata, hogy az egyes változókat az összes többi változó feltételes valószínűsége alapján frissíti, bár a közös valószínűségi eloszlás ismeretlen¹³.

Jelen kutatás során is a Gibbs-mintavétel került alkalmazásra annak érdekében, hogy megállapíthassuk a témák optimális rejtett számát, azáltal, hogy kísérleteztünk különböző „ k ”

¹³ Az α (mutatja az implicit témák és a dokumentumok közötti erősséget, tehát a témák keveredésének szintjét), a β (leírja a rejtett témák valószínűségének eloszlását) és a K (a témák száma) hiperparamétereknek tekinthetők, és fontosak a modellezés valószínűségének meghatározására (Ali et al. 2019, Egger – Yu 2022). Minél magasabb a béta értéke, annál több szóból áll a téma, és minél magasabb az alfa értéke, annál változatosabbak a témák. Gross és Murthy (2014) úgy ítéli meg, hogy az α és β paraméterek nem számolhatóak ki minden lehetséges esetre az adott korpuszt figyelembe véve, így ezeket az értékeket Gibbs-mintavétellel szükséges megbecsülni.

értékekkel a stabilitás ellenőrzésével (Ibrahim – Wang 2019). A témák száma 2 és 100 között bármennyi lehet, az, hogy mekkora számot választunk függ a kutatási kérdésektől és a korpusz egészének nagyságától is (Guetler 2022). Túl sok téma ahhoz vezethet, hogy születnek olyan témák is, amelyek nem értelmesek vagy ismétlődőek. A kevés téma pedig azzal a veszéllyel jár, hogy az eredmények túl különböző kifejezéseket kombinálnak, amelyeket ideálisabb lett volna külön témába sorolni.

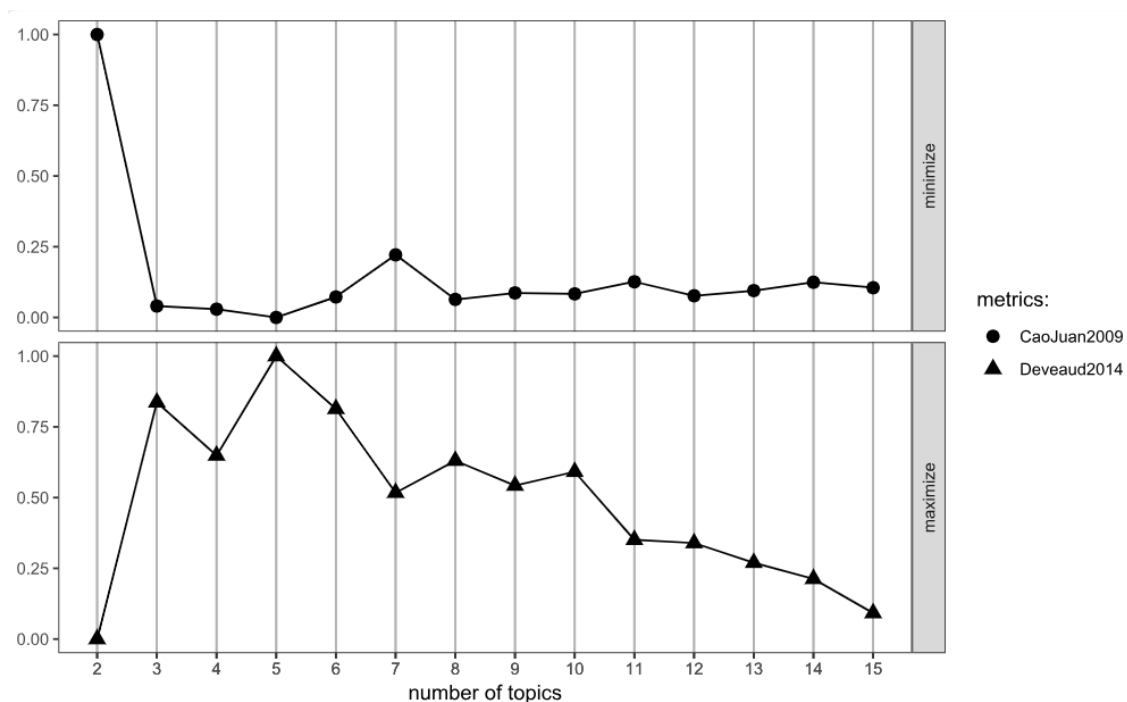
A számítógépes topikmodellek értékelése jellemzően modellilleszkedési metrikákon alapul (Vega Carrasco 2021). A modellépítés és a témák számának megválasztása során a zavarosság (*perplexitás*) értékének meghatározása kulcskérdés (Bashri – Kusumaningrum 2017). A perplexitás azt tükrözi, hogy mennyire bizonytalan, hogy egy szó egy adott témakategóriához tartozik (Wang – Mengoni 2020). Azaz az egész modellezés minőségének értéke, azt méri, hogy a modell mennyire írja le jól az elemzett dokumentumot (Blei et al. 2003). Minél kisebb a perplexitás, annál pontosabb a modell. Az alacsony zavarosság azt jelzi, hogy a valószínűségi eloszlás jó a dokumentum előrejelzésében. Optimális témaszámot kapunk a zavarosság ellenőrzése alapján, ott, ahol a pontszám eléri a mélypontot, mielőtt emelkedésnek indulna (Brzustewicz – Singh 2021). A zavarosság, mint értékelési folyamat jelenik meg a kutatásban. A Gibbs-mintavétel minden egyes iterációja kiszámítja a zavarosság értékét. Ennek oka, hogy a Gibbs-mintavétel elvégzi a változók szekvenciális mintavételét bizonyos számú iteráción keresztül, és megáll, amikor megtalálja a modellben lévő egyes rejtett változók feltételes eloszlását (Blei 2012).

Ezek a valószínűségi számítások azonban olyan topikmodelleket is eredményezhetnek, amelyek szemantikailag kevésbé értelmes témákat tartalmaznak a kutató számára. A számítógépes topikmodellek kiértékelésénél ezért nem célszerű kizárólagosan a valószínűségi metrikákra alapozni, hanem olyan témaminőségi metrikákat is figyelembe kell vennie, mint például a téma koherenciája (*topic coherence*) (Röder et al. 2015, Wang – Mengoni 2020). Ez a koherencia érték az emberi értékeléshez legközelebb álló eredményeket képes produkálni a topikmodellek értékelése során. A témakoherencia lényegében egy olyan mutató, amely a modell által kivont szavak együttes előfordulását méri, azaz a témakörök optimális számát a témán belüli magas pontszámot elért szavak szemantikai hasonlóságának mértéke alapján rögzíti, ezáltal értelmezhető témákat adva (Wang – Mengoni 2020). Ha a szavak ugyanabban a témában nagyon gyakran fordulnak elő együtt, tehát a koherencia értéke magas, akkor a modell jól teljesít. A koherencia teszt során az éles csökkenés előtt magasabb koherencia-pontszámmal rendelkező modellt azonosítják a legjobb modellnek (Brzustewicz – Singh 2021). Egy topikmodell minősége nemcsak a statisztikai metrikákban nyújtott teljesítményétől függ, hanem az észszerűségétől és az egyes témák értelmezhetőségétől is.

A szakirodalomban megfigyelhető nem egyértelmű álláspontok miatt zavarossági és koherencia tesztek is végeztünk az LDA modellünk értékelésére. A zavarosság vizsgálata azt mutatja, hogy a kettes témaszám lenne a megfelelő a kutatás számára, míg a koherencia vizsgálata a nyolcas témaszámot adta eredményül. A kiegyensúlyozott témaszám érdekében elvégeztünk egy harmadik tesztelési lehetőséget is: sűrűség alapú módszer (Cao et al. 2009) és a Deveaud és munkatársai (2014) által alkalmazott módszert, melyek elfogadottnak tekinthetők a szakirodalmak alapján. A különböző iterációs paraméterekkel való kísérletezés szükséges a stabilitás ellenőrzéséhez, és fontos kipróbálni egy sor különböző „k” értéket, azért, hogy az optimális témák számát sikeresen megtaláljuk (Ali et al. 2019, Ibrahim – Wang 2019).

2. ábra

Indexértékek az LDA modell optimális témaszámának megtalálásához

Forrás: Saját szerkesztés

A szakirodalom elméleti és módszertani iránymutatásainak áttanulmányozása, korpuszunk kvalitatív és kvantitatív értékelése, illetve az osztályozás módszere a pilot kutatás során mind azt mutatta, hogy az 5 téma alkalmazása megfelelő eredményekkel jár, így emellett döntöttünk. Úgy véljük, hogy a kialakított struktúra jól lefedi az alapjövedelem-vitákban megjelenő szempontokat. Az előállított témák manuális módon kerültek elnevezésre (Ibrahim – Wang 2019), a feltétel nélküli alapjövedelem szakirodalmára alapozva. A témák elnevezését – tulajdonképpen a témák definiálásának folyamata – az ihlette, hogy melyek az adott témában a leggyakoribb kifejezések és ezen kifejezéseket milyen kulcsfogalommal lehet összefoglalni,

mely az összes a témában megjelenő kifejezéssel logikai kapcsolatban áll. A szavak alapján olykor nehéz beazonosítani a hozzájuk kapcsolódó témák tartalmát, mivel előfordulhat gyenge szemantikai kapcsolat közöttük. Így fontos megvizsgálni, hogy az érintett szavak milyen kommentekben jelentek meg a legnagyobb valószínűséggel. A témák címkézése során az eredeti kommentek visszakeresésére is támaszkodtunk, melyekben az érintett kulcsszavak megjelentek, azokat a mélyolvasás segítségével értelmeztük, hogy biztosan átfedésben vannak-e a témák elnevezései azzal a kontextussal, amit a komment írója ki akart fejezni hozzászólásában.

A számítógépes topikmodellezés módszerét arra használjuk, hogy rejtett témákat, tematikus struktúrákat, fogalmakat azonosítsunk, melyek relevánsak a feltétel nélküli alapjövédalom témakörében. A választott módszertől azt reméljük, hogy hozzájárul a téma mélyebb értelmezéséhez, mivel kevés gyakorlati tapasztalattal és tudással rendelkezünk ezen társadalompolitikai eszközt illetően a közvélemény és a közgondolkodás szemszögéből. Ennek a módszernek az alkalmazása – feltáró jellegéből adódóan (Albalawi et al. 2020) – lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű szöveget áttekintsünk, és új utakat kínál arra vonatkozóan, hogy olyan kulcsfogalmakat operacionalizáljunk, amelyek a társadalom bizonyos tagjainak attitűdjét és gondolatvilágát befolyásolják.

3.2.5. Szentimentanalízis

A szentimentanalízis (*sentiment analysis*), azaz véleményelemzés (Bashri – Kusumaningrum 2017) célja az emberek véleményének, attitűdjeinek, értékítéleteinek feltárása egy adott témával kapcsolatban, tisztán a leírt szövegekre hagyatkozva (Thelwall 2017, Németh és mtsai. 2020, Tóth 2022). Már a kétezres évek elejétől folytak kutatások ebben a témában (Ali et al. 2019). A véleményelemzés tulajdonképpen egy speciális osztályozási feladatnak tekinthető (Szabó G. 2016). A közösségi médiában fellelhető szövegek olyan álláspont kifejezésére szolgálnak, amelyet hagyományosan szubjektív szövegekkel töltenek meg a komment írói, befolyásolásmentesen (Zhang et al. 2018). Az ilyen típusú vélemények elemzése hozzásegítheti a kutatót ahhoz, hogy következtetni tudjon az emberek egyéni viselkedésére, illetve az érzelmen alapuló vélemények sajátossága az, hogy képesek befolyásolni mások viselkedését is, hiszen az érzelmi kötődés elsődleges a viselkedés befolyásolásában (Szabó G. 2016). A számítógépes topikmodellezéshez hasonlóan ez is természetes nyelv feldolgozási módszer.

Az online térben keletkezett adatokat kétféleképpen lehet elemezni (Szabó G. 2016, Ali et al. 2019). Egyrészt gépi tanulási algoritmus (*machine learning* – ML), másrészt a szótárillesztés módszerével. A gépi tanulás módszerek sajátossága, hogy betanítási adatkészletre van szükségük, hogy megtanulják a modellt a korpuszadatokból, valamint egy

tesztelési adatkészletre is szükség van, hogy a felépített modellt ellenőrizhessük. Ezek a tanuláson alapú módszerek nagyobb osztályozási pontossággal rendelkeznek, de ezeket nagyszámú, kézzel jegyzetelt véleményen kell betanítani, tehát emberi beavatkozást igényelnek és hátrányuk, hogy nem képesek jól általánosítani, így alacsony teljesítményt nyújtanak szélesebb témákat lefedő adatokon (Diamantini et al. 2019).

Ezzel szemben a lexikon-alapú vagy szótárillesztési módszer egy szavakból álló szótáron alapszik, melyekhez pozitív vagy negatív értékek társulnak (Ali et al. 2019). Ezt a technikát arra használják a szakirodalomban, hogy az értékítéleteket azonosítsák egy kifejezés-alapú illesztési technikát használva, ami egy szólistán alapul (Ibrahim – Wang 2019). A lexikon-alapú módszer nem igényel tanulóadatbázist, tehát felügyelet nélküli technikának számít (Guetler 2022).

Jelen kutatás lexikon alapú szentimentanalízist végez az összeállított adatbázison. Az alkalmazott lexikon olyan szótárnak tekinthető, ami negatív és pozitív polaritás szerint osztályozza a szavakat, azaz bipoláris érzelmi viszonyulásokat vizsgál és ezáltal a szöveg hangulatának elemzésére szolgálnak (Galántai és mtsai. 2018, Guetler 2022). Tehát a lexikonban helyet kapnak azok a kifejezések, szavak, nyelvi fordulatok, azaz indikátorszavak, amelyek megmutatják a hozzászólók érzelmi viszonyulásait (Szabó G. 2016). A bináris értékelés egy egyszerűbb és széttartóbb értékelést eredményez, a valóságos képhez képest. A szentimentanalízis módszerét a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos online kommentek elemzése során arra használjuk, hogy megvizsgáljuk, hogy milyen arányban jelenik meg az elutasítási és elfogadási attitűd ezen társadalompolitikai eszközzel kapcsolatban.

Diamantini és munkatársaihoz (2019) hasonlóan jelen kutatás során a szentimentanalízist a mondatok szintjén végeztük el, mivel a közösségi médiából származó korpuszok meglehetősen rövidek, általában egy vagy csupán néhány mondatból állnak. A mondatszintű osztályozás elvégzéséhez két feladatot szükséges teljesíteni, először meg kell vizsgálni, hogy az adott mondat tartalmaz-e értékelést, véleményt vagy érzelmet, amennyiben igen, akkor azt kell megnézni, hogy azok milyen tartalmúak, lehet pozitív vagy negatív (Szabó G. 2016). A két kategóriát arra használjuk fel, hogy jobban megértsük a társadalmi reakciókat, a trendeket vagy a sürgető kérdéseket és így a kommentekben meghúzódó értékítéleteket, a hozzászólók által kifejezett attitűdöket a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban. Az érzelmek automatikus felismerése során a hozzászólások esetén szükséges megítélni, hogy a megszólaló mivel kapcsolatban írta meg véleményét. Az elemzés alapegységének tekinthető tehát a kommunikáló személy, azaz a tulajdonos (Kim – Hovy 2004). Ezen túlmenően a témát, azaz a célpontot, a mondanivalót, azaz az állítást és a pozitív vagy negatív érzelmi

viszonyulásokra utaló indikátorszavakat szükséges azonosítani, ami feltárja a vélemények polaritását és sikeresen összekapcsolhatóvá válnak a témával.

A magyar nyelv különlegességéből kiindulva a leghatékonyabban a szószák módszerével lehet az érzelmeket automatikus úton felismerni és egy adott témához kapcsolni (Miháltz 2010), azáltal, hogy a téma és az érzelme szavainak együttes előfordulását vizsgáljuk. A szószák módszerének alkalmazása során a szavak, kifejezések gyakoriságát vizsgálhatjuk a korpuszban (Sebők és mtsai. 2016). A nagy mennyiségű adat értelmezéséhez szükségünk van az adatok vizuális formában történő megjelenítésére (Bashri – Kusumaningrum 2017). Az adatvizualizáció egyik formája a szófelhő (*wordcloud*), amely a szavak gyakoriságának vizuális megjelenítését biztosítja. A szófelhő vizualizációs alkalmazásával érzékeltetni lehet a témák polaritását. Az ábrázolt szavak betűmérete szemlélteti a szavak előfordulásának gyakoriságát is. Minél nagyobb az adott szó betűmérete, annál nagyobb a szó előfordulási aránya, és fordítva is igaz, minél kisebb a szó betűmérete, annál kevésbé gyakori az előfordulása korpuszban (Miley – Read 2011). Ugyan a szófelhő a szavak előfordulási gyakorisága mentén képződik, de nem képes összekapcsolni a szó gyakoriságát egy adott témával. Továbbá a szófelhő nem képes jelezni a dokumentum tartalmának polaritását sem.

Az elemzésünket a Magyar Szentiment Lexikon segítségével végeztük el, melyben a szavak polaritását meghatározták (Szabó és mtsai. 2015). Ez a szólista biztosította, hogy közel az összes hozzászólás bekezelhetővé váljon a pozitív vagy negatív csoport valamelyikébe. Félig felügyelt módszerként alkalmaztuk ezt az eljárást, így, ahol automatikusan a gép nem tudta kategorizálni az adott szövegrészletet – a köznyelvi megfogalmazás miatt – ott kézi kódolásra tértünk át.

A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban érdekes információkat hordozhat az, hogy a megjegyzések írói milyen álláspontot képviselnek ezen eszközzel kapcsolatban. A szöveg hangulatelemzése hozzájárul ahhoz, hogy megismerjük, hogy a kommentelők körében a feltétel nélküli alapjövedelem kapcsán az elfogadás vagy az elutasítás megítélése a dominánsabb, mivel ez mutatja az elemzett online felület felhasználóinak viszonyulását ezen eszköz felé. A kommentek tehát kategorizálásra kerültek a szentimentanalízis eszközének segítségével, melynek alapjául a szótáralapú módszert választottuk. Fontos hangsúlyozni, hogy bár a kutatás érinti a módszertan alkalmazása során a nyelvészet, a számítástechnika és a mesterséges intelligencia interdiszciplináris részterületeit, az eredmények feldolgozását szociológiai szempontból végezzük.

3.2.6. A módszertan limitációi

A kutatás módszertana a feltétel nélküli alapjövedelem témakörében való alkalmazásának újszerűsége miatt magában hordoz néhány limitációt, ami korlátozza az eredmények széleskörű interpretálhatóságát.

Az NLP módszerek számára kihívást jelent, hogy a közösségi média platformjain található szövegek strukturálatlanok és zajosak (Ali et al. 2019, Ibrahim – Wang 2019). Külön problémát okoz az LDA módszer számára, ha rövid szöveget kell elemeznie, mivel ilyenkor meglehetősen zajos témákat eredményez, így kimaradhatnak értékes témák a nem megfelelően minősülő adatkészlet miatt. Az online térben elérhető szövegeket illetően a tudományos szakirodalomban nem létezik közös definíció arra vonatkozóan, hogy mi az a határ amikortól egy szöveget rövid szövegnek tekinthetünk, hiszen nagyon eltérő hosszúságú szöveges információkkal dolgoznak a kutatók (Rao et al. 2016). Ilyen szöveges adatok lehetnek például a termék- és szolgáltatásértékelések, a Twitter oldaláról származó szöveges adatok (a felhasználó által írt tweet), a nyilvános fórumokra írt szöveges adatok, a Facebook bejegyzések vagy akár a videókhoz fűzött megjegyzések (kommentek) is.

A számítógépes topikmodellezés szempontjából egy viszonylag kicsinek tekinthető korpusszal dolgoztunk. Ez bizonyos esetekben azzal jár, hogy nem mutathatók ki szélsőséges kilengések a témák között, sem a közöttük lévő kapcsolat, sem egyéni méretük tekintetében. Ez az eredmény annak is köszönhető, hogy az LDA módszertanának alkalmazása során az is számít, hogy milyen hosszúak az egyes szövegek (ezért a nagyon rövid szövegektől tisztítás során megváltunk), és az is fontos, hogy a korpusz nagysága mekkora. A felügyelt tanulási módszerekhez képest a klaszterezés hatékonyabban képes kezelni a kis terjedelmű szövegekkel együtt járó problémákat (Burtejin 2016), ezért is volt fontos, hogy mindkét módszert (osztályozás és csoportosítás) kivitelezzük a rendelkezésünkre álló adatokon.

Az emberi nyelvhasználat összetettsége miatt a szentimentanalízis – amikor a szerző álláspontját vizsgáljuk egy adott témával kapcsolatban – elvégzése is kihívásokkal teli (Diamantini et al. 2019). Az iróniával íródott megjegyzések és a poliszémia értelmezése a két legnehezebb feladat a szentimentanalízis során. A poliszémikus szavak esetén fontos az adott szó értelmezéséhez az a szöveggörnyezet, melyben alkalmazásra került az adott szó, azonban az automatizált módszerek a szöveggörnyezet megfelelő értelmezésére nem mindig képesek. Diamantini és munkatársai (2019) kiemelik, hogy ez a két nehézség különösen élesen kirajzolódik a közösségi médiából származó szövegek elemzésekor. Ezekben a platformokon a szövegek viszonylagos rövidege miatt a felhasználónak kreatívabban kell fogalmaznia és ezáltal az üzenetek kevésbé lesznek érthetőek (Rao et al. 2016). A rövideg mellett pedig a strukturálatlanság is jellemző az internetes korpuszokra (Albalawi et al. 2020). A kommentek

írói sokszor vétenek helyesírási hibákat, ami megnehezíti a szövegek elemzését. Az informális kifejezések, a szleng vagy a különböző dialektusok mind megnehezítik a számítógépes elemzéseket az online térben található szövegeken, mivel sok esetben olyan szavakat is használnak a közösségi médiában, amelyek nem léteznek a szótárakban vagy formális definíciójuk eltérő (Guetler 2022). Ezen okokból a fejlődő szövegbányászat igyekszik automatizálni az információkinyerési folyamatot a strukturálatlan és zajos szövegek esetén. A lexikon-alapú megközelítéssel kapcsolatban Diamantini és munkatársai (2019) felhívják a figyelmet, hogy a nagyobb rugalmasság és sebesség – a tanulási adatbázison alapú módszerhez képest – alacsonyabb pontossággal járhat együtt.

Ezen nehézségeket úgy kívántuk feloldani, hogy a szakirodalomban megfogalmazott négy fontos elvárásnak megfeleljen a kutatásunk. Egyrészt az ilyen típusú kutatásokkal szemben alapvető elvárás, hogy explicit legyen, tehát a kutató rendelkezésére álljon az adatbázis, hogy elemzését tesztelni tudja és más kutatók számára is reprodukálható legyen a kutatás (DiMaggio et al. 2013). Másrészt fontos, hogy a folyamatok automatizáltak legyenek, annak érdekében, hogy a nagy mennyiségű szövegtörzsek kezelhetőek maradjanak. Harmadrészt DiMaggio és munkatársai az induktivitást fogalmazzák meg, mint elvárás, melynek alapja, hogy a kutató úgy tudja feltárni a korpusz szerkezetét, hogy bármiféle előítélet befolyásolná az elemzést. Ezért döntöttünk az LDA módszere mellett, mivel ez egy induktív megközelítés és kvantitatív jellege alkalmassá teszi szöveges adatok feltáró jellegű kutatására (Guetler 2022). A szövegelemzéssel kapcsolatos elvárások negyedik pontja, hogy az elemzés során fel kell ismerni a megfelelő jelentését az adott kifejezéseknek, tudva, hogy más kontextusban más és más jelentéssel bírhatnak (DiMaggio et al. 2013), emiatt a pilot kutatás szentimentanalízise során humán annotálásra is támaszkodtunk.

A fentebb leírt korlátok ismeretében jelen kutatás nem csupán egy NLP alapú elemzési technikát alkalmaz a közösségi médiából származó szövegek elemzésére és az empiria alátámasztására (Ibrahim – Wang 2019, Guetler 2022). Az osztályozás, a számítógépes topikmodellezés és szentimentanalízis, mind ahhoz segítettek hozzá minket, hogy sikeresen mérni tudjuk a különböző aspektusait a közösségi média adatoknak és hogy elősegítsük a jobb megértését a feltétel nélküli alapjövdelemmel kapcsolatos attitűdöknek. A lehetséges korlátokat az adattisztítási folyamat precíz végrehajtásával is igyekeztünk kiküszöbölni.

A nagy adattal kapcsolatos módszertani és etikai problémákat számos kutató tárgyalja (Ruth–Pferrer 2014), de nincs rá egységes panacea, így a kutatásetikára a megszokottnál is nagyobb figyelmet szükséges fordítani: a szigorú szabályokon alapuló társadalomtudományi megközelítést és az ad hoc jellegű adattudományi felfogást egy olyan elvalapú megoldássá szükséges továbbfejleszteni, ahol az olyan etikai alapelvek, mint az egyének tisztelete, az

előnyösség elve, valamint a törvények és a közérdek tisztelete egyaránt előtérbe kerül (Salganick 2017). Fontos látni, hogy a felhasználók nem kutatásban való részvétel céljával töltötték fel adataikat, csatlakoztak online közösségekhez, vagy fogalmazták meg véleményüket ezeken a platformokon. A felhasználók anélkül lehetnek résztvevői kutatási projekteknek, hogy felismerték volna: a digitális közösséghez csatlakozással ebbe beleegyeztek. Ez azzal is együtt jár, hogy laikus percepciókat vizsgálhatunk, hiszen talált adatokkal dolgozhatunk, mivel ezek az adatok más okból születtek meg és nem kutatási célból (Katona – Németh 2021).

A kommentekben megfogalmazódó percepciók és értékek vizsgálata magában rejti azt a veszélyt, hogy kontextus nélküli magatartáselemeket vagy absztrakt fogalmakat vonunk be az elemzés tárgyaként, amelyek a valóságban nem jellemzik a hozzászóló mindennapi életét. Úgy véljük azonban, hogy a lehetséges jövőbeli alternatívák kutatását a folyamatosan változó társadalmi és gazdasági környezet indokoltá teszi, mivel korántsem tekinthetjük egyértelműnek, (a kapott eredmények ellenére sem) hogy az elméleti keretekben megismert társadalmi renddel együtt járó normák és a hozzá kapcsolt attitűdök mindenkire egyformán jellemzőek a társadalomban.

A keresztmetszeti adataink vizsgálata nem alkalmas egy új elmélet megfogalmazására, de a feltáró elemzésekkel a jelenség szemléletes magyarázatára törekedhetünk. Az ok-okozati irányokat nem tudjuk megfejteni, és nem próbálkozunk modellépítéssel sem.

Jelen kutatás során a feltétel nélküli alapjövedelem egyfajta prizmaként működik, melynek univerzalitásával és feltétel nélküliségével kapcsolatos percepciók irányt mutatnak a jelenlegi elosztási elvekkel kapcsolatos preferenciák és az azokban megjelenő kevésbé tudatosult ellentmondások terén is. Az ezen eszközzel kapcsolatos fogalmi jellegzetességek, elutasításának szintje és domináns témakörei a laikus nyilvánosság percepciójában meghatározzák az egyén gondolkodásmódját az elosztási elvekkel kapcsolatban, melyet a természetes nyelv feldolgozási eszközök révén (osztályozás, szentimentanalízis, csoportosítás) igyekszünk láthatóvá tenni. Az alkalmazott NLP módszerek algoritmus szerint működnek, így lehetővé teszik nagy mennyiségű szöveg gyors és közvetlen beavatkozásmentes feldolgozását.

IV. A kutatás eredményei

Az elemzés során elsőként a feltétel nélküli alapjövedelem fogalmának a laikus kommentelők általi definiálásával foglalkozunk. Az ezen társadalompolitikai eszközhöz rendelt fogalmi elemek alapjaiban határozzák meg az eszköz értelmezését és a hozzá kapcsolódó percepciókat. Ezt követően a feltétel nélküli alapjövedelemmel szembeni elutasítás volumenét vizsgáljuk az általunk elemzett csoportban és áttekintjük, hogy az elutasítás megfogalmazásában milyen eltérést mutatnak az egyes médiumok. A továbbiakban foglalkozunk azzal, hogy az online kommentekben az alapjövedelem mely dimenziói dominánsak és ezen csoportok milyen hasonlóságokat és különbségeket mutatnak, a két vizsgált társadalmi rendszer – a szociálpolitika és a munka világa – összefüggéseiben.

4.1. Az alapjövedelem fogalmához kapcsolt percepciók feltárása a szószák módszerével

A kommentelők fogalmi értelmezésének jellemzői

Egy szociálpolitikai juttatás társadalmi értelmezésének megértésében – főként, ha a juttatással kapcsolatban számos kérdés merül fel – meghatározó szerepe van annak, hogy milyen egyéni jelentéstartalommal ruházzák fel a fogalmat a társadalom tagjai (Choi 2021). A kutatás során így nagy hangsúlyt helyeztünk arra, hogy megismerjük a hozzászólók egyéni fogalomértelmezését a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban: milyen főbb fogalmakkal kapcsolják össze értelmezésük során az alapjövedelmet és az azzal együtt járó univerzalitást és feltétel nélküliséget.

Ennek alapja, hogy adatbázisunkban – melyet a YouTube videók alatti kommentek és a SentiOne felületről gyűjtött hozzászólásokból építettünk fel – megtaláljuk a leggyakoribb kifejezéseket, a szószák módszerével, melyet szófelhőként ábrázolunk a 3. ábrán. A szófelhőn megmutatkozó szógyakoriságra – a szavak mérete és színe jelzi – és az együttes előfordulási mátrixra – semantic network analysis ábrázolja – támaszkodva elemezhetővé válik a fogalmak egymáshoz való viszonya, amik alapján kirajzolódnak fogalomcsoportok, amiket az egymáshoz közelebb álló szavak alkotnak. A szavak polarizációjára sok esetben tudunk következtetni, mivel a legtöbb szó rendelkezik pozitív vagy negatív jelentéstartalommal is.

A kifejezések az elemzett korpuszban a kutatás témájához hűen az „*alapjövedelem*” fogalom köré épülnek, melynek magyar rövidítése az „*fna*” is a leggyakoribb kifejezések között kapott helyet. A kiinduló fogalomhoz (a 3. ábrán zöld színnel jelzett „*alapjövedelem*” kifejezés) szorosan kötődik a „*feltétel nélküli*” kollokáció, ami barna színt kapott, így meglehetősen gyakorinak tekinthető. Tehát a kifejezések első része a kutatás céljára utal. Ebbe a kategóriába

A „tud” és „akar” kifejezések kettőssége is megjelenik a szófelhőben a munkával kapcsolatos értelmezésekhez kapcsolódva. Úgy véljük, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem fogalmához kapcsolt percepcióknak kulcseleme a munkavállalás normájába – mint integrációt és identitást biztosító társadalmi intézménybe – vetett hit. Ezt erősíti az az eredmény, hogy a domináns kulcsfogalmak között előkelő helyen állnak a munkavállaláshoz kötődő kifejezések a kommentekből generált szógyakoriság alapján is.

Ezek a kifejezések azt a sokak által elfogadott normát képviselik, amely a munkaviszonyban rögzült viselkedési és gondolkodási minták szerint működő társadalmat helyezi középpontba. Eszerint csak úgy tud szert tenni valaki jövedelemre, ha megdolgozik érte. A kommentekben megjelenik az a normatív igény, hogy a társadalom tagjainak a jólétéhez mindenki egyéni teljesítményével és munkájával tud hozzájárulni (Huszár 2010). Ezért cserébe pedig annyi jövedelemhez juthat az egyén, amennyivel legalább alapvető szükségletei kielégíthetők, így a nyújtott teljesítményért a társadalom részéről elismerés is jár. Ehhez a gondolkodásmódhoz szorosan kapcsolódnak még az „ad” és „kap”, illetve az „ingyen” szavak is, melyek szintén gyakori kifejezéseknek minősülnek. A munkavállalással kapcsolatos kifejezések sora követi még ezeket a domináns kifejezéseket, mint „munkanélküli”, „munkahely”, „dolgozó”, „fizetés”, „jövedelem”, „bér”, amik a jelenleg érvényesnek tekintett munkaparadigma stabil elemei.

Feltételezhetjük, hogy ezek a szavak a szakirodalomban gyakran megjelenő alapjövedelemmel kapcsolatos félelmeket és kritikákat szimbolizálják, miszerint a jelenlegi társadalmi berendezkedésünk alapja, melyben a munkájáért kap fizetést a munkavállaló, erodálódhatna alapjövedelem esetén (Takáts 2014). A hozzászólók vélekedésüket arra alapozzák, hogy megítélésük szerint az alapjövedelem legitimálná a jogos tétlenséget és a foglalkoztatási kapocs teljes felszámolását választanák az emberek, aminek hatására a semmittevést ugyanolyan értékes életstílusként könyvelnék el a társadalom tagjai, mint jelenlegi társadalmi berendezkedésünkben a munkát. Ezen érvek szerint az alapjövedelem a formális munka világán keresztül történő társadalmi betagozódás kiváltója lenne és a társadalmi javakban való részesedést nem elsősorban a munka, mint az elosztás paradigmája határozná meg, hanem az alapjövedelem, garantálná a társadalmi tagságot, ami tulajdonképpen a semmiért kapott pénznek minősíthető a hozzászólók kommentjei szerint.

A kifejezések másik része: „európai”, „állam”, „ország”, „magyar” és „Magyarország” szavak a lehetséges finanszírozói szervekre, szervezetekre, mint az FNA makrostrukturális kereteire utalnak. A kiemelt szereplők közül a hozzászólók az államhoz kapcsolnak nagyobb felelősséget és ezzel szemben fogalmazzák meg elvárásaikat, igényeiket. Ennek oka, hogy a jelenlegi jóléti rendszer erőteljesen kötődik az állami paternalizmushoz, háttérbe szorítva az

egyéni felelősséget és cselekvési tereket. A célzott juttatások szelekció mentén szerveződnek és az emberek gondolkodásmódjában legitimálják azt a működésmódot, hogy a társadalmi csoportok munkaerőpiaci szerepvállalásuk alapján szegmentálhatók, elkülönítve ezzel az érdemesek és érdemtelenek csoportját, ezen szegmentáció legitimálásáért pedig az állam felelős (LoVuolo 2012).

A „világ”, „gazdaság”, „társadalom”, „rendszer”, „helyzet”, „kormány” szavak nemcsak a makrostruktúra fontosságát szimbolizálják, hanem azt is, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem témaköre nehezen elválasztható a jelenleg működő és fennálló gazdasági és társadalmi rendszerektől, és az azokat behálózó politikai viszonyoktól és érdekektől. A makrostruktúra folyamatos és gyors változásai (mint például a világjárvány vagy válság) miatt a hozzászólásokban megfogalmazódik a status quo fenntartására való igény. A kommentelők nehezen tudnának befogadni egy feltétel nélkül járó alapjövédelmet, hiszen életük számos területe így is folyamatos változás alatt áll.

Megjelennek még olyan szavak is, mint a „szociális”, a „jog”, „szükség” és „támogatás”, melyek az FNA morális és jóléti dimenziójára utalnak. Illetve a hazai értelmezésben az alapjövedelem fogalma szorosan együtt jár a percepciók szintjén a „segély” a „nyugdíj”, és a különböző családoknak járó kedvezményekkel és juttatásokkal (a „család” és „gyerek” fogalmak gyakori alkalmazása ennek köszönhető). Ennek oka az, hogy az alapjövedelem fogalmát sok esetben a segély fogalmával összemosva értelmezik és félelemként fogalmazódik meg, hogy mi történne ezekkel a juttatásokkal akkor, ha bevezetésre kerülne ez a társadalompolitikai eszköz. Ez arra enged következtetni, hogy – ahogyan a szakirodalmak is – úgy a laikus hozzászólók is megpróbálják szabadon értelmezni az alapjövedelem két fontos fogalmi pillérét, az univerzalitását és feltétel nélküliségét. Ennek oka lehet a hétköznapi kommunikáció során az ismerethiány, azaz nem ismerik vagy nem értik az alapjövedelem lehetséges gazdasági vagy társadalmi hatásait. A hangsúly inkább a feltétel nélküli alapjövedelem gyakorlati megvalósíthatóságának tárgyalására kerül, nem a morális kérdések felől közelítik meg a témát, melyet a következő fogalmak is felerősítenek, amik a finanszírozásához kötődnek: „magas”, „kevesebb”, „millió”, „összeg”, „millió”, „adó”, „forint”.

A leggyakrabban előforduló szavak azonosításának folyamata azt mutatja, hogy a hozzászólások az egzisztenciális biztonságra fókuszálnak. A javak elosztásának terén kétféle elosztórendszerrel beszélhetünk, egyrészt a piaci rendszerrel, másrészt a jóléti állam által megvalósított újraelosztásról (Örkény – Székelyi 2011). Ez a kettősség jelenik meg a gyakran előforduló szavak esetén is. Egyrészt bizonyos szavak a munkaerőpiac révén elérhető egzisztenciát szimbolizálják (például: dolgozik vagy munka), másrészt megjelenik a

megélhetés biztosításához szükséges jóléti hozzájárulás szükségessége is (például: segély és szociális).

A szakirodalmi elemek megjelenése a saját empirikus kutatás során feltárt szubjektív fogalomértelmezésekben

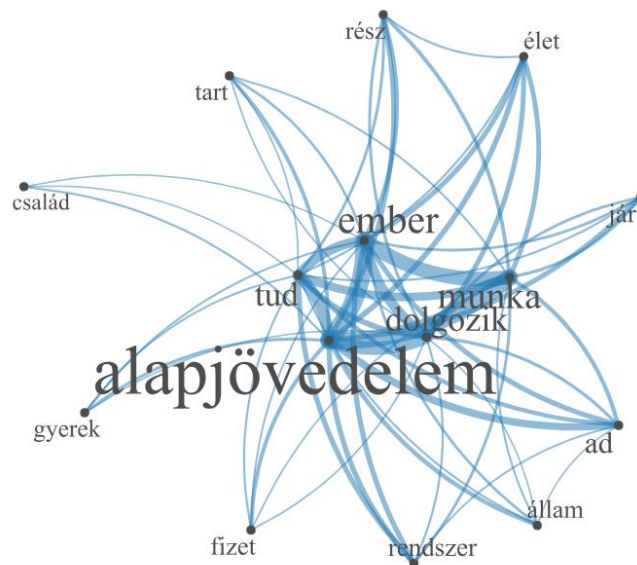
Az FNA fogalmának megközelítéskor a szakirodalomban sokszor jelent kiindulópontot a Van Parijs (2010) által leírt jellemzőkkel ábrázolt alapjövedelem. Fogalmi átfedésekkel is találkozhatunk, a negatív jövedelemadó vagy a minimumjövedelem fogalmának szakirodalmi és köznyelvi használatában is. Kutatásunkban megvizsgáltuk azt, hogy a laikus kommentelők milyen attribútumokat társítanak a feltétel nélküli alapjövedelemhez, miként értelmezik a fogalmat és ezt összevetettük a szakirodalomban megjelenő fogalmi jellemzőkkel.

Az általunk elemzett szubjektív fogalomértelmezésekben a szakirodalmakkal megegyező elemek jelennek meg, azonban a feltétel nélküli alapjövedelemről a szakirodalomban megjelenő fogalmi jellemzők és a hozzászólók által leírtak közötti kapcsolat összetettnek tekinthető. A laikus fogalomértelmezés során hangsúlyosak a juttatás gyakorlati megvalósíthatóságával összefüggésbe hozható elemek, mint a finanszírozhatóság kérdése. Az egyéni értelmezésekben megjelennek a munkavállalási motivációval kapcsolatos félelmek is, ami túlmutat a gyakorlati megvalósíthatóság lehetőségein, már inkább a bevezetés utáni hatásokkal hozható összefüggésbe. Jól érzékelhetők ezek a félelmek az „*aki nem dolgozik ne is egyék*” vagy a „*nincs ingyen ebéd*” kifejezések gyakori hangsúlyozásában. Ezen félelmek megfogalmazása terén a hétköznapi kommunikáció szorosan kapcsolódik a szakirodalmakhoz, ahol szintén ezek a domináns szemléletek az alapjövedelemmel kapcsolatban.

Az alapjövedelem kifejezés és a munkavállaláshoz kötődő szavak közötti szoros együtt járást mutatja az 4. ábra is, amihez egy együttes előfordulási mátrixot készítettünk a kinyert kifejezésekből és a *ggplot* segítségével ábrázoltuk azokat. Az ábrázolt szavakból 5 (dolgozik, munka, tud, fizet, tart) ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik. Míg a szavak másik csoportja a szakirodalomban is hangsúlyosan megjelenő gyakorlati lehetőségek kérdéskörét ábrázolják (gyerek, család, rendszer, állam, ad, állam, jár), ami leolvasható a szavak közötti kapcsolódási hálóból is.

4. ábra

A kommentekből generált *semantic network analysis* eredménye

Forrás: Saját szerkesztés

Az elméleti háttérrel feldolgozó részben bemutattuk, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalmak a feltétel nélküli alapjövedelem fogalmi lehatárolásakor küzdenek azzal, hogy a Van Parijs (2010) által meghatározott fogalmi pillérek keretein belül maradjanak. Az univerzalitás és feltétel nélküliség számos gyakorlati kérdést vet fel. Az alapjövedelem két tulajdonsága a kommentekben nem elméleti szinten kerül lehatárolásra, hanem többnyire a gyakorlati megvalósíthatóság felől közelítik meg a hozzászólók. Ahogyan a szakirodalmakban, úgy az elemzett kommentekben is megjelennek a gyakorlati megvalósíthatóság kérdéses pontjai: ki legyen a finanszírozó, milyen jóléti juttatásokat helyettesítsen, kire terjedjen ki a juttatás és milyen feltételeket határozzanak meg a juttatásban való részesüléshez. Ezek a szempontok szorosan kapcsolódnak a szakirodalmakban állandóságot mutató és általánosan elfogadott alapjövedelem definíció elemeihez, azonban attól jóval szűkösebben igyekeznek értelmezni a kommentelők, mind az univerzalitás, mind a feltétel nélküliség lehetőségét.

Emellett az elemzés eredményei alapján vizsgálatunk alanyai leggyakrabban ingyen pénzként értelmezik ezt a jövedelemtámogatást, amit igazol a szakirodalomban is dominánsan megjelenő motiváció és elosztás kérdéskörének alapjövedelemmel való összekapcsolása (Christensen 2008, Gilbert et al. 2018, Riedl 2020, McDowell – Ferdosi 2021).

A hozzászólások elemzése azt mutatja, hogy az univerzalizmus és a feltétel nélküliség két olyan tulajdonsága az alapjövedelemnek, ami vitatottá és nehezen elfogadhatóvá teszi ezt

az eszközt (Lee 2021). Két, a társadalom számára fontos szervezőelvről van szó, ami meghatározza a jelenlegi újraelosztási rendszer működését.

Amennyiben az univerzalitás kérdése megjelenik a hozzászólásban, akkor egyértelmű elutasítás tükröződik vissza. A kommentelők szerint az univerzalitás helytelen, hiszen túl költségessé tenné a juttatást. Makroszinten gazdasági szempontból megfizethetetlennek tartanak egy ilyen univerzális juttatást, így mikroszinten a saját társadalmi státusuk veszélyeztetését látják az alapjövedelem bevezetésében.

A másik fontos kérdés az alapjövedelem feltétel nélküliségének szempontja, melynek keretén belül a kommentelők hiányolják a munkakötelezettség elhagyását. Megítélésük szerint egy jóléti juttatás nem lehet független attól, hogy az egyén dolgozik-e vagy sem, hiszen, ha a juttatás nincs munkavállaláshoz kötve, akkor az a semmittevésre ösztönöz.

A kommentek elemzése során nem volt szükség a kutató által lehatárolt fogalmi pillérek meghatározására, így a kommentelők általános tájékozódása (például: hírolvasás, internetes tájékozódás) után kialakult fogalmi percepciók váltak elemezhetővé számunkra.

Összességében a hozzászólók fogalmi percepcióihoz kapcsolódó eredményeink összetett viszonyrendszerben állnak a szakirodalomban megjelenő domináns megközelítésmódokkal. A szakirodalom megadja az FNA definícióját, – ezeket az objektív tartalmi meghatározásokat ismerik is a kommentelők – amelyben az univerzalitás és a feltétel nélküliség hangsúlyos szerepben van, viszont a kommentelők épp ezeket kérdőjelezik meg a gyakorlati megvalósíthatóság kapcsán.

Kutatásunk alapján a feltétel nélküli alapjövedelemhez a következő jellemzőket kapcsolják a laikus kommentelők:

- ingyen pénzként kerül értelmezésre, motivációcsökkentő hatással ruházzák fel, így a munkavállalási kedvet negatívan befolyásoló eszköz;
- elvárásként fogalmazódik meg, hogy valamiféle jogosultsági követelményt, azaz feltételt is kapcsoljanak hozzá és csak azoknak biztosítsák, akik vállalni akarnak valamiféle társadalmi hozzájárulást (elsődlegesen munkavállalás);
- segélyként kerül értelmezésre, ami mindenki életében növeli az egyéni függőség megélését;
- elvárásként fogalmazódik meg valamiféle szelekciós elv kiválasztása az univerzalizmus elvével szemben, annak érdekében, hogy kevesebb ember részesüljön támogatásban, és így a támogatás összköltsége is alacsonyabb maradjon;
- értelmezését a mindennapi tevékenységek során gyűjtött személyes élmények, korábbi tapasztalatok és élethelyzet is befolyásolja, hiszen percepciókat vizsgáltunk, nem objektív tartalmi meghatározásokat.

4.2. Az alapjövedelem megítélésének vizsgálata a szentimentanalízis módszer segítségével

A feltétel nélküli alapjövedelem vizsgálata sok szempontból lehetséges, számos kiaknázatlan területe okán, ahogyan erre a szakirodalmi megközelítések is rávilágítottak. A kutatásunkban a feltétel nélküli alapjövedelem internetes hozzászólások elemzése általi megismerésére vállalkoztunk. Az írott kommentekben használt kifejezések alapján információt nyertünk arról, hogy az FNA fogalmát és tulajdonságait hogyan értelmezik és ítélik meg a laikus kommentelők.

A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos szubjektív jelentéstartalmak mellett azonban érdekes elemzési lehetőséget kínálnak az online kommentek abból a szempontból is, hogy milyen arányban jelenik meg ezekben az alapjövedelemmel kapcsolatos elutasítási és elfogadási attitűd. Ezen társadalompolitikai eszköz bevezethetőségével kapcsolatban fontos kérdés, hogy elutasítását milyen tényezők befolyásolják.

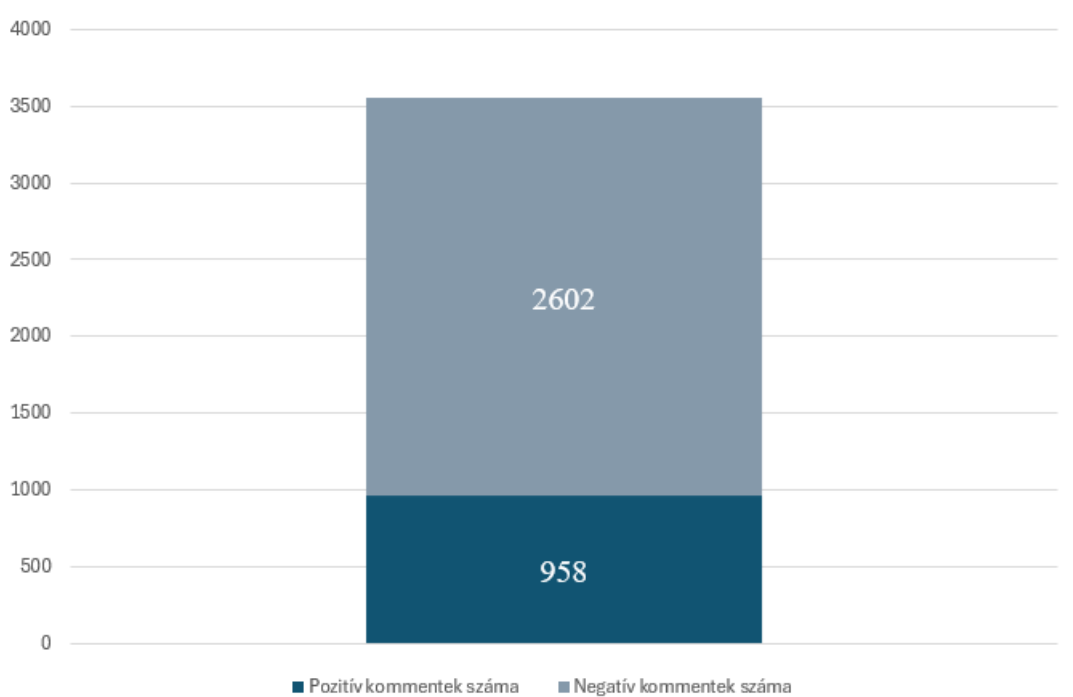
Lee (2018) a 2016-os European Social Survey (ESS) eredményeit elemezve azt találta, hogy kilenc országban a statisztikailag szignifikáns többség támogatta az alapjövedelem gondolatát (Belgium, Finnország, Magyarország, Írország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország, Portugália és Szlovénia) és számos olyan ország is akadt, ahol a vélemények egyenlően oszlanak meg (Csehország, Hollandia, Spanyolország és az Egyesült Királyság). Eszerint Magyarországon a válaszolók többsége (69,51%) támogatná az alapjövedelem bevezetését. A Dalia Research kutatása (2017) is azt mutatja, hogy a megkérdezett uniós állampolgárok magas százaléka (68%) támogatná a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetését és megszavazná azt.

Lee (2018) vizsgálataiban arra jutott, hogy a gyengébb jóléti állammal, nagyobb egyenlőtlenségekkel tarkított és gyengébb gazdasággal rendelkező országokban magasabb az alapjövedelem támogatottsága. Ettől eltérően mi azt tapasztaltuk az összes általunk elemzett komment polarizáltságát figyelembe véve, hogy a pozitív kommentek (958 darab) kisebb arányban jelennek meg, így a kommentek nagyobb része negatív (2602 darab) tartalommal íródott.

Az alapjövedelemre jellemző pozitív tartalmú kifejezéseket öt csoportba tudtuk besorolni: megvalósíthatóság, befogadás, igazságosság, létjogosultság és szabadság elnevezésekkel illettük ezeket az osztályokat. A feltétel nélküli alapjövedelem negatív jegyeit szintén öt osztályba tudtuk besorolni, melyek a pozitív jegyek ellentétpárjai: megfizethetetlen, kirekesztés, igazságtalanság, teljesítményelvűség és másodrangú lét.

5. ábra

Szentimentanalízis eredménye (db)

Forrás: Saját szerkesztés

A magas arányú negatív kommentek mögött részben az bújik meg, amit Mitrovic és munkatársai már 2011-ben megfogalmaztak, hogy a negatív érzelmi állapot kifejezésének képessége a virágzó online közösségek kulcsfontosságú hajtóereje. A negatív vélemények nagyobb érzelmi reakciókat váltanak ki és így nagyobb figyelmet vonzanak az online térben. Ezenkívül a közösségi média anonimitása és az azonnali közösségi jelzések hiánya feloldja és akár teljesen meg is szünteti a büntetéstől vagy az elítéléstől való félelmet, ami erőteljesen fokozhatja a negatív diskurzus élességét (Denegri-Knott 2006, Champoux et al. 2012).

A magas negatív kommentek számát támasztja alá Oh és munkatársainak eredménye (2023) is, miszerint az emberek a negatív hangvétellű cikkeket magasabb arányban olvassák el a híroldalakon. Így sejthető, hogy a negatív hangvétellű cikk elolvasása vagy videó megnézése hatással lehet az alapjövdelem értelmezésére és a hozzászólás hangvételére is, hiszen valamilyen szinten formálja a véleményt. A negatív információk egyre gyakoribbak a közösségi médiában (Zhao et al. 2020). Továbbá a negatív kommentek azért lehetnek túlsúlyban, mert az emberek sokkal kifejezőbbek a negatív értékítéletek kifejezésekor, így hosszabbak lesznek a negatív kommentek (Bashri – Kusumaningrum 2017).

Ez az elutasító megközelítés negatívan befolyásolhatja az alapjövdelem tágabb megítélését is. A márkaértékelések hatásával foglalkozó szakirodalmakból látható, hogy a pesszimista kommentek intenzitásától függően negatív szájról szájra terjedő információkat

eredményez, ami rontja az adott márka megítélését (Hollebeck – Chen 2014). A negatív elköteleződést a kérdéses témához kapcsolódó kedvezőtlen gondolatok, érzelmek és viselkedési elemek képezik. A negatív elkötelezettség tehát aktiválást, elmélyülést és szenvedélyt is magában foglal. Kedvezőtlen kognitív (például negatív előítéletek, cinizmus), érzelmi (például gyűlölet, félelem, neheztelés, szégyen, megaláztatás) és viselkedési hajlamokon (például negatív vélemények és bojkottálás) keresztül nyilvánul meg (Juric et al. 2016). Különösen a közösségi médián belül lehet problémás ez a megközelítési mód, tekintettel az online közösségi terek erősen hálózatos jellegére, valamint arra, hogy az informális kommentelők által generált információkat gyakran megbízhatóbbnak tekintik, mint a formális márkakommunikációt (Richins 1984). A hozzászólásokat olvasók úgy gondolják, hogy ezek a kommentek valós tapasztalatokon, megéléseken alapulnak. Az erőteljes online negatív elköteleződés a téma iránt tehát negatívan befolyásolhatja azok véleményét is, akik még nem hallottak a feltétel nélküli alapjövedelemről, ezért igyekeznek tájékozódni a témában.

Annak oka, hogy több, mint kétszerese a negatív értékítélet a pozitív hozzáállásnak az is lehet az oka, hogy a médiában az újszerűnek és kiszámíthatatlannak tűnő témák a társadalom idealizált rendjét veszélyeztető kockázatként kerülnek feldolgozásra (Kitzinger 2000). Az FNA bizalmatlanságot vált ki az egyénekből. Bevezethetősége számtalan kérdést vet fel, az ezen eszközzel kapcsolatos diskurzusok tele vannak kételyekkel és megválaszolatlan kérdésekkel. Ezek a kérdések az emberi élet egyik legkényesebb és legmeghatározóbb területéhez, az egzisztencia fenntartásához kapcsolódnak. Az emberek életében a fenyegetettség érzése az egzisztenciális kiszolgáltatottság kérdéskörében a legerősebb, hiszen emberi természetünkől ered létfenntartásunkra való állandó törekvésünk (Policy Agenda 2018). Ennek értelmében a negatív értékítélet magas aránya logikus reakcióként mutatkozik a kommentelők válaszaiban.

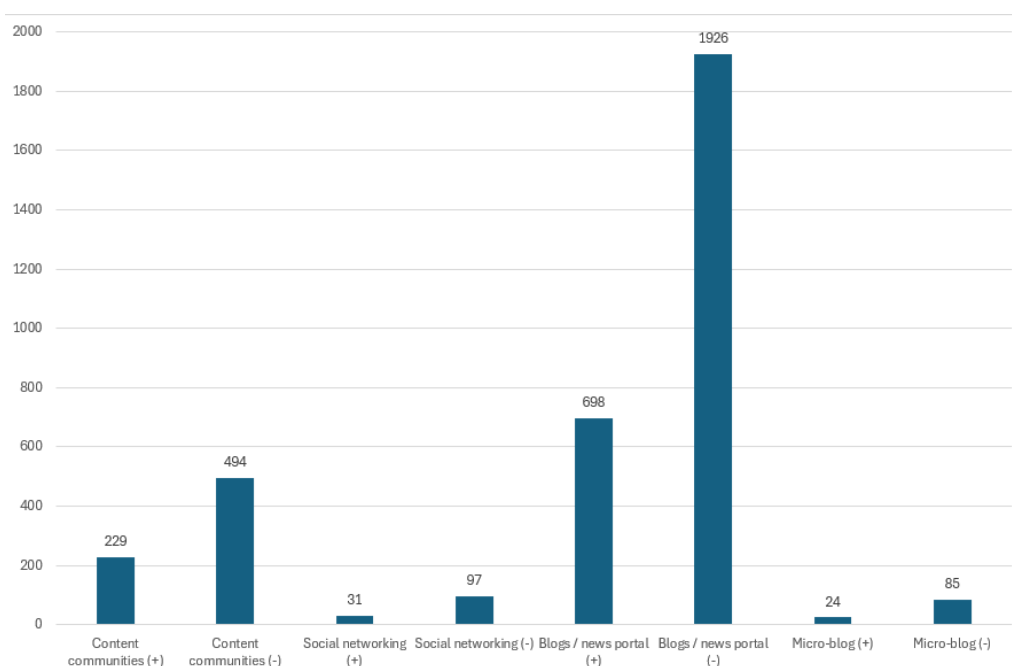
A feltétel nélküli alapjövedelemmel szembeni attitűdök

A 6. ábra szemlélteti az összegyűjtött kommentek polaritását az érintett közösségi média oldalak szerinti bontásban. A közösségi média platformokat felhasználásuk szerint négy csoportba tudjuk sorolni: tartalmi közösségek (YouTube, Instagram), közösségi hálózatok (Facebook, LinkedIn), blogok (Reddit, Quora) és mikroblogok (Twitter, Tumblr) (Kashif et al. 2017). Mi is eszerint a felosztás szerint rendeztük eredményeinket, annyi módosítással, hogy az adatok gyűjtése során mi nem fókuszáltunk a hagyományos értelemben vett blogokra (mint például a Reddit), mivel hazánkban ezek most vannak felívelőben. Fontos információt hordoznak ezek az oldalak is, mivel az online fórumokon a negatív gazdasági és társadalmi hatásokkal kapcsolatos aggodalmak dominálhatnak, hiszen ezeken a felületeken az emberek kibeszélhetik az őket leginkább aggasztó témákat. A gyűjtés során így a blogok csoportját

esetünkben a blog gyűjtőoldalak és a hírportálok híreihez írt kommentek alkotják. A 6. ábra alapján evidensnek látszik, hogy a hírportálok és blogok összevont csoportjában született kommentek között a legmagasabb a negatív kommentek száma (1926 db). Ezt a nagyon kiugró és magas értéket a YouTube kommentszekciójában született hozzászólások csoportja követi (494 db). Alig van különbség a Facebook (97 db) és a Twitter (85) felületén íródott negatív kommentjeinek mennyisége között.

6. ábra

Szentimentanalízis eredménye domain nevek szerint (db)

Forrás: Saját szerkesztés

A negatív kommentek túlnyomó többsége okán ezek mögöttes tartalmát érdemes megvizsgálni. A negatív elkötelezettségnek háromdimenziós keretét ismeri el szélesebb körben a szakirodalom (Lievonon et al. 2023), mely keret látható teszi, hogy a negatív elkötelezettség ugyanazokat a mozgatórugókat és dimenziókat (affektív, kognitív és viselkedés) mozgatja meg, mint a pozitív elköteleződés.

A negatív elköteleződés kognitív dimenziója egyesíti az egyén tapasztalatait, érdeklődését és figyelmét egy fókuszpontban (Juric et al. 2016, Naumann et al. 2020). A negatív elköteleződés affektív dimenziója az egyén negatív érzelmi reakcióit foglalja magában. A negatív elkötelezettség viselkedési dimenzióját általában az elköteleződés tárgya felé tett aktív, szándékos és céltudatos cselekvésként fejezik ki.

Az empirikus eredményeink – a szentimentanalízis révén rendelkezésünkre álló adatbázis – alapján, három dimenziót tudunk elkülöníteni kézi csoportosítással a negatív

elköteleződés kapcsán, melyek a feltétel nélküli alapjövedelemhez kötődő manifeszt megnyilvánulásokat és érzelmi intenzitást mutatják. A csoportosítás kiindulópontját Lievonen és munkatársainak (2023) munkája képezte, melyet saját kutatásunkra formáltunk.

4. táblázat

A negatív elkötelezettségi magatartás három kategóriája

	Negatív vélemény – információ fókuszú	Igazságkereső panasz – igazságosság fókuszú	Retorziós elvárás – indulat fókuszú
Kognitív dimenzió	tájékoztató jellegű komment, melynek írója megoszt egy hivatkozást (például egy cikk elérhetőségét), ennek elemzésével felállít egy helyzetképet, amivel alátámasztja saját érvelését	a komment tartalma konkrét kritikát fogalmaz meg a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban	a komment tartalma nem tartalmaz konkrétan megfogalmazott kritikát a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban
Affektív dimenzió	alig figyelemre méltó állapot, melynek során a komment írója a negatív információkra összpontosít	kissé elégedetlen és kiábrándult a komment írója a témával kapcsolatban	agresszív állapot, melyet a düh és a heves felháborodás jellemez a témával kapcsolatban
Viselkedési dimenzió	a téma megismerésének fokozása a többi szereplő számára	személyes célok érvényesítése a kialakuló helyzetben	általános felhívás a többi szereplő számára a témával kapcsolatos kollektív negatív cselekvésre

Forrás: Saját szerkesztés Lievonen et al. (2023) alapján

Az első kategóriában azok a kommentek kapnak helyet, amelyek negatív véleményt fejtenek ki, melyet konkrét információkra, adatokra alapoznak. Három alapvető tulajdonsága van ennek az információ fókuszú és alacsony érzelmi intenzitással jellemezhető csoportnak:

- tájékoztató jellegű komment, melynek írója megoszt egy hivatkozást (például egy cikk elérhetőségét), ennek elemzésével felállít egy helyzetképet, amivel alátámasztja saját érvelését (kognitív dimenzió);
- alig figyelemre méltó állapot, melynek során a komment írója a negatív információkra összpontosít (affektív dimenzió);
- a téma megismerésének fokozása a többi szereplő számára (viselkedési dimenzió).

Ahhoz, hogy az egyén valamilyen véleményt tudjon kialakítani egy kérdéses témában, ahhoz szüksége van információkra. A véleménykialakítás során különös hangsúlyt helyeznek a negatív információkra (Berezina et al. 2016). Ugyanis ezeknek a megítélése segít eldönteni, hogy az egyén mennyire tud azonosulni a témával, vagy a negatív vélekedések meggyőzőnek bizonyulnak és az elutasítók oldalára állítják az illetőt.

A begyűjtött negatív vélemények a tartalmuktól függetlenül (lehetnek akár alacsonyabb minőségűek, melyek szűkölködnek az információkban, de akár informatívabbak is lehetnek) erőteljesen befolyásolják az egyén attitűdjének kialakulását (Lee et al. 2008). A kommentek között találhatunk olyanokat, amik csak egy-egy weboldal elérhetőségét másolták be, magyarázatok nélkül. Ezekről a kommentek tisztítási folyamata során meg is váltunk. Számunkra jóval értékesebbek azok a kommentek, amik során a bemásolt anyagot értelmezni is próbálták. A megosztott linkek többsége valamelyik híroldal cikkére irányította az olvasót, így ezeknek a tartalmaknak a hatása kirajzolódik a kommentekben is, az olyan kifejezések átvételével, mint: „*társadalmi védőháló*” vagy „*szociális innováció*”. Ezek az értelmezések és tartalmak is szerepet játszhatnak az olvasók későbbi fogalomértelmezésében és ezeket az információkat használják fel későbbi döntéshozatali magatartásuk alátámasztására (Lievonen et al. 2023).

Ez a csoport elsősorban normatív érvekre alapozza érvelését. Ezek az értékekre, az igazságosság kérdéseire és a legitimitás normáira épülnek (Wendler 2016). Érvelésüket az alapjövedelem feltétel nélkülisége köré építették. Igyekeznek felhívni a többi kommentelő figyelmét az alapjövedelem feltétel nélküliségének jelentésére, melynek középpontjában az áll, hogy „*mindenkit megillet a juttatás, tekintet nélkül a jövedelmi helyzetre vagy más egyéb feltételre*”. Ezt a fogalmi lehatárolást mégis igyekeznek háttérbe szorítani és különösen erősen fókuszáltak arra, hogy kik tartozzanak a jogosultak körébe és mik legyenek a hozzáférés feltételei.

Az alapjövedelemmel szembeni negatív érvelésüket a jelenlegi szociális biztonság hiányosságainak hangsúlyozásával próbálták meg alátámasztani. Kiemelve, hogy a jelenleg működő jóléti állam is a hátrányos helyzetű emberek számára kedvezőtlenül működik, melyet adatok mellékelésével igyekeztek megindokolni. Ez a kedvezőtlen működés pedig elveti annak lehetőségét, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem megvalósítása sikeres legyen, hiszen érvelésük szerint a jóléti állam jelenlegi működése is azt mutatja, hogy alkalmatlan lenne egy alapjövedelem típusú juttatás finanszírozására.

A jelenlegi gazdasági és társadalmi folyamatokat (például a pandémia hatását) negatívan ítélik meg, melyben elképzelhetetlennek tartják az alapjövedelem bevezetését. Ehhez a „*gazdasági fenntarthatatlanságot*” és a „*munkaerőpiaci torzító hatásokat*” kapcsolják. Úgy vélik, hogy az „*alapjövedelem bevezetése hosszú távon megterhelheti a költségvetést*” és „*elriaszthatja az embereket a munkavállalástól, csökkentve a gazdasági aktivitást*”. Ennek alátámasztásához a világ különböző országaiban futó pilot programokkal kapcsolatos cikkekre hivatkoznak, és azok rövid időtartamára és költségességére hívják fel a figyelmet. Úgy értékelik, hogy a kísérleti projektek az alapjövedelem „*társadalmi és gazdasági életre gyakorolt*

negatív hatásaira világitanak rá”. Az ellenzők információ alapú érvelése gyakran tehát a gazdasági fenntarthatóságra (például finanszírozási problémák) és a társadalmi normák destabilizációjára összpontosít (például *„ki fog dolgozni?”*).

A második kategóriában olyan kommenteket találhatunk, amelyek az igazság kereső panasz kategóriába sorolhatók, azaz igazságosság fókusszal születtek és mérsékelt érzelmi intenzitással. A csoport főbb tulajdonságai a következők:

- a komment tartalma konkrét kritikát fogalmaz meg a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban (kognitív dimenzió);
- kissé elégedetlen és kiábrándult a komment írója a témával kapcsolatban (affektív dimenzió);
- személyes célok érvényesítése vezérli a kialakuló helyzetben (viselkedési dimenzió).

Az ebbe a csoportba sorolható vélemények valamilyen elégedetlenséget vagy társadalmi dilemmát próbálnak megfogalmazni, melyet azáltal tudnak megtenni, hogy mögöttes attitűdjeikre, hiedelmeikre és percepcióikra támaszkodnak (Lievonen et al. 2023). A csoport tulajdonságaiból az is látható, hogy az igazságosságra törekvő panasz kategória személyes célok elérésére törekszik negatív kritikáival, így ezekhez a kommentekhez az első kategóriához képest erősebb, de még mérsékelt szintű érzelmi intenzitás társul. Lievonen és munkatársai (2023) úgy vélik, hogy ennek a csoportnak az érvelését az olvasók kevésbé találják meggyőzőnek. Ugyan megfogalmazzák konkrét kritikákat a téma kapcsán, azonban azokat kevésbé tudják alátámasztani, mint az első csoportba sorolható kommentek, ahol döntő jelentősége van az információknak, amikre alapozzák érvelésüket. Így ugyan a második csoport érvei indokoltnak tűnnek, de mégis kevésbé konkrétak, és így kevésbé meggyőzőek, mivel a negatív információk sokkal hitelesebbek, ha specifikusabb, azaz konkrét jellemzőkhöz vagy tulajdonságokhoz kapcsolódnak (Maheswaran – Meyers-Levy 1990).

Az ehhez a csoporthoz kapcsolódó kommentek az első csoporthoz hasonlóan túlnyomórészt normatív érvekre támaszkodnak. A megvalósítás következményeihez kötötték érvelésüket (Legein et al. 2018). Fókuszukban a reciprocitás alapelvének kérdésköre jelenik meg az igazságosság keresésük során. Hangsúlyozva azt, hogy alapjövedelem esetén a társadalomban növekedne a passzív viselkedés kockázata és ezzel a potyautas szereplők aránya is, így fontosnak tartják az egyéni érdem megfelelő jutalmazását.

Az alapjövedelem kapcsán panaszként fogalmazódik meg, hogy megszünteti az egyéni felelősségvállalás fontosságát, hiszen *„anyagi biztonságot nyújt azoknak is, akik nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy saját életükről gondoskodjanak*”. A „potyautas” kifejezés használata mögött az az értékelés rejlik, hogy az alapjövedelem révén az állam olyan embereket támogatna, akik *„nem járulnak hozzá a gazdaság és a társadalom működéséhez*”, így

„haszonélvezőknek” minősíti őket a kommentelők ezen csoportja. Ennek alapja, hogy „igazságtalannak érzik, hogy adójuk olyan embereket támogat, akik nem kapcsolódnak be a munkaerőpiac működésébe”. Ebben az értelmezésben az alapjövedelem jutalmazná azokat, akik nem dolgoznak, miközben a keményen dolgozó emberek nem kapnak méltányosabb jutalmat. Ez a minősítés személyes sérelmeken alapszik, különösen olyanok részéről, akik úgy érzik, hogy jelenlegi pozíciójukban munkájuk nem megfelelően elismert.

A harmadik kategóriába a retorziós elvárásokat megfogalmazó kommentek sorolhatók, melyek így erős indulati fókusszal bírnak és magas érzelmi intenzitással és destruktív magatartással járnak együtt. A három alaptulajdonságuk a következő:

- a komment tartalma gyakran nem tartalmaz konkrétan megfogalmazott kritikát a feltétel nélküli alapjövedellel kapcsolatban (kognitív dimenzió);
- agresszív állapot, melyet a düh és a heves felháborodás jellemez a témával kapcsolatban (affektív dimenzió);
- általános felhívás a többi szereplő számára a témával kapcsolatos kollektív negatív cselekvésre (viselkedési dimenzió).

Az ezen csoport által megélt ellenségesség akkor merül fel, amikor a kommentelő saját önbecsülését érzi megsértve (Smith 2013). Az így kiváltott harag a negatív online hozzászólások kulcseleme, mint affektív mozgatórugó működik (Coombs – Holladay 2012). A feltétel nélküli alapjövedellel kapcsolatos kommentek esetében ez a magatartás gyakran párosul ironikus elutasítással és vulgáris szavak alkalmazásával, vagy az alapjövedelem lehetséges következményeinek és a jelenlegi juttatási rendszer negatívumainak párhuzamba állításával vagy az is előfordulhat, hogy az elutasítás alátámasztásának nincs konkrét oka megfogalmazva. A digitális világban a kommentelő érezheti úgy, hogy hiányoznak a társadalmi normák, amik elvárásként lennének jelen, véleményük alátámasztásával és igazolásával kapcsolatban.

Az erősen negatív, gyakran lekicsinylő megnyilvánulások csökkentik a többi olvasó számára a kommentelő hitelességét (Kim – Gupta 2012), ezt a tendenciát erősítik fel az olyan szavak hangsúlyozása, mint „balhé, ingyenélő, hazavág, szégyen”. A hitelességet és a komment informatív tartalmát az is aláássa, hogy gyakran nem fogalmazzák meg konkrétan kritikájukat. A problémát súlyosbíthatja, hogy a közösségi média színteret kínál azoknak a kommentelőknek, akik ki akarják fejezni elégedetlenségüket és széles körben szeretnék is népszerűsíteni (Dolan et al. 2016).

Az ezen csoport által alkalmazott retorika az alapjövedelmet mint veszélyes, romboló erőt jeleníti meg („a társadalmi rend lerombolója”), ami aláássa a munkára épülő társadalmi

struktúrákat. Az ilyen kifejezések arra buzdíthatnak másokat, hogy aktívan lépjenek fel az alapjövedelemmel szemben, akár a politikai nyomásgyakorlás szintjén is.

E mögött a kategória mögött pragmatikus megfontolások állnak. Ezek gyökerei a politikai, jogi és gazdasági erőforrások megszerzésére vagy elvesztésére vonatkozó döntések eredményeire vonatkoznak (Wendler 2016). A legerőteljesebb ellenérzést az alapjövedelem feltétel nélküli és univerzális tulajdonsága adja (Legein et al. 2018). Elsősorban a munkavállalás kritériumának hiányát sérelmezik a kommentek írói, melynek oka a munka által meghatározott jövedelemelosztás központi szerepe gondolkodásunkban. Ezt dühös bírálatban fogalmazzák meg, miszerint az alapjövedelem *„jutalmazza a lustaságot”* és *„ösztönzi a semmittevést”* és arra buzdítanak, hogy mások is ítéljék el azokat, akik nem dolgoznak.

Ehhez a kategóriához kapcsolódik két negatív kifejezés használata, a *„parazita”* és *„élősködő”*. Ezek a kifejezések azokat célozzák, akik a kommentelők szerint *„élősködnek a szociális ellátórendszeren”*. Ezen szavak használatával a hozzászóló célja az, hogy dühöt és ellenségeskedést gerjesszen a segélyezettekkel szemben. Az ilyen kifejezések gyakran uszító jellegűek, és arra ösztönzik az embereket, hogy ellenségesen viszonyuljanak a szociális juttatások hasznélvezőivel szemben.

Továbbá az univerzalitás szempontjából az alapjövedelem rendszerét *„pazarlásnak”* tekintik. Ez dühös reakciókat vált ki azokból, akik úgy érzik, hogy egy ilyen juttatással az *„állam helytelenül használná fel az adófizetők pénzét”*, így ezek a típusú kommentek arra buzdítanak, hogy mások is *„tiltakozzanak az ilyen típusú adóterhek ellen”*.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a kommentek között az alacsony érzelmi intenzitású kommentektől a mérsékelt érzelmi intenzitáson át a magas érzelmi intenzitásig minden típus képviseltette magát. A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos érveléseket három stílus határozta meg: a negatív vélemények, amiket konkrét információkra alapoztak, az igazságkereső panasz és a retorziós elvárású igények, amelyeket az indulatok vezéreltek.

4.3. Az alapjövedelem domináns témái

A feltétel nélküli alapjövedelem vizsgálata sok szempontból lehetséges, amihez hozzájárul, hogy a szüntelen változó gazdasági és társadalmi folyamatok időről időre új megvilágításba helyezik, így rendelkezik néhány feltárandó területtel, melyet érdemes körül járni szociológiai aspektusból. Jelen kutatásban a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos percepciók megismerésére vállalkoztunk, melyek hasznos információkat hordozhatnak az elosztási elvek terén működő preferenciákkal kapcsolatban is.

Annak a kérdésnek a vizsgálatához, hogy az online kommentekben az FNA, mely dimenziói játszanak uralkodó szerepet az osztályozás (felügyelt módszer) és a csoportosítás

(felügyelet nélküli módszer: topikmodellezés eszköze) módszerére támaszkodtunk. A topikmodellezés módszerével igyekeztünk beazonosítani a kommentelők percepcióiban a domináns megközelítési módokat a feltétel nélküli alapjövedelemmel, mint elosztási alternatívával kapcsolatban. Az osztályozás során kapott eredmények pedig megmutatták, hogy a domináns megközelítések milyen attitűdökre épülnek, amik motiválhatják vagy hátráltathatják az FNA bevezethetőségét. A 5. táblázat mutatja a topikmodellezés és osztályozás során kapott eredmények összefüggéseit.

Elsőként az LDA által kapott csoportosítást elemezzük, ahol a topikmodellezés módszere engedi, hogy ugyanaz a szó több témában is jelen legyen. Az 1. számú témának a materiális-központú klaszter elnevezést adtuk. A 2. téma szavai a nyereség-központú klaszter témát írják le. A 3. számú témába olyan szavak tartoznak, mint munka, dolgozik, csinál, munkahely vagy keres, amik egyértelműen a munka-központú témához kapcsolódnak. A 4. téma a makrostruktúra különböző elemeire utal. Az 5. téma pedig a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos kihívás-központú fókusz eredményezte.

5. táblázat

A csoportosítás és osztályozás eredményei

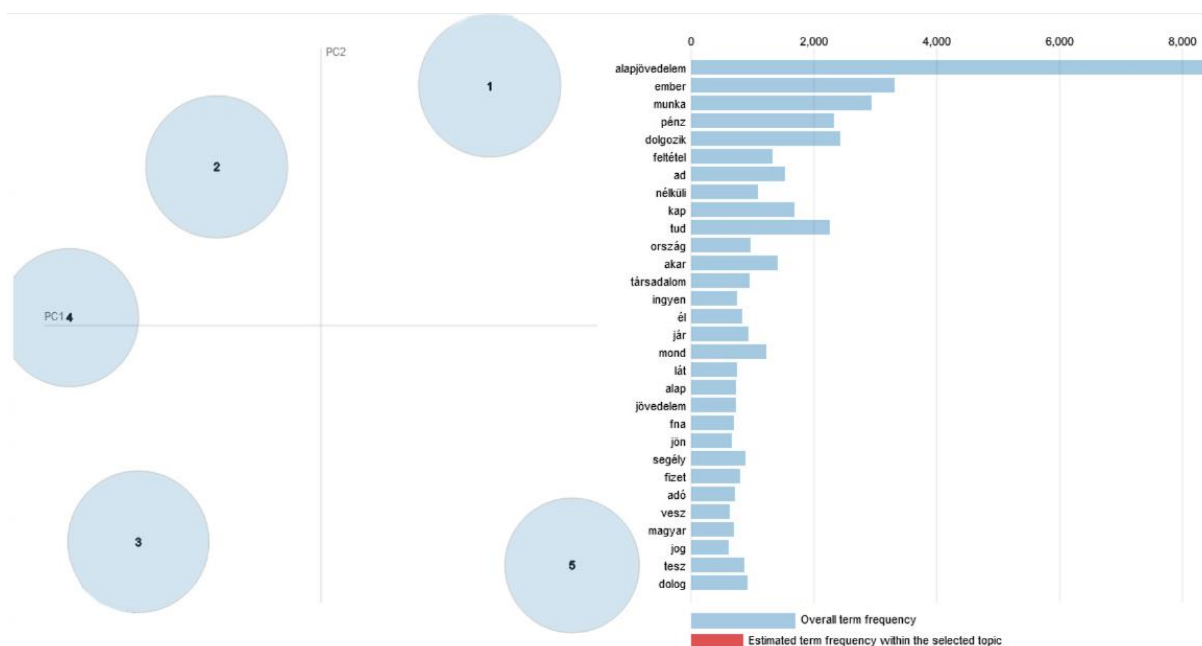
Téma azonosítója	Kifejezések	Csoportosítás címkéi	Osztályozás eredménye
1. téma	kap; segély; fizet; jövedelem; alap; fna; adó; szociális; gyerek; forint; állam; összeg; válasz; nyugdíj; munkanélküli; támogatás; forint; millió; havi; rendszer	materiális-központú klaszter	Univerzalitás: befogadás (+); kirekesztés (-)
2. téma	társadalom; lát; rendszer; világ; kérdés; társadalmi; bevezetés; gazdasági; működik; probléma; helyzet; szint; tart; megoldás; érték; rossz; jelent; hoz; rész; állam; kapitalizmus; hatás; többség; piac	nyereség-központú klaszter	Szubjektív jólét: szabadság (+); másodrangú lét (-)
3. téma	ember; munka; dolgozik; él; dolog; tud; élet; akar; robot; csinál; rész; szeret; emberi; dolgozó; munkahely; ér; kevesebb; szükség; megy; termel; keres; mond; munkaerő; nap; óra; végez; tömeg	munka-központú klaszter	Normarendszer: létjogán elv (+); teljesítményelv (-)
4. téma	pénz; tud; ad; ország; mond; akar; tesz; magyar; vesz; ért; kormány; vezet; Magyarország; család; hisz; európai; jut; beszél; eu; gazdag; baj; fizetés; szabad; hatalom; fidesz; szegény; tart	makrostruktúra-központú klaszter	Finanszírozhatóság: megvalósíthatóság (+); megfizethetlenség (-)
5. téma	alapjövedelem; feltétel nélküli; jár; ingyen; jön; jog; kap; bevezet; ötlet; támogat; megy; ír; értelem; alanyi; járó; oszt; megkap; kísérlet; cigány; réteg; gondolat; minimálbér; hal; föld	kihívás-központú klaszter	Feltétel nélküliség: igazságosság (+); igazságtalanság (-)

Forrás: Saját szerkesztés

Az *LDavis* biztosítja a témaeloszlás grafikus megjelenítését. A 7. ábra vizualizációs eredménye szemantikailag különálló témákat jelenít meg, ami a témák minőségét jelzi (Brzustewicz – Singh 2021). A buborékok, azaz a témák közötti távolság a szemantikai hasonlóságot vagy eltérést mutatja.

7. ábra

Az LDA vizuális ábrázolása

Forrás: Saját szerkesztés

Látható, hogy a buborékok méretüket tekintve nagyon hasonlóak, tehát hasonló gyakorisággal jelennek meg a kommentekben az egyes témák. Ez köszönhető annak, hogy adatbázisunk viszonylag rövid kommenteket tartalmaz és maga az adatbázis is kicsinek tekinthető. A buborék mérete mutatja a téma kiemelkedőségét a releváns szavak gyakorisága alapján (Brzustewicz – Singh 2021).

A 2. téma és a 4. téma viszonylag közel állnak egymáshoz, mivel mindkét téma a makrostruktúra bizonyos elemeit érinti. Ennek oka, hogy a nyereség-központú klaszter során az alapjövedelemhez társított előnyök nem csupán egyéni szinten fogalmazódnak meg, hanem a makrostruktúra szempontjából.

A témák között a kifejezés gyakoriság (*term frequency*) tekintetében láthatunk különbségeket. Ez alapján az első téma a munka-központú klaszter, hiszen ebben kapott helyet a legtöbb domináns kifejezés, ami azt jelenti, hogy a leggyakrabban előforduló szavak nagy része megjelenik ebben a csoportban. E tekintetben a második helyre a makrostruktúra-központú klaszter kerül, ebben is gyakoriak az olyan szavak, amelyek nagy gyakorisággal jelentek meg a hozzászólásokban. A harmadik helyre a kihívás-központú klaszter kerül, míg a negyedik (materiális-központú klaszter) és ötödik hely (nyereség-központú klaszter) közel azonos arányban tartalmaz gyakran megjelenő kifejezéseket. Ez az eredmény a munkavállalási motivációval és finanszírozhatósággal kapcsolatos gondolatok dominanciáját mutatja az elemzett kommentekben az alapjövedelemmel kapcsolatban.

A következőkben az öt klasztert igyekszünk bemutatni, külön rávilágítva az adott csoport által elfogadhatónak vélt elosztási elvekre, illetve arra, hogy az osztályozás eredményeként a domináns megközelítések milyen attitűdökre épülnek.

A materiális-központú klaszter jellemzői

Ezt a csoportot a rá jellemző kommentek szerint a pénz központi szerepbe helyezése írja le elsődlegesen. Ennek kiindulópontja az egyén anyagi biztonságra való törekvése és annak az elvárásnak a megfogalmazása, hogy ez garantálva legyen számára. A hozzászólásokban hangsúlyozásra kerül a gazdasági növekedés fontossága, ami nélkülözhetetlen az állam megfelelő működéséhez, és így az egyéni megélhetés biztosításához is.

A kommentelők előtérbe helyezik a már létező jóléti rendszereket és transfereket, mint a segély vagy a nyugdíj. Elsődleges céljuk az, hogy *„csak azok kapjanak segítséget és támogatást, akik valóban rászorulnak”*, azaz *„képesek bizonyítani rászorultságukat”*. A status quo fenntartására való törekvés tehát fontos szempont ezen csoport értékrendszerében, melyhez az *„alapjövedelem nem képes hozzájárulni”*. A feltétel nélküli alapjövedelem segéllyel való özszemosása ebben a csoportban kimagasló. Ennek oka, hogy az alapjövedelmet olyan jövedelemkiegészítő eszköznek tekintik, ami egy *„minimális szintű megélhetést tenne lehetővé a leghátrányosabb emberek számára”*.

A materiális nézőpontú hozzászólók elvetik az univerzális tulajdonságát az alapjövedelemnek. A teljes *„univerzalizmust megfizethetetlennek és költségesnek”* bélyegzik meg, aminek bevezetése csak a *„gazdasági hatékonyság rovására valósítható meg”*, mert nem célzottan a rászorulókat támogatja. A pénzügyi fenntarthatatlanság kritikája arra utal, hogy az univerzális alapjövedelem bevezetése óriási költségekkel járna, amelyek hosszú távon fenntarthatatlanok lehetnek. Ezen aggályok gyakran azt sugallják, hogy *„az állam vagy túlzott adóemelésre kényszerülne, vagy jelentős költségvetési hiányokkal kellene szembenéznie”*.

Annak érdekében, hogy az emelkedő költségeket elkerüljék szabályoznák, hogy ki az, aki részesülhet az alapjövedelemben. Azt is állíthatják, hogy az univerzális juttatások *„pazarlók és nem hatékonyak”*, mivel *„olyan emberek is megkapják őket, akik nem szorulnak rá”*.

Az ebbe a kategóriába eső kommentelők úgy vélik, hogy az univerzális alapjövedelem *„nem veszi figyelembe a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeket”*, így az a gyakorlatban még inkább erősítheti az elosztási egyenlőtlenségeket, mivel a *„vagyonosabbak is ugyanúgy részesülnének az alapjövedelemből”*. Az erőforrások célzott elosztását szorgalmazzák, amit a gazdasági hatékonyság elvére alapoznak és a költségek igazságtalan szétterítésének negatív hatásait erősítik fel.

Segélyként kategorizálják az alapjövedelmet és hangsúlyozzák, hogy mindenképpen „jó magaviselethez” szükséges kötni a juttatás odaítélését, mivel ezzel is szűrhető a kedvezményezettek köre, így csökkenthető a juttatás költsége. Az elutasítás központi érve tehát, hogy a kommentelők úgy vélik, a juttatás és az ehhez kapcsolódó jogok nem járhatnak automatikusan mindenkinek, hanem érdemeken, például a munkához való hozzájáruláson, vagy egyéb társadalmi elköteleződésen kell alapulniuk.

A rászoruló embertársaik jólétéről nem mondanának le, így törekcszenek az igazságos elosztás megvalósítására. Így a társadalmi szolidaritás és tolerancia értékei csak az általuk meghatározott keretek között minősülnek elfogadhatónak és támogathatónak. Az univerzális jelző eltörlésével párhuzamosan a hátrányos helyzetűek segítségének igénye süllyeszti le értelmezésükben az alapjövedelmet a segély kategóriába. Általában az emberek támogathatják a közoktatást vagy az univerzális egészségügyi ellátás biztosítását, de ez nem jelenti azt, hogy a készpénzes univerzális juttatást is fogják (Lee 2021). Sok esetben az emberek az alapjövedelem ötletét a jelenlegi szegénységcsökkentő programok kiegészítőjeként érzékelik, és nem radikális alternatívaként látják, amely minden más szociális juttatást kiváltana.

Úgy tűnik tehát, hogy a status quo érdekében ez a csoport képes elfogadni a szükségletekhez igazodó elosztási elvet, azaz, hogy azok kapjanak többet, akiknek a legnagyobb szüksége van rá. Ennek alapja, hogy az egyéni biztonságigényen túl a társadalmi stabilitás is fontos elvárásként jelenik meg a hozzászólásokban, melyet az erkölcsi köteleesség motivál. Fontosnak ítélik meg a hozzászólók, hogy a gyerekek, az idősek és azok a munkanélküliek, akik önhibájukon kívül kerültek ebbe az állapotba azok megfelelő támogatásban részesüljenek. Tehát a rászorultsági elvnek érvelésük szerint van létjogosultsága. Az ezen csoport által képviselt szolidaritás tehát kirekesztő jellegű a társadalom bizonyos csoportjaival szemben, hiszen szubjektíven ítélik meg és visszavonhatónak tartják, felerősítve néhány csoport dezintegrációját (Takács 2019).

Vélekedésük kiindulópontja az, hogy mindenki, aki részesül valamilyen társadalmi erőforrásban, annak kölcsönösen szerepet kell vállalnia a társadalmi erőfeszítésekből is (Rawls 2001, McKinnon 2006). Az, hogy sokan ezt a hozzájárulást hiányolják a feltétel nélküli alapjövedelemből növeli az egyének félelmét elfogadásával kapcsolatban, mivel nemcsak azzal a veszéllyel fenyeget, hogy jövedelem-újraelosztási rendszerünk átalakulásával járna a bevezetése (Van Parijs 2018), hanem a hozzájuk kapcsolódó értékekben és attitűdökben is elmozdulás következhetne be. Ennek a félelemnek az alapja, hogy az európaiak közös kultúrában osztoznak és egyetértenek abban, hogy a szociális juttatások csak megérdemelt alapon járjanak, egyedüli rokonszenvet csak az idősek, a betegek és a fogyatékkal élők felé mutatnak (Van Oorschot 2006).

A kommentek esetén a materiális vonások hangsúlyozásában tetten érhető a minél magasabb presztízs és társadalmi státus elérésére való törekvés, melynek alapja az erőforrásokkal való rendelkezés. Ennek a csoportnak a látható jellemzői tehát a dominanciára való törekvés és a pénzbeli biztonság kontrolljának elvárása. A 2008-as pénzügyi válság, majd a 2010-es euróválság, a 2020-as járványhelyzetet követő gazdasági problémák mindegyike felértékelte a létbiztonság kérdéskörét, hiszen alapélménnyé vált a létbizonytalanság. Mindezek a folyamatok erősítik a materiális értékek fontosságát az emberek életében. Az egzisztenciális biztonság megkérdőjeleződése előtérbe helyezi a vagyoni és jövedelmi problémákat, ami a materiális és létbiztonsággal összefüggő értékek megerősödését eredményezi. 2020 decemberében Szabó és munkatársainak kutatása (2021) is azt mutatta, hogy a materiális szükségletek elsődlegesek a magyar társadalom számára, de kiemelték, hogy a posztmateriális értékek sem elhanyagolhatóak, csupán másodlagosak.

A topikmodellezés módszerével igyekeztünk beazonosítani a kommentelők percepcióiban a domináns megközelítési módot (materiális fókusz) a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban, mint elosztási alternatívával kapcsolatban. Az osztályozás során kapott eredmények pedig megmutatták, hogy ez a domináns megközelítés milyen attitűdökre épül, amik motiválhatják vagy hátráltathatják az FNA bevezethetőségét.

Látható, hogy az alapjövedelem egyik pillére az univerzalitás két oldalról közelíthető meg. Nagy különbség tapasztalható az univerzalitás két szélső értéke között: a kirekesztés (univerzalitás negatív dimenziója) a harmadik leggyakoribb értéke az alapjövedelemmel szembeni negatív ítéleteknek, míg ellentéte, a befogadás (univerzalitás pozitív dimenziója) a legkisebb értéket képviseli az osztályozás eredménye szerint.

Az univerzalitás negatív dimenziójára az erőteljes bűnbakképzési mechanizmus jellemző. Ez egyfajta tömeglélektani jelenségnek tekinthető, melynek során pontosan azon egyéneket nevesítik meg a problémák okozóiként, akik azokat a társadalmi problémákat legnagyobb arányban elszenvedik (Csoba 2011). Ez a mechanizmus általában nem bizonyított tényeken nyugszik, sokkal inkább előítéleteken alapszik. A materiális-központú klaszterbe tartozó kommentek a munkanélkülieket nevezik meg érdektelennek és a problémák okozóiként. Ennek alapja, hogy a munkaközpontú társadalom fontos meghatározója az emberek gondolkodásának, így ezen csoportokkal a kommentelők elsődleges problémája a munkanélküliségük. A munkanélkülieket elsősorban azért érik támadások, mert a társadalom többi tagja úgy ítéli meg, hogy a szociális ellátásaikkal kivonják magukat a társadalmi kötelezettségeik alól és nem kapcsolódnak be a társadalmi értékek termelésébe (Csoba 2011).

A keleti és déli európai országok ESS eredményei alapján magas szintű elfogadást mutattak az alapjövedelemmel szemben (Lee 2018). Lee érvelése szerint ennek oka, hogy ezen

országokban nincsenek hagyományai az univerzális ellátásoknak és jóval kevesebbet is költenek jóléti kiadásokra, mint az északi területeken, így ezek az országok az alapjövedelemre olyan eszközként tekinthetnek, ami megerősíti az ország szociális védelmi rendszerét. A materiális-központú klaszter esetén olyan kommentek jelennek meg, amelynek megfogalmazói problémáik okán nem szorulnak rá több jóléti juttatásra (több esetben hangsúlyozásra kerül, hogy nem munkanélküliek, hiszen, akik azok, azokat érdektelennek tartják), így elégedettek a jelenlegi jóléti rendszerrel, amit nem cserélnének le egy univerzális megoldásra. Jól lehet tehát, hogy ezek az egyének nem élik meg a gyengébb biztonsági hálót nyújtó jóléti állam működését, mivel egy biztonságosabb státust tudhatnak maguk mögött, így esetükben Lee (2018) hipotézise túlzó általánosításnak tűnik, miszerint ott támogatóbbak az alapjövedelemmel szemben, ahol gyengébb a jóléti állam által garantált biztonsági háló.

Az egyéni percepciókban erőteljes ragaszkodás tapasztalható a statikusan működő keretekhez, mint a szükségletekhez igazodó elosztási elv és a munkaerőpiacon való teljesítés igénye. Ennek oka ezen csoport esetében az, hogy a materiális biztonságot így látják megvalósíthatónak, mind egyéni, mind társadalmi szinten.

A nyereség-központú klaszter jellemzői

Az első klaszter alapján láthatóvá vált, hogy az alapvető fiziológiai szükségletek és biztonság iránti vágy kielégítése elsőbbséget élvez a nehezebben elérhető és megvalósítható magasabb rendű szükségletekkel szemben. Ezek az igények, mint az önbecsülés (mások és saját magunk elismerése) és önmegvalósítás (bennünk rejlő lehetőségek kibontakoztatása) közvetlenül nem érvényesíthetők pénzzel, azonban a megfelelő jövedelem elengedhetetlen a méltó élet biztosításához. Ennek garantálásához szükség van a minimum fiziológiai (éhség és szomjúság) és a biztonság szükségletének (fizikai védettség, kiszámíthatóság) kielégítésére (Maslow 1943).

A materiális vonások elsőbbsége a posztmateriális értékekkel szemben látható a kifejezések gyakorisága alapján, ahol a materiális-központú klaszter megelőzi a nyereség-központú klasztert. A pénzügyi biztonság tehát jobban foglalkoztatja a hozzászólókat, mint az alapjövedelemmel együtt járó lehetséges előnyök, hasznok, mint például a növekvő önmegvalósítási lehetőségek vagy a nagyobb fokú szabadság megélése. A materiális szükségletek elsődlegesek a magyar társadalom számára, de emellett a másodlagos posztmateriális értékek sem elhanyagolhatóak (Szabó és mtsai. 2021).

A nyereség-központú klaszterben éppen ezért fogalmazódnak meg mindazok a lehetséges előnyök, amit a kommentelők elvárnak az alapjövedelem bevezetésétől és amik így nyereségként, haszonként könyvelhetőek el ezen eszköz mellett. Néhány kommentelő ebben a csoportban nyitottságot mutat, mivel az alapjövedelmet az újdonság varázsával próbálják

azonosítani, de a megszólalók tisztában vannak azon változásokkal is, amivel együtt járna az új jövedelemforma bevezetése. Kommentjeikben nem a lehetséges kihívásokra fókuszálnak, hanem arra az innovációs lehetőségre, amelyet az alapjövedelemben látnak, mely lehetővé tenné a jelenlegi társadalmi és gazdasági rendszer megújítását. A ma működő rutinok háttérbe szorítása számos változást eredményezne életükben, amikkel tisztában vannak, mégis készek mutatkoznak a kockázatvállalásra egy új megoldási alternatíva révén. Elsősorban azért tekintenek az alapjövedelem koncepciójára pozitívan, mert az közvetlenül *„hozzájárulhat a szegénység elleni küzdelemhez”*, mivel mindenkinek garantál egy minimum jövedelmet, ami csökkenti a rászorultságot.

Az alapjövedelem *„növeli az egyéni autonómia és önállóság lehetőségét”*, hiszen az emberek nem kényszerülnek alacsony fizetésű munkák elfogadására. Ez növeli a munkavállalói szabadságot és döntési lehetőségeket. Ezekben a hozzászólásokban tehát megfogalmazódik az alapjövedelem legnagyobb erénye, ami a döntési szabadság nagyobb fokú megvalósulásához kötődik. Ez jól tükrözi a személyes autonómia iránti igényt az emberek életében. Az alapjövedelem lehetővé teszi, hogy az egyének több időt és *„energiát fordítsanak olyan tevékenységekre, amelyek kreatívak”* vagy társadalmilag hasznosak, anélkül, hogy anyagi kényszerek korlátoznák őket. A növekvő döntési szabadság együtt jár egyéb pozitív hatásokkal is az egyének életében. Ilyen például az étellel való magasabb elégedettség vagy a javuló mentális és fizikai egészség (Fromm 1966, Hamilton – Martin-West 2019).

A feltétel nélküli alapjövedelem hatására bekövetkező viszonylagos anyagi függetlenség lehetővé teszi a nagyobb szabadság megtapasztalását akár a készségek fejlesztése, a társadalmi mobilitás vagy az egyéb lehetőségek kibontakoztatása terén (Standing 2013, Widerquist 2013). Ennek oka, hogy a plusz juttatás elősegíti az állampolgárok alapvető fizikai és szociális biztonságának megteremtését (Gébert – Tózsér 2018, Pogátsa 2018). Az egyén által megélt gazdasági bizonytalanság együtt jár a szorongás, a boldogtalanság, a lecsökkent önbizalom, az élet feletti kontroll hiányának megélésével, a szűkülő kockázatvállalási képességgel, korlátozott látókörrel, az altruista viselkedés háttérbe szorulásával, és a tekintélyelvűség nagyobb elfogadásával, amit a kommentelők is megfogalmaznak saját életükre vetítve. Az alapjövedelem azonban az esélyegyenlőséget erősíti, mivel mindenki számára biztosít egy minimum jövedelmet, ami *„lehetőséget nyújt az egyenlő indulásra és az anyagi kiszolgáltatottság csökkentésére”*.

Az alapjövedelem lehetőséget ad arra, hogy az egyének fenntarthassák személyes méltóságukat, egyfajta jövedelembiztonságot nyújt, ami *„segít meggátolni a másodrendű polgárrá válás folyamatát”*.

A jövedelembiztonsághoz a hozzászólók tehát egy sor pozitív vonást társítanak, melyet az alapjövedelem bevezetésével kapcsolatban megvalósulni remélnek. Számos komment megfogalmazza, hogy jövedelem hiányában nem mernek belevágni egy vállalkozásba, annak ellenére, hogy ötletük volna hozzá, de „*félnek a kudarctól, a vállalkozás pénzügyi sikertelenségétől*”. Viszont alapjövedelem mellett úgy gondolják, hogy növekedne a vállalkozói kockázatvállalás, hiszen sikertelenség esetén is tudnának mire támaszkodni. A havi garantált alapjövedelem képes csökkenteni a kockázatkerülő viselkedést (Santens 2016), mivel egyfajta garanciát biztosít a vállalkozás sikertelensége esetén is.

A gazdasági bizonytalanságokkal teli időszakban sokakat érint a hitelfelvétellel járó számos probléma (hitelhez jutás és a hitel törlesztésének nehézsége), így a hozzászólók megfogalmazzák reményüket ezzel kapcsolatban is az alapjövedelem témakörében. Azt remélik, hogy a függőség okozta stresszt segítené leküzdeni az a tudat, hogy havonta biztosan lesz egy olyan juttatás, amire támaszkodhatnak, így a pénzügyi tervezést megkönnyítené. A tervezhetővé váló jövő a nagyobb biztonságérzetet segíti elő és így az emberekben csökken az egzisztenciális szorongás (Vida 2014).

A topikmodellezés módszerével beazonosított domináns megközelítési mód (nyereség központú) az osztályozás eredménye alapján két fontos attitűdre épül. A szubjektív jólét két pólusa nagyon megközelítette egymást az osztályozás módszerének elvégzésekor, mivel a másodrangú lét (szubjektív jólét negatív dimenziója) csupán három megjegyzéssel többször került hivatkozásra, mint a szabadság (szubjektív jólét pozitív dimenziója). Ennek oka, hogy a szubjektív jólét kapcsán nagyon nehezen tehetőek előrejelzések az alapjövedelem bevezetése esetén. Ezek a kommentek valójában vágyakat és reményeket fogalmaznak meg, amik mellé sok esetben társul a valóság reális, így negatív szemlélete is.

A szabadság körébe tartozó értékek – mint szolidaritás, bizalom vagy pozitív gondolkodásmód – a feltétel nélküli alapjövedelem szubjektív jólét terén bekövetkező pozitív változásait takarja. Ezzel szemben a másodrangú lét során a függőség és a polarizáció erősödő folyamatai kerültek hangsúlyozásra. A másodrangú lét a kommentekben az egyik legalacsonyabb arányban előforduló negatív dimenzió volt. Ennek oka az lehet, hogy az egyén először arra törekszik, hogy az anyagi jellegű, létbiztonsággal kapcsolatos szükségleteit kielégítse, ezek kielégítése után következhet a magasabb rendű szükségleteknek a felismerése (Inglehart – Flanagan 1987). Az élet anyagi dimenzióinak biztosítása jobban foglalkoztatja az embereket, mint a magasabb rendű igények megfogalmazása, amelyek nehezebben azonosíthatók és jelezhetőek előre. Az eredmények feltehetően azzal is összefüggésben vannak, hogy értékeinkben kisebb szerepet szánunk az önmegvalósítási értékek fontosságának (Keller 2009). Ezért a szubjektív jólét és autonómia kategória kevésbé domináns, de vitathatatlanul

jelen van az elemzett kommentekben. A szakirodalmat elemezve is látható volt az alapjövedelemmel összefüggésben az autonómia kérdésének fontossága. Ennek középpontjában az egyéni szabadság és függetlenség áll, melynek egyik pólusa az államtól való függőség, a másik pedig a mentálisan és fizikálisan is érezhető, kockázatokkal szembeni rezilienciát eredményező, egészséges önállóság (McDowell – Ferdosi 2021).

A nyereség-központú klaszter a szubjektív jólét kérdéseivel foglalkozik, így ezek a percepciók inkább érzelmi alapúak a vágyak és remények megfogalmazása révén, ami sok esetben inkonzisztenciát eredményez az érvelésben.

A munka-központú klaszter jellemzői

Ebben a klaszterben a kommenteket a munka hangsúlyozásának dominanciája kapcsolja össze. Ennél a csoportnál a munka számít fontos identitást alkotó tényezőnek. Számukra a kereső munka az emberi életet strukturálja és értelmet ad a mindennapoknak. Bocsi (2013) értelmezése szerint ez a gondolkodásmód Kiss (1997) leírásában is domináns, aki a munkaparadigmához kapcsol egy olyan emberképet, ami a jóllétet, a kiszámíthatóságot és a biztonságot a munka által tartja megvalósíthatónak. Ez az emberkép – a mai viszonyokra vonatkoztatva – a társadalom alsó szegmenseire jellemző elsősorban, illetve úgy véli, hogy az idősebb generáció tagjai képviselik még ezen értékeket. A munka fontosságát mutatja az is, hogy a magyar emberek munkacentrikusnak tekinthetők (Kapitány – Kapitány 2014). Ez a csoport jól leírható a tradicionális pályafutás jellemzőivel (Hall 1976). A meghatározó értékei olyan tradicionális vonások, amelyek szerint fontos a szervezeti előmenetel, ezáltal felértékelődik a szervezet felé mutatott erős elköteleződés és így a mobilitás alacsony súlyt képvisel életükben. A lélektani sikerességet nem tartják meghatározónak, inkább olyan materiális tényezőket emelnek magas pozícióba, mint a fizetés és a betöltött pozíció.

A másik oldalról egy olyan csoport is kirajzolódik, akik életében a hangsúly nem a munkára helyeződik (a munka beolvad a szabadidő eltöltésébe). Ez a csoport másodlagosnak tekinthető a kommentekben, a munkaközpontú csoporthoz képest. Énképükben a szabadidős tevékenységek válnak meghatározóvá. Bocsi (2013) mintegy a munkaparadigma ellentétéként tekint erre az emberképre és a szabadidő-paradigmájaként azonosítja. Úgy látja, hogy ez a hedonista jellemzőkkel tarkított emberkép a fiatalabb generációra jellemző. Ebben szerepet kap a függetlenségre való törekvés, ami a posztmodern értékekhez kapcsolja őket (Inglehart 1997). A fiatalok munkától való eltávolodása – mely elsősorban a munkaerőpiaci változásokkal indokolható – azzal is együtt jár, hogy munkaattitűdjükben kevésbé hangsúlyosan jelenik meg a csak a munkától várt önkiteljesítés (Bocsi 2013, Hajdu – Sik 2016). A munka kötetlen tevékenységként való értelmezése, csekély arányban jelent meg a kommentekben. Olyan

munkaformák kapcsán került csupán megemlítésre, amelyek kötetlenebb munkaidőt tesznek lehetővé a munkavégző számára. Ez a változatos pályafutással (Hall 1976) jellemezhető gondolatmenet ritkán jelenik meg a kommentekben, jól lehet ezek a jellemzők a mindennapi munkaerőpiaci tendenciákat jellemzik inkább, az egyéni megélésekben és így percepciókban még kevésbé vannak tudatosan jelen. Ebben a csoportban a karriert már olyan tevékenységként lehet értékelni, amit az egyén irányít, elszakadva a munkaszervezettől (Hall 1976). A változatos karrierút során a hangsúly az egyén képzettségére kerül (hangsúlyozva a folyamatos tanulás fontosságát) és a több munkahelyen megszerzett munkatapasztalatra, így felértékelődnek a mobilitási lehetőségek.

A modern munkaformák, például a távmunka, az automatizáció, és a gig gazdaság térnyerése során az egyre inkább individualizált munka világában az emberek közvetlenebb kapcsolatot érezhetnek saját munkájuk és identitásuk között, ugyanakkor a hagyományos közösségi struktúrák meggyengülhetnek.

Az egyén ezen értelmezésében kitekint a csak a munkahely által elérhető előmeneteli lehetőségek közül, saját döntéseire és saját ambícióira helyezve a hangsúlyt és arra, hogy saját maga legyen elégedett a munkafeladataival. Előtérbe helyezve a belső tényezőket az életpálya sikerében (különösen a lélektani sikerességet) és háttérbe tolva a külső értékeléseket.

A munka középpontba helyezése a kommentekben, elsősorban nem az anyagi javakkal indokolható, hanem a társadalmi helyzet és jogok fenntartása, a státusz biztosítása, és az elismerésre való törekvés motiválja, amik elsődlegesen a munka révén érhetőek el. Az anyagi javak és így a vagyonmaximalizáló jellemvonások csupán azért kerülnek központi helyre, mert ezeket a célokat szolgálják, segítenek elérni azokat (Polányi 1976). A munka tehát nem csupán a megélhetést biztosítja, hanem emellett a megfelelő individuális kielégülést is (Honneth 2009).

Több komment hangsúlyozza, hogy a munkavégzés fontossága több évszázados történelmi múltban gyökerezik, utalva a szocialista hagyományokra és sokszor idézik a Biblia tanításait is („*Aki nem akar dolgozni, ne is egyen!*”) különböző értelmezésekben, melynek központi üzenete a kommentelők szerint az, hogy „*nincs ingyen ebéd*”. Így a tradíciók képviselője is lehetségessé válik a munka hangsúlyozása révén, hiszen a közös tudások ezt diktálják. Ezért is visszatérő eleme az ezen klaszterbe tartozó kommenteknek az a megállapítás, hogy „*a munkához való jog kötelezettség*”, tehát minden állampolgár hozzá kell, hogy járuljon a társadalom helyes működéséhez és fejlesztéséhez, míg az alapjövedelem ezt a kötelezettséget feloldaná. Az alapjövedelem ellen szóló érvek gyakran abból indulnak ki, hogy „*a munka iránti motiváció csökkenhet, ha az emberek biztos anyagi támogatást kapnak anélkül, hogy dolgozniuk kellene*”. A „*munkavégzés ösztönzése kulcsfontosságú*” a társadalmi jólét fenntartásában.

A szocializmus kultúrája magában hordozta azt, hogy a foglalkoztatás maga jogként és szent kötelességként került értelmezésre (Graeber 2013). Ez a munkaközpontú felfogás hatással volt a munkával kapcsolatos hazai gondolkodásmód formálódására (Bocsi 2013).

A munka felértékelése a megfogalmazódó percepciókban jól lehet nem kirívó eset. Sokkal több tartalommal bír az, hogy magát a munkát egydimenziósan értelmezik. Azaz csak a fizetett munkán keresztül látják sikeresnek a társadalmi integrációt, „*minden más tevékenység demoralizáló*” minősítés alá kerül. Annak ellenére, hogy számos szakirodalom hangsúlyozza, hogy a fizetett munka hiánya még nem egyenlő azzal, hogy valaki nem járul hozzá a társadalom fejlődéséhez (Handy 1985, Widerquist 2013).

A történelmi múlt bevéődései azzal is együtt járnak, hogy a munkavállalás fontosságának hangsúlyozása egyfajta konformitást garantál az egyének számára, mutatva, hogy tisztában vannak a széleskörben elfogadott társas normákkal. A munkavállalás olyan társadalmi elvárásként van jelen a köztudatban, ami szimbolizálja, hogy az egyének hogyan szükséges viselkednie, hogy elismerésben részesülhessen a társadalom többi tagjától. A normatív előírásokhoz való alkalmazkodás hangsúlyozása kiemelten fontos ebben a csoportban, hiszen, aki nem felel meg ezeknek azt a többségi társadalom nem találja értékesnek. A konformitáshoz való ragaszkodás tulajdonképpen az egyén elismerési igényének egyik kifejeződése. A hozzászólásokban gyakran találkozhatunk olyan igényekkel, melyek kifejezik, hogy azáltal, hogy az egyén munkát vállal, teljesít egy fontos társadalmi elvárást, amiért cserébe jutalmazást vár el. A kapitalista gazdaság tulajdonképpen intézményesített elismerési szféraként működik, ahol a társadalom tagjai elismerésre tehetnek szert annak tükrében, hogy az egyén milyen teljesítménnyel járul hozzá a társadalom tagjainak jólétéhez (Huszár 2010, 2014). A hozzájárulásért cserébe az egyén számára biztosított annyi jövedelem, ami elegendő legalább alapvető szükségleteinek kielégítéséhez. A társadalmi megbecsülés egy önálló egyént tesz meg az elismerés tárgyául, aki bizonyos értékeknek eleget téve, saját teljesítménye jogán nyeri el az elismerést, így a munkaerőpiacon elért teljesítmény válik a társadalmi megbecsülés alapjává (Honneth 2003).

Megítélésünk szerint ezért is értékelődik fel a kommentekben a munkaerőpiacon szerzett teljesítmény szerinti jutalmazás. Ez magában hordozza az elosztás normájának igazságosságát is, mivel elfogadott norma a társadalom számára, hogy minden egyént aszerint kell jutalmazni, amennyi hozzájárulást tanúsít, a csoport szerint a teljesítményarányos elosztási elv működőképes és elfogadható, tehát „*aki többet és jobban teljesít, az többet is kell, hogy kapjon*”. Ez a gondolkodásmód a jelenlegi társadalmi és gazdasági rendszer kompetitív viszonyainak eredménye.

Néhány hozzászólásban megjelenik ugyan a teljesítményelv helyes működésének megkérdőjeleződése, főként annak kapcsán, hogy az egyén érzékeli, hogy a „*teljesítmény nem áll mindig szoros kapcsolatban a megszerzett anyagi javakkal*”. A társadalom tagjai egyre kisebb mértékben hisznek abban, hogy kemény és becsületes munkával lehet a legegyszerűbben meggazdagodni és elismeréshez jutni (Márfi 2007), mégis gondolkodásuk alapja eszerint az elv szerint működik. Még mindig ezt tartják az egyik legigazságosabb megoldásnak. A jóléti államokkal kapcsolatos kutatások igazolják, hogy a teljesítmény és az erre alapozó jóléti politikák, valamint a teljesítményalapú igazságosság máig fontos helyet foglal el a társadalom értékrendszerében (Aulenbacher – Grubner 2021).

Magyarországon a rendszerváltás utáni 20 évben egymástól elkülönülve kirajzolódik mind a teljesítményalapú elosztási elv (az egyén kemény munkája, a képzettsége és az egyéni felelősség határozzák meg a fizetések mértékét), mind a kompenzatorikus elosztási elv (normatív ítéletek határozzák meg a jövedelemelosztás egyenlőségét, mintegy kompenzálva a kialakult hátrányos helyzeteket), amik megférnek egymás mellett (Kluegel et al. 1995, Örkény – Székelyi 2010). A két elosztási elv egymás mellett élése a társadalom polarizációjának erősödésére és így a társadalom kettős értékrendszerére hívja fel a figyelmet. Örkényék vizsgálata azt mutatja, hogy a meritokratikus elv az iskolázottabb, magasabb státusú, sikeresebb társadalmi csoportokban elfogadottabb, míg a kompenzatorikus elv inkább a kevésbé iskolázott, alsóbb társadalmi rétegek számára fontos.

A jóléti állam szakirodalmában két uralkodó társadalmi ideológia létezik (Hansenfeld – Rafferty 1989): a gazdasági individualizmus (azaz munkaerkölcs, azt feltételezi, hogy az emberek jövedelmi különbségei tehetségük és erőfeszítéseik különbségeit tükrözik) és a társadalmi egyenlőség (azaz kollektív felelősség, értelmében elfogadhatatlan a rendkívül egyenlőtlen társadalom, így célja, hogy az emberek életszínvonalának közötti különbségek minél kisebbek legyenek). Azok, akik a gazdasági méltányosságot és az újraelosztást részesítik előnyben, nagyobb valószínűséggel támogatják az alapjövedelmet, míg a gazdasági individualizmust támogatók kevésbé (Choi 2021). A hozzászólások alapján kialakított munka-központú klaszterben domináns a gazdasági individualizmus nézete, mivel fontos tartják, hogy az „*emberek jövedelmi különbségei tehetségük és erőfeszítéseik*” alapján különbözzenek egymástól, így háttérbe szorítják a kollektív felelősséget, a munkaerkölcs javára.

A posztindusztriális munkaerőpiac változó körülményeinek megtapasztalása – gyakori munkahelyváltás, fragmentált foglalkoztatási viszony, rugalmas és kiszámíthatatlan munkarend, sokféle típusú jövedelem, az alkalmaztatás biztonságvesztése, nem átmeneti állapotként, hanem a struktúra változását jelezve (Castel 1998, Csoba 2011) – a hozzászólásokban is megjelenik, az egyének érvelésük során sokszor beemelik saját

élettapasztalataikat. Annak ellenére, hogy a kommentelők megélik a munkaerőpiacon, hogy az emberek nem minden esetben tehetségük és erőfeszítéseik alapján részesülnek jövedelemben, a percepciókban nem érzékelhető a munka központi szerepétől való eltávolodás. Erre a csoportra tehát nem jellemző a teljesítményelv háttérbe szorulásának vagy esetleges hiányosságainak megfogalmazása. Úgy látszik tehát, hogy a teljesítményelv továbbra is domináns, a társadalmi megbecsülés alapelveként rögzült eleme a társadalom mindennapjainak. Középpontjában így a meritokratikus, teljesítményalapú elv áll (Honneth 2003, Aulenbacher – Grubner 2021). Igazoltnak látszik az az érvelés (Honneth 2009), hogy a munka világától való intellektuális elfordulás tendenciájával az általános hangulat nincs összhangban, mivel még mindig a munkafolyamatban betöltött szerep a meghatározó a társadalmi identitás meghatározása során.

A munkavállalás társas „*normájának a megsértésével járhat együtt az egyre erősödő robotizáció*”. Ebben a csoportban ezért is jelenik meg hangsúlyosan a téma, mivel féltő, hogy indukálna bizonyos szintű munkaerőpiaci változásokat. A hozzászólásokban az aranyközéputat képviseli a többség. Egyrésztől egyetértés mutatkozik abban, hogy „*készségeinket a jövőben szükséges lesz módosítani*”, hogy azok alkalmazkodjanak a magasabb hozzáadott értékű munkafolyamatokhoz, amik a robotizációval járnak majd együtt a jövőben. Ezen változások elismerésének ellenére a csoport hozzászólásaiban nem tartanak a teljes munkanélküliség állapotától. Bízunk abban, hogy „*a fejlődés új munkahelyeket fog létrehozni*”, még akkor is, ha „*bizonyos munkafolyamatok (például a monoton tevékenységek) automatizálhatóvá is válnak*”. A kommentelők inkább lehetőséget látnak a robotizáció erősödésében. A munka-központú klaszter nem a munka, mint az elosztás elvének megváltozásával kapcsolatos félelmeként emeli be az automatizáció témakörét a diskurzusba.

A topikmodellezés módszerével beazonosítottuk a munkaközpontú klasztert, mint a kommentelők percepcióiban domináns megközelítési módot a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban. Az osztályozás során kapott eredmények pedig megmutatták, hogy ez a domináns megközelítés milyen attitűdökre épül.

A hozzászólások esetén a teljesítményelvűség hangsúlyozása a legjellemzőbb értékminta az osztályozás eredménye szerint. A normarendszer megváltozásának két végpontja között a legnagyobb a szakadék a többi vizsgált kategóriához képest, ami azt sugallja, hogy a hozzászólók percepcióiban a teljesítményelvvvel nem képes versenyezni az alanyi jog. A teljesítményelv (normarendszer negatív dimenziója) 24%-a (171 darab megjegyzés), kerül szembe a létjogán elv (normarendszer pozitív dimenziója) elfogadottságának 8%-os értékével (59 darab megjegyzés). A teljesítményelvűség kapcsán a megjegyzések a munkavégzést szorosan összekapcsolják az értékteremtéssel és a hivatástudattal. A megjegyzések íróinak nagy

százaléka munkaközpontú társadalomban gondolkodik, amivel a feltétel nélküli alapjövedelemmel járó esetleges teljesítménycsökkenést nem tekintik összeegyeztethetőnek. Az FNA esetén a létjogosultság elnevezésű értékminta csoportban a munkának a szabadabb formája fogalmazódik meg, az átalakult munkafogalomra való hivatkozással (a kilépés-kivonulás alapjövedelem általi lehetőségével felértékelődik a saját lábra állás fontossága és a szabadon választható tevékenységek köre (Birnbaum – Wispelaere 2016, Mestrum 2018)).

A teljesítményelvhez szorosan kötődnek a társadalom részéről bizonyos normák és értékek, amiket mindenki közösen elfogad, így egy más típusú megközelítés, mint amilyen a feltétel nélküli alapjövedelem is úgy tekinthetnek a társadalom tagjai, mint, ami megkérdőjelezi a közös jóhoz való hozzájárulás szükségességét. Ezért úgy tűnik, hogy a régi értékek – mint a munka elsődlegessége és teljesítményelv dominanciája – elbizonytalanodása mellett problémát okoz, hogy a megkérdőjeleződő elemek helyére nem találunk elfogadható alternatívákat, amik segítenének kialakítani és megerősíteni az új elosztási viszonyok beépítését a társadalmi rutinokba.

A makrostruktúra-központú klaszter jellemzői

Ahogy az első – materiális-központú – klaszterben is megfogalmazódott úgy a makrostruktúra-központú klaszter esetén is kiemelkedő fontosságú a kormány által garantált biztonság. Ebben a csoportban helyet kaptak mindazok a kommentek, amelyek a társadalom egészére jellemző viszonyrendszert érintik.

Azzal a nehézséggel a kommentelők is tisztában vannak, hogy a makrogazdasági eredményekre, például a termelékenységre, a fogyasztásra, a munkaerő-keresletre, a bérekre vagy az inflációra vonatkozó *„hosszú távú alapjövedelem hatást nehéz modellezni”*. Ennek ellenére a hozzászólásokban gyakran kerülnek említésre a különböző kísérleti programok, amiket negatívan értékelnek és sikertelennek minősítenek. Sok esetben a sikertelenség okát abban látják, hogy a kísérleti projektnek azért lett vége, mert *„nem tudták azt tovább finanszírozni, túl költségesek voltak, amikre az államok nem akartak és nem is tudtak további erőforrásokat áldozni”*. A finn projekt a leggyakrabban megjelenő példa, amit különböző híroldalak cikkeire hivatkozva könyvelnek el *„sikertelenként és költséges kísérletként”* interpretálják, nem foglalkozva a finanszírozási kérdéseken túl az esetleges egyéb társadalmi hasznokkal.

E csoport megfogalmazza igényét a nagy makrorendszerek működésének szükségességével kapcsolatban: *„az állam felelős az egyének jólétéért”, „globális szintű megoldásokra van szükség a jólét területén”*. A *„közös teherviselés”* fontosságának

megfogalmazása a makrostruktúrák együttműködése kapcsán együtt jár az állami paternalizmus és az egyén magánélete feletti állami kontroll igényével.

Az atomizálódás és individualizálódás folyamatai növelik a haszonelvűség és versenyelv által szervezett emberi kapcsolatokat (Kapitány – Kapitány 2014). Ez az elzárkózás a közösségi kapcsolatoktól azt eredményezi, hogy az egyének a centralizált nagyrendszerektől válnak függővé, például az államtól vagy más gazdasági szuperstruktúrától, mint az Európai Unió. Ahogy az egyén egyre sebezhetőbbé válik a különféle kockázatokkal szemben, úgy igényli és várja el az államtól a növekvő támogatást, a redisztribúciós eljárások útján (Tomka 2008, Czibere és mtsai. 2017). Ezek az elvárások azért állandósultak, mert az egyén természeti adottságként interiorizálta a redisztribúciót (Castel 2005a), megszokva, hogy a külső (főleg állami) forrásból jövő támogatásra viszonylagos módon számíthat.

Annak ellenére történik ez, hogy a társadalom tagjai bizalmatlanok a redisztributív rendszerekkel szemben, mivel működésük sokszor átláthatatlan számukra és ezt a kommentelők többször megfogalmazzák. Ebben az ambivalens viszonyban (Giddens 1990) az egyének gyanakvóak az újraelosztásban résztvevő intézményekkel szemben, ez pedig erősíti a szolidaritás iránti közömbösségüket is, mégis ezekre a rendszerekre vannak utalva, hiszen ezek a „makroszintű szereplők” nagyobb reflexiós potenciállal rendelkeznek, mint az egyének önmagukban (Kapitány – Kapitány 2014).

A nagyrendszerek központi szerepét azzal indokolják a kommentelők, hogy *„képesek biztosítani a költségvetési egyensúlyt és a rendszerszintű stabilitást”*, amiben, ha változás következne be az az egyén számára is érzékelhetővé válik. Mindezek eredményeként az alapjövedelem nagyrendszerek általi finanszírozhatósága, illetve az egyének elemi biztonságigénye szoros összefüggésben vannak egymással.

A topikmodellezés módszerével beazonosításra került a negyedik domináns megközelítési mód is a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban. Az osztályozás során kapott eredmények pedig megmutatták, hogy ezen domináns megközelítés milyen attitűdökre épül, amik motiválhatják vagy hátráltathatják a feltétel nélküli alapjövedelem bevezethetőségét.

A finanszírozáson belül a két szélsőséges álláspontot a megvalósíthatóság lehetősége (finanszírozás pozitív dimenziója) és a megfizethetlenség (finanszírozás negatív dimenziója) alkotja. A második és a harmadik legjellemzőbb értékekről van szó az osztályozás eredménye szerint, tehát a finanszírozhatóság kérdésköre foglalkoztatja leginkább a kommentelőket. Az elemzett megjegyzések nagyobb arányban tekintik a feltétel nélküli alapjövedelmet megfizethetlenségnek, mint finanszírozhatónak, megvalósíthatónak. Érvelésük abból indul ki, hogy meglátásuk szerint hosszútávon túl költséges volna egy univerzális alapjövedelem. A makrostruktúra-központú klaszter kommentjei az alapjövedelmet csak magas adók

bevezetésével látja megvalósíthatónak, amit önmagukra nézve teherként élnek meg, hiszen nem szeretnék áldozatokat vállalni a közösség egészségének érdekében. Magyarországra kevésbé jellemző, hogy az egyén azért legyen hajlandó költségeket vállalni, hogy hozzájárulásával a gazdaság működése is javuljon, és így az egyén élete is a közösségen keresztül előbbre mozdulhasson (Sachs 2015).

Az alapjövedelemmel foglalkozó szakirodalmak elemzésekor a finanszírozással foglalkozó kérdések hangsúlyosnak mutatkoztak (modell-számítások sokasága), melynek középpontjában a költségvetési egyensúly tárgyalása állt. A finanszírozási kérdések és így a közkiadások megtakarításának kérdése tehát jelentős szerepet tölt be az alapjövedelemmel kapcsolatos diskurzusban. A költségvetés terhelhetősége a finanszírozási kérdéseken keresztül nemcsak a kommentekben jelentek meg domináns félelemként, hanem a szakirodalmakban is.

A kihívás-központú klaszter jellemzői

Ebben a csoportban megfogalmazódnak mindazok a frusztrációk és aggodalmak, amelyek a kommentelőket foglalkoztatják a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban – a finanszírozási és munkavállalási motiváció kérdéskörén kívül. Ezek rávilágítanak olyan területekre, amik esetén a juttatásnak fejlődnie kell, hiszen megmutatják, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatos percepciókban hol van magasfokú elbizonytalanodás.

Ezen csoport kommentjei között hangsúlyt kap az alapjövedelem igazságosságának kérdése. Sokan ugyanis a kommentelők közül úgy érzik, hogy alapjövedelem esetén igazságtalanságot szenvednének el, azért, mert „*mindenkinek jár a juttatás, függetlenül a gazdasági helyzetétől*”. Ez az ellenérzés azokra irányul, akikről úgy vélik, hogy felelősek ezért az igazságtalanságért. A jelenlegi jóléti rendszerben is megtapasztalják ezt az igazságtalanságot, de a feltétel nélküli alapjövedelem esetén a jelenlegi helyzet eszkalálódását vélik felfedezni, így elfogadhatatlannak találják az ilyen irányú változásokat. Ezen kommenteknek az alapja, hogy a megélt nyereség vagy jutalom igazságosságának megítélésében másokhoz hasonlítják magukat és úgy ítélik meg, hogy az alapjövedelem igazságtalanul járna bizonyos csoportoknak. A leggyakrabban említett három csoport, akiket megbélyegeznek azzal, hogy visszaélnék a jóléti juttatásokkal: a romák, a sok gyermekes családok és a munkanélküliek. A hozzászólásokban attól tartanak leginkább, hogy az ő munkanélküli életmódjukat támogatná csupán az alapjövedelem összege, így megfogalmazzák a potyautas magatartás egyértelmű elutasítását.

Eszerint a nézet szerint a feltétel nélküli juttatás „*gyengítené a társadalmi kontrollt,*” mivel nem ösztönzi a munkavállalást vagy a társadalmi felelősségvállalást, és ezzel a függőség kultúráját hozhatják létre ezeknél a csoportoknál.

Ennek a dühnek az oka egyrészt az, hogy Magyarország a zárt gondolkodás jegyeivel jellemezhető (Keller 2009), azaz kevésbé toleráljuk a másságot és tulajdonképpen kevésbé bízunk másokban. A jövedelemelosztással kapcsolatos igazságosság-elvárások háttérében egyszerre mutatkozik meg az érdek (gazdagok iránti irigység) és az értékmotívum (szegények iránti szolidaritás) is (Örkény – Székelyi 2010). A saját érdekek érvényesítésére való törekvés mutatkozik meg a szociális dilemma problémájában (Sachs 2015). Magyarországra kevésbé jellemző, hogy az egyén azért legyen hajlandó költségeket vállalni, hogy hozzájárulásával a gazdaság működése is javuljon, és így az egyén élete is a közösségen keresztül előbbre mozdulhasson.

A szociális dilemma kiindulópontja az ellenséges érzés megléte más társadalmi csoporttal szemben. Ennek alapja a *ressentiment* érzése, ami az irigykedés és megvetés keveréke, mely a társadalmi helyzetkülönbség érzékeléséből indul ki (Castel 2005a). Azokra jellemző, akik balszerencsájukért a társadalmi hierarchiában a közvetlenül alattuk, vagy a közvetlenül fölöttük álló társadalmi csoportot okolják, felelősöket és bűnbakokat keresve saját igazságuk bizonyítására. Erre a magatartásra jellemző a pluralizmustól, az idegenektől és újdonságoktól való elzárkózás is, mivel a *ressentiment* érzése erős frusztrációt vált ki, amit így tudnak levezetni. A bűnbakképzési mechanizmus nem bizonyított tényeken alapszik, rendszerint előítéletekből táplálkozó tömeglélektani jelenség, mely folyamat során a társadalmi problémák elszenvedőit próbálják megnevezni a nehézségek okozóiként (Csoba 2011).

Jól látható, hogy a közös célok, közös meggyőződéseken és közös értékeken alapuló érdekvédelem előtérbe kerül ennél a klaszternél, mivel a hasonlóságok, azaz a Durkheim által is megfogalmazott közös tudat beazonosíthatóvá válik más csoportokkal szemben (kizáráson alapuló szolidaritás) (Takács 2019). A közös tudatra való koncentráció elhanyagolja az élethelyzetek és életfeltételek változásának tudatosítását, így ebben a viszonyrendszerben a mechanikus szolidaritás fenntarthatónak látszik.

Parolin és Siöland (2020) úgy találta, hogy a jóléti állam sovinizmusa is befolyásolja az alapjövedelemmel kapcsolatos preferenciákat. A jóléti sovinizmus az a többségi társadalomban megjelenő félelem attól, hogy a kisebbségi csoportoknak juttatott szociális ellátások a jóléti rendszer egészét veszélyeztetik. Ezek az attitűdök tehát a bőkezű és univerzális újraelosztási politikák alacsony támogatottságához vezetnek, mivel a már jól működő jóléti juttatásokat nem akarják veszélyeztetni azáltal, hogy szélesebb kört is bevonnak a kedvezményezett körbe. Ezért sem támogatják a kommentelők az alapjövedelem ötletét, mivel annak egyik alapelve, hogy mindenki részesül a juttatásban feltételek nélkül, ez összeegyeztethetetlen a jóléti sovinizmus magas szintjével.

A hozzászólók a jóléti juttatásból a közvetlenül alattuk lévők kizárását szorgalmazzák, de a jómódúak – mint közvetlenül felettük állók – társadalmi csoportját sem hagyják kritika nélkül, akiknek semmilyen körülmények között nem adnának alapjövedelem típusú juttatást. A magas jövedelműeket nem tartják rászorulóknak egy univerzális juttatásra (Tanner 2015, Piachaud 2016, Garcia-Murillo – MacInnes 2021). Úgy tűnik tehát, hogy a kihívásokat hangsúlyozó csoport elveti az egyenlőségelvű elosztási elvet, azaz, hogy mindenki egyformán részesüljön a hozamból a befektetésétől függetlenül, így háttérbe szorítják a kooperatív társadalmi viszonyokat. A feltétel nélküliség elutasításának alapja az a meggyőződés, hogy „*az erőforrásokat az érdemek alapján kell elosztani*”. Ebben a megközelítésben az embereknek bizonyítaniuk kell, hogy hozzájárulnak a társadalomhoz (például munkavállalással), és csak akkor jogosultak bizonyos juttatásokra. A feltétel nélküli alapjövedelem igazságtalan voltának egyik kulcseleme, hogy „*nem tesz különbséget a teljesítmény vagy hozzájárulás alapján*”, ami ellentétes lehet a teljesítményelvű társadalmak értékrendjével.

Az ezen csoportba tartozó kommentek számára a feltétel nélküliség nem igazságos, mivel nem tesz különbséget azok között, akik teljesítményt nyújtanak és akik nem. A társadalmi igazságosság egyik alapelve szerint a juttatásoknak valamilyen viszonzás elvén kell működniük (reciprocitás), vagyis „*az állam segítségét azoknak kell megkapniuk, akik valamit adnak cserébe*”.

Ezért vannak, akik ebben a klaszterben „*ingyen pénzként*” definiálják a feltétel nélküli alapjövedelem, mert úgy kategorizálják ezt a juttatást, hogy „*rendszeresen kapsz pénzt anélkül, hogy bármit is tennél érte*”.

A topikmodellezés módszerével igyekeztünk beazonosítani a kommentelők percepcióiban az utolsó domináns megközelítési módot is a feltétel nélküli alapjövedelmet illetően, ami a kihívásokat állítja középpontba. Az osztályozás során kapott eredmények pedig láthatóvá tették, hogy a domináns megközelítés milyen attitűdökre épül.

Eszerint a megjegyzésekben erőteljesebben van jelen a feltétel nélküliségtől való elzárkózás, a társadalom bizonyos csoportjainak kirekesztése, mint a mindenkit befogadó attitűd. A feltétel nélküliséghez való viszony szorosan kapcsolódik az igazságosság és igazságtalanság kérdésköréhez. A kommentelők a két végpont értékeit közel azonos arányban támogatták az osztályozás eredménye szerint, az igazságosság két megjegyzéssel többször merült fel, mint az igazságtalanság csoportja. Míg a materiális fókuszú klaszter az univerzalitásra, addig a kihívás-központú klaszter a feltétel nélküli érv igazságtalan voltára fókuszál. A feltétel nélküliség kategória két dimenziójának egymáshoz közeli értékét az osztályozás módszere során az individualista elv (egyéni teljesítmény hangsúlyozása, rendszer a semlegesség és az esélyegyenlőség elvén nyugszik) elsődlegessége és az egalitarianizmus

(egyenlőtlenségek mérséklődnek, állam normatív szabályozójává válik a társadalmi elosztásnak, kollektív intézményi felelősség hangsúlyozása) kevésbé domináló pozíciója indokolja (Örkény és Székelyi 2010). Az igazságtalanság dimenzió (feltétel nélküliség negatív dimenziója) belül az individualista igazságossági elv érvényesülése látszik, mivel képviselői hangsúlyozzák, hogy a rendszer a semlegesség és az esélyegyenlőség elvén nyugszik, így mindenkinek egyenlő esélye van előbbre jutni. A jogokat pedig nem lehet ab ovo szavatolni, mert az csak a társadalmi hozzájárulás csökkenését eredményezné.

Az igazságosság dimenzió (feltétel nélküliség pozitív dimenziója) keretében a hozzászólók úgy ítélik meg, hogy a jóléti állam által megvalósított újraelosztásra szükség van. Ennek segítségével elkerülhető a társadalmi leszakadás, biztosítható az állampolgárok jóléte, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, vagy a méltó emberi élethez való feltételek megteremtése (Örkény – Székelyi 2011). A két elv hangsúlyos volta a társadalmon belül, megnehezíti a feltétel nélküli alapjövedelem megítélését az igazságosság szempontjából. Ennek az ellentétnek a kezelése a döntéshozók részéről minden bizonnyal szükségessé válik, ha az alapjövedelem valódi alternatívaként kerül napirendre.

A klaszterek összegzése

Az alapjövedelem prizmáján keresztül vizsgáltuk az elosztási percepciókat, azáltal, hogy újszerű megközelítésben a közösségi média adatokat értelmezhető, hasznos tudássá alakítottuk a kvantitatív számítógépes szövegelemzés módszertana révén, kvalitatív sajátosságokkal kiegészítve.

Az elismerés elnyerésére, az anyagi biztonságra, a társadalmi normákhoz és a közös tudásokhoz való alkalmazkodásra törekvés olyan értékek, melyek preferálása azt mutatja, hogy a kommentelők elsődleges célja az alapjövedelem kontextusában az egyén biztonságának fenntartása és a status quo megőrzése. Az egyéni percepciókban általában erőteljes ragaszkodás tapasztalható a statikus és bevett módon rögzült és működő elosztási rendszerekhez. Ez megmutatkozik abban is, hogy a többségi társadalom részéről erőteljes elzárkózás és rivalizálás figyelhető meg mindazon csoportokkal szemben, akiket úgy ítélnék meg, hogy nem szolgáltak rá arra, hogy valamilyen jóléti juttatás kedvezményezettjévé váljanak. Emögött a félelem mögött tulajdonképpen a státuszféltés és a status quo fenntartására való törekvés bújik meg.

A kommentelők tapasztalatai és a véleményüket befolyásoló valóság- és kommunikációs elemek kifejezetten a teljesítményalapú redisztribúciót helyezik előtérbe. Az elosztási elveket tekintve tehát a legtisztábban elfogadottnak minősül a teljesítmény alapján működő elosztási elv. Ennek középpontjában áll hangsúlyos elosztási elvként az érdem, ahol megjelenhet a születési előjog, pénzvagyon vagy egy speciális csoporthoz tartozás a státus

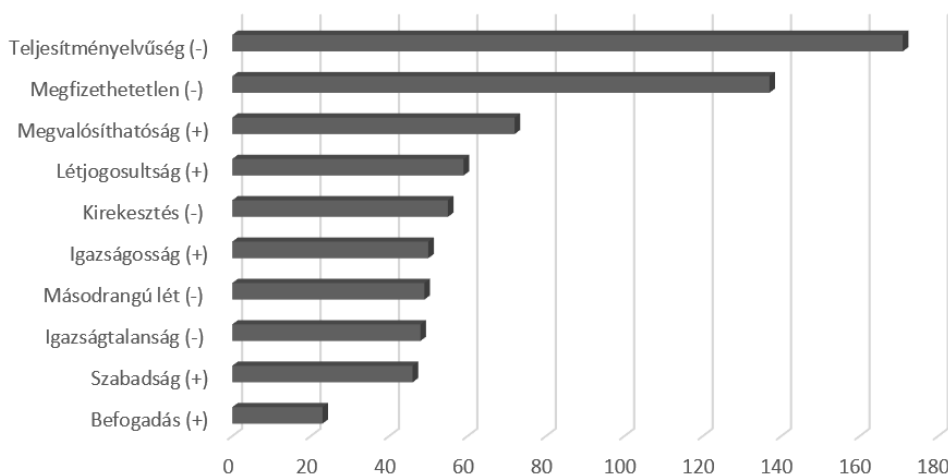
meghatározásánál. Míg a kommunikáció szintjén elfogadottnak látszik a szükséglet elve is, azonban a gyakorlatban szigorú elvárásokat fogalmaznak meg ezzel kapcsolatban és csak addig tekintik elfogadottnak a kommentelők, amíg saját érdekeik nem sérülnek. Az egyenlőség elve tekinthető a legkevésbé elfogadott elosztási elvnek a hozzászólások alapján.

Az alapjövedelem két meghatározó kritériuma, az univerzalizmus és a feltétel nélküliség a teljesítményre kondicionált értékrendszerben olyan tulajdonságként jelenik meg, ami napjaink magyar társadalmában vitatottá, a radikálisabb kommentelők körében pedig elfogadhatatlanná teszi ezt az újraelosztási modellt.

A 8. ábrán az osztályozás eredménye alapján szembevetőd, hogy a pozitív értékminták merülnek fel kisebb arányban a megjegyzésekben (a befogadás és a szabadság). A pozitív érvek közül a legmagasabb támogatottságot a megvalósíthatóság képezi, ami leszakadt a többi pozitív érvcsoporttól, de még ez sem közelíti meg az élménybe kerülő negatív megközelítésű kategóriákat (a megfizethetlenség és a teljesítményelvűség).

8. ábra

A megjegyzésekre jellemző értékminták (db).

Forrás: Saját szerkesztés

Az osztályozás során láthatóvá vált, hogy a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban a legjellemzőbb értékminta a teljesítményelvűség hangsúlyozása és a megfizethetlenségére való hivatkozás. Ez a negatív kettős szorosán kötődik az egzisztenciális biztonsághoz, ennek köszönhető dominanciájuk.

A materiális értékek és a munka dominanciájának lehetséges magyarázata, hogy a munkaerőpiaci elvárásokon túl a szociálpolitika működés módja is felértékelte a munka központi szerepét, mivel sok esetben biztosítási alapon járulékfizetéshez és munkaviszonyhoz köti a jóléti juttatásokat (Czibere és mtsai. 2017). A befektető állam koncepciója is jól példázza

a munkaviszony középpontba állítását a szociálpolitika működésében, mivel a „nincs jog kötelességek nélkül” elv értelmében a képességbe való befektetésért cserébe az egyén aktív szerepvállalását várja el a jóléti állam (Csoba 2017).

Nemcsak a feltétel nélküli alapjövedelemmel foglalkozó szakirodalmakban számít domináns témának a munkával kapcsolatos érvelés (munkavállalás ösztönzésének kérdésköre: munkaórák csökkenésének lehetséges negatív hatásai, mint az ellustulás és ezzel párhuzamosan a pozitívumai, mint a szabadidő növekedése, illetve az elosztás kérdésköre: munka átalakulásának jelenlegi tendenciái, jövedelem- és vagyoneelosztás méltányos formáinak elosztása, különböző munka alternatívák igazságos elismerése) kérdése, hanem a kommentekben is. Így a szakirodalmakban megjelenő domináns témák (Gilbert et al. 2018, Riedl 2020, McDowell – Ferdosi 2021) szorosan együtt járnak azon percepciókkal, amelyek mentén a laikus hozzászólók is értelmezik az alapjövedelmet.

A csoportosítás és osztályozás módszertanának elvégzése után kapott eredmények értelmezhetővé válnak Schwartz (1992) értékstruktúra modelljével, melyben kétdimenziós térben szemlélhetjük az ábrázolt értékeket, két különváló értékpreferencia mentén. Az általunk elemzett kommentek egyértelműen két érték kategóriához kapcsolódnak, hiszen az önmegvalósításhoz és megőrzéshez kapcsolódó jegyeket mutatják. Míg az önmeghaladásra és nyitottságra utaló jegyek másodlagosak a hozzászólásokban. Az univerzalizmus és jóindulat értékei (Schwartz (1992) modelljében ez az önmeghaladás érték kategóriája) ugyan megjelennek a kommentek között, de ezek megvalósulását feltételekhez kötik, így a segítőkészség és gondoskodás korlátozott szolidaritással és toleranciával párosul.

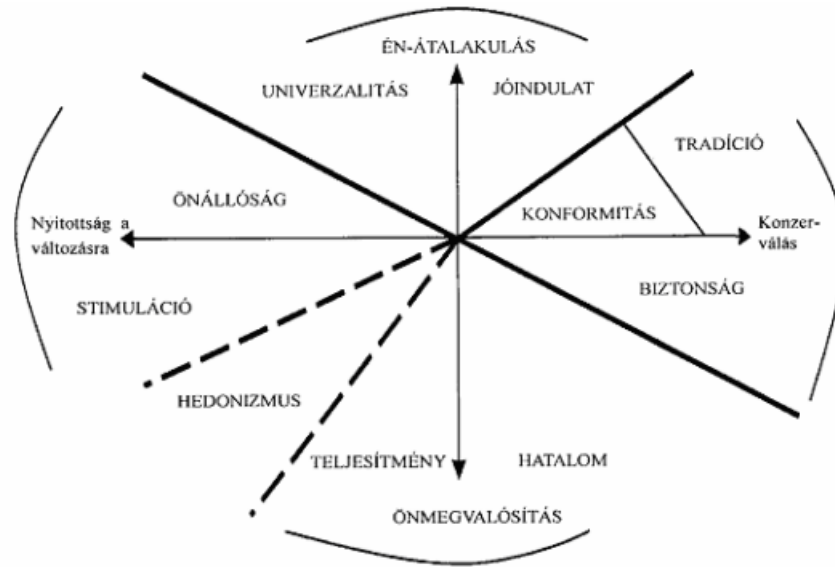
A kommentek alapján Schwartz modelljének hangsúlyos szegmense a 9. ábrán látható kördiagram alsó és jobb oldali területe, mivel a biztonság iránti igények, a konformitásnak és tradícióknak való megfelelés, és az elismerés utáni vágy fogalmazódik meg bennük túlnyomórészt.

Egyrészt a biztonság szférája (Schwartz (1992) modelljében a megőrzéshez tartozik) szorosan kapcsolódik a munkajellegű tevékenységekhez, mivel a pénzkereset járul hozzá a biztonság és így a státus megtartásához is.

Másrészt a munkavégzés szorosan kapcsolódik a konformitás megéléséhez és a történelmi tradíciók fenntartásához is (Schwartz (1992) modelljében a megőrzéshez tartozik), mivel egy fontos társadalmi normaként és így elvárásként épült be gondolkodásunkba. A munkán keresztül pedig a teljesítmény is felértékelődik (Schwartz (1992) modelljében az önmegvalósításhoz tartozik). A teljesítményarányos elosztási elv egyértelműen elfogadásra került a kommentelők nagy része által, mint működőképes és elfogadható lehetőség, azaz aki többet és jobban teljesít, az többet is kell, hogy kapjon.

9. ábra

Schwartz (1992) tíz alapértéke

Forrás: Keller 2008

A posztindusztriális munkaerőpiac változó körülményeinek megtapasztalása – gyakori munkahelyváltás, fragmentált foglalkoztatási viszonyok, rugalmas és kiszámíthatatlan munkarend, sokféle típusú jövedelem, az alkalmaztatás biztonságvesztése – nem átmeneti állapotként van jelen az emberek életében, hanem a struktúra változását jelzik (Castel 1998, Csoba 2011). Ennek ellenére a percepciókban nem érzékelhető a munka központi szerepétől való eltávolodás, sem a teljesítményelv háttérbe szorulása, de az elosztási paradigma hiányosságainak a megfogalmazása is másodlagos.

Úgy látszik tehát, hogy a meritokratikus, teljesítményalapú elv továbbra is domináns a kommentelők körében, a társadalmi megbecsülés alapelveként rögzült eleme a társadalom mindennapjainak. A posztmateriális értékek alulértékelése, mint a boldogság, érdekes élet vagy szabadság azzal is együtt jár, hogy a hozzászólók kisebb fokú elfogadási hajlandóságot mutatnak az új alternatívákkal szemben, mint amilyen a feltétel nélküli alapjövedelem is.

Összegzés

A munka központi szerepe a társadalom életében az ipari kapitalizmus idején növekedett meg, innentől kezdve a szociális integráció alapjává vált, ami garantálja az anyagi biztonságot és státust kijelölő funkcióval is bír. A II. világháborút követően egészen a hetvenes évekig munkatársadalom működött, amely az élet középpontjába a munkát állította, így a jövedelemszerző tevékenység vált a társadalmi elismerés alapjává (Honneth 2009, Csoba 2010, Török 2009, 2014, Szépe 2016, Kaj-Fu – Csiu-Fan 2022). Normatív igényként jelen van a jelenlegi társadalmi gondolkodásban, hogy az emberek jólétéhez mindenki egyéni teljesítményével és munkájával tud hozzájárulni (Honneth 1997, Huszár 2010). Így a modern kapitalista társadalmak berendezkedésében a teljesítményelv dominál (Honneth 2003, Aulenbacher – Grubner 2021).

A nyolcvanas évektől azonban a munkaparadigma fokozatosan megkérdőjeleződik, és a munka – mint a társadalom alapvető szervezőelve – szerepének változása is megfigyelhető (Offe 1984, Harvey 1990). Amennyiben nem férünk hozzá a munkához, akkor az az elosztási viszonyokban is változásokat indukálhat, mivel a hagyományos foglalkoztatási formák egyre szűkebb kört fednek le, így a munkavégzés formájának változása alkalmazkodásra készíti az elosztási viszonyokat is. A kilencvenes évek közepére láthatóvá vált, hogy a munka és a teljesítmény alapján történő elosztás egyre kevesebb embernek jelentett állandóan elérhető megoldást a társadalmi javakban való részesedéshez.

A munkaparadigma átalakulása tulajdonképpen a munkának, mint a társadalmi javak elosztási elvének a felpuhulását jelenti. Ezért is fogalmazódik meg újból és újból a társadalmi javakhoz való hozzáférés garantálásának érdekében a lét jogán vagy az állampolgárság jogán osztott társadalmi alapjövedelem koncepciója.

A munkavállalás társadalmi kötelezettségként való elvárása szűkíti a jóléti állam felelősségi körét a szociális biztonság garantálásában. A piaci logika középpontba helyezése azt eredményezi, hogy a piac által bekövetkező társadalmi kudarokat piaci alapokon próbálják meg orvosolni, ennek értelmében a szociális jogok háttérbe szorulnak (Csoba 2017, Vastagh 2023). A szolidaritás hangsúlyozása helyett az individualizmus és egyéni felelősség kapott jelentőséget. A piaci integrációs séma azonban nem volt képes minden állampolgár integrációjára (Vastagh 2023).

Ezek a folyamatok megkérdőjelezzik az alapjövedelem kiindulópontját, miszerint mindenkinek rendelkeznie kellene a piactól független jövedelemmel. Egyrészt folyamatosan szűkül a szociális jogosultság köre, másrészt homályossá válnak a szolidarisztikus értékek,

kevésbé tűnik elfogadhatónak az az elv, hogy ne csak teljesítményelven, hanem mint a társadalom tagja részesüljön valaki társadalmi javakban.

Látható, hogy az elosztás terén kettős folyamatok zajlanak, amik ellentmondásokat eredményeznek. Amennyiben az elismerés alapjaként csak a teljesítmény működhetne, akkor a munkaparadigma örök érvényű lehetne. Az elismerés azonban elválhat a teljesítménytől és más jogok – például a lét joga vagy az állampolgárság joga – is beléphetnének a teljesítmény helyébe vagy mellé az elismerés, azaz a társadalmi javakban való részesedés során. Elméletileg ez lehetséges, azonban a gyakorlatban nagyon erősen kötődünk a tradicionális teljesítmény-elismerés koncepcióhoz.

A feltétel nélküli alapjövedelem élénk vitákat képes generálni, hiszen mind normatív, mind pragmatikus szempontból mélyen gyökerező hiedelmeket, értékeket és normákat érint megítélése. A legvitatottabb kérdések az alapjövedelemmel kapcsolatban ahhoz kötődnek, hogy az állam jóléti szerepvállalásában új perspektívát igényel, a hagyományos munka- és bérezési viszony újragondolását, valamint a modern állami jóléti rendszerekben az állampolgársághoz fűződő jogok és kötelezettségek nagyon eltérő álláspontját vonja maga után. Ezek az elmozdulások azonban erőteljes korlátokba ütköznek, hiszen a mai gondolkodásmódunkban a társadalom tagjai értéket tulajdonítanak a munkavégzésnek, ezzel szemben az alapjövedelem sokak szemében a semmiért kapott pénzként jelenik meg.

A kutatás fókuszát jelentő feltétel nélküli alapjövedelem elosztási kérdésként való megközelítésének komplexitása miatt a kutatás a kvantitatív számítógépes szövegelemzés módszertanára épül, kvalitatív vonásokkal kiegészítve. A kutatás célja, hogy az FNA prizmáján keresztül vizsgáljuk az elosztási percepciókat, azáltal, hogy újszerű megközelítésben a közösségi média adatokat értelmezhetővé és hasznos tudássá alakítottuk. Mindezt a természetes nyelv feldolgozási technikák, mint a felügyelt gépi tanulás, azaz osztályozás (*classification*), szentimentanalízis, és a felügyelet nélküli gépi tanulás, azaz csoportosítás (*klaszterezés*) társadalomtudományi szempontból való alkalmazása teszi lehetővé. Annak érdekében, hogy láthatóvá tegyük az állampolgárok alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdjeit, az interneten rendelkezésre álló, az alapjövedelemre vonatkozó szövegtörzsek, azaz kommentek elemzésére vállalkoztunk. Az alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdök befolyásolják azt, hogy az egyén a társadalmi struktúra részeként hogyan érez, gondolkodik vagy viselkedik ezen kérdéskörben.

Az első kutatási kérdés során azt vizsgáltuk, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem milyen fogalmi jellegzetességekkel bír az általunk elemzett kommentelők percepciójában. A szózsák módszerére támaszkodva úgy véljük, hogy az FNA fogalmához kapcsolt percepcióknak kulcseleme a munkavállalás normájába vetett hit. Ennek központi magja az a félelem, hogy

alapjövedelem esetén a társadalmi javakban való részesedést nem elsősorban a munka, mint az elosztás paradigmája határozná meg, hanem az alapjövedelem garantálná a társadalmi tagságot, amit a hozzászólók a semmiért kapott pénznek minősítenek.

A feltétel nélküli alapjövedelem laikus fogalomértelmezésében a kommentelők az alapjövedelmet leginkább ingyen pénzként vagy segélyként definiálták. Ez az értelmezés abból adódik, hogy az alapjövedelem alapkoncepciója szerint minden állampolgár, munkavégzéstől függetlenül, rendszeres jövedelmet kap. Az alapjövedelem célja nem pusztán a pénz szétosztása, hanem a gazdasági stabilitás biztosítása, a szegénység csökkentése és a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése. Az „*ingyen pénz*” narratíva figyelmen kívül hagyja az alapjövedelem komplex gazdasági és társadalmi hatásait, amelyek túlmutatnak a pusztán pénzbeli juttatáson, és amit a szakirodalmak igyekeznek széleskörben bemutatni, hangsúlyozni.

A hagyományos jóléti rendszerek általában különböző kritériumokat használnak a jogosultság meghatározására, mint például jövedelmi szint, családi állapot vagy egészségi állapot. Az alapjövedelem esetében ezek a szelekciós elvek hiányoznak, mivel mindenki egyenlő mértékben részesülne belőle. Az univerzalizmus elve az egyenlőség és a méltányosság biztosítására szolgál, de a kommentelők nehezen fogadják el, hogy a gazdagok és a szegények egyaránt részesüljenek az alapjövedelemből. Ez az ellentmondásos érzés sokak számára érthetetlen, és így az alapjövedelmet igazságtalannak tartják, mert úgy vélik, hogy csak a rászorulóknak kellene támogatást kapnia.

A jogosultsági követelmény hiányát is megfogalmazzák kritikaként az alapjövedelem fogalmi lehatárolása során. Sokan a hozzászólók közül úgy gondolják, hogy a társadalmi támogatásoknak valamilyen teljesítményhez vagy rászorultsághoz kell kötődniük, ezen elvárásokat nem mellőzheti a fogalom. Így a laikus értelmezés gyakran úgy tekinti ezt, mint a munka és az erőfeszítés elismerésének hiányát, ami motivációcsökkentő hatású lehet a munkavállalás terén.

Ezek a fogalmi jellegzetességek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az alapjövedelem vitatott koncepció marad a társadalmi diskurzusokban. Ezen félreértések feloldása érdekében fontos a megfelelő tájékoztatás és az alapjövedelem céljainak és mechanizmusainak pontos bemutatása a közvélemény számára.

A kutatás következő pontján az írott kommentek szentimentanalízisével információt nyertünk arról, hogy milyen arányban jelenik meg az elutasítási és elfogadási attitűd a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban. Illetve arra fókuszáltunk, hogy milyen tényezők befolyásolják az alapjövedelemmel kapcsolatos vélemények elutasító jellegét. Az online térsajátos dinamikájának köszönhetően gyakran tapasztalható, hogy bizonyos témák megvitatása

negatív irányba mozdul el. Ez alól az FNA sem kivétel, hiszen túlsúlyban vannak az ezzel az elosztási formával szemben megfogalmazott negatív típusú érvek.

Az internetes fórumok és közösségi média platformok anonim természetük miatt lehetővé teszik az emberek számára, hogy olyan véleményeket is kifejezzenek, amelyeket személyesen nem tennének meg. Az anonimitás lehetőséget teremt a kritika és a negatív hozzászólások számára, mivel a felhasználók nem érzik magukat felelősségre vonhatónak. A negatív vélemények és hozzászólások több figyelmet kapnak, mivel az emberek hajlamosak hevesebben reagálni azokra. Az olyan nagyszabású közpolitikai javaslatok, mint az alapjövedelem, természetüknél fogva vitatottak. Ezek a javaslatok jelentős gazdasági és társadalmi változásokat ígérnek, amelyek kockázatot és bizonytalanságot hordoznak magukban.

A szentimentanalízis révén besorolt adatbázis alapján, három negatív elköteleződési mintázatot tudunk elkülöníteni kézi csoportosítással, melyek a feltétel nélküli alapjövedelemhez kötődő manifeszt megnyilvánulásokat és érzelmi intenzitásokat mutatják.

Az első kategóriában azok a kommentek kaptak helyet, amelyek negatív véleményt fejtenek ki, konkrét információkra, adatokra alapoznak (más forrásokra hivatkozva). Ez az információ fókuszú és alacsony érzelmi intenzitással jellemezhető csoport többnyire tájékoztató jellegű kommenteket publikál, felállít egy helyzetképet, amivel alátámasztja saját érvelését. A komment írója egyértelműen a negatív információkra összpontosít, így kötődik érzelmileg a témához. A kommentelő célja tulajdonképpen a téma megismertetésének fokozása a többi szereplő számára.

A második kategóriában olyan kommenteket soroltunk, amelyek az igazság kereső panasz kategóriába sorolhatók, azaz igazságosság fókusszal születtek és mérsékelt érzelmi intenzitással. A csoport mögöttes attitűdökre, hiedelmekre és percepciókra támaszkodik. A kommentek tartalma konkrét kritikát fogalmaz meg a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban (bár nem minden esetben képesek objektíven alátámasztani). A személyes célok érvényesítése vezérli a kialakuló helyzetben, melynek középpontjában a reciprocitás alapelveinek kérdésköre jelenik meg.

A harmadik kategóriába a retorziós elvárásokat megfogalmazó kommentek sorolhatók, melyek így erős indulati fókusszal bírnak és magas érzelmi intenzitással, olykor destruktív magatartással járnak együtt. Az ebbe a típusba tartozó kommentek tartalma gyakran nem hordoznak konkrétan megfogalmazott kritikát a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatban, így meggyőző erejük is alacsony. Agresszív állapot jellemzi a komment íróját. A komment megfogalmazója igyekszik általános felhívást intézni a többi szereplő felé a témával kapcsolatos kollektív és negatív cselekvésre.

A kutatás harmadik kérdése arra kereste a választ, hogy a kommentelők informális percepcióiban beazonosíthatóak-e domináns megközelítési módok a feltétel nélküli alapjövedelemmel, mint elosztási alternatívával kapcsolatban. Ennek mentén öt klasztert sikerült azonosítanunk (materiális-, nyereség-, munka-, makrostruktúra-, kihívás-központú klaszter, azaz topik). Majd az osztályozás módszerével megvizsgáltuk, hogy ezeken a domináns megközelítéseken belül milyen attitűdök azonosíthatóak be, amelyek motiválhatják vagy hátráltathatják az FNA bevezethetőségét. Mindegyik domináns megközelítésnek két pólusát láttuk visszaköszönni a kommentekben, a két szélső értékválasztásban, az egyik oldalon a negatív, míg a másik oldalon a pozitív érveléssel (univerzalitás: befogadás és kirekesztés, szubjektív jólét: szabadság és másodrangú lét, normarendszer: létjogán elv és teljesítményelv, finanszírozhatóság: megvalósíthatóság és megfizethetlenség, feltétel nélküliség: igazságosság és igazságtalanság).

A materiális-központú klasztert az anyagi biztonságra való törekvés jellemzi. A kommentelők ezen csoportja előtérbe helyezi a már létező jóléti juttatási rendszereket, mivel céljuk, hogy csak azok kapjanak segítséget és támogatást, akik valóban rászorulnak. A szolidaritás és tolerancia értékei csak az általuk meghatározott keretek között minősülnek elfogadhatónak. Így látják garantálnak a status quo fenntartását. A feltétel nélküli alapjövedelem segéllyel való összemosása ebben a csoportban kimagasló, emiatt elvetik az univerzalitás tulajdonságát. Annak érdekében, hogy a status quo-t fenntartsák, ez a csoport képes elfogadni a szükségletekhez igazodó elosztási elvet: azok kapjanak többet, akiknek a legnagyobb szüksége van rá. A materiális vonások hangsúlyozásában tetten érhető a magas presztízs és társadalmi státus elérésére való törekvésben, melynek alapja az erőforrásokkal való rendelkezés (dominanciára való törekvés és a pénzbeli biztonság kontrolljának elvárása). Az egyéni percepciókban erőteljes ragaszkodás tapasztalható a statikusan működő keretekhez, mint a szükségletekhez igazodó elosztási elv és a munkaerőpiacon való teljesítés elvárása. Az alapjövedelem univerzalitását ez a csoport két oldalról közelíti meg: a kirekesztés, mely az alapjövedelemmel szembeni negatív ítéleteknek ad helyet és láthatóan ez a hangsúlyos megközelítés, ennek ellentéte pedig a befogadás.

A nyereség-központú klasztert foglalkoztatják az alapjövedelemmel együtt járó lehetséges előnyök, például a személyes autonómia iránti igény, döntési szabadság nagyobb fokú megvalósulása, növekvő önmegvalósítási lehetőségek vagy a nagyobb fokú szabadság megélése. Arra az innovációs lehetőségre fókuszálnak ezen csoport tagjai, amit az alapjövedelemben látnak. Ez a csoport késznek mutatkozik a kockázatvállalásra egy új megoldási alternatíva révén, hiszen a kommentelők látják azt saját tapasztalataik alapján, hogy az egyén által megélt gazdasági bizonytalanság együtt jár a szorongás, az élet feletti kontroll

hiányának megélésével, a szűkülő kockázatvállalási képességgel és a tekintélyelvűség nagyobb elfogadásával. Ezen helyzetek meghaladását várják az alapjövedelemtől. A szubjektív jólét két pólusa a másodrangú lét (negatív) és a szabadság (pozitív) dimenziója, egyaránt vágyakat és reményeket fogalmaznak meg. A szabadság körébe tartozó értékek a feltétel nélküli alapjövedelem szubjektív jólét terén bekövetkező pozitív változásait takarja: szolidaritás, bizalom vagy pozitív gondolkodásmód. Míg a másodrangú lét során a függőség és a polarizáció erősödő folyamatai kerültek hangsúlyozásra. Ennek oka a zárt gondolkodás jegyeiben keresendő.

A munka-központú klaszter jellemzőinek tekinthető, hogy a munka számít fontos identitást alkotó tényezőnek. Ebben a csoportban egy olyan emberkép dominál, ami a jóllétet, a kiszámíthatóságot és a biztonságot a munka által tartja megvalósíthatónak. Tehát a munka középpontba helyezése domináns tényezőként van jelen a kommentekben, ez elsősorban nem az anyagi javakkal indokolható, hanem a társadalmi helyzet és jogok fenntartása, a státusz biztosítása, és az elismerésre való törekvés motiválja, amik elsődlegesen a munka révén érhetők el. Számukra a tradíciók képviselője lehetséges a munka hangsúlyozása révén, hiszen a közös tudások ezt diktálják. Magát a munkát egydimenziósan értelmezik, azaz csak a fizetett munkán keresztül látják sikeresnek a társadalmi integrációt. Ezen csoport szerint a teljesítményarányos elosztási elv működőképes és elfogadható, így aki többet és jobban teljesít, az többet is kell, hogy kapjon. Annak ellenére, hogy a kommentelők megélik a munkaerőpiacon, hogy az emberek nem minden esetben tehetségük és erőfeszítéseik alapján részesülnek jövedelemben, a percepciókban nem érzékelhető a munka, mint elosztási elv központi szerepétől való eltávolodás, a teljesítményelv továbbra is domináns. Ezt mutatja az is, hogy a hozzászólások esetén a teljesítményelvűség hangsúlyozása a legjellemzőbb értékminta. A normarendszer megváltozásának két végpontja között a legnagyobb a szakadék a többi vizsgált kategóriához képest, ami azt sugallja, hogy a hozzászólók percepcióiban a teljesítményelvvvel nem képes versenyezni az alanyi jog.

A makrostruktúra-központú klaszter szerint kiemelkedő fontosságú a kormány által garantált biztonság, így megfogalmazzák igényüket a nagy makrorendszerek működésének szükségességével kapcsolatban. A centralizált nagyrendszerektől válnak függővé vagy más gazdasági szuperstruktúráról, hiszen ahogy az egyén egyre sebezhetőbbé válik a különféle kockázatokkal szemben, úgy igényli és várja el az államtól a növekvő támogatást, a redistribúciós eljárások útján. A finanszírozás kérdéskörén belül a két szélsőséges álláspontot a megvalósíthatóság lehetősége (pozitív) és a megfizethetlenség (negatív) alkotja, ezek fontossága azt mutatja, hogy a finanszírozhatóság kérdésköre élénken foglalkoztatja a kommentelőket. A makrostruktúra-központú klaszter kommentjei az alapjövedelmet csak

magas adók bevezetésével látja megvalósíthatónak, amit önmagukra nézve teherként élnék meg, hiszen nem szeretnék áldozatokat vállalni a közösség egészségének érdekében. Az elemzett megjegyzések nagyobb arányban tekintik a feltétel nélküli alapjövedelmet megfizethetetlennek, mint finanszírozhatónak, megvalósíthatónak.

A kihívás-központú klaszter során a frusztrációk és aggodalmak kapnak főszerepet, amik mentén a juttatásnak fejlődnie kell, hiszen megmutatják, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatos percepciókban hol van magasfokú elbizonytalanodás. A megélt nyereség vagy jutalom igazságosságának megítélése során másokhoz hasonlítják magukat ezen csoport tagjai és úgy ítélik meg, hogy az alapjövedelem igazságtalanul járna bizonyos csoportoknak. A hozzászólásokban attól tartanak leginkább, hogy mások munkanélküli életmódját támogatná az alapjövedelem összege, így megfogalmazzák a potyautas magatartás egyértelmű elutasítását. A kihívásokat hangsúlyozó klaszter elveti az egyenlőségelvű elosztási elvet, azaz, hogy mindenki egyformán részesüljön a hozamból a befektetésétől függetlenül, így háttérbe szorítják a kooperatív társadalmi viszonyokat. A feltétel nélküliséghez való viszony szorosan kapcsolódik az igazságosság és igazságtalanság kérdésköréhez. Az igazságtalanság dimenzió (negatív) belül az individualista igazságossági elv érvényesülése látszik, mivel képviselői hangsúlyozzák, hogy a rendszer a semlegesség és az esélyegyenlőség elvén nyugszik, így mindenkinek egyenlő esélye van előbbre jutni. Az igazságosság dimenzió (pozitív) keretében a hozzászólók úgy ítélik meg, hogy a jóléti állam által megvalósított újraelosztásra szükség van, így biztosítható az állampolgárok jóléte és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése.

Az elosztási elveket vizsgálva látható, hogy a legelfogadottabbnak minősül a teljesítmény alapján működő elosztási elv. Míg a kommunikáció szintjén elfogadottnak látszik a szükséglet elve is, azonban a gyakorlatban szigorú elvárásokat fogalmaznak meg ezzel kapcsolatban és csak addig tekintik elfogadottnak a kommentelők, amíg saját érdekeik nem sérülnek. Az egyenlőség elve tekinthető a legkevésbé elfogadott elosztási elvnek a hozzászólások alapján.

A társadalom értékei között a munka és a teljesítmény szerinti elosztás fontos helyet foglal el, annak ellenére, hogy a munka, már nem mindenki életében elsődleges társadalomszervező elv. Ez a kettősség társadalmi paradoxonként jelenik meg a percepciókban.

Jól lehet, hogy a munka társadalmi dimenzióinak felpuhulása tapasztalható és a régi domináns értékek elhalványulnak, mindezek ellenére új konszenzusokat, alternatívákat kialakítani még nehéznek tűnik. A változó munkaerőpiaci folyamatok megélése bizonyos társadalmi rétegekben és korosztályokban kevésbé tudatosult és nem jár együtt a munka más típusú fókuszba helyezésével. Nem csupán a munkavégzés változik meg és gyengül a munkaparadigma, mint az elosztás legfontosabb elve, hanem a redisztribúció szükségessége is

megkérdőjeleződik. Egyre gyakrabban merül fel a kérdés, hogy elegendő-e az elsődleges elosztás, vagyis mindenkinek magának, a teljesítménye alapján kell-e megszereznie a javakat, vagy esetleg elfogadjuk az újraelosztást munka nélkül is. Ebben az esetben azonban felmerül a kérdés, hogy ennek mi lesz az alapvető elosztási elve, amennyiben nem a munka. A munka – mint az elsődleges elosztás mentén érvényesülő javak szerzésének a módja – és a másodlagos (redisztribúció) elosztás elve így válik külön. Fontos látnunk, hogy az értékválasztásnál a verbálisan kifejezett értékpreferencia sok esetben nem azonos azzal, ami a gyakorlatban tapasztalható. Az értékek deklarált fontossága és a valóságban zajló folyamatok között sokszor tapasztalható diszkrepancia.

A feltétel nélküli alapjövedelem pozitív megítélését korlátozza az egyének percepció sémája. A korábbi történelmi események fényében láthatóvá válik, hogy a magyar emberek a társadalmi valóságot hasonlóan érzékelik, mint ahogyan azt a mindenkori hatalom értelmezi. Az útfüggőség nézőpontjából tekintve ezek a percepciók szorosan gyökereznek a korábbi politikai döntésekben, amikből eredeztethetők a jelenlegi politikai lehetőségek is. A jelenlegi jóléti juttatásaink és a fokozódó feltételrendszer alkalmazása azt mutatja, hogy az FNA felé való elmozdulás logikátlannak tűnik. A hazai jóléti ellátórendszer szociális jogi szabályozási területét vizsgálva is látható válik, hogy ebben a rendszerben a szükséglet hitelt érdemlő azonosítása nem elegendő, a jogokat szükséges kiérdemelni, azáltal, hogy mindenki hasznos tagjává válik a társadalomnak (Szatmári 2021). A társadalmi hasznosság fokmérője a munkavállalás, így azok kerülnek jobb helyzetbe, akik megfelelnek ennek az elvárásnak. A múltban és a jelenleg is követett út továbbra is azt mutatja, hogy maradunk a rászorultsági elvű, feltételekhez kötött jóléti programoknál és elosztási elveknél, melyek esetén az origót továbbra is a munkavégzés során nyújtott teljesítmény elvárása jelenti.

Jelen kutatás gyakorlati hozzájárulása jelentős, mivel az eredményeinkben rejlő tudás felhasználható arra, hogy jobban megérthessük a társadalom szükségleteit, érveit és félelmeit egy lehetséges szociálpolitikai modellel kapcsolatban. A disszertáció keretein belül nem tettünk kísérletet arra, hogy bármilyen alapjövedelem-rendszert kidolgozzunk, sem arra, hogy konkrét szakpolitikai javaslatot fogalmazzunk meg, hiszen az túlmutat a disszertáció tartalmi lehetőségein és célján.

Az bizonyos, hogy egy alapjövedelem típusú jóléti juttatás újra fogalmazná az egész jólét-munka konszenzust. Nyilvánvalóvá vált a kutatás során, hogy a jelenlegi jóléti rendszer elvei és ezzel szoros összefüggésben a munka középpontba állítása komplex struktúrában működik és mélyen gyökerező értékeken, percepciókon nyugszik napjaink Magyarországon. Az értékek többnyire stabilnak tekinthetők, így bizonyos fokú konzisztenciát biztosítanak viselkedésünkben.

Ugyanakkor célszerű azt is megemlíteni, hogy a gazdasági, társadalmi és politikai környezet változásának hatására a stabilnak tűnő értékrendszerrel kapcsolatban is számos kérdés fogalmazódik meg, akár az elosztás paradigmájára vonatkozóan is. A napjainkban egyre intenzívebben növekvő teljesítményelvárás esetén például az, hogy milyen forrásai lesznek a megélhetés biztosítására a társadalom azon rétegének, amely nem képes megfelelni ezeknek az elvárásoknak? Hogyan működhet az a társadalom, amelynek tagjai a teljesítményt hangsúlyozzák az elosztás paradigmájaként függetlenül attól, melyik státuszcsoporthoz tartoznak, miközben a társadalom felső rétege érdemhez, az alsó rétege szükségletekhez kötné a feltételeket, mikor a transzferjövedelmek elosztási elvének meghatározásáról gondolkodik. Az esetleges változásokhoz való alkalmazkodáshoz a jelenlegi helyzetkép vizsgálatával ez a dolgozat is igyekszik hozzájárulni.

Jövőbeli kutatási lehetőséget kínál egy longitudinális elemzés, ami a különböző közösségi média platformokon megjelenő hozzászólások trendjeit dolgozhatná fel, fókuszálva a témák és a megjelenő érzelmek időbeli változásainak elemzésére, melyet akár kvalitatív technikákkal is szükséges lehet kiegészíteni. A meg nem tapasztalt társadalompolitikai eszközökkel kapcsolatos vélekedések megismerése új tudományos kérdéseket vethet fel, s kiváló rálátást biztosítanak a társadalom értékrendszerére. A kutatások eredményei mindemellett segíthetnek a közpolitikai elemzések és hatásvizsgálatok finomításában, valamint hozzájárulhatnak elméleti modellek fejlesztéséhez is, amelyek a társadalmi változások jobb megértésére törekszenek.

Irodalomjegyzék

Afscharian, D. – Muliavka, V. – Ostrowski, M. S. – Siegel, L. (2022): The State of the UBI Debate: Mapping the Arguments for and against UBI. *Basic Income Studies*, 17(2) <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0030>

Albalawi, R. – Yeap, T. H. – Benyoucef, M. (2020): Using topic modeling methods for short-text data: a comparative analysis. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 3, <https://doi.org/10.3389/frai.2020.00042>

Ali, F. – Kwak, D. – Khan, P. – El-Sappagh, S. – Ali, A. – Ullah, S. – Kim, K. H. – Kwak, K. S. (2019): Transportation sentiment analysis using word embedding and ontology-based topic modeling. *Knowledge-Based Systems*, 174, 27–42. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2019.02.033>

Andersson, J. O. (2010): Basic Income From an Ecological Perspective. *Basic Income Studies*, 4(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1180>

Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest

Arcarons, J. – Raventos, P. D. – Torrens, M. L. (2014): Feasibility of Financing a Basic Income. *Basic Income Studies*, 9(1-2), <https://doi.org/10.1515/bis-2014-0005>

Artner A. (2014): A feltétel nélküli alapjövedelem relevanciája és kérdőjelei. *Eszmélet*, 102, 109–130. oldal

Atkinson, A. B. (2017): *Egyenlőtlenség. Mit kellene tennünk?* Kossuth Kiadó, Budapest

Aulenbacher, B. – Grubner, J. (2021): Work and labor. In: Hollstein, B. – Greshoff, R. – Schimank, U. – Weiß, A. (Eds.): *Soziologie-Sociology in the German-Speaking World*. De Gruyter Oldenbourg, Berlin, 535–548. oldal, <https://doi.org/10.1515/9783110627275>

Baker, J. (2008): All Things Considered, Should Feminists Embrace Basic Income? *Basic Income Studies*, 3(3), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1129>

Balogh K. (2015): *A látens Dirichlet allokáció társadalomtudományi alkalmazása. A kuruc.info romaellenes megnyilvánulásainak tematikus elemzése*. Szakdolgozat, ELTE Társadalomtudományi Kar

Banyár J. (2016): *A folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek lehetséges reformjai*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest

Barna I. – Knap Á. (2019): Antisemitism in Contemporary Hungary: Exploring Topics of Antisemitism in the Far-Right Media Using Natural Language Processing. *Theo Web – Academic Journal of Religious Education*, 18(1), 75–92. oldal, <https://doi.org/10.23770/tw0087>

Barna I. – Knap Á. (2021): An exploration of coronavirus-related online antisemitism in Hungary using quantitative topic model and qualitative discourse analysis. *Intersections. East*

European Journal of Society and Politics, 7(3), 80–100. oldal, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.801>

Barna I. – Knap Á. (2022): Analysis of the Thematic Structure and Discursive Framing in Articles about Trianon and the Holocaust in the Online Hungarian Press Using LDA Topic Modelling. *Nationalities Papers*, <https://doi.org/10.1017/nps.2021.67>

Bashri, M. F. A. – Kusumaningrum, R. (2017): Sentiment analysis using Latent Dirichlet Allocation and topic polarity wordcloud visualization. In: *2017 5th International Conference on Information and Communication Technology (ICoICT7)*. IEEE, Melaka, Malaysia, <https://doi.org/10.1109/ICoICT.2017.8074651>

Basic Income Earth Network (2021): About basic income. <https://basicincome.org/about-basic-income/> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)

Basic Income Grant Coalition (2009): *Making the difference! The BIG in Namibia*. Basic Income Grant Pilot Project Assessment Report. Windhoek

Bauman, Z. (2004): *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press, Buckingham

Bauman, Z. (2008): Munka. *Café Babel*, 56-57, 11–23. oldal

Bay, A. H. – Pedersen, A. W. (2006): The limits of social solidarity: Basic income, immigration and the legitimacy of the universal welfare state. *Acta Sociologica*, 49(4), 419–436. oldal, <https://doi.org/10.1177/0001699306071682>

Beck, U. (2000): *The Brave New World of Work*. Polity Press, Malden, MA

Berezina, K. – Bilgihan, A. – Cobanoglu, C. – Okumus, F. (2016): Understanding satisfied and dissatisfied hotel customers: Text mining of online hotel reviews. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 25(1), 1–24. oldal, <https://doi.org/10.1080/19368623.2015.983631>

Bergmann, B. R. (2004): A swedish-style welfare state or Basic Income: Which should have priority? *Politics & Society*, 32, 107–118. oldal, <https://doi.org/10.1177/0032329203261101>

Birnbaum, S. – De Wispelaere, J. (2016): Basic Income in the Capitalist Economy: The Mirage of “Exit” from Employment. *Basic Income Studies*, 11(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2016-0013>

Blei, D. M. – Ng, A. Y. – Jordan, M. I. (2003): Latent Dirichlet Allocation. *Journal of Machine Learning Research*, 3, 993–1022. oldal

Blei, D. M. (2012): Probabilistic topic models. *Communications of the ACM*, 55(4), 77–84. oldal, <https://doi.org/10.1145/2133806.2133826>

Boccia Artieri, G. – Greco, F. – La Rocca, G. (2021): The construction of the meanings of #coronavirus on Twitter: an analysis of the initial reactions of the Italian people. *International Review of Sociology*, 31(2), 287–309. oldal, <https://doi.org/10.1080/03906701.2021.1947950>

Bocsi V. (2013): Munkaértékek a felsőoktatásban. In: Darvai T. (Szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac – Eszményektől a kompetenciák felé*. Belvedere Meridionale, 67–85. oldal

- Bodon F. (2010): Adatbányászati algoritmusok. <http://www.cs.bme.hu/~bodon/magyar/adatbanyaszat/tanulmany/adatbanyaszat.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Boso, Á. – Vancea, M. (2012): Basic Income for Immigrants? The Pull Effect of Social Benefits on Migration. *Basic Income Studies*, 7(1), <https://doi.org/10.1515/1932-0183.1234>
- Bourdieu, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G. (Ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, 241-258. oldal
- Bowie, N. E. (1998): A Kantian theory of meaningful work. *Journal of Business Ethics*, 17, 1083–1092. oldal
- Bruun, E. P. G. – Duka, A. (2018): Artificial Intelligence, Jobs and the Future of Work: Racing with the Machines. *Basic Income Studies*, 13(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0018>
- Brzustewicz, P. – Singh, A. (2021): Sustainable Consumption in Consumer Behavior in the Time of COVID-19: Topic Modeling on Twitter Data Using LDA. *Energies*, 14(18), 5787. <https://doi.org/10.3390/en14185787>
- Burtejin, Z. (2016): Csoportosítás (klaszterezés). In: Sebők M. (Szerk.): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 85–105. oldal
- Calnitsky, D. (2016): “More Normal than Welfare”: The Mincome Experiment, Stigma, and Community Experience. *Canadian Review of Sociology*, 53(1), 26–71. oldal <https://doi.org/10.1111/cars.12091>
- Cao, J. – Xia, T. – Li, J. – Zhang, Y. – Tang, S. (2009): A density-based method for adaptive LDA model selection. *Neurocomputing*, 72(7-9), 1775–1781. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.neucom.2008.06.011>
- Casassas, D. – Raventós, D. – Wark, J. (2010): The Right to Existence in Developing Countries: Basic Income in East Timor. *Basic Income Studies*, 5(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1141>
- Casassas, D. (2016): Economic Sovereignty as the Democratization of Work: The Role of Basic Income. *Basic Income Studies*, 11(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2016-0007>
- Castel, R. (1998): *A szociális kérdés alakváltozásai*. Max Weber Alapítvány-Wesley Zsuzsanna Alapítvány-Kávé Kiadó, Budapest
- Castel, R. (2005a): A társadalmi biztonság elvesztése. Mit jelent védetten élni? *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2005/4, 42–65. oldal
- Castel, R. (2005b): A társadalmi biztonság elvesztése. Mit jelent védetten élni? *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2005/6, 3–22. oldal
- Chadwick, A. (2013): *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford University Press, Oxford

Champoux, V. – Durgee, J. – McGlynn, L. (2012): Corporate Facebook pages: when ‘fans’ attack. *Journal of Business Strategy*, 33(2), 22–30. oldal, <https://doi.org/10.1108/02756661211206717>

Chan, C. K. (2004): Placing dignity at the Center of Welfare Policy. *International Social Work*. 47(2), 227-239. oldal, <https://doi.org/10.1177/0020872804041415>

Chen, Y. – Kmetty, Z. – Iniguez, G. – Omodei, E. (2024): The Public that Engages Invisibly: What Visible Engagement Fails to Capture in Online Political Communication. *SocArXiv Papers*, <https://doi.org/10.31235/osf.io/mv24c>

Choi, G. (2021): Basic Human Values and Attitudes Towards a Universal Basic Income in Europe. *Basic Income Studies*, 16(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0010>

Choudrie, J. – Patil, S. – Kotecha, K. – Matta, N. – Pappas, I. (2021): Applying and Understanding an Advanced, Novel Deep Learning Approach: A Covid 19, Text Based, Emotions Analysis Study. *Information Systems Frontiers*, 23. 1–35. oldal, <https://doi.org/10.1007/s10796-021-10152-6>

Christensen, E. (2008): *The Heretical Political Discourse – a Discourse Analysis of the Danish Debate on Basic Income*. Aalborg University Press, Aalborg

Çoban, Ö. – Özel, S. A. – İnan, A. (2021): Deep Learning-based Sentiment Analysis of Facebook Data: The Case of Turkish Users. *The Computer Journal*, 64(3), 473–499. oldal, <https://doi.org/10.1093/comjnl/bxaa172>

Colombino, U. – Locatelli, M. – Narazani, E. – Donoghue, C. (2010): Alternative basic income mechanisms: an evaluation exercise with a microeconomic model. *IZA Discussion Papers*, No. 4781, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn

Coombs, W. T. – Holladay, S. J. (2012): Amazon.com’s Orwellian nightmare: Exploring apology in an online environment. *Journal of Communication Management*, 16(3), 280–295. oldal, <https://doi.org/10.1108/13632541211245758>

Czibere I. – Gerő M. – Kovách I. (2017): Újraelosztás és integráció. In: Kovách I. (Szerk.): *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Belvedere Meridionale Kiadó, Budapest, 51–116. oldal

Csillag M. – Mihályi P. (2014): Huszonegy közgazdasági érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. *Competitio*, 13(1), 5–29. oldal

Csoba J. (2009): „Akarnak-e dolgozni a munkanélküliek?” A munkanélküliek munkavállalói képessége és hajlandósága. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 3–20. oldal

Csoba J. (2010): *A tisztas munkas. A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* L’Harmattan Kiadó, Budapest

Csoba J. (2011): *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen

- Csoba J. (2017): Gondoskodó állam, aktiváló állam, befektető állam. A foglalkoztatáspolitikai és a jóléti modellváltás néhány összefüggése. *Socio.hu*, 7(1), 1–26. oldal
- Csókási K. – Bandi Sz. – Nagy L. – Péley B. – Láng A. (2019): Az alapvető pszichológiai szükségletek, mint a munkahelyi jóllétet és a szervezeti azonosulást befolyásoló tényezők. *Replika*, 111, 87–104. oldal
- Dahrendorf, R. (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Dalia Research (2017): *The EU's Growing Support for Basic Income. Measuring the change in European support for basic income from April 2016 to March 2017*. <https://basicincome.org/wp-content/uploads/2017/05/DR-2017-survey.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Davala, S. – Jhabvala, R. – Kapoor, M. S. – Standing, G. (2015): *Basic income: A transformative policy for India*. Bloomsbury, New Delhi
- Davis, K. – Moore, W. E. (1999): A rétegződés néhány elve. In: Angelusz, R. (Szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, 10–23. oldal
- De Stefano, V. (2015): The rise of the ‘just-in-time workforce’: On-demand work, crowd work, and labor protection in the ‘Gig-Economy’. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, Forthcoming, Bocconi Legal Studies Research Paper No. 2682602. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2682602>
- Denegri-Knott, J. (2006): Consumers behaving badly: deviation or innovation? Power struggles on the web. *Journal of Consumer Behaviour*, 5(1), 82–94. oldal, <https://doi.org/10.1002/cb.45>
- Dessewffy T. – Láng L. (2015): Egyetem 2.0? Felsőoktatás az információs korban. *Magyar Tudomány*, 176(5), 597–607. oldal
- Deveaud, R. – San Juan, E. – Bellot, P. (2014): Accurate and effective latent concept modeling for ad hoc information retrieval. *Document numérique*, 17(1), 61–84. oldal, <https://doi.org/10.3166/DN.17.1.61-84>
- Diamantini, C. – Mircoli, A. – Potena, D. – Storti, E. (2019): Social information discovery enhanced by sentiment analysis techniques. *Future Generation Computer Systems*, 95, 816–828. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.01.051>
- DiMaggio, P. – Nag, M. – Blei, D. (2013): Exploiting affinities between topic modeling and the sociological perspective on culture: Application to newspaper coverage of US government arts funding. *Poetics*, 41(6), 570–606. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2013.08.004>
- Dolan, R. – Conduit, J. – Fahy, J. (2016): Social media engagement: A construct of positively and negatively valenced engagement behaviours. In: Brodie, R. J. – Hollebeek, L. D. – Conduit, J. (Eds.): *Customer engagement: Contemporary issues and challenges*, Routledge, London, 96–117. oldal, <https://doi.org/10.4324/9781315725185>
- Downes, A. – Lansley, S. (2018): Introduction. In: Downes, A. – Lansley S. (Eds.): *It's Basic Income. The Global Debate*. Policy Press, Bristol, 1–13. oldal

Dubovi, I. – Tabak, I. (2021): Interactions between emotional and cognitive engagement with science on YouTube. *Public Understanding of Science*, 30(6), 759–776. oldal, <https://doi.org/10.1177/0963662521990848>

Durkheim, É. (2000): *A társadalmi munkamegosztásról*. Osiris Kiadó, Budapest

Egger, R. – Yu, J. (2022): A topic modeling comparison between lda, nmf, top2vec, and bertopic to demystify twitter posts. *Frontiers in sociology*, 7, <https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.886498>

Enríquez, C. R. (2007): Basic Income and Labour Market Conditions: Insights from Argentina. *Basic Income Studies*, 2(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1063>

Erhard, L. – Heiberger, R. H. – Windzio, M. (2022): Diverse Effects of Mass Media on Concerns about Immigration: New Evidence from Germany, 2001–2016. *European Sociological Review*, 38(4), 629–647. oldal, <https://doi.org/10.1093/esr/jcab063>

Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, New Jersey

European Commission (2016): *Commission Staff Working Document: Key economic, employment and social trends behind a European Pillar of Social Rights*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Strasbourg

European Parliament (2010): *Role of minimum income in combating poverty and promoting an inclusive society in Europe*. European Parliament resolution, 2010/2039 (INI)

Evans, J. A. – Aceves, P. (2016): Machine translation: mining text for social theory. *Annual Review of Sociology*, 42(1), 21–50. oldal, <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074206>

Farkas D. (2019): Utópia vagy apátia? Az alapjövedelem esetleges bevezetésének hatásai és következményei a mentális betegséggel élőkre Magyarországon. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 6/2.

Farkas Z. (2015): A társadalmi elismerés. *Valóság*, 2, 1–13. oldal

Feldman, S. (2003): Values, ideology, and the structure of political attitudes. In: Huddy, L. – Sears, D. O. – Levy, S. J. (Eds.): *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, Oxford, 477–508. oldal, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.001.0001>

Fényszárosi É. – Sallay V. – Matuszka B. – Martos T. (2018): Munkával kapcsolatos motivációk és elégedettség - Személyorientált elemzés. *Pszichológiai Szemle*, 73(3), 411–434. oldal

Ferge Zs. (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015*. Osiris Kiadó, Budapest

Fischer, F. (2009): *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. Oxford University Press, Oxford

Fischer, Y. (2020): Basic Income, Labour Automation and Migration – An Approach from a Republican Perspective. *Basic Income Studies*, 15(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2020-0027>

- Ford, M. (2017): *Robotok kora. Milyen lesz a világ munkahelyek nélkül?* HVG Kiadó, Budapest
- Forget, E. L. (2011): The Town with No Poverty: The Health Effects of a Canadian Guaranteed Annual Income Field Experiment. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques*, 37(3), 283–305. oldal
- Forget, E. L. (2018): *Basic Income for Canadians: The key to a healthier, happier, more secure life for all*. Toronto: James Lorimer & Company Ltd.
- Friedman, M. (1962): *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press, Chicago
- Fromm, E. (1966): *The psychological aspects of the guaranteed income*. The Seabury Press, New York
- Fromm, E. (2002): *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Gács E. (1986): A garantált jövedelemről. *Társadalomkutatás*, 3-4, 37–49. oldal
- Galántai J. – Pápay B. – Kubik B. G. – Szabó M. K. – Takács K. (2018): A pletyka a társas rend szolgáltatásban. Az informális kommunikáció struktúrájának mélyebb megértéséért a computational social science eszközeivel. *Magyar Tudomány*, 179(7), 964–976. oldal, <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.7.5>
- Gallie, D. (2013): *Economic Crisis, Quality of Work, and Social Integration: The European Experience*. Oxford University Press, Oxford
- Gans, H. J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények, *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 3–17. oldal
- Garcia-Murillo, M. A. – MacInnes, I. P. (2021): Consumption Patterns under a Universal Basic Income. *Basic Income Studies*, 16(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2020-0006>
- Garg, N. – Schiebinger, L. – Jurafsky, D. – Zou, J. (2018): Word embeddings quantify 100 years of gender and ethnic stereotypes. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(16), 3635–3644. oldal
- Gébert J. – Tözsér J. (2018): A feltétel nélküli alapjövedelem. Politikai filozófiai útmutató a társadalmi deliberációhoz. *Buksz, Budapesti Könyvszemle*, 30, 175–184. oldal
- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge
- Gilbert, R. – Murphy, N. A. – Stepka, A. – Barrett, M. – Worku, D. (2018): Would a Basic Income Guarantee Reduce the Motivation to Work? An Analysis of Labor Responses in 16 Trial Programs. *Basic Income Studies*, 13(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0011>
- Gilroy, B. M. – Heimann, A. – Schopf, M. (2013): Basic Income and Labour Supply: The German Case. *Basic Income Studies*, 8(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2012-0009>
- Golder, S. A. – Macy, M. W. (2014): Digital footprints: Opportunities and challenges for online social research. *Annual Review of Sociology*, 40, 129–152. oldal, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043145>

- Hannigan, T. R. – Haans, R. F. J. – Vakili, K. – Tchalian, H. – Glaser, V. L. – Wang, M. S. – Kaplan, S. – Jennings, P. D. (2019): Topic modeling in management research: rendering new theory from textual data. *Academy of Management Annals*, 13(2), 586–632. oldal <https://doi.org/10.5465/annals.2017.0099>
- Hansenfeld, Y. – Rafferty, J. A. (1989): The determinants of public attitudes toward the welfare state. *Social Forces*, 67(4), 1027–1048. oldal
- Hartmann, M. – Honneth, A. (2007): A kapitalizmus paradoxonjai. *Replika*, 59, 117–134. oldal
- Harvey, D. (1990): *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Blackwell, Cambridge
- Harvey, D. (2009): Globalization in question. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 8(4), 1–17. oldal, <https://doi.org/10.1080/08935699508685463>
- Hayek, F. (1978): *Law, Legislation and Liberty. Volume 2: The Mirage of Social Justice*. University of Chicago Press, Chicago
- Healy, S. – Murphy, M. – Reynolds, B. (2013): Basic Income: An instrument for transformation in the twenty-first century. *Irish Journal of Sociology*, 21(2), 116–130. oldal, <https://doi.org/10.7227/IJS.21.2.9>
- Heiberger, R. – Majó-Vázquez, S. – Castro Herrero, L. – Nielsen, R. – Esser, F. (2022): Don't blame the media! The role of politicians and parties in fragmenting online political debate. *The International Journal of Press/Politics*, 27(4), 910–941. oldal, <https://doi.org/10.1177/19401612211015122>
- Hinek M. (2021): Fesztivállátogatók véleményeinek számítógéppel támogatott tematikus modellezése – egy kísérlet eredményei. *Turizmus Bulletin*, 21(1), 4–12. oldal, <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n1.1>
- Hirsch, D. (2015): *Could a 'citizen's income' work?* Joseph Rowntree Foundation Programme Paper, York
- Hirschberg, J. – Manning, C. D. (2015): Advances in natural language processing. *Science*, 349(6245): 261–266. oldal, <https://doi.org/10.1126/science.aaa8685>
- Hitlin, S. – Piliavin, J. A. (2004): Values: Reviving a Dormant Concept. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 359–393. oldal, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110640>
- Hollebeek, L. D. – Chen, T. (2014): Exploring positively-versus negatively-valenced brand engagement: A conceptual model. *Journal of Product & Brand Management*, 23(1), 62–74. oldal, <https://doi.org/10.1108/JPBM-06-2013-0332>
- Homicskó Á. O. (2017): A magyar biztosítási típusú szociális ellátások körében felmerülő ellentmondások, valamint a feltétel nélküli alapjövedelem vizsgálata. *Miskolci Jogi Szemle*, 12(2), 171–181. oldal
- Honkanen, P. (2014): Basic income and negative income tax: A comparison with a simulation model. *Basic Income Studies*, 9(1-2), 119–135. oldal, <https://doi.org/10.1515/bis-2014-0015>

- Honneth, A. (1995): *The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. Polity Press, Cambridge
- Honneth, A. (1997): *Elismerés és megvetés: Tanulmányok a kritikai társadalomelmélet köréből*. Jelenkor Kiadó, Pécs
- Honneth, A. (2003): Redistribution as Recognition: A Response to Nancy Fraser. In: Fraser, N. – Honneth, A. (Eds.): *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Verso, New York, 110–197. oldal
- Honneth, A. (2004): Recognition and Justice. Outline of a Plural Theory of Justice. *Acta Sociologica*, 47, 351–364. oldal
- Honneth, A. (2009): Munka és elismerés. Kísérlet egy újrafogalmazásra. *Replika*, 68, 125–140. oldal
- Honneth, A. (2013): *Harc az elismerésért. A társadalmi konfliktusok morális grammatikája*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Howard, M. W. (2006): Basic Income and Migration Policy: A Moral Dilemma? *Basic Income Studies*, 1(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1001>
- Huszár Á. (2010): Elosztás és elismerés. Nancy Fraser és Axel Honneth a kritikai társadalomelmélet újrafogalmazásáról. *Fordulat*, 3, 10–35. oldal
- Huszár Á. (2011): Társadalmi rétegződés és az egyenlőtlenségek igazolása. Sérülékeny csoportok a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 21, 107–124. oldal
- Huszár Á. (2014): Osztály és elismerés. A magyar társadalom elismerési viszonyairól. *Replika*, 4, 81–109. oldal
- Ibrahim, N. F. – Wang, X. (2019): A text analytics approach for online retailing service improvement: Evidence from Twitter. *Decision Support Systems*, 121, 37–50. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.dss.2019.03.002>
- Inglehart, R. – Flanagan, S. C. (1987): Value Change in Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 81, 1289–1319. oldal, <https://doi.org/10.2307/1962590>
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, New Jersey
- Jordan, B. – Duvell, F. (2003): *Migration: The Boundaries of Equality and Justice*. Polity Press, Cambridge
- Juric, B. – Smith, S. D. – Wilks, G. (2016): Negative customer brand engagement: An overview of conceptual and blog-based findings. In: Brodie, R. J. – Hollebeek, L. D. – Conduit, J. (Eds.): *Customer engagement: Contemporary issues and challenges*, Routledge, London, 278–294. oldal, <https://doi.org/10.4324/9781315725185>
- Kaj-Fu, L. – Csiu-Fan, Cs. (2022): *Mesterséges intelligencia 2041 – Tíz vízió a technológia és az ember kapcsolatáról*. HVG Kiadó Zrt., Budapest

- Kalleberg, A. L. – Dunn, M. (2016): Good jobs, bad jobs in the gig economy. *Perspectives on Work*, 20, 10-15. <https://michael-dunn.org/wp-content/uploads/2017/05/ALK-MD.-JQ-in-Gig-Economy.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Kangas, O. – Jauhiainen, S. – Simanainen, M. – Ylikännö, M. (2020): *The Basic Income Experiment 2017–2018 in Finland: Preliminary Results*. Social Insurance Institution of Finland
- Kapitány Á. – Kapitány G. (2014): Alternatív életstratégiák kulcselemei. *Magyar Lettre Internationale*, 98, 64–70. oldal
- Kashif, A. – Dong, H. – Bouguettaya, A. – Erradi, A. – Hadjidj, R. (2017): Sentiment Analysis as a Service: A Social Media Based Sentiment Analysis Framework. *2017 IEEE International Conference on Web Services (ICWS)*, IEEE, HI, USA, <https://doi.org/10.1109/ICWS.2017.79>
- Katona E. – Kmetty Z. – Németh R. (2021): A korrupció hazai online médiareprezentációjának vizsgálata természetes nyelvfeldolgozással. *Médiakutató*, 22(2), 69–88. oldal
- Katona E. – Németh R. (2021): Automatizált szöveganalítika a korrupció kutatásában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(1), 108–124. oldal, <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.1.108>
- Keller T. (2008): Létezik-e európai értékrend? In: Füstös L. – Guba L. – Szalma I. (Szerk.): *Társadalmi regiszter, 2008/1. Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata 6. kötet*. MTA PTI – MTA SZKI. Budapest, 39–46. oldal
- Keller T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Tárki, Budapest
- Keynes, J. M. (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. KJK, Budapest
- Khan, M. L. (2017): Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube? *Computers in Human Behavior*, 66, 236–247. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.024>
- Kim, J. – Gupta, P. (2012): Emotional expressions in online user reviews: How they influence consumers' product evaluations. *Journal of Business Research*, 65(7), 985–992. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2011.04.013>
- Kim, S. M. – Hovy, E. (2004): Determining the Sentiment of Opinions. *COLING 2004: Proceedings of the 20th International Conference on Computational Linguistics*, Geneva, Switzerland, 1367–1373. oldal
- King, M. L. (1967): *Where do we go from here: Chaos or community?* Harper & Row, New York
- Kirk, J. – Wall, C. (2011): *Work and Identity: Historical and cultural Contexts (Identity Studies in the Social Sciences)*. Palgrave-Macmillan, New York
- Kiss G. (1997): Munka és szabadidő. In: Kiss G. (Szerk.): *Korunk alapszavai*. Nullpont Kulturális Egyesület, Debrecen, 9–37. oldal
- Kitzinger D. (2000): A morális pánik elmélete. *Replika*, 40, 23–48. oldal

Kluegel, J. R. – Mason, D. S. – Wegener, B. (1995): *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*. Aldine de Gruyter, New York

Kluegel, J. R. – Miyano, M. (1995): Justice Beliefs and Support for the Welfare State in Advanced Capitalism. In: Kluegel, J. R. – Mason, D. S. – Wegener, B. (Eds.): *Social Justice and Political Change*. Aldine de Gruyter, New York, 81–103. oldal

Kmetty Z. – Knap Á. (2022): Trágárság, mint érzelmi válasz a COVID-19-járvány idején. In: Szabó G. (Szerk.): *Érzelmek és járványpolitizálás. Politikai érzelemnedzserek és érzelemszabályozási ajánlataik Magyarországon a COVID-19 pandémia idején*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 173–190. oldal

Kolosi T. – Szelényi I. (2022): A magyar társadalom és politika változásai 2004 és 2022 között. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. Gy. (Szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Társki, Budapest, 509-519. oldal

Kusumaningrum, R. – Wiedjayanto, M. I. A. – Adhy, S. – Suryono (2016): Classification of Indonesian news articles based on Latent Dirichlet Allocation. *2016 International Conference on Data and Software Engineering (ICoDSE)*, Denpasar, Indonesia, IEEE, Indonesia, 1–5. oldal, <https://doi.org/10.1109/ICODSE.2016.7936106>

Laín, B. – Merrill, R. (2021): Why Do We Run Basic Income Experiments? From Empirical Evidence to Collective Debate. *Basic Income Studies*, 16(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0018>

Lee, J. – Park, D. H. – Han, I. (2008): The effect of negative online consumer reviews on product attitude: An information processing view. *Electronic Commerce Research and Applications*, 7(3), 341–352. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2007.05.004>

Lee, S. (2018): Attitudes Toward Universal Basic Income and Welfare State in Europe: A Research Note. *Basic Income Studies*, 13(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0002>

Lee, S. (2021): Politics of Universal and Unconditional Cash Transfer: Examining Attitudes Toward Universal Basic Income. *Basic Income Studies*, 16(2) <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0013>

Legein, T. – Vandeleene, A. – Randour, F. – Heyvaert, P. – Perrez, J. – Reuchamps, M. (2018): Framing the Basic Income: An Experimental Study of How Arguments and Metaphors Influence Individuals' Opinion Formation. *Basic Income Studies*, 13(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0010>

LÉT (2014): A LÉT, ajánlat a magyar társadalomnak. 25–50–75. Tanulmány, LÉT Szakértői Csoport

Levasseur, K. – Paterson, S. – Carvalho, M. N. (2018): Conditional and Unconditional Cash Transfers: Implications for Gender. *Basic Income Studies*, 13(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0005>

Lewis, M. (2012): Cost, Compensation, Freedom, and the Basic Income – Guaranteed Jobs Debate. *Basic Income Studies*, 7(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2013-0008>

- Lievonen, M. – Bowden, J. – Luoma-aho, V. (2023): Towards a typology of negative engagement behavior in social media, *The Service Industries Journal*, 43(3-4), 238–259. oldal, <https://doi.org/10.1080/02642069.2022.2121961>
- Loader, B. D. – Dutton, W. H. (2012): A decade in internet time. The dynamics of the Internet and society. *Information, Communication and Society*, 15(5), 609–615. oldal, <http://dx.doi.org/10.1080/1369118X.2012.677053>
- Lombardozi, L. – Pitts, F. H. (2020): Social form, social reproduction and social policy: Basic income, basic services, basic infrastructure. *Capital & Class*, 44(4), 573–594. oldal
- LoVuolo, R. (2012): Prospects and Challenges for the Basic Income Proposal in Latin America. *Basic Income Studies*, 7(1), <https://doi.org/10.1515/1932-0183.1195>
- Lucas, M. – Gunawardena, C. – Moreira, A. (2014): Assessing social construction of knowledge online: A critique of the interaction analysis model. *Computers in Human Behavior*, 30, 574–582. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.050>
- Lyons, S. T. – Kuron, L. K. (2014): Generational differences in the workplace: A review of the evidence and directions for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 35(S1), 139–157. oldal, <https://doi.org/10.1002/job.1913>
- MacNeill, T. – Vibert, A. (2019): Universal Basic Income and the Natural Environment: Theory and Policy. *Basic Income Studies*, 14(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0026>
- Maheswaran, D. – Meyers-Levy, J. (1990): The influence of message framing and issue involvement. *Journal of Marketing Research*, 27(3), 361–367. oldal, <https://doi.org/10.2307/3172593>
- Malul, M. – Gal, J. – Greenstein, M. (2009): A Universal Basic Income: Theory and Practice in the Israeli Case. *Basic Income Studies*, 4(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1123>
- Márfi A. (2007): A szubjektív életkörülmények társadalmi-gazdasági összefüggései. In: Utasi Á. (Szerk.): *Az életminőség feltételei*. Műhelytanulmányok 2007/1, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 6–23. oldal
- Marshall, T. H. (1991): Az állampolgáriság fejlődése a 19. század végéig. In: Ferge Zs. – Lévai K. (Szerk.): *A jóléti álam*. T-Twins, Budapest, 50–59. oldal
- Marx, A. – Peeters, H. (2008): An Unconditional Basic Income and Labor Supply: Results From a Pilot Study of Lottery Winners. *Journal of Socio-Economics* 37(4), 1636–1659. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2007.08.007>
- Marx, K. (1978): *A tőke I-III*. (A politikai gazdaságtan bírálata). Kossuth Kiadó, Budapest
- Maslow, A. (1943): Elmélet az emberi motivációról. In: Sutermeister R. A. (Szerk.): *Ember és termelékenység*. KJK, Budapest, 85–106. oldal
- McDowell, T. – Ferdosi, M. (2021): The Impacts of the Ontario Basic Income Pilot: A Comparative Analysis of the Findings from the Hamilton Region. *Basic Income Studies*, 16(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2020-0034>

- McKay, A. (2013): Crisis, Cuts, Citizenship and a Basic Income: A Wicked Solution to a Wicked Problem. *Basic Income Studies*, 8(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2012-0011>
- McKinnon, C. (2006): A Scandalous Proposal: Ethical Attractions of Basic Income. *Basic Income Studies*, 1(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1006>
- Mencinger, J. (2017): Universal Basic Income and Helicopter Money. *Basic Income Studies*, 12(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2016-0021>
- Mestrum, F. (2018): Why basic income can never be a progressive solution? In: Downes, A. – Lansley, S. (Eds.): *It's Basic Income. The Global Debate*. Policy Press, Bristol, 97–100. oldal
- Mészáros E. – Sebők M. (2018): A szövegbányászati módszerek alkalmazásának lehetőségei a joggyakorlat-elemzésben. *Forum Sententiarum Curiae*, 2, 6–12. oldal
- Meyer, H. (2018): Nincs szükség alapjövedelemre: öt közpolitikai intézkedés a technológiai munkanélküliség kezelésére. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 18–22. oldal
- Miháltz M. (2010): OpinHu: online szövegek többnyelvű véleményelemzése. In: Tanács A. – Vincze V. (Szerk.): *VII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport, Szeged, 14–23. oldal
- Miley, F. – Read, A. (2011): Using word clouds to develop proactive learners. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 11(2), 91–110. oldal
- Mitrović, M. – Paltoglou, G. – Tadić, B. (2011): Quantitative analysis of bloggers' collective behavior powered by emotions. *Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment*, 2011(02), <https://doi.org/10.1088/1742-5468/2011/02/P02005>
- Molnár Cs. (2016): Osztályozás (Klasszifikáció). In: Sebők M. (Szerk.): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 65–73. oldal
- Montemayor, R. E. (2018): Could a universal basic income become the basis for working better in a fast-changing world? In: Downes, A. – Lansley, S. (Eds.): *It's Basic Income. The Global Debate*. Policy Press, Bristol, 18–23. oldal
- More, T. (1516/1978): *Utopia*. Penguin, Harmondsworth
- Moreau, N. – Roy, M. – Wilson, A. – Atlani Duault, L. (2021): “Life is more important than football”: comparative analysis of Tweets and Facebook comments regarding the cancellation of the 2015 African Cup of Nations in Morocco. *International Review for the Sociology of Sport*, 56(2), 252–275. oldal, <https://doi.org/10.1177/1012690219899610>
- Morse, N. C. – Weiss, R. S. (1955): The Function and Meaning of Work and the Job. *American Sociological Review*, 20(2), 191–198. oldal
- Muirhead, R. (2007): *Just Work*. Harvard University Press, Cambridge
- Mullainathan, S. – Shafir, E. (2014): *Scarcity*. Penguin, London

- Mulligan, R. (2013): Universal Basic Income and Recognition Theory – A Tangible Step towards an Ideal. *Basic Income Studies*, 8(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2013-0025>
- Mulvale, J. P. (2008): Basic Income and the Canadian Welfare State: Exploring the Realms of Possibility. *Basic Income Studies*, 3(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1084>
- Murray, C. (2008): *Guaranteed Income as a Replacement for the Welfare State*. The Foundation for Law, Justice and Society. The Centre for Socio-Legal Studies, Oxford University Research Archive
- Nagy Á. (2013): A méltó elismerés. *Kultúra és Közösség*, 4, 131–144. oldal
- Naumann, K. – Bowden, J. – Gabbott, M. (2020): Expanding customer engagement: The role of negative engagement, dual valences, and contexts. *European Journal of Marketing*, 54(7), 1469–1499. oldal, <https://doi.org/10.1108/EJM-07-2017-0464>
- Németh R. – Koltai J. (2023): Natural language processing: The integration of a new methodological paradigm into sociology. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, EEJSP, 9(1), 5–22. oldal, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v9i1.871>
- Németh R. – Katona E. R. – Kmetty Z. (2020): Az automatizált szövegelemzés perspektívája a társadalomtudományokban. *Szociológia Szemle*, 30(1), 44–62. oldal
- Noguera, J. A. – Wispelaere, J. D. (2006): A Plea for the Use of Laboratory Experiments in Basic Income Research. *Basic Income Studies*, 1(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1044>
- OECD (2019): *The Future of Work: Employment Outlook 2019*. https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2019_9ee00155-en (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Offe, C. – Mückenberger, U. – Ostner, I. (1996): A Basic Income Guaranteed by the State: A Need of the Moment in Social Policy. In: Offe, C. (Ed.): *Modernity and the State: East, West*. Polity Press, Cambridge
- Offe, C. (1984): *Contradictions of the Welfare State*. Hutchinson Co. (Publishers) Ltd., London
- Offe, C. (1992). A non-productivist design for social policies. In: Van Parijs, P. (Ed.): *Arguing for basic income: Ethical foundations for a radical reform*. Verso, London
- Offe, C. (2008): Basic Income and the Labor Contract. *Basic Income Studies*, 3(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1100>
- Oh, H. – Goh, K. Y. – Phan, T. Q. (2023): Are You What You Tweet? The Impact of Sentiment on Digital News Consumption and Social Media Sharing. *Information Systems Research*, 34(1), 111–136. oldal, <https://doi.org/10.1287/isre.2022.1112>
- Oláh A. – Vargha A. – Csengődi M. – Bagdy B. – Diósy T. (2016): *Magyarország boldogságtérképe 2016*. ELTE PPK Pozitív Pszichológiai Kutatócsoport – Jobb Veled a Világ Alapítvány
- Oláh E. (2020): A feltétel nélküli alapjövedelem megítélése a hazai szakirodalomban. In: A 17 éves PEME XX. (E/2.) PhD – *On-line Konferenciájának előadásai*. 5-16. oldal

Oláh E. (2021): A feltétel nélküli alapjövedelem megítélésének empirikus elemzése YouTube hozzászólásokon keresztül. *Metszetek*, 10(3), 68–93. oldal, <https://doi.org/10.18392/metsz/2021/3/5>

Osterkamp, R. (2013): The Basic Income Grant Pilot Project in Namibia: A Critical Assessment. *Basic Income Studies*, 8(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2012-0007>

Owen, D. – Tully, J. (2007): Redistribution and recognition: two approaches. In: Laden, A. S – Owen, D. (Eds.): *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge University Press, Cambridge, 265–292. oldal

Örkény A. – Székelyi M. (2010): Az igazságosság labirintusaiban. *Szociológia Szemle*, 20(2), 4–41. oldal

Örkény A. – Székelyi M. (2011): A nagy elosztási rendszerekről vallott nézetek generációs vonatkozásai. In: Örkény A. – Székelyi M. (Szerk.): *Az igazságosság labirintusaiban. Társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. század Magyarországon*. Sik Kiadó, Budapest, 91–105. oldal

Paine, T. (1796/1974): Agrarian Justice. In: Foner, P. S. (Ed.): *The life and major writings of Thomas Paine*. Citadel Press, New York

Parolin, Z. – Siöland, L. (2020): Support for a universal basic income: A demand-capacity paradox? *Journal of European Social Policy*, 30(1), 5–19. oldal, <https://doi.org/10.1177/0958928719886525>

Parsons, T. (1951): *The Social System*. Free Press, New York

Pasma, C. (2010): Working Through the Work Disincentive. *Basic Income Studies*, 5(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1169>

Paulsen, R. (2008): Economically Forced to Work: A Critical Reconsideration of the Lottery Question. *Basic Income Studies*, 3(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1104>

Pence, G. E. (1978): Towards a Theory of Work. *Philosophical Forum*, 10(2)

Piachaud, D. (2016): *Citizen's Income: rights and wrongs*. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics, London

Piketty, T. (2015): Capital, Inequality and Justice: Reflections on Capital in the Twenty-First Century. *Basic Income Studies*, 10(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2015-0014>

Pink, D. H. (2010): *Motiváció 3.0 – Ösztönzés másképp*. HVG Könyvek, Budapest

Platt, L. – Heath, A. F. – Cheung, S. Y. (2009): Unequal Chances: Ethnic Minorities in Western Labour Markets. *European Sociological Review*, 25(2), 265–267. oldal

Pogátsa Z. (2018): A feltétel nélküli alapjövedelem értelme és a finn kísérlet haszontalansága. *Észak: Skandinavisztikai Folyóirat*. 1(3), 7–23. oldal

- Pogge, T. (2007): Eradicating Systemic Poverty: Brief for a Global Resources Dividend. *International Journal of Human Rights*, 6(1), 136–158. oldal
- Polányi K. (1976): *Az archaikus társadalom és gazdaság szemlélet.* Társadalomtudományi Könyvtár. Gondolat Kiadó, Budapest
- Polányi K. (2004): *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Napvilág Kiadó, Budapest
- Policy Agenda (2018): Félelmek a munka világában. <https://policyagenda.hu/wp-content/uploads/2018/06/F%C3%A9lelmek-a-munka-vil%C3%A1g%C3%A1ban.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Rao, Y. – Xie, H. – Li, J. – Jin, F. – Wang, F. L. – Li, Q. (2016): Social emotion classification of short text via topic-level maximum entropy model. *Information & Management*, 53(8), 978–986. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.im.2016.04.005>
- Rauschnabel, P. A. – Kammerlander, N. – Ivens, B. S. (2016): Collaborative brand attacks in social media: Exploring the antecedents, characteristics, and consequences of a new form of brand crises. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 24(4), 381–410. oldal, <https://doi.org/10.1080/10696679.2016.1205452>
- Raventos, D. (2007): *Basic Income: The Material Conditions of Freedom.* Pluto Press, London
- Rawls, J. (1988): The priority of right and ideas of the good. *Philosophy & Public Affairs*, 17(4), 251–276. oldal
- Rawls, J. (2001): *Justice as fairness: A restatement.* Harvard University Press, Cambridge
- Reilly, P. (2014): The ‘Battle of Stokes Croft’ on YouTube: The development of an ethical stance for the study of online comments. *Sage Research Methods Cases Part 1.* <https://doi.org/10.4135/978144627305013509209>
- Rhys-Williams, J. (1943): Something to Look Forward To. A Suggestion for a New Social Contract. In: Cunliffe, J. – Erreygers, G. (Eds.): *The Origins of Universal Grants. An Anthology of Historical Writings on Basic Capital and Basic Income.* Palgrave Macmillan, London, https://doi.org/10.1057/9780230522824_16
- Richins, M. L. (1984): Word of mouth communication as negative information. *Advances in Consumer Research*, 11, 697–702. oldal
- Riedl, D. (2020): Financing Universal Basic Income: Eliminating Poverty and Bolstering the Middle Class While Addressing Inequality, Economic Rents, and Climate Change. *Basic Income Studies*, 15(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2020-0013>
- Rodriguez, M. Y. – Storer, H. (2020): A computational social science perspective on qualitative data exploration: Using topic models for the descriptive analysis of social media data. *Journal of Technology in Human Services*. 38(1), 54–86. oldal, <https://doi.org/10.1080/15228835.2019.1616350>

- Roosma, F. – Van Oorschot, W. (2020): Public opinion on basic income: Mapping European support for a radical alternative for welfare provision. *Journal of European Social Policy*, 30(2), 190–205. oldal, <https://doi.org/10.1177/0958928719882827>
- Rosa, H. (2013): *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. Columbia University Press, New York
- Rothstein, B. (2018): FNA: rossz ötlet a jóléti állam szempontjából. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 22–25. oldal
- Röder, M. – Both, A. – Hinneburg, A. (2015): Exploring the space of topic coherence measures. *WSDM '15: Proceedings of the eighth ACM international conference on Web search and data mining*. 399–408. oldal, <https://doi.org/10.1145/2684822.2685324>
- Ruckert, A. – Huynh, C. – Labonté, R. (2018): Reducing health inequities: is universal basic income the way forward? *Journal of Public Health*, 40(1), 3–7. oldal. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fox006>
- Russell, B. (1918/1966): *Roads to freedom: Socialism, Anarchism and Syndicalism*. Unwin Books, London
- Ruths, D. – Pfeffer, J. (2014): Social media for large studies of behavior. *Science*, 346(6213), 1063–1064. oldal, <http://dx.doi.org/10.1126/science.346.6213.1063>
- Sachs, J. (2015): Investing in Social Capital. In: Helliwell, J. – Layard, R. – Sachs, J. (Eds.): *World Happiness Report 2015*. Sustainable Development Solutions Network, New York, 152–167. oldal
- Sági M. (2000): Az anyagi helyzettel való elégedetlenség és vonatkoztatási csoportok. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (Szerk.): *Társadalmi riport 2000*. Társ. Budapest, 260–297. oldal
- Salganick, M. J. (2017): *Bit by Bit: Social Research in the Digital Age*. Princeton University Press, Princeton
- Santens, S. (2016): Universal basic income will accelerate innovation by reducing our fear of failure. <https://medium.com/basic-income/universal-basic-income-will-accelerate-innovation-by-reducing-our-fear-of-failure-b81ee65a254> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Schjoedt, R. (2016): *India's basic income experiment*. Pathways Perspectives on social policy in international development, 1(21), 1–8. oldal
- Schmitter, P. C. – Bauer, M. W. (2001): A (Modest) Proposal for Expanding Social Citizenship in the European Union. *Journal of European Social Policy*, 11(1), 55–65. oldal, <https://doi.org/10.1177/095892870101100105>
- Schopenhauer, A. (1992): *A nemi szerelem metafizikája. Az élethez való akarat igenléséről. Az élet semmiségéről es gyötrelméről*. Reprint: Hatágú Síp Alapítvány, Budapest
- Schulze, G. (2000): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája (részlet). *Szociológiai figyelő*, 1–2, 135–157. oldal

Schwartz, S. H. (1992): Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. oldal, [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6)

Sebők M. – Ring O. – Máté Á. (2021): *Szövegbányászat és mesterséges intelligencia R-ben*. Typotex Elektronikus Kiadó, Budapest

Sebők M. – Zorigt B. – Zágoni B. (2016): A szövegek társadalomtudományi elemzése: egy elméleti áttekintés. In: Sebők M. (Szerk.): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 15–24. oldal

Sebők M. (2016): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

Sen, I. – Flöck, F. – Weller, K. – Weiß, B. – Wagner, C. (2021): A Total Error Framework for Digital Traces of Human Behavior on Online Platforms. *Public Opinion Quarterly*, 85(S1) 399–422. oldal <https://doi.org/10.1093/poq/nfab018>

Smedley, S. (2017): *Half of UK adults would support universal basic income in principle*. Institute for Policy Research, University of Bath, Ipsos. <https://www.ipsos.com/en-uk/half-uk-adults-would-support-universal-basic-income-principle> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)

Smith, A. (1992): *Nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Smith, A. (2013): The value co-destruction process: A customer resource perspective. *European Journal of Marketing*, 47(11/12), 1889–1909. oldal, <https://doi.org/10.1108/EJM-08-2011-0420>

Špeciánová, J. (2018): Unconditional Basic Income in the Czech Republic: What Type of Taxes Could Fund It? A Theoretical Tax Analysis. *Basic Income Studies*, 13(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2017-0024>

Spermann, A. (2017): Basic Income in Germany: Proposals for Randomised Controlled Trials using Nudges. *Basic Income Studies*, 12(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2016-0017>

Srnicek, N. – Williams, A. (2015): *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work*. Verso, London

Standing, G. (2002): *Beyond the new paternalism. Basic security as equality*. Verso, London

Standing, G. (2008): How Cash Transfers Promote the Case for Basic Income. *Basic Income Studies*, 3(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1106>

Standing, G. (2012): The Precariat: From Denizens to Citizens? *Polity*, 44, 588–608. oldal, <https://doi.org/10.1057/pol.2012.15>

Standing, G. (2013): *Unconditional basic income: Two pilots in Madhya Pradesh*. A background note prepared for the Delhi Conference, May 30-31.

Standing, G. (2015): Why Basic Income's Emancipatory Value Exceeds Its Monetary Value. *Basic Income Studies*, 10(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2015-0021>

- Standing, G. (2017): *Basic Income: And How We Can Make It Happen*. Pelican Books, London
- Standing, G. (2021): Basic Income Pilots: Uses, Limitations and Design Principles. *Basic Income Studies*, 16(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0021>
- Strobel, S. B. – Forget, E. L. (2014): Revitalizing poverty reduction and social inclusion. *Manitoba Law Journal: Underneath the Golden Boy*, 37(2), 259–276. oldal
- Sukhija, N. – Tatineni, M. – Brown, N. – Moer, M. V. – Rodriguez, P. – Callicott, S. (2016): Topic modeling and visualization for big data in social sciences. *2016 IEEE Conferences on Ubiquitous Intelligence & Computing, Advanced and Trusted Computing, Scalable Computing and Communications, Cloud and Big Data Computing, Internet of People, and Smart World Congress*, IEEE, Toulouse, France, 1198-1205. oldal, <https://doi.org/10.1109/UIC-ATC-ScalCom-CBDCOM-IoP-SmartWorld.2016.0183>
- Szabó A. – Oross D. – Papházi V. – Pokorny Zs. – Sebestyén A. (2021): *A magyar társadalom politikai értékei, identitásmintázatai, 2020: A magyar társadalom politikai percepciója, értékrendszere, politikai gondolkodásmódja és részvétele 2020 decemberében*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest
- Szabó A. (2016): Gazdaságetika. In: Kodácsy-Simon E. (Szerk.): *Értelmes szívvel*. Luther Kiadó, Budapest, 168–194. oldal
- Szabó B. A. (2015): *A pénz, mint teológiai probléma – Az áldozattól a pseudoesztétológiáig*. Doktori értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest
- Szabó G. (2016): Véleményelemzés mint speciális osztályozási feladat. In: Sebők M. (Szerk.): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 73–85. oldal
- Szabó M. K. – Gecső T. – Sárdi C. (2015): Egy magyar nyelvű szentimentlexikon létrehozásának tapasztalatai és dilemmái. *Nyelv, kultúra, társadalom. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*. 177, 278–285. oldal
- Szabó M. K. – Ring O. – Nagy B. – Kiss L. – Koltai J. – Berend G. – Vidács L. – Gulyás A. – Kmetty Z. (2020): Exploring the dynamic changes of key concepts of the Hungarian socialist era with natural language processing methods. *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 54(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/01615440.2020.1823289>
- Szabó S. – Csoba J. (2023): A társadalmi biztonság dimenziói és a szabadság garanciái napjainkban. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*. 34(4), 39–56. oldal, <https://doi.org/10.48007/esely.2023.4.3>
- Szalai J. (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon (Alapkérdések). *Szociológiai Szemle*, 4. 34-50. oldal
- Szalai J. (2007): *Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest

- Szatmári A. K. (2021): *A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésének alapjogi és közigazgatási jogi feltételrendszere*. Doktori értekezés. ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- Szépe A. (2016): *Prekariátus: az új alsó osztály? – A prekariátus fogalmának kialakulása és egy lehetséges újragondolása*. Doktori PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
- Szücs L. G. (2015): Az egyéni autonómia játéktere az elismerésért folytatott harcokban. *Replika*, 3-4, 51–58. oldal
- Tabatabai, H. (2011): The Basic Income Road to Reforming Iran's Price Subsidies. *Basic Income Studies*, 6(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1172>
- Takács E. (2018): *A szolidaritás alakváltozásai - Az együttműködés lehetőségei és gátjai a mai Magyarországon*. Napvilág Kiadó Kft., Budapest
- Takács E. (2019): Társadalmi szolidaritás vs. reflexív szolidaritás Durkheim szolidaritáskonceptiója a későmodernitásban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(2), 42-57. oldal, <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.2.42>
- Takáts P. (2014): *A feltétel nélküli alapjövedelemről*. Előadás a Drábik Alapítványnál. <https://menedzserkalauz.hu/wp-content/uploads/2020/08/A-feltétel-nelkuli-alapjovedelemrol.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Tang, L. – Fujimoto, K. – Amith, M. T. – Cunningham, R. – Costantini, R. A. – York, F. – Tao, C. (2021): “Down the Rabbit Hole” of Vaccine Misinformation on YouTube: Network Exposure Study. *Journal of Medical Internet Research*, 23(1), 1–9. oldal, <https://doi.org/10.2196/23262>
- Tanner, M. (2015): The pros and cons of a guaranteed national income. *Cato Institute Policy Analysis*, 773, <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa773.pdf> (Utolsó letöltés: 2024.10.01.)
- Taylor, C. (1997): Az elismerés politikája. In: Feischmidt M. (Szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Budapest, 124–152. oldal
- Terwitte, J. (2009): *Should Proponents of Basic Income Advocate Basic Income Social Experiments in Germany?* MPP dissertation, Hertie School of Governance, Berlin
- Thelwall, M. (2017): The Heart and Soul of the Web? Sentiment Strength Detection in the Social Web with SentiStrength. In: Holyst, J. A. (Ed.): *Cyberemotions. Understanding Complex Systems*. Springer International Publishing. 119–134. oldal, https://doi.org/10.1007/978-3-319-43639-5_7
- Thompson, E. P. (2013): *The Making of the English Working Class*. Penguin Modern Classics, London
- Tikk D. (2007): *Szövegbányászat*. Typotex Kiadó, Budapest, 102–144. oldal
- Tobin, J. – Pechman, J. – Mieszkowski, P. (1967): Is a Negative Income Tax Practical? *Yale Law Journal*, 77 (1), 1–27. oldal
- Tomka B. (2008): *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Corvina Kiadó, Budapest

Torry, M. (2013): *Money for Everyone: Why We Need a Citizen's Income*. Policy Press and Bristol University Press, Bristol

Tóth T. E. (2022): Analysis of the Twitter Discourse on Sustainability Using Natural Language Processing. *Education of Economists and Managers*, 62(4), 101–118. oldal, <https://doi.org/10.33119/EEIM.2021.62.5>

Török E. (2009): A banausziától a bérmunkáig. Változások a munka értelmezésében. *Szociológiai Szemle*, 4, 43-67. oldal

Török E. (2014): *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl*. L' Harmattan Kiadó, Budapest

Tsakalidis, A. – Papadopoulos, S. – Cristea, A. I. – Kompatsiaris, Y. (2015): Predicting Elections for Multiple Countries Using Twitter and Polls. *IEEE Intelligent Systems*, 30 (2), 10–17. <https://doi.org/10.1109/MIS.2015.17>

Tumin, M. M. (1953): Some Principles of Stratification: A Critical Analysis. *American Sociological Review*, 18(4), 387-394. oldal

Twenge, J. M. – Campbell, S. M. – Hoffman, B. J. – Lance, C. E. (2010): Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing. *Journal of Management*, 36(5), 1117-1142. oldal, <https://doi.org/10.1177/0149206309352246>

Uhde, Z. (2018): Caring Revolutionary Transformation: Combined Effects of a Universal Basic Income and a Public Model of Care. *Basic Income Studies*, 13(2), <https://doi.org/10.1515/bis-2017-0019>

Ullmann T. (2015): Az elismerésemlekek kontextusai és rejtett problémái. *Replika*, 3-4, 39–50. oldal

van der Veen, R. J. – Van Parijs, P. (2006): A Capitalist Road to Global Justice: Reply to Another Six Critics. *Basic Income Studies*, 1(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1017>

van der Veen, R. J. (2019): Basic Income Experiments in the Netherlands? *Basic Income Studies*, 14(1) <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0023>

Van Oorschot, W. (2006): Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy*, 16(1), 23–42. oldal, <https://doi.org/10.1177/0958928706059829>

Van Parijs, P. – Vanderborght, Y. (2006): *La Renta Básica. Una medida viable de lucha contra la pobreza*. Paidós, Barcelona

Van Parijs, P. (1995): *Real Freedom for All: What (If Anything) Can Justify Capitalism?* Clarendon Press, Oxford

Van Parijs, P. (2010): Alapjövedelem: egy egyszerű és erőteljes gondolat a huszonegyedik század számára. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 9–41. oldal

- Van Parijs, P. (2018): Basic income and social democracy. In: Downes, A. – Lansley, S. (Eds.): *It's basic income: A global debate*, 118–122. oldal, Policy Press, Bristol
- Vancsó A. – Kmetty Z. (2021): Dominant Christian narratives of solidarity during the COVID pandemic in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 7(3), 101–119. oldal, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i3.804>
- Vanderborght, Y. (2006): Why Trade Unions Oppose Basic Income. *Basic Income Studies*, 1(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1002>
- Varga J. – Kürthy G. – Farkas Á. – Sipiczki Z. (2015): A redistribúció intézménye a piacgazdasági berendezkedésben. *E-CONOM*, 3/2, 82–90. oldal
- Vastagh Z. (2023): *Társadalmi struktúra és állami redistribúció*. Napvilág-Kiadó Kft., Budapest
- Vecchio, R. P. (1980): The function and meaning of work and the job: Morse and Weiss (1955) revisited. *Academy of Management Journal*, 23(2), 361–367. <https://doi.org/10.2307/255439>
- Vega Carrasco, M. E. (2021): *Modelling Customer Behaviour with Topic Models for Retail Analytics*. Doctoral dissertation, University College London, London
- Vida A. (2014): Munkával vagy munka nélkül? Az állampolgári alapjövedelem dilemmái a teljes jogú társadalmi tagság perspektívájából. In: *Szemelvények PhD-hallgatók munkáiból. Magyarországi Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület*, Budapest, 76–85. oldal
- Virjo, I. (2006): A Piece of the Puzzle: A Comment on the Basic Income Experiment Debate. *Basic Income Studies*, 1(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1045>
- Vlandas, T. (2019): The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support in Europe. *Basic Income Studies*, 14(1), <https://doi.org/10.1515/bis-2018-0021>
- Vobruba, G. (1990): Redistribution of work and income in the crisis: Actors' problems of working time reduction and a guaranteed basic income. *Contemporary Crises*, 14, 57–67. oldal, <https://doi.org/10.1007/BF00728226>
- Vonderbourght, Y. – Van Parijs, P. (2014): *Alapjövedelem*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Wajeed, M. A. – Adilakshmi, T. (2009): Text Classification Using Machine Learning. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 7(2), 119–123. oldal
- Wang, M. – Mengoni, P. (2020): How pandemic spread in news: text analysis using topic model. *2020 IEEE/WIC/ACM International Joint Conference on Web Intelligence and Intelligent Agent Technology (WI-IAT)*. IEEE, Melbourne, Australia, <https://doi.org/10.1109/WIIAT50758.2020.00118>
- Weber, M. (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Wendler, F. (2016): *Debating Europe in National Parliaments: Public Justification and Political Polarization*. Palgrave Macmillan, London

- White, S. (2006): Reconsidering the Exploitation Objection to Basic Income. *Basic Income Studies*, 1(2), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1036>
- Widerquist, K. – Sheahan, A. (2012): The basic income guarantee in the United States: Past experience, current proposals. In: Murray, M. –Pateman, C. (Eds.): *Horizons of reform: Basic income around the world*. Palgrave Macmillan, New York
- Widerquist, K. (2005): A failure to communicate: What (if anything) can we learn from the negative income tax experiments? *Journal of Socio-Economics*, 34(1), 49–81. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2004.09.050>
- Widerquist, K. (2013): *Independence, Propertylessness, and Basic Income: A Theory of Freedom as the Power to Say No*. Palgrave Macmillan, New York
- Wilder, M. (2018): Debating Basic Income: Distributive justice and the normative-technical nexus. *Canadian Journal of Political Science*, 51, 279–303. oldal, <https://doi.org/10.1017/S0008423917000683>
- Wispelaere, J. D. – Stirton, L. (2004): The many faces of universal basic income. *The Political Quarterly*, 75(3), 266–274. oldal
- Wispelaere, J. D. – Stirton, L. (2011): The administrative efficiency of basic income. *Policy & Politics*, 39(1), 115–132. oldal, <https://doi.org/10.1332/030557311X546352>
- Wood, A. J. – Graham, M. – Lehdonvirta, V. – Hjorth, I. (2019): Good Gig, Bad Gig: Autonomy and Algorithmic Control in the Global Gig Economy. *Work, Employment and Society*, 33(1), 56-75. oldal, <https://doi.org/10.1177/0950017018785616>
- Xiang, Z. – Du, Q. – Ma, Y. – Fan, W. (2018): Assessing reliability of social media data: lessons from mining TripAdvisor hotel reviews. *Information Technology & Tourism*, 18, 43–59. oldal, <http://dx.doi.org/10.1007/s40558-017-0098-z>
- Yang, A. (2018): *The War on Normal People: The Truth About America's Disappearing Jobs and Why Universal Basic Income Is Our Future*. Hachette Book Group, New York
- Young, I. M. (2001): Equality of whom? Social groups and judgments of injustice. *Journal of Political Philosophy*, 9, 1–18. oldal, <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00115>
- Zelleke, A. (2008): Institutionalizing the Universal Caretaker Through a Basic Income? *Basic Income Studies*, 3(3), <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1133>
- Zhang, S. – Wei, Z. – Wang, Y. – Liao, T. (2018): Sentiment analysis of Chinese micro-blog text based on extended sentiment dictionary. *Future Generation Computer Systems*, 81, 395–403. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.future.2017.09.048>
- Zhao, H. – Jiang, L. – Su, C. (2020): To defend or not to defend? How responses to negative customer review affect prospective customers', distrust and purchase intention. *Journal of Interactive Marketing*, 50(1), 45–64. oldal, <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2019.11.001>
- Zsibrita J. – Vincze V. – Farkas R. (2013): magyarlanc: A Toolkit for Morphological and Dependency Parsing of Hungarian. *Proceedings of RANLP 2013*, 763–771. oldal

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni témavezetőmnek, Prof. Dr. Csoba Juditnak, aki mesterszakos tanulmányaim alatt felkeltette érdeklődésemet a téma iránt és végig támogatta utamat a disszertáció elkészítéséig. Tanácsai és meglátásai, tudományos elhivatottsága nagy segítséget jelentett ezen út során. A belém vetett bizalma nélkül nem valósulhatott volna meg ez a munka, hiszen mind a téma, mind az alkalmazott módszertan kihívásokat rejtett magában.

Hálás vagyok a Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék oktatóinak és munkatársainak, hogy az alapképzéstől a mesterképzésen át a doktori tanulmányaimig segítséget és szakmai irányítást nyújtottak, számos kutatási lehetőséggel együtt.

Köszönettel tartozom két kutatási programnak is, amik lehetővé tették az innovatív módszertan alkalmazását (Debrecen Venture Catapult Program (EFOP-3.6.1-16-2016-00022 számú projekt), Rézler Gyula Alapítvány C típusú ösztöndíj).

Hálával tartozom a családomnak, akik szilárd hátteret biztosítottak számomra tanulmányaim elvégzéséhez, emellett pedig lelki támaszaim is voltak a reménytelennek tűnő helyzetekben. Külön köszönöm férjemnek, aki nemcsak türelmével, de motiváló szavaival is biztatott, illetve a legnagyobb segítséget nyújtotta számomra szakmai tudásával is.